

Anàlisi de la informació sobre els conflictes de l'Àfrica
subsahariana a la premsa espanyola (1992-1998). Estudi de tres
casos significatius: Somàlia, Rwanda i República Democràtica del
Congo

Tesi de doctorat d'Antoni Castel

Director: Xavier Giró

Departament de Periodisme i Ciències de la Comunicació

Facultat de Ciències de la Comunicació

Universitat Autònoma de Barcelona

Barcelona, gener de 2007

ÍNDIX

0. Introducció1
1. Teoria de conflictes	
1. 1. Introducció10
1. 2. Pau, violència, conflicte i guerra10
1. 3. Noves guerres, velles guerres i estats febles 18
1. 4. Actors20
1. 5. Categories de conflictes armats21
1. 6. Guerres africanes24
2. La construcció a Occident de la imatge sobre l'Àfrica	
2. 1. Introducció27
2. 2. Viatgers en una societat sense història29
2. 3. L'Altre al continent obscur35
2. 4. Periodística sobre l'Àfrica38
2. 5. Conclusions40
3. Anàlisi crítica del discurs i periodisme sobre l'Àfrica	
3. 1. Introducció41
3. 2. Anàlisi crítica del discurs41
3. 3. El conflicte armat i l'agenda temàtica47
3. 4. La premsa i l'Àfrica49
4. Metodologia	
4. 1. Introducció55
4. 2. Objecte de l'estudi55
4. 3. Objectius59
4. 4. Hipòtesis62
4. 5. Corpus63
4. 6. Procediments i instruments de l'anàlisi65

5. Estudi de cas: Somàlia	
5. 1. Descripció del conflicte	
5. 1. 1. Societat i cultura73
5. 1. 2. Història colonial: ocupacions	
britànica, italiana i francesa75
5. 1. 3. Resistència a la ocupació77
5. 1. 4. Polítiques colonials79
5. 1. 5. Emergència del nacionalisme somalí 81
5. 1. 6. Independència 85
5. 1. 7. Revolució de 1969 i presidència de Barre 86
5. 1. 8. Guerra civil i intervenció de les Nacions Unides i els Estats Units93
5. 1. 9. Síntesi del conflicte99
5. 2. Justificació de la mostra	
5. 1. 1. Introducció102
5. 1. 2. La mostra102
5. 3. Resultats	
5. 3. 1. En relació a la hipòtesi 1104
5. 3. 2. En relació a la hipòtesi 2111
5. 3. 3. En relació a la hipòtesi 3114
5. 3. 4. En relació a la hipòtesi 4117
5. 3. 5. En relació a la hipòtesi 5121
5. 3. 6. En relació a la hipòtesi 6130
5. 3. 7. En relació a la hipòtesi 7134
5. 4. Conclusions	
5. 4. 1. En relació a la hipòtesi 1137
5. 4. 2. En relació a la hipòtesi 2138
5. 4. 3. En relació a la hipòtesi 3140
5. 4. 4. En relació a la hipòtesi 4140
5. 4. 5. En relació a la hipòtesi 5141
5. 4. 6. En relació a la hipòtesi 6143
5. 4. 7. En relació a la hipòtesi 7145

6. Estudi de cas: Rwanda	
6. 1. Descripció del conflicte	
6. 1. 1. Societat i cultura147
6. 1. 2. Història colonial: ocupació alemanya154
6. 1. 3. Història colonial: administració belga155
6. 1. 4. Independència. Govern de Kayibanda (1961-1973)159
6. 1. 5. Govern de Habyarimana (1973-1994)161
6. 1. 6. Atemptat contra Habyarimana166
6. 1. 7. Síntesi del conflicte169
6. 2. Justificació de la mostra	
6. 2. 1. Introducció174
6. 2. 2. La mostra174
6. 3. Resultats	
6. 3. 1. En relació a la hipòtesi 1176
6. 3. 2. En relació a la hipòtesi 2181
6. 3. 3. En relació a la hipòtesi 3183
6. 3. 4. En relació a la hipòtesi 4188
6. 3. 5. En relació a la hipòtesi 5193
6. 3. 6. En relació a la hipòtesi 6198
6. 3. 7. En relació a la hipòtesi 7201
6. 4. Conclusions	
6. 4. 1. En relació a la hipòtesi 1204
6. 4. 2. En relació a la hipòtesi 2205
6. 4. 3. En relació a la hipòtesi 3206
6. 4. 4. En relació a la hipòtesi 4207
6. 4. 5. En relació a la hipòtesi 5208
6. 4. 6. En relació a la hipòtesi 6210
6. 4. 7. En relació a la hipòtesi 7211

7. Estudi de cas: Congo	
7. 1. Descripció del conflicte	
7. 1. 1. Societat i cultura213
7. 1. 2. H. colonial: la conquesta pel rei Leopold214
7. 1. 3. Política colonial i resistències217
7. 1. 4. Emergència del nacionalisme223
7. 1. 5. Congo independent: guerra civil227
7. 1. 6. El règim de Mobutu Sese Seko230
7. 1. 7. Insurgència de Laurent Kabila235
7. 1. 8. La segona guerra237
7. 1. 9. Síntesi del conflicte238
7. 2. Justificació de la mostra	
7. 2. 1. Introducció245
7. 2. 2. La mostra245
6. 3. Resultats	
6. 3. 1. En relació a la hipòtesi 1247
6. 3. 2. En relació a la hipòtesi 2251
6. 3. 3. En relació a la hipòtesi 3256
6. 3. 4. En relació a la hipòtesi 4261
6. 3. 5. En relació a la hipòtesi 5264
6. 3. 6. En relació a la hipòtesi 6265
6. 3. 7. En relació a la hipòtesi 7267
6. 4. Conclusions	
6. 4. 1. En relació a la hipòtesi 1270
6. 4. 2. En relació a la hipòtesi 2271
6. 4. 3. En relació a la hipòtesi 3272
6. 4. 4. En relació a la hipòtesi 4275
6. 4. 5. En relació a la hipòtesi 5277
6. 4. 6. En relació a la hipòtesi 6277
6. 4. 7. En relació a la hipòtesi 7278

8. Conclusions	
8. 1. Conclusions sobre les hipòtesis	
8. 1. 1. En relació a la hipòtesi 1280
8. 3. 2. En relació a la hipòtesi 2282
6. 3. 3. En relació a la hipòtesi 3284
6. 3. 4. En relació a la hipòtesi 4287
6. 3. 5. En relació a la hipòtesi 5289
6. 3. 6. En relació a la hipòtesi 6291
6. 3. 7. En relació a la hipòtesi 7293
8. 2. Les hipòtesis: quadre comparatiu294
8. 3. Conclusions sobre els objectius295
8. 4. Conclusions finals306
8. 5. Reflexions i línies d'investigació308
 Bibliografia	311

O. INTRODUCCIÓ

Es diu sovint que l'Àfrica és el continent maleït. És una afirmació que, a força de sentir-la, s'ha desnaturalitzat, i és converteix en un fàcil recurs per sentenciar sobre el seu calamitós estat. Quantes conferències i articles no comencen amb el corresponent "l'Àfrica és un continent maleït", potser per donar una explicació sobrenatural o no racional a les conseqüències d'uns fets que són racionals, perquè són produïts per l'activitat de l'home. La tracta negrera, la colonització, la sida, la violència, el despotisme, la misèria, l'endarreriment tecnològic, no són obra del ésser humà? Un home que sovint pot ser occidental, perquè Occident ha mantingut i manté les mans sobre l'Àfrica, o africà, responsable també del desgavell. Però el mateix home africà, i la dona òbviament, aporta solucions als seus problemes, com s'ha vist en nombrosos conflictes (Sud-àfrica, per exemple), s'organitza socialment, compon poemes, toca música, escriu obres de ficció, transmet la seva cosmovisió, i pensa.

L'ésser humà de l'Àfrica no és distingeix gaire de l'ésser humà d'Àsia, d'Europa o d'Amèrica: s'enfronten a reptes quotidians que resolen amb més o menys fortuna i mostren una capacitat creativa. Potser l'home africà es troba en un entorn més advers, fruit de la colonització i de la marginalitat del continent, però res pot fer pensar que li agradi la violència, i que estigui posseït per un gen que el fa ser corrupte, venjatiu, gregari o indolent.

Si l'home i la dona africans no són, per naturalesa, ni violents ni indolents, perquè l'Àfrica és presentada com violenta i passiva? Sense dubte perquè els estereotips sobre el continent, en part construïts per la literatura colonial, romanen fins avui en dia, com es demostra en el capítol corresponent. I el fet que les informacions sobre l'Àfrica siguin quasi sempre negatives consolida aquesta visió del continent, com posa de manifest l'estudi de Solc¹.

La present recerca pretén aportar dades i conclusions a la discussió, que segueix oberta, sobre el tractament informatiu de l'Àfrica per part dels mitjans de comunicació espanyols, i contribuir a pal·liar en part el dèficit d'estudis acadèmics dedicats a aquesta qüestió. A més de l'esmentat llibre editat per Solc, que compren altres regions

¹ Giró, Xavier (coord) (1999). *La premsa i el sud: informació, reptes i esquerdes*. Barcelona: Solc.

polítiques, tan sols s'han fet una tesi doctoral, de José Carlos Sendín², sobre les informacions de Televisió Espanyola (TVE) del genocidi de Rwanda, una investigació encomanada pel Consell Audiovisual de Catalunya (CAC), en què s'analitzen els fets de la tanca de Melilla en els telenotícies de les principals cadenes espanyoles³, i un estudi sobre la imatge del Sud a les televisions de Catalunya⁴.

A l'igual que en els indicadors socials i econòmics, l'Àfrica apareix a la cua en el hipotètic llistat d'estudis acadèmics, tant de ciències humanes com socials. Una dada que es pot explicar per la manca de tradició colonial i el desinterès, fins fa ben poc, de l'acadèmia pel continent.

La recerca per es presenta dins el programa de doctorat del departament de Periodisme i Ciències de la Comunicació estudia el tractament informatiu de tres conflictes africans (Somàlia, Rwanda, Congo) per part dels quatre diaris més venuts (*El País*, *El Mundo*, *ABC*, *La Vanguardia*). Els conflictes són els que han tingut més impacte en els anys 1990 no solament a Occident sinó també a la pròpia Àfrica. Somàlia ha estat important per la fracassada intervenció del Govern dels Estats Units, encapçalant l'operació *Restablir l'esperança* (*Restore Hope*). Rwanda, pel genocidi i la presència francesa en el marc de l'*Operació Turquesa*. Congo, per la caiguda del president Mobutu Sese Seko i les dues guerres en què es van implicar els països veïns.

La investigació és pluridisciplinària, perquè les ciències de la comunicació són una ciència trans i multidisciplinària (LARAMÉE I VALLÉE, 1991: 10). En aquest cas, en el marc teòric es recorre a la història, la ciència política i les ciències de la comunicació, en concret l'aplicació d'una metodologia emmarcada en l'enfocament de l'anàlisi crítica del discurs.

En el primer capítol, es desenvolupa la teoria de conflictes, per reflexionar sobre els conceptes utilitzats en la descripció de les tres guerres. En el text, es defineixen els

² Sendín, José Carlos (2006). Problemas asociados a la *construcción* del africano en los medios de comunicación en España: análisis del tratamiento informativo de la crisis de Ruanda en Televisión Española. Tesis doctoral. Universidad Rey Juan Carlos. Madrid.

³ GIRÓ, Xavier; JARQUE, José Manuel; LÓPEZ, Mar; CARRERA, Mar; CASTEL, Antoni i GARCÍA, Laura (2006) "Solidaritat delimitada. Estudi de la cobertura informativa dels fets de la tanca de Melilla" a *Quaderns del CAC* nº 23-24. setembre-abril.

⁴ Vegi's VV AA (2203) *Presència i imatges del Sud als informatius de les televisions de Catalunya*. Barcelona: Diputació de Barcelona.

termes "pau", "violència", "conflicte" i "guerra", s'exposen les característiques dels anomenats estats febles, es fa una tipologia dels conflictes i es descriu l'actor del conflicte amb la finalitat d'aplicar-ho als tres casos de la recerca. Els autors fonamentals en la elaboració de la teoria de conflictes del capítol són GALTUNG (1998), LEDERACH (2000), DOUGHERTY I PFALTZAGRAFF (1990), RUPENSIGHE I NARAGHI (1998) i WEHR (1979).

En el segon capítol s'explica com la construcció en l'imaginari occidental d'una Àfrica violenta, caòtica i passiva, d'estereotips negatius, ha mediatitzat la comprensió de tot allò que passa en el continent. Les aportacions d'Edward SAID (1982), Jorge URRUTIA (2000), Ferran INIESTA (1995) i William ARTIS (1970) són bàsiques per desenvolupar el text.

El tercer capítol es dedica a teoritzar sobre l'anàlisi crítica dels discurs (ACD), un enfocament de la lingüística que s'aplica en la recerca, i a reflexionar sobre l'escassa incidència de les informacions d'Àfrica en les agendes temàtiques de la premsa espanyola. Norman FAIRCLOUGH (1995), Ruth WODAK (2003) i Teun VAN DIJK són essencials en la teorització de l'anàlisi crítica del discurs.

En el quart capítol es justifica la metodologia utilitzada en la investigació. Al llarg del text es defineixen l'objecte d'estudi i el corpus, es descriuen els objectius i les set hipòtesis i es presenten els instruments per l'anàlisi. En la recerca, s'ha utilitzat com a eina fonamental una fitxa, que permet fer la tria lèxica i analitzar el discurs narratiu dels diferents actors del conflicte. La fitxa de la recerca ha estat una adaptació de la utilitzada en investigacions anteriors sobre cobertura informativa de la immigració⁵.

En l'estudi dels tres casos (Somàlia, Rwanda i Congo), en els capítols cinquè, sisè i setè, es procedeix de la mateix manera. En primer lloc, es descriu el conflicte amb el suport de les obres de referència sobre el tema. Tanmateix, la descripció no es limita al període corresponent a la crisi estudiada sinó que també es recorden la història precolonial i colonial i els trets més rellevants de la societat i s'identifiquen els actors i

⁵ Les investigacions són les següents: GIRÓ, Xavier; JARQUE, José Manuel; LÓPEZ, Mar; CARRERA, Mar; CASTEL, Antoni i GARCÍA, Laura (2006) "Solidaritat delimitada. Estudi de la cobertura informativa dels fets de la tanca de Melilla" a *Quaderns del CAC* n° 23-24. setembre-abril i GIRÓ, Xavier (dir) (2005) *Immigració i premsa escrita*. Fundació Jaume Bofill i Observatori sobre la Cobertura Informativa de Conflictes. Barcelona.

les causes del conflicte. Després es justifica l'elecció de la mostra estudiada. I en tercer lloc es presenten els resultats i les conclusions de la investigació del cas.

El vuitè capítol està dedicat a les conclusions globals de la recerca. Es descriuen les conclusions sobre les hipòtesis i els resultats pel que fa als objectius, es reflexiona sobre la pròpia investigació i es proposen unes línies per futures recerques en l'àmbit de la comunicació dels conflictes africans. La bibliografia tanca el primer volum.

En el segon volum s'agrupen els annexos. En paper es presenten els quadres amb la relació de les peces analitzades, ordenades per conflicte i diari. En el llistat hi figuren, en ordre cronològic, tant el títol i el tipus de peça (obertura,...) com la localització i la signatura d'aquesta.

Els annexos segon, tercer i quart es presenten en dos CD. S'ha optat per emmagatzemar la informació treballada durant la recerca en un suport digital perquè la seva presentació en paper hagués ocupat centenars de folis. En el segon annex hi figuren les cronologies, agrupades per any des de 1992 fins a 1998, dels esdeveniments africans apareguts en tres anuaris de referència, el del CIDOB, *l'Encyclopedia Britannica* i *El Estado del Mundo*. La tria dels tres anuaris està justificada en el capítol dedicat a la metodologia.

En el tercer annex es recullen les fitxes, una per cada peça analitzada. Estan ordenades per conflicte i diari. En el quart annex hi figura una còpia, en pdf, de cadascuna de les pàgines dels diaris en què hi ha peça analitzada del conflicte.

Agraïments

Passada la quarantena, la tasca de dur a bon port una tesi doctoral és molt feixuga, massa feixuga en molts moments. No és un pretext, sinó una realitat: el temps és un bé escàs i s'han de cercar les hores desesperadament per seguir fent la recerca sense deixar de fer els treballs necessaris per fer bullir l'olla ni oblidar-se dels amics, la família i d'alguns petits plaers, com els viatges, la literatura i la muntanya.

Els primers damnificats en el llarg camí cap a la lectura de la tesi són quasi sempre els membres de l'entorn més proper, als quals se'ls dedica menys temps. Mai estaré prou agraït als pares, Josep i Maria, a la companya Patricia i als fills Pau i Ignasi, per la seva paciència durant aquests anys.

Haig de fer públic l'agraïment a Xavier Giró, que ha estat més que un director de tesi, i a Ferran Iniesta, que és més que un amic. Sense els consells d'en Xavier no hagués esta capaç d'articular el marc teòric de la recerca. Sense els ànims del Ferran no hagués anat a Moçambic, a principis dels anys 1980, ni hagués descobert el meu interès per l'Àfrica.

1. TEORIA DELS CONFLICTES

1. 1. Introducció

En aquest capítol es reflexiona sobre els conceptes de la teoria de conflictes utilitzats en la descripció de les tres guerres africanes (Somàlia, Rwanda i República Democràtica del Congo) analitzades en la recerca. En primer lloc, es defineixen els termes "pau", "violència", "conflicte" i "guerra". En segon lloc, s'exposen les característiques dels estats febles i de les "noves guerres". Després, es fa una classificació dels conflictes d'acord amb els paràmetres més utilitzats en la ciència política. En el següent capítol es defineix l'actor del conflicte. Finalment, s'identifiquen i es descriuen els conflictes que s'han produït a l'Àfrica subsahariana a partir de les independències de les potències europees. S'incideix, en aquest apartat, en els conflictes de després de la fi de la guerra freda, en especial els que es produeixen en els anomenats "estats fallits"¹, una categoria a la qual pertanyen, per exemple, Somàlia, el Congo, Libèria i Sierra Leone.

1. 2. Pau, violència, conflicte i guerra

El concepte de pau ha estat definit per nombrosos científics socials. En bona part de les ocasions, defineixen pau en relació amb la violència i la justícia. Curle, per exemple, considera que la pau

"es la situación caracterizada por un nivel reducido de violencia y un nivel elevado de justicia." (CURLLE, 1974: 182)

Un altre investigador, Jaime Díaz², també vincula la pau a la justícia:

"El concepto de paz es inseparable del concepto de justicia a todos los niveles: internacional, social e interpersonal. La paz se sitúa no sólo en relación a la guerra armada, porque hay muchas formas de guerra: cultural, económica, política, social, etc. En última instancia, la injusticia social, que normalmente nace de un deseo de poder, produce una situación que es la semilla de la guerra". (DÍAZ, 1979)

¹ Antonio Ramiro Brotons defineix el concepte dels "estats fallits" com: "Combinación perversa de descomposición institucional, colapso económico, violación de Derechos Humanos, desintegración social y corrupción masiva, que pugna por trascender de la ciencia política para convertirse en concepto jurídicamente relevante." (1996: 87).

² Citat per John Paul Lederach a *El abecé de la paz y los conflictos*. Madrid: Catarata. 2000. p. 36.

Per tant, es pot afirmar que hi ha pau en un lloc determinat quan no hi ha ni violència, un concepte que es defineix tot seguit, ni injustícia de caire social.

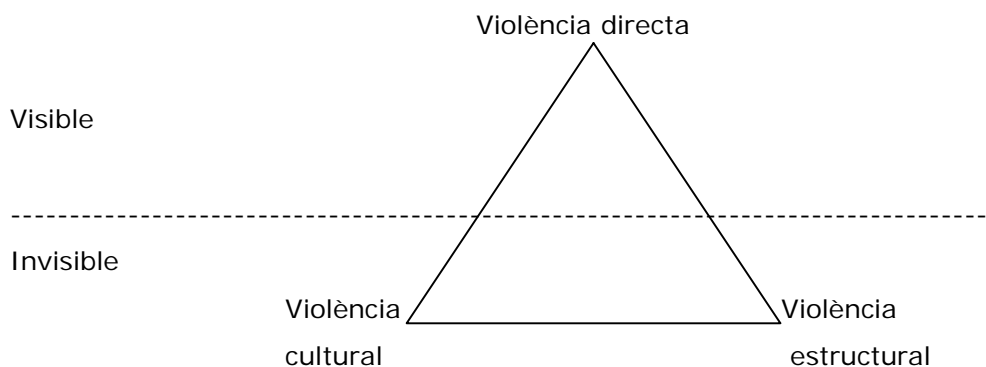
La violència és la manifestació d'una conducta que intenta resoldre, amb l'ús de la força, les incompatibilitats (ROMEVA, 2002: 8) entre persones, grups o institucions. Més precís és Domenach³, per qui la violència consisteix en

“el uso de una fuerza, abierta u oculta, con el fin de obtener de un individuo, o de un grupo, algo que no quiere consentir libremente”.

(DOMENACH, 1981: 36)

Els dos autors coincideixen en el fet que la violència es manifesta mitjançant l'ús de la força, que pot ser directa o indirecta, com la coerció. Una força física que es troba en la “definició de poder” des de Max Weber (ROBLES SALGADO, 2005: 2).

Galtung també teoritza sobre la violència en els seus estudis sobre la pau. I destaca que hi ha una violència visible, que és la directa, i una violència invisible, que és la cultural i l'estructural. El següent quadre 1 reproduïx el “triangle de la violència” desenvolupat per Galtung:

Quadre 1. Font GALTUNG, 1998.

Per a Galtung, la violència cultural es manifesta en una societat o grup determinat en què hi ha uns trets culturals que exalten valors de la “cultura de la violència”, com el

³ Citat per Robles Salgado, Fernando (2005) “Contramodernidad e incertidumbre: el quiebre violento de las certezas de la ciencia a principios del siglo XXI” a *Revista Mad*. nº 13. setembre 2005. Departamento de Antropología. Universidad de Chile. p. 2. Text obtingut a l'adreça: www.revistamad.uchile.cl/13.paper04.pdf

patriotisme, la venjança, l'heroisme i els mites que serveixen per a justificar les conductes violentes. En canvi, la violència estructural és la produïda quan en una societat o grup determinat hi ha una estructura repressiva i/o explotadora contra una comunitat determinada (GALTUNG, 2004).

La violència directa és visible, com també sosté Lederach:

“Es algo que se puede seguir, se puede contemplar; incluso se presta a filmar. La mayoría de las películas recogen precisamente la violencia directa. (...) La violencia estructural no es como la directa; pasa más bien inadvertida. No es posible filmarla, porque es debida a una estructura social, a una forma de llevar las cosas, a una manera institucionalizada de relacionarnos. La única forma de percibirla es por sus consecuencias.”

(LEDERACH, 2000: 82)

La violència directa, visible en el comportament i les seves conseqüències (morts, danys materials, desplaçaments de població), pot ser causada per la violència estructural i cultural, en especial l'odi i el desig de venjança. Al mateix temps, aquestes dues violències són reforçades per la violència directa (GALTUNG, 2004). En resum, tot seguint el mateix autor,

“si las culturas y estructuras violentas producen violencia directa, entonces dichas culturas y estructuras también reproducen violencia directa.”

(GALTUNG, 2004)

De les diverses definicions del conflicte, destaca la feta per Joyce Hocker i William Wilmot, que escriuen que conflicte és la

“Lucha expresada entre, al menos, dos personas o grupos interdependientes, que perciben objetivos incompatibles, recompensas escasas e interferencias del otro en realizar sus metas.”

(HOCKER I WILMOT, 1978: 9)⁴

Per tant, la lluita, o “conducta conflictiva” (WEHR, 2002) o “conscious opposition” (DOUGHERTY I PFALTZAGRAFF, 1990: 187), entre diferents grups humans per assolir objectius incompatibles és l'essència del conflicte, un procés inherent

“a toda sociedad y un fenómeno necesario para la vida humana, que puede ser un factor positivo en el cambio y en las relaciones, o destructivo, según la manera de regularlo”.

(LEDERACH, 2000: 59)

⁴ Definició citada per Lederach (2000: 57).

Sobre la naturalesa del conflicte, que pot ser una condició social de progrés, hi ha divergències significatives entre els teòrics, que condicionen la forma d'afrontar el seu estudi. Els científics socials,

“are divided on the question whether social conflict should be regarded as something rational, constructive, and socially functional or something irrational, pathological, and socially dysfunctional.”

(DOUGHERTY I PFALTZAGRAFF, 1990: 191)

Els primers consideren que el conflicte té una base social, i per això analitzen les relacions entre els diferents grups de la societat, ideològics, ètnics, religiosos, nacionals, de classe, i entre les institucions. Els científics d'aquest grup, en el qual es poden incloure des de Maquiavel fins a Karl Marx tot passant per Ralf Dahrenhorf, defenen que el conflicte és

“a normal concomitant of group existence, not as the disruptive, dysfunctional, or even pathological condition most psychologists take it to be”.

(DOUGHERTY I PFALTZAGRAFF, 1990: 311)

Els segons, els behavioristes, en canvi, intenten buscar la naturalesa del conflicte en la conducta humana. El behaviorista

“seeks to establish whether human possess either biological or psychological characteristics that would predispose us towards aggression and conflict.”

(CUNNINGHAM, 1998: 5)

El Manifest de Sevilla⁵, de 1986, dóna suport a les tesis dels científics que defenen que les arrels del conflicte són socials. Rebutja, per tant, que, com pretenen els behavioristes⁶, l'espècie humana estigui predisposada per naturalesa a la violència. En conclusió,

“the Seville Statement implies that we have real choices and that a new kind of responsibility in the conduct of human group life is possible”.

(MACK, 1990: 58)⁷

⁵ Sobre les conclusions del Manifest de Sevilla es pot consultar: Unesco. *El Manifiesto de Sevilla sobre la violencia. Preparar el terreno para la construcción de la paz*. Barcelona: Centre Unesco de Catalunya. 1992.

⁶ Sobre les tesis defensades pels behavioristes es pot consultar: Cunningham Jr, William J. *Conflict Theory and Conflict in Northern Ireland*. Tesi de Màster en Literatura i Estudis polítics de la Universitat d'Auckland. Text a <http://cain.ulst.ac.uk/conflict/cunningham.htm>

⁷ Citat per Cunningham (1998: 6)

Tanmateix, és impossible analitzar un conflicte sense tenir en compte les dues interpretacions, les que es fan des d'unes perspectives micro i macro (DOUGHERTY I PFALTZAGRAFF, 1990: 189). La microteoria del conflicte busca l'origen d'aquest en la naturalesa humana mentre que la macro examina les relacions de grup, els moviments polítics i ètnics i els sistemes culturals.

Un conflicte no és una guerra però pot convertir-se en guerra, com s'explica més endavant. Les definicions de guerra també són nombroses. Una de les més repetides, i valorades per la seva concisió, és la de Clausewitz, que escriu que la guerra

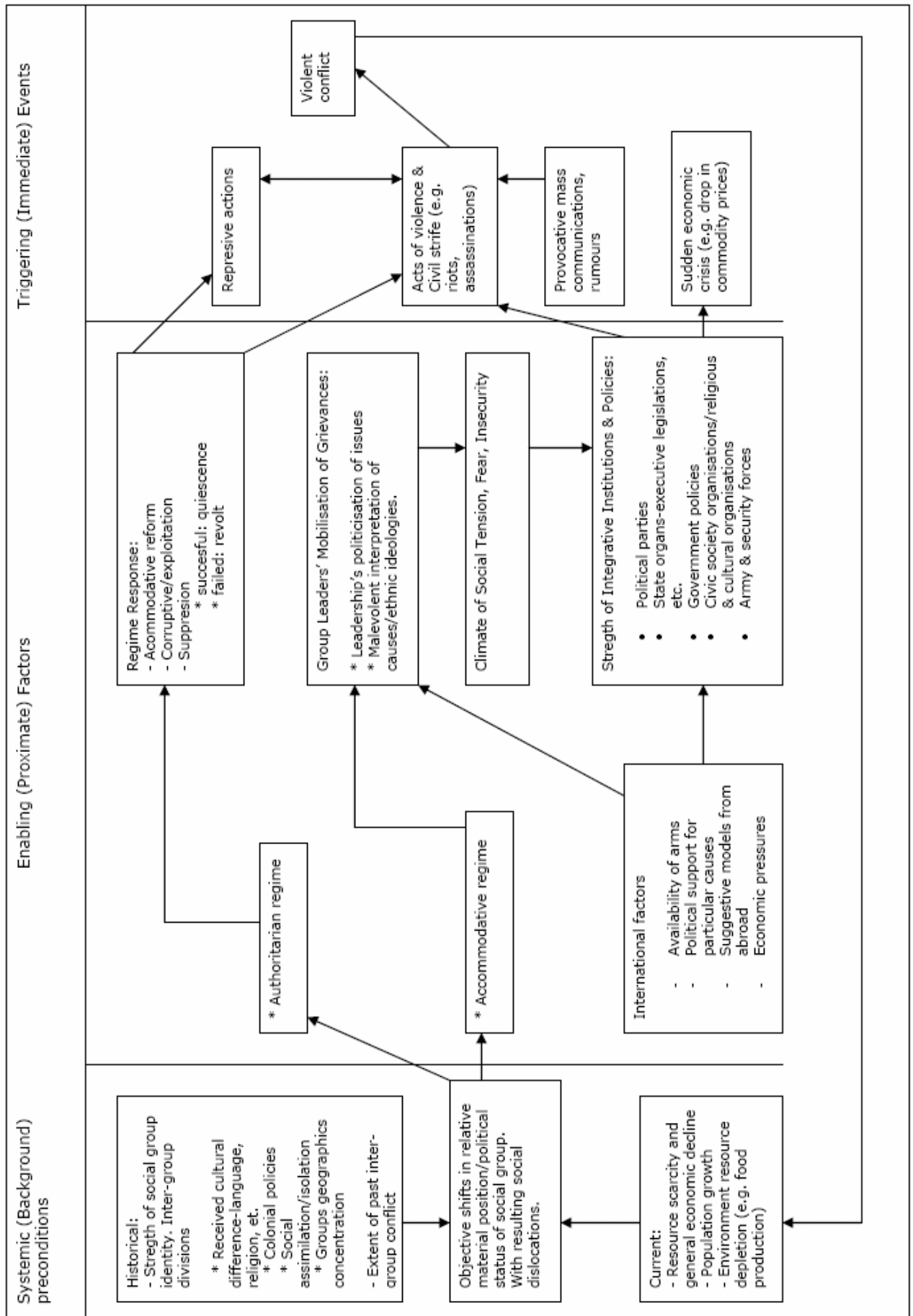
“es un acto de fuerza para imponer nuestra voluntad al adversario.”
(CLAUSEWITZ, 1972: 38)

La guerra és un acte de força, seguint Clausewitz, que es fa amb finalitats polítiques. Per tant, la guerra és la violència organitzada que fa una unitat política contra una altra unitat política (BULL, 1995: 178). Una definició que significa, diu Bull, que la violència de l'Estat contra una persona, un delinqüent per exemple, no pot ser qualificada de guerra, sinó de violència (ROMEVA, 2002: 11).

La finalitat de la guerra és aconseguir uns fins, que poden ser polítics, econòmics i ideològics. I la guerra

“no ha sido meramente ‘un’ medio, sino que cada vez más venía a ser el medio, es decir, el factor determinante en decidir el resultado del contacto y conflicto entre sociedades, naciones, imperios, políticas, ideologías, economías y territorios.” (LEDERACH, 2000: 115)

Però quins són els factors que fan que un conflicte es converteixi en guerra? En bona part dels casos, són una interacció de factors polítics, socials i econòmics, com es pot veure en el següent quadre (RUPENSIGHE I NARAGHI, 1998: 64).

Quadre 2. Font: RUPENSIGHE I NARAGHI, 1998: 64

Com es veu en el quadre 2, en l'encapçalament de les columnes, Rupensighe i Naraghi distingeixen tres grups de factors que provoquen un "conflicte violent". En primer lloc (columna de l'esquerra), els factors sistèmics, és a dir les arrels,

"such as bad colonial policies, cultural differences, resource scarcity, population growth, environmental degradation, unequal growth and poverty."
(RUPENSIGHE I NARAGHI, 1998: 63)

Tanmateix, no són factors suficients per provocar un conflicte violent. I els autors posen com exemple de països amb factors sistèmics però sense conflicte violent Indonèsia, Egipte i l'Índia. En el cas d'Indonèsia, però, els autors no tenen en compte els conflictes de Timor Est⁸, en què els timorencs resisteixen una ocupació que causa més de 200.000 morts, ni de la regió d'Aceh, a l'illa de Sumatra⁹, en què un moviment armat reclama l'autonomia.

En segon lloc (columna central), el context recent, els

"proximate factors – that is, the government and the sociopolitical institutions which mediate between systematic factors and people's daily lives – are of immense importance in tackling conflicts of interest."
(RUPENSIGHE I NARAGHI, 1998: 65)

Els autors destaquen que si el poder accepta la lliure expressió i permet l'adaptació de cada grup cultural, lingüístic i religiós, aquests no tenen la temptació de actuar com una entitat política separada. En canvi, si el poder actua amb autoritarisme i hi ha corrupció, creix el potencial d'escalament del conflicte violent.

En tercer lloc (columna de la dreta), els detonants, que poden ser una sobtada crisi econòmica, un assassinat o els rumors. Les

"first bullets fired, the first tanks to roll in – these initial expressions of violence are the most immediate and direct causes of violent conflict. At this stage, a conflict has reached such a crisis point that the slightest spark can cause an explosion."
(RUPENSIGHE I NARAGHI, 1998: 65-66)

⁸ Sobre l'ocupació de Timor Est per part de l'Exèrcit d'Indonèsia es pot consultar: Carey, Peter i Carter Bentley, G. (ed) (1995) *East Timor at the Crossroads*. Londres: Cassell.

⁹ Sobre el conflicte d'Aceh es pot consultar: Rickfles, M. C. (2001) *A History of Modern Indonesia*. 3ª edició. Londres: Macmillan.

Quant els detonants, Rupensighe i Naraghi (1998: 66) escriuen que la crisi econòmica, la fragmentació social i el descrèdit de la justícia incrementen el risc que esclati el conflicte violent.

L'aproximació teòrica a la guerra ha generat abundant literatura. Dougherty i Pfaltzagraff (1990: 204) en destaquen sis corrents en el segle XX. La primera, que anomenen del positivisme realístic, representada per Vilfredo Pareto¹⁰ i Gaetano Mosca,¹¹ dóna rellevància a les elits i al manteniment de l'ordre mitjançant la coerció. La segona, dels socials darwinistes, com William Graham Sumner¹² i Ernst Haeckel¹³, que consideren que la societat és selectiva per naturalesa. La tercera, de la qual en formen part Oswald Spengler¹⁴ i Benedetto Croce,¹⁵ exalta la guerra, que creuen necessària per al progrés humà. La quarta, racista, està representada per Arthur de Gobineau¹⁶ i Houston Stewart Chamberlain¹⁷. Els anarquistes formarien una altra corrent, segons Dougherty i Pfaltzagraff, que citen Piotr Aleksejevic Kropotkin¹⁸ i Mikhail Bakunin¹⁹, defensors de la tàctica nihilista de la destrucció i el terror psicològic per aixecar un nou ordre. Tanmateix, Dougherty i Pfaltzagraff destaquen que els anarquistes de després dels primers russos, entre els que citen Mahatma Gandhi²⁰ i Benjamin R. Tucker²¹, rebutjaven la violència. Al contrari, consideraven que s'havia d'actuar amb la no violència i la desobediència civil. Dels marxistes, els autors en destaquen el mateix Karl Marx, John A. Hobson²², Rosa Luxemburg, Lenin i Stalin.

El repàs a les diferents corrents teòriques del segle XX que han abordat l'estudi de la violència social i de la guerra dóna pas a l'anàlisi de les guerres contemporànies. Abans, però, cal incidir en el fet que bona part de les guerres dels darrers anys són

¹⁰ De Vilfredo Pareto es pot llegir *Escritos sociológicos* Madrid: Alianza. 1980; i *Manuel de Economía Política*. Madrid: Alianza. 1987.

¹¹ De Gaetano Mosca es pot llegir *La clase política* Mèxic: Fondo de Cultura Económica. 2004. 2ª edició.

¹² L'obra més destacada de William Graham Sumner és *The Forgotten Man*. Nova York: Arno Press. 1974.

¹³ De Ernst Haeckel es pot consultar *Historia de la creación de los seres orgánicos*. Buenos Aires: Editorial Americana. 1947.

¹⁴ De Oswald Spengler es pot llegir *La decadencia de Occidente*. Madrid: Austral. dos volumenes. 1962.

¹⁵ De Benedetto Croce es pot llegir *Historia de Europa del siglo XIX*. Madrid. Altaya. 1999.

¹⁶ De Arthur de Gobineau es pot consultar *Ensayo sobre la desigualdad de las razas*. Barcelona: Apolo. 1937.

¹⁷ De Houston Stewart Chamberlain es pot consultar *La verdad de la guerra*. Mèxic: Servicio de Impresiones Alemanas. 1918.

¹⁸ Una de las obres més destacades de Piotr Aleksejevic Kropotkin és *El anarquismo*. Caracas: FIJL. 1965.

¹⁹ De Mikhail Bakunin es pot consultar, entre d'altres obres, *Dios y el Estado*. Madrid. Júcar. 1975.

²⁰ Una de les obres més destacades de Mahatma Gandhi és *Hacia un socialismo no violento*. Buenos Aires. La Pléyade. 1977.

²¹ De Benjamin R. Tucker es pot consultar *¿Qué es el anarquismo?* Barcelona: Iniciales. 1931.

²² De John A. Hobson es pot consultar *Estudio del imperialismo*. Madrid. Alianza. 1981.

originades per vàries causes. Una multicausalitat que es posa sobre la taula en el quadre 2, elaborat per Rupensighe i Naraghi (1998).

1. 3. Noves guerres, velles guerres i estats febles

Bona part de les guerres contemporànies es produeixen en estats en què hi ha una manca de legitimitat dels dirigents, com a Rwanda i Somàlia (HOLSTI, 1996: xii). La manca de legitimitat és inherent als anomenats estats febles (*weak states*), que es caracteritzen també per la personalització de l'Estat. Són estats, per tant, en què hi manquen les legitimitats vertical i horitzontal. L'absència de legitimitat vertical significa que

“substantial segments of their population do not accord the state or its rulers loyalty (...) and the rulers, in the name of the state, have little authority in the sense that their decisions, decrees, actions, and policies elicit habitual compliance.”

(HOLSTI, 1996: 104)

La manca de legitimitat horitzontal representa que

“there is no single community whose members, metaphorically speaking, have signed a social contract among themselves.”

(HOLSTI, 1996: 106)

En no sentir-se representades pels dirigents, algunes comunitats –ètniques, nacionals, religioses o de classe–, excloses del poder i de la distribució de les riqueses de l'estat de caire neopatrimonial²³, poden rebel·lar-se, com ha succeït a la República Democràtica del Congo, en la guerra contra el president Mobutu Sese Seko, i a Somàlia. Unes guerres que es registren en uns estats en què les

“armed forces is directed by social entities that are no state ... [and where] the legal monopoly of armed forces, long claimed by the state, is wrested out of its hands, [and] existing distinctions between war and crime...break down.”

(VAN CREVELD, 1991a)

²³ Per neopatrimonialisme s'entén l'apropiació dels recursos de l'Estat per part d'una persona o un grup determinat per distribuir-los entre la seva família i els integrants del mateix grup o comunitat. Sobre el concepte d'estat neopatrimonial a l'Àfrica es pot consultar: Bayart, Jean-François. *L'État en Afrique. La politique du Ventre*. París: Fayard. 1989.

El comportament delictiu d'alguns actors²⁴ és una de les característiques de les "noves guerres" definides per Mary Kaldor. La politòloga escriu:

"Mi argumento fundamental es que durante los años ochenta y noventa se ha desarrollado un nuevo tipo de violencia organizada –especialmente en África y Europa del Este– propio de la actual era de la globalización. Dicho tipo de violencia lo califico de 'nueva guerra'. Utilizo el término 'nueva' para distinguir estas guerras de las percepciones más comunes sobre la guerra procedentes de una época anterior."

(KALDOR, 2001: 15)

Unes "noves guerres", com les dels Balcans i de Libèria als anys 1990, per exemple, que es caracteritzen, també, perquè els objectius estan relacionats amb la "política d'identitats" i no amb els objectius ideològics o geopolítics de les "velles guerres".

Entesa la "política d'identitats" com la

"la reivindicación del poder basada en una identidad concreta, sea nacional, de clan, religiosa o lingüística." (KALDOR, 2001: 15)

Tanmateix, les "noves guerres" tenen objectius relacionats amb la "política d'identitats" però també econòmics, i molts actors armats actuen per controlar les zones productives (minerals, principalment) i saquejar els béns de l'Estat, per obtenir uns ingressos que els permeten finançar-se. El moviment insurgent

"se comporte comme un agent économique rationnel qui choisira d'entrer en guerre si les bénéfices escomptés sont supérieurs aux coûts".

(HUGON, 2003: 832-833)²⁵

A l'Àfrica es troben molts exemples sobre el comportament delictiu dels actors armats, que es mouen més per motius econòmics que no pas ideològics. A Sierra Leone, per exemple, la guerrilla del Front Revolucionari Unit (RUF), encapçalada per Foday Sankoh, controlava mines de diamants, que li permetien la compra d'armament a través de Libèria²⁶. A Angola, la Unió Nacional per la Independència Total d'Angola (UNITA), dirigida per Jonás Savimbi, dominava mines de diamant. Amb els diners dels

²⁴ Vegi's Cilliers, Jakkie i Mason, Peggy (ed) (1999) *Peace, profit or plunder?* Institute for Security Studies: Pretòria.

²⁵ La cita forma part d'una part del text en què l'autor descriu el mètode explicatiu de les guerres civils de Collier, P. i Hoeffler, A. (2000) "On economic causes of civil wars" a *Oxford Economic Papers*, vol 50.

²⁶ Sobre Sierra Leones es pot consultar: Richard, P (1996) *Fighting for the Rainforest: War, Youth and Resources in Sierra Leone*. Oxford: James Currey; i Reno, W. (1995) *Corruption and State Politics in Sierra Leone*. Cambridge: Cambridge University Press.

diamants, podia continuar la guerra contra el Govern, en mans del seu rival, el Moviment Popular per l'Alliberament d'Angola (MPLA)²⁷.

1. 4. Actors

Qui pot ser considerat actor en un conflicte? Seguint la definició de Wehr (1979), recollida per Romeva, actor és tota

“unitat de decisió, directament o indirecta implicada en el conflicte, que tingui algun tipus d'interès relacionat amb el resultat de la disputa.”
(ROMEVA, 2002: 14)

D'acord amb la definició, és actor qui pot decidir i, alhora, té un interès en el conflicte, encara que no hi estigui implicat directament. Per tant, en una guerra, com les de Somàlia, Rwanda i la República Democràtica del Congo, analitzades en la mostra, són actors tant les Forces Armades, com els moviments insurgents, les organitzacions socials i polítiques, les Nacions Unides, els governs de tercers països i les organitzacions no governamentals, .

Wehr distingeix tres tipus d'actors: els primaris, els secundaris i els terciaris. Els primaris són

“parties whose goals are, or are perceived by them to be, incompatible and who interact directly in pursuit of those respective goals. Where the conflict parties are organizations or groups, each may be composed of smaller units differing in their involvement and investment in the conflict.”
(WEHR, 1979)

Els actors secundaris són

“parties who have an indirect stake in the outcome of the dispute but who do not feel themselves to be directly involved. As the conflict progresses, secondary parties may become primary, however, and vice-versa.”
(WEHR, 1979)

Els terciaris són aquells

“those who have an interest in the successful resolution of the conflict.”
(WEHR, 1979)

²⁷ Sobre Angola es pot consultar: Hodges, Tony (2001) *Angola from Afro-Stalinism to Petro-Diamond Capitalism*. Oxford: James Currey.

Seguint la classificació anterior, els actors primaris en les guerres africanes analitzades són les Forces Armades, tant governamentals com de països tercers, les forces paramilitars i les organitzacions insurgents.

Actors secundaris són les missions de les Nacions Unides, els governs de tercers països amb interessos en el conflicte armat i les organitzacions humanitàries. Els actors terciaris són els governs de tercers països i les organitzacions sense interessos en l'origen de la guerra, però que, com diu la definició, volen la resolució del conflicte.

Segons la definició de Wehr, la gent del carrer no és un actor del conflicte, perquè no és una unitat amb capacitat de decisió. Tanmateix, en el cas dels conflictes africans estudiats podem considerar que la gent és un actor perquè malgrat no ser una unitat amb capacitat de decisió sí que intervé en el conflicte. Ho fa de forma passiva, patint les conseqüències del conflicte, que en moltes ocasions són les privacions, la fam i la violència dels actors armats. La gent del carrer, per tant, és un actor fonamental en els conflictes estudiats, com a víctima de les milícies, les organitzacions armades o les Forces Armades d'un país determinat. És, alhora, un protagonista, pel seu paper de víctima passiva i pels seus interessos en el conflicte.

Lederach (s/d) sosté que el conflicte és un triangle compost pels actors, el problema i el procés. I afegeix que en un conflicte, cada actor veu el problema i el procés, val a dir, l'evolució d'aquest, d'una forma diferent. Els actors ja han estat definits anteriorment. El problema, tot seguint Lederach, són els interessos, necessitats i valors de cadascun dels actors enfrontats. Uns interessos, necessitats i valors que estan en joc en el conflicte i que són percebuts de forma diferent pels actors. El procés és l'evolució del conflicte des de que comença. Les influències externes, com el desplegament d'una força militar o les pressions sobre els actors, i les pròpies actuacions dels actors afecten el procés, fent que el conflicte s'escali, baixi en intensitat o acabi.

1. 5. Categories de conflictes armats

Els conflictes armats es poden classificar de diverses formes. Això no obstant, un dels criteris més utilitzats pels centres d'investigació sobre pau és el nombre de morts anuals que causa el conflicte. El Swedish International Peace Research Institute

(SIPRI)²⁸ i el Department of Peace and Conflict Research de la Universitat d'Upsala²⁹ consideren que es pot parlar de "guerra" (*war*) o "conflicte armat major" (*major armed conflict*) quan moren més de mil persones l'any (RUPENSIGHE I NARAGHI, 1998: 26). El "conflicte intermig" (*intermediate conflict*) és que el provoca la mort de entre 25 i mil persones l'any però en moren més de mil en tot el conflicte. És un conflicte de "baixa intensitat" (*low intensity*) quan la "violència és més esporàdica i menys intensa".

En la seva classificació, les dues entitats escandinaves consideren que estem davant d'una "seria disputa" (*serious dispute*) quan "una de les parts ha amenaçat amb l'ús de la violència o ha desplegat tropes o ha fet una demostració de força". Una altra organització, la PIOOM³⁰, dels Països Baixos, també té en compte en la seva classificació el nombre total de morts en el conflicte, i si passa de mil, encara que sigui en més d'un any, el qualifica de guerra³¹.

En canvi, si tenim en compte la naturalesa del propi conflicte, els podem classificar en conflicte pels recursos, per l'autoritat i el Govern, ideològics i identitaris. Les característiques fonamentals dels quatre tipus de conflicte són:

.resource-based conflicts based on competition for economic power and access to natural resources.

.conflicts over governance and authority based on competition for political power and participation in political processes.

.ideological conflicts based on competition between rival ideologies and value systems.

.identity conflicts based on competition between rival ethnic, religious or other communal identity groups for access to political and economic power and social justice." (RUPENSIGHE I NARAGHI, 1998: 33)

Tanmateix, molts conflictes tenen causes diverses, que fan difícil la seva categorització. Exemple: el conflicte entre els palestins i Israel, que és alhora identitari

²⁸ Es poden consultar les línies d'investigació de l'Swedish International Peace Research (SIPRI) a la web www.sipri.org

²⁹ Es poden consultar els objectius i investigacions del Department of Peace and Conflict Research de la Universitat d'Upsala a la web www.pcr.uu.se

³⁰ El Projecte Interdisciplinari d'Investigació sobre les Causes de les Violacions dels Drets Humans (PIOOM) és una organització fundada el 1988, vinculada a la Universitat de Leiden (Països Baixos).

³¹ El Projecte Interdisciplinari d'Investigació sobre les Causes de les Violacions dels Drets Humans (PIOOM) considera que un conflicte es pot considerar una guerra o "conflicte d'alta intensitat" quan moren més de mil persones l'any. Entre 100 i mil morts l'any, és un "conflicte de baixa intensitat". I entre 25 i 200 morts l'any és un "conflicte polític violent". Es pot consultar: PIOOM. *Annual Conflict and Human Rights Map*. Leiden.

i ideològic. I també hi ha una confrontació pels recursos, en especial per l'aigua i la terra³².

Els conflictes armats també es poden classificar en intraestats i interestats. Els intraestats, en què els actors primaris són del mateix estat, també són coneguts com a conflictes interns. Els interestats, menys nombrosos que els interns (HOLSTI, 1996: xi), impliquen a actors primaris de diferents estats. Un exemple: la guerra de les Malvines (1982) entre els governs d'Argentina i del Regne Unit.

Tanmateix, en alguns conflictes armats poden estar implicats al mateix temps actors primaris interns i externs. Exemple: la guerra de la República Democràtica del Congo (1998), en què una coalició opositora armada, l'Agrupació Congolesa per la Democràcia (ACD), s'enfronta a les forces governamentals. Al mateix temps, les Forces Armades d'Uganda i Rwanda combaten a les forces governamentals, que compten amb el suport de tropes d'Angola, Namíbia, Zimbabwe, Txad i Sudan.

La teorització sobre algunes guerres que s'han produït després de la fi de la guerra freda, designades com a "noves guerres" per Kaldor (2001), introdueix una altra classificació. En aquesta, les "velles guerres" són definides per oposició a les "noves guerres", que no tenen una base ideològica, i sí responen a una "política d'identitats" i hi ha activitat criminal d'algun dels actors armats. Van Creveld (1991b) les anomena de "tercer tipus" (*third kind*). Són unes guerres en què

"there are no set strategies and tactics. Innovation, surprise, and unpredictability are necessities and virtues. The weal must rely on guile, and often crime, no raise funds for the bombings, assassinations, and massacres. Prisoners are used as hostages to extract political gains; terrorist incidents are designed to make publicity, not to defeat an enemy armed force. Terror is also used to cow the timid, the 'collaborators', and the indifferent. The clear distinction between the state, the armed forces, and the society that is the hallmark of institutionalized war dissolves in 'peoples' war" (HOLSTI, 1996: 36-37)³³

³² Sobre el conflicte entre Israel i els palestins es pot consultar: Brzozowski, Claude (2001) *Du Foyer national juif a l'Etat d'Israel*. París: L'Harmattan; Culla, Joan B. (2004) *Israel, el somni i la tragèdia: del sionisme al conflicte de Palestina*. Barcelona: La Campana; Izquierdo, Ferran (2005) *Guerra y agua: conflicto político y carestía de agua en Palestina*. Santiago de Compostela: Araguane; i Said, Edward (1980) *The Question of Palestine*. Nova York: Vintage.

³³ Holsti es refereix a les característiques de les guerres de "tercer tipus" teoritzades per Van Creveld (1991b).

1. 6. Guerres africanes

Àfrica és el continent en què es registren més conflictes armats durant el període de la mostra analitzada. Per exemple, l'any 1996 hi havia al món 19 conflictes d'alta intensitat, de més de mil morts l'any (SCHMID I JONGMAN, 1997). D'aquests, nou es registraven a l'Àfrica: a Algèria, Sierra Leone, Libèria, Txad, Zaire, Sudan, Somàlia, Angola i Burundi. Dels 42 conflictes de baixa intensitat, d'entre 100 i mil morts l'any, que hi havia al món, 18 es produïen a l'Àfrica. Tanmateix, no són 18 els països en conflicte sinó menys per la forma en què Schmid i Jongman els identifiquen. Així, a Etiòpia hi registren cinc conflictes, tres d'identitats en confrontació amb el Govern (amhara, oromo i afar) i dos de regions en què es produeix un litigi violent. A Uganda, identifica tres conflictes: un per cadascun dels moviments opositors armats (LRA³⁴, WNLF³⁵, DMA³⁶). A Angola, registra un conflicte de baixa intensitat a l'enclau de Cabinda. Els restants conflictes són a la República Centrafricana, Líbia, Moçambic, Senegal, Somàlia, Somalilàndia, Sud-àfrica i Egipte. També registra la intervenció d'Uganda al Zaire.

D'acord amb la classificació de Schmid i Jongman, els tres conflictes armats analitzats en la investigació (Somàlia, República Democràtica del Congo, Rwanda) es poden considerar d'alta intensitat, en superar els mil morts l'any. Segons el SIPRI i el Department of Peace and Conflict Research de la Universitat d'Upsala, els tres conflictes poden ser classificats de guerra.

A Rwanda, les Nacions Unides xifren en més de 800.000 el nombre de morts tan sols durant el genocidi³⁷. A Somàlia, les morts anuals durant el període de la mostra (1994-1999) superen àmpliament els 10.000 anuals³⁸. A la República Democràtica del Congo, les morts arriben als tres milions, segons l'organització International Rescue Committee (IRC)³⁹.

³⁴ Lord's Resistance Army (LRA).

³⁵ West Nile Liberation Front (WNLF)

³⁶ L'autor es pot referir a l'Allied Defense Forces (ADF).

³⁷ Es pot consultar a la web de les Nacions Unides: www.nu.org

³⁸ Es poden consultar els informes anuals del l'Swedish International Peace Research (SIPRI) a www.sipri.org

³⁹ L'article "Death Toll in Congo War May Approach 3 Million", al diari *The Washington Post* (30/abril/2001), recull la xifra de 3 milions de morts, facilitada per l'International Rescue Committee (IRC).

Rwanda i Somàlia són conflictes interns, en què els actors primaris són del mateix país. Tanmateix, a Somàlia hi intervé un actor extern, les Forces Armades dels Estats Units, que assoleix protagonisme en enfrontar-se al moviment encapçalat per Mohamed Farah Aidid. A Rwanda, el Govern francès desplega soldats en el marc de l'*Operació Turquesa*, i d'aquesta forma també es converteix en un actor del conflicte, encara que no primari.

En el període de la mostra de la investigació, el conflicte de la República Democràtica del Congo és, alhora, de caire intern i interestatal. És intern, perquè s'enfronten actors primaris congolesos, però també és interestatal, perquè intervenen, com actors primaris, les Forces Armades de tercers països. A la guerra iniciada el 1998 hi arriben a participar vuit països africans (Rwanda, Uganda, Burundi, Angola, Zimbabwe, Namíbia, Txad i Sudan), un fet que la converteix en una guerra panafricana (BESSIS, 2004).

D'acord amb la classificació sobre la naturalesa del conflicte, podem considerar que el de Rwanda és identitari i, al mateix, pel control de l'autoritat. Identitari perquè el sector extremista del Govern i les milícies hutus enguinen l'operació per exterminar els tutsis. I el Front Patriòtic Rwandès (FPR), un actor primari armat, està format en bona part per tutsis. En les arrels del conflicte també s'hi troba l'exclusió social, política i econòmica dels tutsis, i l'hegemonia del Govern racial hutu. Uns fets que justifiquen la seva classificació com a conflicte pel control de l'autoritat.

A Rwanda és produït un genocidi⁴⁰, d'acord amb la definició de les Nacions Unides, que diu que

“genocide means any of the following acts committed with intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnical, racial or religious group, as such:

- a) Killing members of the group;
- b) Causing serious bodily or mental harm to members of the group;
- c) Deliberately inflicting on the group conditions of life calculated to bring about its physical destruction in whole or in part;
- d) Imposing measures intended to prevent births within the group;
- e) Forcibly transferring children of the group to another group.”

(LABAN HINTON, 2002: 3)⁴¹

⁴⁰ El terme genocidi va ser ideat als anys 1940 per Raphaël Lemkin, a partir de la paraules grega genos, que significa raza, i latina cide, que vol dir exterminar.

⁴¹ Alexander Laban Hinton reproduceix part del 2on article de la Convenció del Genocidi de les Nacions Unides, de 1948.

En els conflictes de Somàlia i la República Democràtica del Congo, els actors primaris també s'enfronten pel control de l'autoritat. En el cas de Somàlia, no hi ha una autoritat central des de la caiguda de Mohamed Siad Barre el 1991. Al Congo, sí. En la primera guerra, el 1996, el Govern està dirigit per Mobutu Sese Seko. A la guerra de 1998, per Joseph Kabila.

En la guerra del Congo de 1998 també hi ha un enfrontament pel control dels recursos, en intervenir actors armats externs interessats en l'explotació dels minerals (Zimbabwe, Uganda i Rwanda).

Dels tres conflictes, tan sols el de Somàlia té algunes de les característiques d'una "nova guerra", definida per KALDOR (2001). Somàlia és un estat feble, en què els actors armats no s'enfronten per ideologia sinó pel control d'un territori per treure'n profit.

En el capítol dedicat a cada estudi de cas, val a dir, cada país analitzat en la investigació, es fa una descripció acurada del conflicte, en què es destaquen quins són els actors i quina és la naturalesa de la confrontació.

2. LA CONSTRUCCIÓ A OCCIDENT DE LA IMATGE SOBRE L'ÀFRICA

2. 1. Introducció

En aquest capítol s'explica com la construcció que Occident ha fet al llarg dels anys d'una imatge sobre l'Àfrica està basada en uns estereotips negatius, que encara romanen en l'imaginari col·lectiu i que mediatitzen la comprensió del que passa al continent. Com recorda en una anàlisi el lingüista Urrutia,

"El África que Europa ofreció a la modernidad era una construcción cultural creada para el mayor engrandecimiento y la autosatisfacción de las naciones coloniales. Es el África de nuestra infancia. De todas las infancias occidentales." (URRUTIA, 2000: 116).

D'una infància de la postguerra, de penúries, en què una de les poques distraccions consistia en passar les tardes al cinema tot veient pel·lícules d'aventures. Un dels personatges de ficció preferits era Tarzán, de qui tot sovint s'imitava en l'hora del pati el crit que convocava els animals i espantava els negres. Un Tarzán que representava alhora el bon salvatge i el racionalisme (RIPOLL, 2000: 21), atrapat en un escenari natural en què els negres passaven de la submissió a la violència irracional. En les pel·lícules¹ contaven més els animals, que feien costat a Tarzán, que no pas els africans, excitats en els balls primitius quan no atacaven amb llances o transportaven el marfil per els europeus.

"La primera película sonora fue *Tarzán de los monos* (W. S. Van Dyke, 1931), producida por la Metro e interpretada por Johnny Weissmuller, a la que siguieron otras cintas. Ambientadas en una selva pseudoafricana y con muchas imágenes de archivo con fieras salvajes, presentaban a los indígenas bajo dos posibles actitudes: la sumisa e ignorante, o la hostil e, incluso, cruenta para con los exploradores blancos.

La primera es la imagen de los africanos portadores del material para la expedición: dóciles y fieles a golpe de látigo para que continúen avanzando por entre la maraña de la selva, cuya vida apenas vale nada, hasta el punto de que cuando son sorprendidos por alguna fiera o por alguna tribu hostil, son los primeros en caer.

La segunda actitud, la hostil, presenta a los africanos como salvajes feroces, capaces de inmolarse a un hombre, más por sadismo que no por defensa territorial. Pintados y armados, sus apariciones suelen ser de improviso". (RIPOLL, 22)

Tarzán és només un personatge, potser un dels més destacats, d'una filmografia que presentava una Àfrica misteriosa, obscura, en què els blancs ocupaven els llocs

¹ Sobre Tarzán com un instrument ideològic de la dominació blanca es pot consultar el recomanable l'article del professor Alfredo MARGARIDO "Tarzan: Paradigma da branqueização da África" a *Novas Relações com África: Que Perspectivas?* Lisboa: Vulgata. 2003.

superiors i els negres, els inferiors, reduïts quasi a la categoria de subhomes. Aquestes categories es troben fins i tot a pel·lícules que han estat un referent, com *La Reina de Àfrica*, dirigida per John Huston el 1952, en què els africans són presentats com uns sers ignorants, però bons cristians². Són el decorat perfecte per una història de passions, protagonitzada per blancs en un escenari incòmode, les terres africanes.

En la seva obra *Orientalism*³, convertida amb el pas del temps en un referent, el professor estatunidenc Edward Said, d'origen palestí, es queixa de la visió que Occident ha anat creant, mitjançant els llibres de viatges i els relats científics, d'Orient, que és presentat endarrerit i inferior, al qual cal témer. És una tesi que resum en un dels seus escrits:

"From at least the end of the eighteenth century until our own day, modern Occidental reactions to Islam have been dominated by a radically simplified type of thinking that may still be called Orientalist. The general basis of Orientalist thought is an imaginative end yet drastically polarized geography dividing the world into two unequal parts, the larger, "different" one called the Orient, the other, also known as "our" world, called the Occident or the West". (SAID, 1982: 4)

Tanmateix, a l'Orient se li reconeix una capacitat d'organització que deixa llegats monumentals, cosa que se li nega als africans. En bon nombre de llibres dels viatgers clàssics i ens els propis manuals d'història dels països occidentals, es destaquen, del passat del món oriental, les construccions i l'organització social⁴. En canvi, en els llibres dels exploradors occidentals es troben ben poques descripcions de les grans edificacions. I en els llibres de text, les referències als imperis africans i a les seves construccions són mínimes. Fins i tot, es va arribar a atribuir als fenicis i als àrabs la

² Es pot consultar el llibre de Xavier RIPOLL SORIA *Sí, Bwana. Los indígenas según el cine occidental*. Madrid: Alianza Editorial. 2000. Ripoll repassa la principal filmografia en què apareixen "indígenes" i analitza els cartells de diverses pel·lícules. En la conclusió, escriu:

"Por lo general, los protagonistas indígenas no suelen aparecer desempeñando roles de gran relevancia; más bien sólo sirven de fondo exótico para las aventuras de los blancos. También, a diferencia de los protagonistas blancos, no suelen presentar características extraordinariamente alejadas de lo normal: no son excepcionalmente valientes, juiciosos o inteligentes, sino más bien crueles, astutos, atolondrados o cobardes. Y si llegan a ser protagonistas en la narración lo deben al hecho de haber ayudado a los blancos pero no por haber defendido a su propia gente." (RIPOLL, 200)

³ SAID, Edward (1990) *Orientalismo*. Madrid: Ediciones Libertarias. La primera edició de l'obra, escrita en anglès, fou publicada el 1979 per una editorial de Nova York. Said, Edward. *Orientalism*. Nova York: Vintage Books. 1979.

⁴ De la nombrosa producció de llibres de viatges a Orient, cal destacar els clàssics, que descriuen, sovint amb admiració, les edificacions dels llocs visitats. Es pot consultar: IBN BATTUTA (1981) *A través del Islam*. Madrid: Editora Nacional; ALI BEY (1982) *Viajes del príncipe*. Madrid: El Museo Universal; i MARCO POLO (1998) *Viajes*. Madrid: Espasa Calpe.

construcció del Gran Zimbabwe⁵, perquè es creia que uns pobles que no tenien història, com escrivia Hegel⁶ dels africans, no tenien ni capacitat tècnica ni organitzativa per edificar un complex d'aquelles característiques que encara avui en dia sorprèn per la seva majestuositat.

2. 2. Viatgers en una societat sense història

La visió majoritària que es forma de l'Àfrica subsahariana beu, en part, de les fonts dels relats dels primers exploradors occidentals que van trepitjar el continent. Aventurers, uns, buròcrates al servei del seu país, uns altres, van descriure, mediatitzats per la seva pròpia formació, la lectura dels anteriors viatgers i la tradició a la qual pertanyien, els rius, camins i muntanyes que trobaven al seu pas i van interpretar els costums d'uns pobles que els semblaven estranys.

“En efecte, els fantasmes de centenars d'occidentals que durant segles “miraren” Àfrica parlaven a l'explorador mentre aquest tornava a “veure-la”. Des de l'antiguitat grecolatina s'havien anat acumulant tòpics sobre Àfrica, tòpics que ja en el segle XVIII havien començat a adquirir categoria d'ideologies estructurades. En la següent centúria, un gran nombre de filòsofs, geògrafs, biòlegs i antropòlegs donarien l'última pinzellada a aquesta obra ideològica amb els colors que els proporcionaven els exploradors, alhora que aquells fornien aquests de les idees des d'on mirar.” (SIMEÓN, 2002: 30)

De la tasca dels exploradors, nombrosos a recórrer el continent en el segle XIX, en naixeran informes per les potències europees i descripcions per les societats geogràfiques⁷. Avalats pels governs o sense ajuda, com és el cas de René Caillié⁸ que visita Tombuctú, els viatgers competiran per ser el primer en arribar a un lloc

⁵ La tesi de l'origen forani del Gran Zimbabwe la defenien BENT, J. T. *Ruined Cities of Mashonaland*, en un llibre publicat el 1892 i reeditat el 1969 a Books of Rhodesia, i HALL, Richard (1905) *Great Zimbabwe*. Londres: Methuen.

⁶ “Àfrica no es una porción histórica del mundo. No tiene movimientos, ni desarrollos que pueda mostrarnos, ni movimientos históricos en ella. Es decir, su parte septentrional pertenece al mundo europeo o asiático; lo que nosotros entendemos precisamente por África es el espíritu ahistórico, el espíritu no desarrollado, aún envuelto en las condiciones de lo natural y que debe ser presentado aquí tan sólo como algo situado en el umbral de la historia del mundo.” La cita de Hegel, del llibre *Curso de Filosofía de la Historia*, publicat el 1830, està reproduïda per KI ZERBO, Joseph (1979) *Historia del África Negra*. Dos tomos. Madrid: Alianza Editorial. p. 16.

⁷ La llista dels exploradors occidentals que durant el segle XIX van recórrer el continent africà és molt extensa. Destaca el llibre: SIMEÓN, J. Daniel (2002) *El mite d'Àfrica*. València: Publicacions de la Universitat de València, que no solament repassa les gestes de bona part dels exploradors sinó que els contextualitza i treu conclusions sobre la visió a Occident de l'alteritat africana.

⁸ René Caillié (1799-1839) va arribar a Tombuctou el 1826, dos anys després que l'anglès Gordon Laing. Tanmateix, el mèrit de Caillié és que va tornar a Europa d'un viatge esgotador, que va fer sense cap mena d'ajuda oficial. Malauradament, Gordon Laing va morir en ser atacat a la tornada. Es pot llegir: CAILLIE, René (1985) *Voyage a Tombouctou*, París: La Découverte.

determinat, i si es pot, signar un acord amb els caps locals, o descobrir algun indret africà que es creia que tenia una gran transcendència. Dels homes que van viatjar pel continent a mitjans i finals del segle XIX, període en què hi ha més expedicions occidentals, en podem destacar uns quants: Richard F. Burton⁹, més respectuós que altres companys a la cultura dels pobles que trobava, va descobrir el llac Tanganyika; John Hanning Speke¹⁰ se'n va dur la glòria en descobrir les fonts dels Nil; Henri Morton Stanley¹¹, periodista estatunidenc, va guanyar fama i diners en trobar a Livingstone i dir allò de "El doctor Livingstone, suposo"; Pierre Savorgnan de Brazza¹² va recórrer el riu Congo; Manuel Iradier¹³ va explorar el golf de Guinea; Alexandre Serpa de Pinto¹⁴ es va endinsar per Angola i va arribar fins Sud-àfrica.

Els informes dels exploradors o la seva presència, perquè moltes vegades aquest estableix pactes en nom del seu Govern amb els caps locals, formen part dels preparatius de l'anomenat *scramble for Africa*¹⁵, l'atac colonial europeu contra el continent, a finals del segle XIX.

Hi ha moltes teories¹⁶ que intenten explicar les raons de l'*scramble for Africa*. Però,

"bona part dels historiadors coincideixen en que els elements que van promoure l'expansió van ser les exploracions de David Livingstone i Henri Stanley, la rivalitat política i comercial europea, les activitats del rei

⁹ Richard F. Burton va escriure desenes de llibres. Destaquen: *Relat personal d'un pelegrinatge a Medina i La Meca*. Quaderns Crema. 2003; *Las mil y una noches, según Burton*. Madrid: Siruela. 1991; *Mi peregrinación a Medina y La Meca*. Tres tomos. Barcelona: Laertes. 1984, 1989, 1993; i *Las montañas de la luna: en busca de las fuentes del Nilo*. Valdemar. 1995. Una bona aproximació al personatge la tenim en la biografia: RICE, Edgard (1990) *Captain Sir Richard Francis Burton*. Nueva York.

¹⁰ SPEKE, John H. (1999) *Diario del descubrimiento de las fuentes del Nilo*. Madrid.

¹¹ De John Rowlands, més conegut per Henry M. Stanley és pot consultar: STANLEY, H. M. (1990) *Cómo encontré a Livingstone*. Madrid: Grech. Ajuda a conèixer el controvertit periodista l'autobiografia: STANLEY, H. M. (2002) *Autobiografía. Bula Matari, historia de un explorador*. Barcelona: Ediciones B.

¹² SAVORGNAN DE BRAZZA, Pierre (1992) *Au coeur de l'Afrique*. París: Phébus. La capital de la República del Congo encara duu el seu nom.

¹³ De Manuel Iradier y Bulfy, potser l'explorador espanyol del segle XIX més destacat, es pot consultar: IRADIER, M. (1994) *África. Viajes y trabajos de la Asociación Euskara La Exploradora*. Madrid: Miraguano Ediciones y Ediciones Polifemo. Un bon llibre per situar el personatge en l'Espanya d'aquella època: MARTÍNEZ SALAZAR, M. Ángel (1993) *Manuel Iradier Las azarozas empresas de un explorador de quimera*. Barcelona: Ediciones del Serbal.

¹⁴ SERPA PINTO, A. (1998) *Como eu atravassei África*. Lisboa: Publicações Europa-América.

¹⁵ El fenomen que els historiadors coneixen com *scramble for Africa* està molt ben explicat en els següents llibres: BETTS, R.F. (ed) (1972) *The Scramble for Africa: Causes and Dimensions of Empire*. Londres: DC Heat; BRUNSCHWIG, H. (1971) *Le partage de l'Afrique noire*. París: Flammarion; HARGREAVES, J.D. (1963) *Prelude to the partition of West Africa*. Londres: MacMillan; KELTIE, J.S. (1893) *The Partition of Africa*. Londres: Stanford; ROBINSON, R; GALLAGHER, J. (1961) *Africa and the Victorians: the official mind of imperialism*. Londres: MacMillan.

¹⁶ Per exemple, John Scott Keltie assegurava que l'*scramble* va ser possible per les exploracions d'Henri Stanley i el rei Leopold de Bèlgica i l'entrada dels alemanys. Es pot consultar: KELTIE, J.S. (1893) *The Partition of Africa*. Londres: Stanford. En canvi, Ronald Robinson i John Gallagher defensen que l'ocupació britànica d'Egipte va traspasar a l'Àfrica la rivalitat europea. La tesi es troba en el llibre, un clàssic dels estudis africans: ROBINSON, R; GALLAGHER, J. (1961) *Africa and the Victorians: the official mind of imperialism*. Londres: MacMillan.

Leopold al Congo, els moviments de França al riu Níger, la instal·lació dels britànics a Egipte i la fortalesa de Bismarck després de la unificació alemanya.” (CASTEL, 1998: 30)

Amb les potències europees movent peces a l'Àfrica, es va celebrar la conferència de Berlín (1884-85). Organitzada per Bismarck¹⁷, la reunió no va dividir el continent, com es diu sovint, sinó que va consagrar-ne l'ocupació. L'article 34, un dels més rellevants de l'acord, establia que tot país que ocupava la costa tenia drets sobre l'interior, l'anomenat *hinterland*, que arribava fins que es trobava amb la zona d'influència d'un altre país. El punt 35 exigia a la potència ocupant que demostrés que podia protegir el lliure comerç i el trànsit per les seves zones¹⁸.

L'explorador,

“fill del seu temps, constituí l'avantguarda del colonialisme, ja fóra de forma implícita fins als anys setanta, període en el qual van ser més que res els interessos comercials i científics del seu país els que l'esperonaven, ja de forma explícita a partir de llavors, quan els canvis esdevinguts a Europa facen d'ell un patriota disposat a clavar la seua bandera a la llunyana Àfrica..., o morir en l'intent.” (SIMEON, 41)

En els seus relats, el viatger es troba davant l'*altre*, que en aquest cas és el negre, un *bon salvatge* en alguns casos, que viu en un escenari hostil per a l'europeu, a la vegada representació d'una Àfrica mítica que s'ha format amb les lectures d'exploradors anteriors i els tòpics que han anat passant de generació en generació. És una Àfrica de selves verges però també de “salvatges” i perills,

“Desde la espesura se nos arrojaban lluvias de flechas emponzoñadas. Para agregar otra calamidad, la viruela hizo presa de la caravana, y muchas jóvenes y viejas víctimas de la peste eran arrojadas al agua diariamente. ¡Qué tierra espantosa! Las selvas vírgenes nos ocultaban enemigos salvajes, detrás de cada mata veíanse brillar ojos inflamados de odio, el río estaba infestado de cocodrilos que acechaban a los incautos; el aire, en fin, parecía estar sembrado de muerte.” (STANLEY, 2002: 353)

¹⁷ La conferència va ser organitzada per Bismarck a petició de Portugal, amb la finalitat de discutir un litigi sobre l'Àfrica central. Va reunir entre el 15 de novembre de 1884 al 26 de novembre de 1885 a delegats de quatorze països (Alemanya, Àustria-Hongria, Bèlgica, Dinamarca, Espanya, Estats Units, França, Gran Bretanya, Holanda, Itàlia, Portugal, Rússia, Suècia i Turquia).

¹⁸ La conferència també va aprovar la lliure circulació pels rius Níger i Congo, i els seus afluents, i va adoptar el lliure comerç al Congo. Un dels més beneficiats per les decisions va ser el rei Leopold de Bèlgica, que va aconseguir el reconeixement de l'Estat Lliure del Congo. Sobre la conferència de Berlín es pot consultar: CROWE, S.E. (1942) *The Berlin West African Conference 1884-1885*. Londres: Longmans.

Uns negres als quals se'ls reconeix la força però no la integritat moral.

“Los habitantes de Grande-Bassam y Assinia son altos y vigorosos, pero adolecen de todos los defectos morales propios de los individuos de raza negra.”
(IRADIER, 1994: 51)

I parlen una llengua de la qual no tenen referències.

“La jerga infernal de los negros, sus gritos continuados, los sonidos guturales que producen, el movimiento continuo de sus pequeñas embarcaciones, los esfuerzos que hacen por escalar el puente del vapor y sus trajes, son todas cosas nuevas de las que no se puede formar idea no viéndolas.”
(IRADIER, 1994: 42)

En les descripcions també es destaca, en diverses ocasions, l'harmonia de les seves societats, presentades com ahistòriques, però properes al paradís, en què viu el *bon salvatge*¹⁹. El missioner Livingstone escriu que troba,

“Verdes praderas, vacas que pacían en el valle, cabras que recorrían las colinas, cabritos que jugueteaban en torno a sus madres, grupos de infantiles pastores (...) ancianos, de cabeza gris, sentados en tierra, con el bastón en la mano, prestando oído a la charla de sus nietos (...) y los pájaros cantando alegres en el ramaje (...) todo formaba un cuadro tan encantador, que imposible sería olvidarlo.” (LIVINGSTONE, 1999: 93)

A l'africà, se'l reconeix una harmonia amb l'entorn natural:

“El negro es un gran cazador; tiene necesidades materiales que satisfacer y los medios se los ofrece la naturaleza. Ha entablado la lucha con la naturaleza y ha agudizado su ingenio de tal modo, que con sus sentidos y su malicia, no con su inteligencia, derriba al elefante, detiene a la veloz gacela, aprisiona el pez en el fondo de los ríos y de los lagos y destruye todos los animales que le puede causar daño.” (IRADIER, 1994: 50)

Però el mateix autor, el basc Iradier, li nega capacitat d'organització social.

“No busquéis en África una civilización bien definida. Nada de arquitectura; nada de historia; ninguna tradición; carencia de escritura, de industria; los cantos y la música nada dicen: es , en una palabra, la raza del período cuaternario de la Tierra que vive aún en pleno siglo XIX.”
(IRADIER, 2000: 276)

¹⁹ Sobre la dualitat de la cultura occidental enfront del salvatge es pot consultar: BARTRA, Roger (1996) *El salvaje en el espejo*. Barcelona: Destino.

El caos, que és la percepció del viatger davant una organització que no entén, i la manca d'escriptura de les societats africanes li fan creure a l'explorador occidental que es troba davant de societats sense història. I en ser una societat sense història i mancada d'organització, es dóna llum verda a la penetració occidental:

“Admitir la no estructura administrativa, la no historia, la no civilización, la no cultura, venía a ser tanto como ofrecer un campo totalmente libre para organizar, cultivar, civilizar y vender.” (URRUTIA, 110)

Després de la conferència de Berlín, les potències europees es van endinsar a l'interior de l'Àfrica, amb la finalitat d'ocupar-ne el territori. Els africans no es van creuar de braços: van resistir com podien enfront els exèrcits colonials, més ben armats i més ben organitzats²⁰. Unes resistències que demostraven l'existència de un sentiment “nacional” entre els africans i el seu rebuig a la dominació occidental (KI ZERBO, 1979: 619). De les resistències, en uns enfrontaments que van ser desiguals, ferotges en bona part dels casos, en naixeran mites africans, com Mamadou Lamin Dramé, al Senegal; Samori Touré, a Guinea; Mohammed Idris Senoussi, al Txad; i Gungunhana, a Moçambic²¹.

La visió de l'explorador occidental del segle XIX es transmet a la literatura i als viatgers que arriben quan el continent està ocupat per les potències europees. És una Àfrica exòtica, un escenari ideal per a les històries d'amor entre blancs que escriuen Ernest Hemingway²² o Isak Dinesen²³, per citar només dos autors. En un escenari en què narrativament tenen més importància els animals i el paisatge que no pas els africans. Sense ser racistes, els relats presenten els africans, en els millors dels casos com a passius, equiparats a la claca d'una obra interpretada per blancs. Què pensen els negres no importa gens ni mica: en la seva Àfrica fan, en els relats d'escriptors occidentals, el mateix paper secundari que els reserva el colonialisme. Hi han

²⁰ Sobre les resistències africanes es poden llegir els articles del volum setè de la *Historia General de África*, editada per la Unesco. VV AA. (1987) *Historia General de África*. Vol VII. Madrid: Tecnos.

²¹ Tan sols són quatre noms de les desenes d'africans que van encapçalar la resistència contra l'ocupació europea. L'historiador de Burkina Joseph Ki Zerbo resumeix molt bé aquestes resistències a *Historia del África negra*. Madrid: Alianza. 1979. pp. 619-640.

²² Dos relats de l'escriptor Ernest Hemingway transcorren a l'Àfrica: *Green Hills of Africa*. Nova York: Permapooks. 1954. i *The Snows of Kilimanjaro*, que es troba a *The Snows of Kilimanjaro and other stories*. Nova York: Charles Scribner's sons. 1970. *Las nieves del Kilimanjaro* va ser duta al cinema pel director Henry King, el 1952. La pel·lícula va ser interpretada per Gregory Peck i Susan Hayward.

²³ Isak Dinesen, pseudònim de Karen Blixen, va escriure *Out of Africa*. Londres: Penguin. 2001. En traducció al català: *Memòries de l'Àfrica*. Lleida: Pagès. 1999. El director Sydney Pollack en va fer una pel·lícula el 1985, interpretada per Robert Redford i Meryl Streep, que va ser guardonada per l'Acadèmia de Hollywood amb un Oscar, el 1986, a la millor pel·lícula.

excepcions, com les trobades en obres de Graham Greene²⁴, André Gide²⁵ i Louis Ferdinand Céline²⁶, en què es denuncien les pràctiques colonials, però són comptades en la producció literària occidental en la qual l'Àfrica és protagonista, encara que sigui fent el paper de decorat exòtic.

Catalunya no és una excepció.

“Un dels *best-sellers* de les nostres lletres, sens dubte, és el Massagran d'en Folch i Torres (relat racista inspirat en la realitat de Guinea Equatorial) (Creus, 1993)²⁷. Tot i que justament oblidat, també es digne de menció Mihai Tican Rumano²⁸, un fosc personatge suposadament romanès, establert a Barcelona, que als anys vint i trenta es va fer extremadament popular publicant narracions de les seves presumptes aventures a l'Àfrica”
(NERÍN, 1998: 62)

Bona part dels viatgers fan seva la ideologia oficial, que destaca la missió civilitzadora europea. I malgrat ser en el segle XX, es segueix dubtant de la intel·ligència dels africans, i fins i tot se'ls segueix considerant subhomes. Un exemple, el relat que escriu un soci del Centre Excursionista de Catalunya (CEC), José Closas, en tornar d'un viatge a la Guinea Espanyola²⁹.

“No he quedado convencido de que el negro sea totalmente humano; sus reacciones, su falta de moral; sus apetitos y pasiones; su mentalidad infantil, pero inteligente; su indolencia; su irreductible odio al trabajo; su docilidad ante el palo; los instintos canibalescos aun entre los cultos, me han hecho dudar.”
(CLOSAS, 1953: 7)³⁰

Els viatgers i agents colonials queden impactats per la sexualitat dels africans, que consideren espontània i primitiva. Una sexualitat, percebuda com un obstacle per a la evangelització pels missioners (NERÍN, 1998: 65), que no entenen els seus codis, i la creuen lliure, natural, sense cap mena de regles. Uns trets de la sexualitat dels

²⁴ Es pot llegir: GREENE, Graham (1998) *Viaje sin mapas*. Barcelona: Península.

²⁵ Es pot llegir: GIDE, André (1930) *Voyage au Congo*. París: Gallimard.

²⁶ Es pot llegir: CÉLINE, Louis Ferdinand (1983) *Viaje al fin de la noche*. Barcelona: Seix Barral.

²⁷ CREUS, Jacint (1993) “Katalatribu i realitat colonial. Una visió de la Guinea Espanyola de Josep M. Folch i Torres” a *L'Avenç*. n. 170. Barcelona.

²⁸ Gustau Nerín cita dues obres de TICAN RUMANO, Mihai (1928) *El hombre mono y sus mujeres. Narraciones de un viaje a través de la selva virgen*. Barcelona: Lux. i *La danza de los canibales*. Barcelona: Lux. 1928.

²⁹ Cita reproduïda en el llibre de Gustau NERÍN, *op cit*, 1998: 45.

³⁰ Es pot consultar: CLOSAS MIRALLES, José (1953) “La Guinea que yo he visto” a *Montaña*, n. 23. Barcelona. febrer.

africans que són rebutjats per la literatura colonial i lloats pels mateixos escriptors i viatgers que descriuen les societats africanes com idíl·liques, sense conflictes³¹.

Aquests trets de la sexualitat romanen en l'imaginari occidental: formen part de la visió sobre el bon salvatge, en el millors dels casos, que ens han llegat bona part dels viatgers que s'han mogut pel continent negre.

2.3. L'Altre al continent obscur

Hegel, com s'ha destacat en la introducció d'aquest capítol, afirmava que els africans no tenien història. No es tractava d'una provocació del filòsof, sinó d'una creença estesa a principis del segle XIX, abans de l'*scramble for Africa*, l'atac colonial contra el continent, i que va romandre en el segle³² següent.

En ser considerats ahistòrics, val a dir,

“Apresentados sem história, como se vivessem num perpétuo vazío de experiência, estes estranhos povos acabaram por parecer os habitantes de um Jardim do Paraíso, esquecido desde o passado remoto. Começaram, logicamente, a ser chamados “povos não desenvolvidos”. O desenvolvimento pressupõe uma história e, segundo se dizia, eles não a tinham.”
(DAVIDSON, 1981: 27)

Els africans, per tant, passaven a ser qualificats com a pobles no desenvolupats, subjectes passius sense capacitat de decidir per sí mateixos el seu destí. En l'escala occidental del desenvolupament, que mesura el progrés marcat per les aplicacions de la ciència, els africans ocupaven el darrer lloc. Un paràmetre, el del desenvolupament tecnològic, que encara s'aplica avui en dia per situar a cadascú. I segons aquest paràmetre, els africans són subdesenvolupats o en estan en vies de desenvolupament, una categoria no tan negativa com l'anterior, sempre d'acord amb aquesta visió lineal del desenvolupament.

³¹ Gustau Nerin critica la visió d'aquest escriptors i viatgers: “En el fons, aquesta interpretació ‘positiva’ de la suposada anarquia sexuals dels guineans no és menys perillosa que la interpretació ‘negativa’; en primer lloc perquè falseja la realitat (...) i, sobretot, perquè atribueix a l'uropeu totes les realitzacions culturals i nega tota capacitat de creació a les societats africanes (equiparant-les, de fet, a ramats d'animals.” (NERIN, 1998: 67).

³² L'historiador Joseph Ki Zerbo dóna uns exemples sobre la defensa, per part dels pensadors occidentals, de la ahistoricitat de l'Àfrica. Entre les cites de Ki-Zerbo, destaquem la d'Eugène Pittard, que va escriure: “Las razas africanas propiamente dichas –si dejamos de un lado la de Egipto y la de una parte del África Menor– no han participado en absoluto en la Historia”. Ki Zerbo (1979: 16) assenyala que la cita figura en el llibre: PITTARD, Eugène. (1953) *Les races et l'histoire*. París: Albin Michel. p. 505.

Als africans també se'ls acusava de passivitat, de no fer res, de no moure's.

“Los que no articulan tesis tan radicales respecto a nuestra Historia, elaboran mitos tanto más venenosos cuanto que están más matizados. El principal de estos mitos es el de la pasividad histórica de los pueblos africanos, y en especial de los negros. Tal idea la encontramos de nuevo bajo uno u otro aspecto en casi todas las obras de los maestros europeos de la ciencia histórica africana. No hay ninguna o casi ninguna dinámica progresiva en estas sociedades o razas desgraciadas. Y con frecuencia se tiene la amabilidad (o la astucia...) de responsabilizar al sol y a los mosquitos de tal atraso.” (KI ZERBO, 1979: 17)

Uns éssers que la literatura colonial presenta com a inferiors poden ser un bon espectacle per a Occident, que jerarquitzava les races per a dominar els pobles estrangers (ARENDETT, 1982: 251). Els anomenats *zoos humans*, que es poden veure a moltes ciutats europees a finals del segle XIX i principis del XX, són el resultat de,

“l'articulation de trois phénomènes concomitants : d'abord, la construction d'un imaginaire social sur l'autre (colonisé ou non) ; ensuite, la théorisation scientifique de la « hiérarchie des races » dans le sillage des avancées de l'anthropologie physique ; et, enfin, l'édification d'un empire colonial alors en pleine construction.” (BANDEL, BLANCHARD I LEIMARIE, 2000, 16)

L'Àfrica és, doncs, “l'altre”, amb tota la càrrega simbòlica que això suposa. És un “altre” que pot arribar a imposar la seva personalitat (INIESTA, 1992: 13)³³, però que en bona part dels casos representa tot allò negatiu i menyspreable. Una imatge negativa que no és gens accidental.

“Las imágenes negativas van unidas normalmente a la explotación, la necesidad de la exclusión o la eliminación del contrario, el miedo que produce su presencia inquietante o el sueño posible de una revancha de su parte.” (PERCEVAL, 1995: 43)

De l'Àfrica, del lloc on viuen els “altres”, poden venir tots els mals. I en una oposició “aquí-allà”, “aquí” representa,

“el lugar simbólico donde se encuentra el sujeto, el espacio civilizado, el único centro real, y “Allí” lo desconocido, el territorio ajeno de donde pueden llegar los maleficios.” (LÓPEZ ORTEGA, 2001: 550)

³³ La cita diu: “Bien que la réflexion sur l'Autre se fonde d'abord, d'ordinaire, sur un mélange de curiosité et de besoins à satisfaire, l'Autre arrive tout de même à imposer sa propre personnalité. Ainsi, ceux qui approchent des cultures africaines pour éclairer des aspects obscurs de l'Occident sont, la plupart du temps, conquis par la réalité observée, par une complexité et une profondeur dans le temps auxquelles –bien que théoriquement admises– l'observateur ne s'attendait pas.” (INIESTA, 1992: 13)

En el cas dels africans, se'n construeix i difon una imatge negativa per facilitar la dominació colonial d'aquests. Una construcció en què les ciències socials hi tenen molt a veure, en presentar els africans com a no desenvolupats, ahistòrics i, a més, negres, el que els situa a sota de tot d'una escala racial, en què els blancs són col·locats a la part superior³⁴.

“En cualquier caso, las nacientes ciencias sociales otorgaron un lugar en absoluto despreciable a la noción de raza, convirtiéndola a menudo en una categoría capaz de explicar la estructura o el cambio de las sociedades, o del movimiento de la historia, y dejando a partir de entonces el camino expedito al racismo de los ideólogos.” (WIEVIORKA, 1992: 29)

Encara que forjada en l'etapa de l'expansió europea a l'Àfrica i consolidada durant el colonialisme, la imatge negativa de l'africà roman, en part, fins ara. És el pes d'una visió del passat que val més que “cent llibres d'història”³⁵ (PERCEVAL, 1995: 124), un pes que és una llosa que no deixa passar el coneixement sobre l'africà i, en canvi, enforteix els estereotips sobre aquest.

De vegades, “l'altre” es presentat amb valors exclusivament positius.

“No es tracta, però, d'una valoració de l'Altre sinó d'una insatisfacció del Nosaltres. Tampoc no és una descripció de la realitat forana, sinó l'exposició d'un ideal: el que no ens agrada de Nosaltres.” (SIMEÓN, 114)³⁶.

L'exotisme primitivista del que parla Todorov (1999) el trobem en l'actualitat entre els defensors d'una suposada societat sense conflictes als pobles més endarrerits tecnològicament, anomenats per l'antropologia “pobles primitius”. Una defensa aferrissada malgrat que nombrosos antropòlegs³⁷ han confirmat que els membres de

³⁴ Les diverses teories “racialistes”, i la seva crítica, estan recollides en el llibre de TODOROV, T. (1989) *Nous et les autres. La réflexion française sur la diversité humaine*. Paris: Éditions du Seuil. Todorov distingeix “racisme”, el comportament, del “racialisme”, la ideologia. (1992: 113).

³⁵ La cita diu exactament: “Nos pesa más una cierta visión del pasado que cien libros de historia. Es difícil luchar en el campo de las imágenes históricas, es casi imposible lidiar contra una corriente que no debe ser acumulada en una presa sino ser embalsada y canalizada.” (Perceval, 1995: 124).

³⁶ Simeón reconeix la contribució de Tzvetan Todorov (1989) a la discussió sobre el que anomena “exotisme primitivista”. Escriu SIMEÓN (114): “Segons Todorov, l'exotisme primitivista és un relativisme excloent antitètic a l'etnocentrisme, que mantenint idèntica separació entre Nosaltres i els Altres s'inclina pels segons.”

³⁷ SIMEÓN (116) cita J. Frazer i la seva obra *La Rama Dorada*. Madrid. Fondo de Cultura Económica. 1991. Tanmateix, dels nombrosos antropòlegs que han recollit les prohibicions a que estan sotmeses les societats dels anomenats “pobles primitius” podem citar Melville Herkovitz, Evans-Pritchard i al mateix Levi Strauss. Es pot consultar: EVANS-PRITCHARD, Edward (1977) *Los nuer*. Barcelona: Anagrama.

les societats dels "pobles primitius" estan sotmeses a estrictes regles i tabús i, per tant, no són lliures, encara que ho sembli en estar en contacte amb la natura.

L'exotisme primitivista també s'aplica, per part d'integrants de col·lectius de solidaritat, als africans en general, als quals sovint no es responsabilitza dels seus actes³⁸. En considerar els africans uns éssers sense capacitat de ser responsables, se'ls menysprea, i se'ls segueix considerant inferiors. En voler exculpar-los de tot, es cau en una espècie d'exercici de racisme positiu.

2.4. Periodística sobre l'Àfrica

Els mitjans de comunicació, en els seus textos i el suport gràfic que acompanya aquests, reforcen els estereotips contemporanis (BLOOM, 2003: 14), arrelats en l'imaginari mitjançant la literatura i la transmissió oral. En el cas de l'Àfrica, els mitjans de comunicació la presenten primitiva:

"The existence of this view of primitive Africa is not new, nor is it limited to the press. Its origins can be found in colonial texts, justified by pseudo-scientific research. In colonial times, this view of Africa justified intervention and cultural surgery. In those earlier times, it was a moral judgment and the antidote was religious conversion. Today's story is more likely to be couched in terms of economic degradation, and the envisioned cure is described as economic intervention". (HAWK, 1992: 9)

Una imatge d'una Àfrica primitiva, per tant subdesenvolupada i necessitada d'ajuda, que contrasta amb la imatge de superioritat que presenten els mitjans de comunicació d'Occident.

"Western media have always played a role in asserting the superiority of Western culture and its attributes, including democracy, capitalism, and secularism." (MALEK I WIEGAND, 1995: 204-205)

Com en la literatura colonial i en els relats dels exploradors, en els mitjans de comunicació també es presenta, sovint, una Àfrica mítica, idíl·lica, habitada pels bons

³⁸ A Moçambic, durant la presidència de Samora Machel, bona part dels membres de les associacions europees de solidaritat presents al país exculpaven els dirigents africans de les decisions que prenen, com, per exemple, les execucions, el trasllat forçat de les persones de la ciutat al camp (l'anomenada *Operació Producció*) i la incipient corrupció. CASTEL, Antoni (2005) "La galàxia dels cooperants al Moçambic imaginari" a GARGALLO, Eduard i GILLI, Alícia (ed). *Àfrica en l'imaginari occidental*. València. Publicacions Universitat de València.

salvatges i predestinada a rebre el turisme occidental. Aquesta representació de l'Àfrica pot coexistir amb la dominant de l'altra Àfrica, la que allotja tots els mals:

"Romantic images of Africans and Asians, especially, appear all the time in the media – especially, nowadays, to assist the promotion of tourism and even (increasingly) European high fashion. But the dominant imagery, especially in television news and current affairs, is of helplessness and negativity." (BENTHALL, 1993: 187)

L'Àfrica, situada en un Tercer Món que per els mitjans de comunicació és ben poc més que un lloc de desastres polítics (FISKE, 1987: 285), és escenari de conflictes reduïts, sovint, a un enfrontament de caire tribal. És l'anomenada "fixació tribal", teoritzada per William Artis (1970)³⁹, que consisteix en,

"to analyze African conflicts as primitive rivalries and behavior rather than as contemporary sociopolitical situations with inherent complexities" (IBELEMA, 1992: 78)

En presentar un conflicte com una disputa tribal, el deshumanitzem (HAWK, 1992: 9), i contribuïm a fer que el lector no percebi la complexitat d'aquest, i no conegui els interessos dels diferents actors ni les implicacions occidentals. A més,

"There are also terms that are reserved for Africa alone, such as tribe and tribalism". (MALOBA, 1992: 60)

En utilitzar les paraules tribu i tribalisme, repetides en els informacions sobre els conflictes africans, s'incideix en el fet, suposat, que la confrontació és primitiva, entre subjectes o actors que són l'antítesi de la modernitat, representada per Occident. Per tant, en presentar en les informacions uns pobles que mantenen pràctiques tribals, i es barallen per motius de caire comunitari, els mitjans poden mantenir la representació de l'Àfrica com un continent primitiu, endarrerit, necessitat de l'ajuda occidental, desorganitzat, incapaç de superar els atavismes. En presentar els conflictes com a tribals, també es pot mitigar la responsabilitat occidental; d'abans, a través del colonialisme, i d'ara, mitjançant les ingerències en les polítiques socials i econòmiques dels països africans.

³⁹ William Artis va formular la seva teoria sobre la "fixació tribal" després d'analitzar la cobertura de la guerra de Biafra per part dels mitjans de comunicació dels Estats Units. Es pot consultar: ARTIS JR., William (1970) "The tribal fixation", *Columbia Journalism Review*, Tardor, 1970. Sobre la guerra de Biafra (1967-70) destaca el llibre: STREMLAU, J.J. (1977) *The International Politics of the Nigerian Civil War, 1967-1970*. Princeton: Princeton University Press.

2. 5. Conclusions

La construcció de l'imaginari occidental sobre l'Àfrica ha estat influït per la literatura colonial, els relats dels primers exploradors i els escrits dels científics socials, que consideraven que el continent, al que se li negava la història, estava habitat per uns éssers endarrerits tecnològicament i incapaços d'organitzar-se socialment. En ser titllats els africans d'ahistòrics, fora del temps, es podia justificar la penetració de les potències occidentals, que argumentaven que ho feien per raons de civilització.

La visió d'una Àfrica salvatge, caòtica, però que alhora podia ser idíl·lica, ha estat també difosa pel cinema i la literatura, fins i tot quan els països africans iniciaven el procés de descolonització. Unes obres que acostumaven a presentar els africans com ésser passius, elements del decorat d'una ficció protagonitzada per blancs, i violents, irracionals, amb menys valor per l'home blanc que els animals.

Aquesta visió ha impregnat els mitjans de comunicació, que acostumen a presentar l'Àfrica com un continent de desastres, conflictes de caire tribal i desorganitzat. Un lloc, per tant, primitiu, que contrasta amb un Occident presentat com a símbol de la modernitat i difusor de valors considerats moralment superiors, com la democràcia. En representar l'Àfrica com un continent discapacitat, que no ha pogut agafar el tren de la modernitat, es pot justificar la intervenció occidental, tant econòmica com social.

3. ANÀLISI CRÍTICA DEL DISCURS I EL PERIODISME SOBRE L'ÀFRICA

3. 1. Introducció

En aquest capítol s'explica la utilització de l'anàlisi crítica del discurs (ACD) per estudiar el discurs narratiu dels diaris en els conflictes africans, es passa revista a la periodística sobre l'Àfrica, en especial la escassa incidència de les informacions africanes en les agendes temàtiques del mitjans de comunicació espanyols, es menciona la persistència de certs estereotips sobre el continent fins i tot en la premsa de qualitat i es reconeix els esforços d'alguns informadors per fer un periodisme, que es pot qualificar de compromès, en què la representació dels africans no cau en estereotips, siguin aquests negatius o positius, sinó que l'informador abandona la neutralitat en els conflictes per posar-se del costat de les víctimes.

3. 2. Anàlisi crítica del discurs

L'estudi dels textos narratius dels conflictes africans, és a dir la seva deconstrucció, és fa mitjançant l'anàlisi crítica del discurs (ACD), un enfocament de la lingüística crítica que estudia, "el lenguaje como práctica social" (FAIRCLOUGH I WODAK, 1997).

Com diu Lull (1995, 16)¹, els mitjans de comunicació transmeten ideologia en qualsevol context cultural, polític i econòmic. És a dir, no són mediadors neutrals en els conflictes o esdeveniments socials,

"sino que ayudan básicamente a reproducir ideologías reformuladas"
(VAN DIJK, 1990, 28)

Els mitjans de comunicació transmeten la ideologia mitjançant el llenguatge. Per aquest motiu, l'anàlisi crítica del discurs s'interessa per la relació entre el llenguatge i el poder (WODAK, 2003: 18), i és l'enfocament de les ciències socials per posar en evidència com amb el seu discurs, en la forma en què es presenten els actors dels

¹ La cita de James Lull diu: "Media-transmitted ideology in any political-economic-cultural context is represented partly *in* language and articulated and interpreted *through* language and other highly elaborated codes and modes –including visual forms and music—wich are then further interpreted and used by people in routine social interactions. These processes are all part of the ideological effect. They comprise mediational image systems, wich can be further divided into technological mediation and social mediation". (Lull, 1995: 16)

conflictes o si els obliden, minimitzen o enalteixen, els mitjans transmeten ideologia. El discurs exerceix poder,

“ya que [los discursos] son capaces de inducir comportamientos y de generar (otros) discursos. De este modo, contribuyen a la estructuración de las relaciones de poder en una sociedad.”

(JÄGER, 2003: 68)

Amb el seu discurs, per tant, els mitjans de comunicació, són “productors, transmissors i receptors de sentit”² i col·laboren, d’aquesta forma, en “la construcció de la realitat social i política” (GIRÓ, 1999: 57)³. Amb l’anàlisi del llenguatge, escrit o oral, emprat en el discurs, l’ACD pot donar visibilitat a les relacions de poder entre els diferents actors. I per fer-ho, no amaga que pren partit pels actors amb menys poder. L’ACD adopta una postura,

“del mismo modo que lo hace el análisis ‘acrítico’. No obstante, y al contrario que otros tipos de análisis, describe explícitamente su posicionamiento, es decir, el análisis crítico formula sus objetivos sociopolíticos, sus normas y puntos de vista y no los niega, ni los ignora ni tampoco los disimula”.

(VAN DIJK, 1997: 51).

Wodak justifica el compromís de l’ACD amb els desfavorits, dels que no tenen poder. El llenguatge, per sí mateix, no té poder, sinó que l’obté de l’ús que en fan les persones amb poder. I per aquest motiu, en els investigacions fetes amb l’anàlisi crítica del discurs s’escull,

“con frecuencia la perspectiva de quienes sufren, y por qué analiza de forma crítica el lenguaje de quienes poseen el poder, de quienes son responsables de la existencia de desigualdades y también disponen de medios y de la oportunidad para mejorar las condiciones de vida.”

(WODAK, 2003: 30)

En adoptar una postura ideològica, malgrat no amagar-la, l’ACD rep les crítiques d’altres lingüistes, com Widdowson⁴, qui considera que el compromís significa un prejudici i li retreu que en les investigacions es seleccionin textos que donen suport a

² Berger i Luckman consideren que els mitjans de comunicació són *instituciones productoras de sentido*, com la família i l’escola. Vegi’s Berger i Luckmann, 1997. p. 108. Vegi’s Berger, Peter L. i Luckmann, Thomas. (1997). *Modernidad, pluralismo i crisis de sentido. La orientación del hombre moderno*. Barcelona: Paidós.

³ Giró cita Berger i Luckmann 1996, 1997. Vegi’s Berger, Peter L. i Luckmann, Thomas. (1997). *Modernidad, pluralismo i crisis de sentido. La orientación del hombre moderno*. Barcelona: Paidós; i (1996) *La construcción social de la realidad*. Barcelona: Herder.

⁴ Vegi’s Widdowson, H. G. (1995). “Discourse analysis: a critical view” a *Language and Literature*, n. 4. p. 169.

la tesi defensada (WODAK, 2003: 39). En la seva resposta, Fairclough⁵ destaca que els resultats són oberts a tothom, i per tant criticables per la comunitat científica, i incideix en el fet que l'ACD no amaga el compromís, a diferència d'altres enfocaments (WODAK, 2003: 39).

L'ACD és multidisciplinar, perquè necessita de la contribució d'altres disciplines per els anàlisis dels textos, com deixa palès la mateixa Wodak.⁶ Tanmateix, la seva opció compromesa, social, fa que sigui crucial el coneixement del context del conflicte en què s'ha produït el discurs. Per tant,

“no es posible hacer ningún análisis ideológico sin tener al menos algún conocimiento de los "hechos", es decir, del trasfondo histórico, político o social de un conflicto, sus principales participantes, las causas del conflicto y las posiciones y argumentos que le precedieron.” (VAN DIJK, 1996: 46)

Meyer, un altre investigador, emfatitza la importància del context:

“Una característica importante que surge de la asunción del ACD es la de que todos los discursos son históricos y por consiguiente sólo puede entenderse por referencia a su contexto. (...) la noción de contexto es crucial para el ACD, ya que explícitamente incluye elementos sociopsicológicos, políticos e ideológicos, y por tanto, postula un procedimiento interdisciplinar.” (MEYER, 2003: 37)

⁵ Vegi's Fairclough, N. (1996). "A reply to Henry Widdowson's discourse analysis: a critical view" a *Language and Literature*. n. 5. p. 1-8.

⁶ Wodak (2003: 42-43) enumera set "planos teóricos" que intervenen en l'ACD: "1. La epistemología abarca la teoría que proporciona modelos de las condiciones, contingencias y límites de la percepción humana en general y de la percepción científica en particular. 2. Las teorías sociales generales, a menudo llamadas 'grandes teorías', tratan de concebir las relaciones entre la estructura social y la acción social, y de este modo, intentan vincular los fenómenos micro y macrosociológicos. En el interior de este plano puede distinguirse entre enfoques de tipo más estructuralista y enfoques de corte más individualista. Para decirlo de forma muy simple: los primeros proporcionan explicaciones de arriba abajo (de la estructura de la acción), mientras que los segundos brindan explicaciones de abajo arriba (de la acción a la estructura). Muchas teorías modernas tratan de armonizar estas dos actitudes y sugieren la existencia de algún tipo de circularidad entre la acción social y la estructura social. 3. Las teorías de rango medio se centran, bien en fenómenos específicamente sociales (como el conflicto, la cognición, las redes sociales), bien en subsistemas específicos de la sociedad (por ejemplo, la economía, la política, la religión). 4. Las teorías microsociológicas tratan de explicar la interacción social, por ejemplo, la resolución del problema de la doble contingencia (Parsons y Shils, 1951, págs. 3-29) o la reconstrucción de los procedimientos cotidianos que utilizan los miembros de una sociedad para crear su propio orden social, lo que constituye el objetivo de la etnometodología. 5. Las teorías sociopsicológicas que se concentran en las condiciones sociales de emoción y cognición y, a diferencia de la microsociología, prefieren las explicaciones causales a la comprensión hermenéutica del significado. 6. Las teorías del discurso se proponen la concepción del discurso como fenómeno social, y tratan de explicar su génesis y su estructura. 7. Las teorías lingüística, por ejemplo, las teorías de la argumentación, de la gramática, o de la retórica, tratan de describir y explicar la pauta específica de los sistemas de lenguaje y de la comunicación verbal." L'autor cita a Parsons i Shils pel seu llibre, del qual són compiladors: *Towards a General Theory of Action*. Cambridge, Massachusetts. Harvard University Press. 1951.

En tot cas, metodològicament, l'ACD s'ha d'adaptar a cada discurs que analitza, perquè no hi ha una regla que serveixi per tots els casos i dels qual se'n pugi generalitzar el seu ús. (MAINGUENEAU, 1976: 183). En la investigació sobre els conflictes africans, també s'ha adaptat l'ACD a un discurs, que és periodístic, informatiu i d'opinió. És un procés, com ressalta Brown, en què

“el analista del discurso trata su “corpus” como el registro (texto) de un proceso dinámico en el cual el hablante/escritor utiliza el lenguaje como instrumento de comunicación en un contexto para expresar significados y hacer efectivas sus intenciones (discurso). Trabajando sobre estos datos, el analista intenta describir las regularidades encontradas en las realizaciones lingüísticas que emplea la gente para comunicar esos significados e intenciones”. (BROWN I YULE, 1993: 47)

L'adaptació de l'ACD al corpus estudiat en la investigació significa que cal fer una contextualització dels conflictes, una tasca indispensable per poder valorar, davant els textos per analitzar, si en el discurs narratiu s'ha identificat de forma correcta la gènesi del conflicte, els actors que hi intervenen i quin són els seus interessos, i com perceben aquests el problema i el procés. En conèixer el context, es pot saber si en els textos s'ignoren uns actors determinats, se'n prioritzen uns altres i es dona rellevància a les seves accions i quins són els interessos i les relacions de poder entre els actors.

Per aquest motiu, s'ha reconstruït el context mitjançant la descripció prèvia de cada conflicte. En tots tres casos, Somàlia, Rwanda i Congo, s'ha descrit, a partir de la literatura disponible en ciències socials, la societat de cada país i s'ha fet un repàs a la història colonial, que els ha marcat, i incidit en el conflicte en sí, en el qual s'han identificat els actors i els seus interessos i les causes principals que han provocat el conflicte.

La contextualització del conflicte permet, també, detectar, en els casos en què hi ha una intervenció occidental, si en el discurs narratiu es destaquen les accions occidentals i es menyspreen les fetes pels actors locals.

És una estratègia, utilitzada sovint pels mitjans de comunicació en els conflictes, no tan sols bèl·lics sinó també socials (immigració, racisme, violència juvenil), en què en els textos s'identifica a "nosaltres" amb l'actor proper, en el cas dels conflictes africans amb els soldats que intervenen en les operacions a Rwanda i Somàlia, i a "ells" amb l'actor local. La

"descripción positiva del propio grupo y descripción negativa del grupo ajeno, presenta la siguiente estructura valorativa abstracta, a la cual podríamos denominar 'cuadrado ideológico':

1. Resaltar nuestras buenas propiedades/acciones.
2. Resaltar sus malas propiedades/acciones.
3. Mitigar nuestras malas propiedades/acciones.
4. Mitigar sus buenas propiedades/acciones. (VAN DIJK, 1996: 21)

L'estratègia ideològica de presentar les "nostres" accions de forma positiva i fer invisibles i presentar de forma negativa les accions dels "altres" es fa a través del llenguatge (VAN DIJK, 1996:21). Per aquest motiu, en la investigació, a més de descriure el conflicte per contextualitzar-lo i identificar els actors i els seus interessos, s'ha fet una tria lèxica, que ha permès detectar la descripció pejorativa dels actors locals i la presentació negativa de les seves accions i la sobrevaloració de les accions dels actors occidentals.

Per fer l'anàlisi del llenguatge del corpus, bona part dels investigadors de l'ACD tenen un mètode que adapten al corpus estudiat. Siegfried Jäger, per exemple, analitza

"el contexto, la superficie textual y los instrumentos retóricos"

(MEYER, 2003: 51)

En els seus anàlisis, Van Dijk segueix sis passos: en el primer, analitza les macroestructures semàntiques. En el segon, estudia els significats locals, con les implicacions, les pressuposicions i les al·lusions. En el tercer, les estructures formals "sutiles". En el quart, analitza les formes del discurs global i local. En el cinquè, estudia "las específicas realizaciones lingüísticas, por ejemplo, las hipérboles". En el sisè, analitza el context (MEYER, 2003: 52-53).

Wodak i Riesigl⁷ adopten, en les anàlisis sobre el discurs racista, un altra estratègia, que consta de quatre fases. En primer lloc, es localitzen les qüestions que aborda un discurs

⁷ Vegi's Reisigl, M i Wodak, R. (2001) *Discourse and Discrimination. Rhetorics of Racism and Antisemitism*. Londres, Nova York: Routledge.

amb elements racistes o antisemites, per exemple. Després, s'investiguen les estratègies discursives i argumentatives. En tercer lloc, s'examinen els instruments lingüístics. I en quart, es localitzen

“las específicas realizaciones lingüísticas –que dependen del contexto– (en tanto que muestras) de los estereotipos discriminatorios.”

(MEYER, 2003: 53)

L'anàlisi crítica del discurs (ACD) és un enfocament molt vàlid per estudiar el discurs, tant escrit com audiovisual, utilitzat en els mitjans. Amb l'ACD, les notícies i els articles d'opinió (anàlisi, editorials) s'estudien com una forma de discurs públic (VAN DIJK, 1990: 9) en què es transmet ideologia i el “discurs del poder” del que parla Bourdieu.⁸

Els diaris, que són actors socials, utilitzen el llenguatge,

“modelat en funció de les relacions de poder que mantinguin. Té sentit, llavors, que estudiem l'ús del llenguatge dels mitjans, és a dir, del seu discurs, entès com a pràctica social relacionada amb el poder i, per tant, amb la ideologia.”

(GIRO, 1999: 100)

En abordar els mitjans amb l'anàlisi crítica del discurs no només s'estudia el llenguatge utilitzat sinó també les relacions entre el text de la notícia o article d'opinió i el context per esbrinar

“¿qué manera las restricciones cognitiva y social determinan las estructuras de la noticia y cómo se ven influidos la comprensión y los usos de la noticia por sus estructuras textuales.” (VAN DIJK, 1990: 14).

Un anàlisi del context social, cognitiu, polític i cultural, que és fonamental, segons Van Dijk (1997: 37), per tal de demostrar com els significats “subjacents”, expressats en el discurs informatiu, es relacionen amb el text.

⁸ Vegi's Bourdieu, Pierre. (1998) “A reasoned utopia and economic fatalism” a *New Left Review*, nº 227.

Per Fairclough (1995)⁹, en l'anàlisi dels textos dels mitjans s'han de destacar les proposicions que responguin a tres preguntes, de rellevància ideològica. Les tres preguntes són:

- “1.How is the world (events, relationships, etc.) represented?
 - 2.What identities are set up for those involved in the programme or story (reporters, audiències, 'third parties' referred to or interviewed)?
 - 3.What relationships are set up between those involved (e.g. reporter-audience, expert-audience or politician-audience relationships)?”
- (FAIRCLOUGH 1995, 7)

Per tant, l'anàlisi crítica del discurs, un enfocament multidisciplinari que no defugeix el compromís, permet estudiar el discurs informatiu dels mitjans, per tal de posar en evidència com a través del llenguatge es transmet una ideologia determinada i unes pràctiques socials. En el periodisme, l'ACD és de gran valor per analitzar tot tipus de textos, no tan sols informatius sinó també d'opinió, i treure'n les macroproposicions, indicatives del discurs de la publicació determinada.

3. 3. El conflicte armat i l'agenda temàtica

En tot conflicte armat es produeixen fets que són dramàtics i alhora espectaculars: mort de persones, èxode de refugiats, brutalitat envers la població civil i destrucció. El drama i el fet espectacular, un adjectiu que deriva d'espectacle¹⁰, són dos elements que contribueixen a augmentar la rellevància de la informació en el procés de selecció, inclusió/exclusió i jerarquització de les informacions. Amb una bona dosi de drama i d'espectacularitat, expressió visible de la violència que genera el conflicte, s'assegura la presència de la informació sobre aquell fet en l'agenda temàtica. En la jerarquització feta pels mitjans, els conflictes violents ocupen els llocs destacats del temari (BORRAT, 1989: 23). I les guerres,

“fit well into the process of news story selection: they are episodic, emotional, and provide conflict, impressive images, and more.”
(RUIGROK, DE RIDDER I SCHOLTEN, 2005: 162)

⁹ Citat per Giró, X. (1999, 101).

¹⁰ Al *Diccionari General de la Llengua Catalana*, conegut com *diccionari Fabra*, es pot llegir a l'entrada espectacular: “adj. De la naturalesa d'un espectacle; que s'ofereix a la vista o a la contemplació intel·lectual com una cosa notable, digna d'atenció o admiració.” Fabra, Pompeu. *Diccionari General de la Llengua Catalana*. Barcelona: IEC. 1978. p. 771.

Per aquest motiu, quan no hi ha ni drama ni no hi ha un fet espectacular, perquè no hi ha un conflicte armat, encara que sí que hi pot haver violència de caire estructural¹¹, els mitjans de comunicació no acostumen a informar-ne. Els mitjans de comunicació,

“particularly the international mass media, are rarely interested in a conflict before it erupts.” (RUPESINGHE I NARAGHI, 1998: 72)

En informar del conflicte, els mitjans de comunicació el fan visible mitjançant una construcció. És la capacitat dels mitjans de comunicació de “construir” un conflicte, que ja existia, però solament per les persones que en patien les conseqüències i els actors que hi estaven implicats. Els desastres humans, de vegades una conseqüència de la guerra, tampoc existeixen fins que els mitjans de comunicació n’informen. Per tant,

“the media actually *construct* disasters.” (BENTHALL, 1993: 27)

Quan el desastre és present en l’agenda temàtica, per l’efecte de construcció dels mitjans de comunicació, aquell es fa visible, i pot arribar a l’agenda política. En ocasions, els polítics responen a les imatges i les informacions sobre el desastre, sempre dramàtiques, mitjançant una intervenció humanitària, directa o a través de les organitzacions no governamentals. I sempre es cita la guerra de Biafra com la primera gran crisi humana en què la difusió de les imatges de mort i sofriment provoca una resposta a Occident.

Les imatges de televisió

“of starving children in Biafra in 1968 are credited with provoking a major response, primarily NGO-led, and with sparking the creation of Médecins Sans Frontières. The Burke-Amin coverage of the 1984 Ethiopian famine, televised first in Britain and subsequently in the United States, is universally cited as the trigger for a massive popular reaction and concomitant international response.” (MINEAR, SCOTT I WEISS, 1994: 46)

¹¹ Sobre el concepte de violència estructural vegi's el capítol 1 de la tesi. El concepte violència estructural ha estat teoritzat per Johan Galtung. Es pot consultar Galtung, Johan. (1998). *Tras la violencia 3R: reconstrucción, reconciliación, resolución*. Bilbao: Bakeaz gernika Gogoratuz.

Somàlia és un cas més recent en què la difusió de les imatges de la crisi humana incideix en l'agenda política, en concret del president dels Estats Units, George Bush, que decideix intervenir. Quan

“U.S. television shows stark pictures of starving Somali mothers and children, American public opinion becomes concerned, the White House watches, hesitates, and then sends in the marines to help feed the starving and keep the peace. A few months later a dozen American soldiers are killed in an ambush, and the U.S. public is outraged at seeing on television the body of an American soldier dragged through the streets of Mogadishu. Soon the White House announces that troops will be withdrawn.”

(HATCHEN, 1997: xiii)

En els conflictes africans, el llenguatge transmet la percepció que els periodistes tenen de l'Àfrica i de la relació del continent amb els països occidentals. Amb el llenguatge, que comporta sempre un procés de selecció i inclusió de paraules i l'ordenació jeràrquica d'aquestes per construir les oracions, es representa el conflicte per a fer-lo comprensible per al lector. Aquest procés, en el qual hi ha intermediaris perquè les informacions són recollides de les agències internacionals, els testimonis directes o indirectes o la pròpia observació del periodista, culmina amb la redacció del text.

El discurs narratiu que arriba a publicar-se és mediatitzat no solament pels intermediaris de la informació i el procés de producció periodística, en què intervé el *gatekeeper*¹² que jerarquitzava les informacions d'acord amb la línia ideològica i els interessos empresarials del mitjà, sinó també per l'experiència personal del periodista, el seu substrat cultural i els coneixements sobre el conflicte que cobreix.

3. 4. La premsa i l'Àfrica

L'Àfrica és el continent amb menys presència als mitjans de comunicació¹³. I les informacions que es publiquen sobre el continent són, en bona part dels casos, de conflictes (guerres, cops d'estat,...), crisis humanes (refugiats, fam,...), catàstrofes

¹² Sobre el concepte periodístic de *gatekeeper* vegi's: Tuchman, Gaye. (1983) *La producción de la noticia*. Barcelona: Gustavo Gili; i López, Manuel. (1995). *Cómo se fabrican las noticias*. Barcelona: Paidós.

¹³ Vegi's Giró, Xavier (coord). (1999). *La premsa i el sud: informació, reptes i esquerdes*. Barcelona: Solc. En el llibre, fruit d'un estudi comparat, qualitatiu i quantitatiu, sobre les informacions dels països del Sud, es posa en evidència que "Àfrica és el continent que menor interès desperta en els mitjans de comunicació occidentals" (p. 155).

naturals (sequeres, inundacions,...) i de les conseqüències del subdesenvolupament (pobresa, sida,...) (HURTADO I MANZANERA, 1999: 31-44). La repetició d'informacions negatives sobre l'Àfrica, perquè les rutines periodístiques fan que no hi hagi espai en la premsa per les positives, incrementa la percepció en el lector de que el continent és caòtic, violent, corrupte, necessitat de l'ajuda occidental, i els africans són incapaços de governar-se (CASTEL, 2003: 97-100).

L'imaginari, construït a partir de la literatura colonial i mantingut en part després mitjançant les obres de ficció i viatges, que veu l'Àfrica com un continent exuberant però habitat per unes societats caòtiques i violentes, condiona la tasca del periodista. Un imaginari que es veu enfortit amb la repetició d'informacions sobre els conflictes africans i les conseqüències del seu subdesenvolupament. I imbuït d'un substrat cultural en què les cultures africanes són percebudes com incapaces d'abraçar la modernitat, per tant la democràcia, i deixar l'endarreriment, es pot arribar a creure que els africans són violents per naturalesa. Una mostra: en un editorial sobre la guerra de Sierra Leone en el setmanari britànic *The Economist*, es pot llegir el següent:

"No one can blame Africans for the weather, but most of the continent's shortcomings owe less to acts of God than to acts of man. These acts are not exclusively African brutality, despotism and corruption exist everywhere but African societies, for reason buried in their cultures, seem especially susceptible to them." (THE ECONOMIST, 2000)

L'afirmació del setmanari *The Economist* és contundent: la brutalitat s'explica en el cas africà per la cultura. El setmanari reconeix, almenys, que de brutalitat i despotisme n'hi ha a tot arreu, però tot seguit puntualitza que les societats africanes són proclius a caure en la violència per raons culturals. És l'Àfrica, brutal i desconcertant, de l'imaginari del redactor, anònim per al lector com totes les peces del setmanari, que apareix en l'editorial. Per això, a causa de,

"this Western obsession to see Africa in the most negative light imaginable, it has come to believe that Africa is nothing more than the image it has formed in its own mind. Therefore only the images that reinforce this stereotype of Africa make their way into national newspaper and onto television stations." (VERSI, 2004: 13)

És l'obsessió per veure una Àfrica en negatiu, que és comparada amb Occident socialment i econòmicament. (HAWK, 1992: 7). I en la comparació, l'Àfrica sempre en

surt perdent perquè les carències respecte Occident són manifestes: endarreriment tecnològic, estats poc cohesionats, burocràcia, corrupció... La imatge negativa de l'Àfrica, inferior a Occident en tecnologia i en la pràctica de la democràcia parlamentària, és la que roman en molts informadors. I quan

“Western correspondent fly in to cover an event at short notice, they can gain only a superficial understanding of the crisis and, also, they might have limited or no access to the most knowledgeable and relevant sources.”
(NYAROTA, 2004: 35)

La visió superficial de la crisi i la manca de fonts modelen la representació que l'enviat especial fa dels conflictes africans, que pot ser, per aquests motius, esbiaixada i incompleta. De vegades, s'intenta compensar la manca de fonts amb el recurs a fonts oficials, en especial als diplomàtics occidentals (NYAROTA, 2004: 35), i a la primera persona que l'informador troba en arribar al país, el taxista. Quant la superficialitat, només es pot contrarestar amb un exercici de modèstia per part del periodista que ha de reconèixer el seu desconeixement per poder aprendre sobre el conflicte del qual ha d'informar.

En el cas dels corresponents, el coneixement del país fa que les fonts siguin més diverses i plurals, i, per tant, la visió del conflicte pot ser més contrastada. Tanmateix, el corresponent, com també el periodista de la redacció, carrega amb un bagatge cultural, fet d'experiències, aprenentatge, hàbits i l'entorn cultural en què ha crescut, que li condiona la representació de la societat aliena i, per tant, del conflicte del qual ha d'escriure. En informar sobre el conflicte, no solament ha de tenir en compte el model de publicació en què treballa, i els objectius de l'empresa editora, sinó que ha de fer un exercici per fer comprensibles al lector els models culturals del país o zona on resideix. Els corresponents fan de

“ *traductores culturales* de los países de destino a los de origen. Su principal tarea es la de interpretar o descodificar los símbolos culturales desarrollados en un contexto extranjero, compararlos con su homólogo doméstico y explicarlos a sus audiencias. Ahora bien, los periodistas pueden traducir de diferentes maneras. Una estrategia es la de enfocar sobre elementos de incompatibilidad cultural; otra, la de enfatizar elementos compartidos de herencia universal. A la hora de optar por una u otra interpretación, los correspondientes pueden ser agentes de conflicto o de comunicación transcultural.”
(TULLOCH, 2004: 73)

El corresponsal, però també l'enviat especial i el periodista que treballa a la redacció amb els teletips de les agències, pot ser agent de conflicte o d'una comunicació que Tulloch anomena transcultural. En el cas dels conflictes africans, el periodista pot quedar-se en la superfície, per desconeixement, manca d'interès, comoditat o no voler reconèixer que no ha pogut contactar amb fonts plurals i les úniques accessibles són les occidentals o sense rellevància (un taxista, el cambrer de l'hotel,...) o aprofundir en el conflicte, tot desxifrant la gènesi, identificant els actors i escoltant quin són els seus interessos i quina és la seva percepció de la crisi. I a la societat africana en conflicte la pot representar en el discurs narratiu com activa, dinàmica i diversa culturalment o passiva, dependent, i ignorar els seus trets culturals o destacar-ne els que xoquin més amb els valors occidentals.

En les guerres, el periodista es confronta amb la naturalesa del seu treball i es troba davant un dilema moral (CARRUTHERS, 2000: 272). El periodista, davant el drama de la gent i les atrocitats a les qual és sotmesa, de vegades decideix que no es pot ser neutral, perquè aquesta actitud no afavoreix a les víctimes i contribueix a la continuació de la violència. Aquesta postura personal,

"is enhanced when journalists see themselves as 'witnesses'. The public is perceived as more or less ignorant about world affairs, and the journalist-witness has to open their eyes to the world's brutal reality."
(KISHAN I FREEDMAN, 2003: 221)¹⁴

Tanmateix, en una guerra el periodista pot caure en una espècie de paternalisme, en creure, tot atribuint-se una superioritat moral, que la seva visió del conflicte és la correcta i justa. I pot considerar no tan sols que està en possessió de les claus del conflicte per identificar els actors botxins i els actors víctimes, sinó que també que si li han atorgat les missions de conscienciar al lector de les injustícies i ajudar-lo a veure qui són els botxins. La postura de donar rellevància al patiment humà,

"in a personalized way without looking at the causes of the crisis can cause 'compassion fatigue' as Susan Moeller calls it."

(RUIGROK, DE RIDDER I SCHOLTEN, 2005)¹⁵

¹⁴ Els autors fan referència, en la cita, al llibre de Seib, Philip. (2002) *The Global Journalist: news and consciousness in a world of conflict*. Oxford: Rowman and Littlefield.

¹⁵ Els autors es refereixen al llibre de Moeller, Susan. (1999) *Compassion Fatigue: How the Media Sell Disease, Famine, War, and Death*. Londres: Routledge.

El periodisme anomenat compromès rebutja la neutralitat, que considera un mite, perquè considera que no hi ha cap periodista, pel seu propi substrat cultural i la visió prèvia que té del conflicte, que pugui mantenir-se neutral davant una guerra o una crisi. I promou, sense embuts, una cobertura en favor de les víctimes (TULLOCH, 2004: 253).

Per renunciar a la neutralitat, el periodisme compromès ha rebut les crítiques acadèmiques. McLaughlin (2002: 166-168) i Ward (1998: 121-125)¹⁶ li retreuen una visió moralitzant de les coses, alhora que una manca de rigor, de vegades, en la representació dels conflictes en voler identificar unes víctimes i uns botxins en uns conflictes que sovint són més complexos del que creu l'informador.

Un altre autor, Hume, és més contundent en la seva desqualificació del periodisme compromès, al qual li critica cinc coses:

“sobresimplifica los hechos (...); es excluyente y facilita la intervención militar (...); es para el beneficio y auto-promoción de sus practicantes (...); muestra lo que quiere ver, no lo que ve i (...) es ineficaz y oportunista”. (TULLOCH, 2004: 254)

En canvi, un defensor del periodisme compromès com Martin Bell¹⁷ argumenta que ser neutral és ser còmplice de la barbàrie, i sosté que el periodista ha d'oblidar-se de la neutralitat i l'objectivitat quan opta per les víctimes en un genocidi. El genocidi és un cas extrem en què les víctimes són perfectament identificades, i perseguides pels seus trets racials o la seva pertinència comunitària (jueus, armenis, tutsis), i els victimaris, també, perquè són els executors de les ordres. Es pot ser neutral en aquest cas, un genocidi? Potser cal donar la raó a Bell, i els seguidors del periodisme compromès, i posar-se del costat de les víctimes. Però fins i tot en un genocidi, que és un exemple ben clar de victimització, de vegades hi ha zones grises¹⁸, i hi ha víctimes que són alhora victimaris, per sobreviure.

¹⁶ Els dos autors, McLaughlin i Ward, són citats per Tumber, Howard i Prentoulis, Marina “Journalists under fire: subcultures, objectivity and emotional literacy” a Kishan Thussu, Daya i Freedman (ed). (2003) *War and the Media. Reporting Conflict 24/7*. Londres: Sage. p. 222.

¹⁷ Citat per Tulloch, *ob cit.* p. 254.

¹⁸ Sobre les zones grises es pot consultar el llibre de Primo Levi (1998) *The Drowned and the Saved*. Nova York: Vintage.

I que pot fer un informador davant les víctimes-victimaris. Cal ser comprensiu? Cal equiparar-les als victimaris, per la seva feblesa i egoisme? Primo Levi, que va passar per un camp de concentració i els va patir, no els condemna, perquè.

“su doble condición de victimarios y víctimas lo aturde, despierta su
compasión.” (OROZCO, 2003: 32)

En tot cas, les zones grises posen en evidència la complexitat dels conflictes, fins i tot en els genocidis, en què sembla més clara la divisió les víctimes i els victimaris. Una complexitat que el periodista ha de tenir en compte quan descriu el conflicte, per no intentar reduir-lo a una confrontació entre bàndols, als quals s’ha qualificat prèviament. En recordar la gènesi del conflicte i fer visibles tots els actors i els seus interessos, ja es fa un periodisme compromès. Davant un genocidi o una matança no cal deixar la neutralitat, perquè si s’expliquen les raons de la persecució i es dona la veu als perseguits, ja s’està fent un periodisme compromès. En el cas de Rwanda, estudiat en la investigació, el periodista podia recordar l’essència racista del Govern hutu que desencadena el genocidi a partir del 6 d’abril de 1994. I enlloc de qualificar el conflicte de guerra civil, confonent el lector, podia dir que es tractava d’un genocidi, per la seva planificació i perquè el propòsit era l’eliminació dels tutsis. Es pot argumentar que en un genocidi, els victimaris no deixen parlar les víctimes o aquestes estan amagades o en perill, com el cas de Rwanda. Aleshores, cal fer palesa la persecució mitjançant d’altres testimonis, i deixar en evidència els propòsits anihiladors dels victimaris.

4. METODOLOGIA

4. 1. Introducció

En aquest capítol s'explica la metodologia utilitzada per dur a terme la investigació sobre la cobertura informativa dels conflictes africans en la premsa espanyola. En primer lloc, es desenvolupa l'objecte d'estudi, que és la informació i l'opinió de tres conflictes africans de gran repercussió (Somàlia, Rwanda, Congo), no tan sols a l'Àfrica sinó també a Europa, en els quatre diaris espanyols que tenien més difusió en el moment dels esdeveniments (*El País*, *El Mundo*, *ABC*, *La Vanguardia*).

A continuació es presenten els objectius de la investigació. Després, es descriuen les set hipòtesis que es plantegen en l'estudi. En el quart punt, es subratlla quin és el corpus de l'anàlisi. Posteriorment, es detalla l'instrument que, en forma de fitxa, recull els elements analítics amb la finalitat d'estudiar les peces periodístiques de les diferents mostres. S'elabora una fitxa per peça periodística amb la finalitat de permetre respondre a les hipòtesis plantejades.

4. 2. Objecte de l'estudi

L'objecte de l'estudi de la investigació són les informacions i els articles d'opinió de tres conflictes africans (Somàlia, Rwanda i República Democràtica del Congo) publicats en la secció de política internacional dels quatre diaris de més difusió a Espanya (*El País*, *El Mundo*, *ABC*, *La Vanguardia*) entre 1992 i 1998.

En els anys en què es centra la recerca, segons l'Oficina de Justificació de la Difusió (OJD), els quatre diaris analitzats són els que tenen més difusió, de mitjana, a Espanya. Segons les dades de l'OJD, el diari amb més difusió entre 1992 i 1998 va ser *El País*, seguit de l'*ABC* i *El Mundo*. En quart lloc destacava *La Vanguardia*.

El següent quadre mostra la mitjana de difusió dels quatre diaris:

Mitjana difusió	Any 1994	Any 1995	Any 1996	Any 1997	Any 1998
<i>El País</i>	408.267	420.934	413.543	440.628	450.176
<i>ABC</i>	---	321.573	303.019	301.054	302.013
<i>El Mundo</i>	268.748	307.618	260.616	284.519	272.299
<i>La Vanguardia</i>	207.112	203.026	196.807	210.012	212.202

Font: OJD

El Periódico de Catalunya figurava com el cinquè diari en difusió. Segons l'OJD, tenia una difusió de 207.772 exemplars l'any 1997 i de 208.070, el 1998.

L'OJD utilitza en els seus estudis dos conceptes: la difusió, que són els exemplars de la publicació venuts, i la tirada útil, que són els impresos. El nombre de diaris tirats supera quasi sempre en el 20-30% als exemplars que finalment són venuts.¹

El següent quadre mostra la mitjana de la tirada dels quatre diaris:

Mitjana tirada	Any 1994	Any 1995	Any 1996	Any 1997	Any 1998
<i>El País</i>	544.370	560.865	532.887	565.033	578.499
<i>ABC</i>	---	419.289	400.382	399.858	396.584
<i>El Mundo</i>	369.880	422.865	359.172	378.435	364.532
<i>La Vanguardia</i>	246.243	244.463	239.462	249.465	253.406

Font: OJD

¹ Difusió, segons l'Oficina de la Justificación de la Difusión (OJD), és la "cifra total de ejemplares adquiridos, a través de los distintos canales de venta a enviados a receptores identificados". La "tirada útil", segons l'OJD, és la "cifra total de ejemplares del mismo número de una publicación salidos del proceso de producción en condiciones de ser difundidos. En ningún caso incluye ejemplares incompletos o defectuosos.". OJD. "Normas técnicas de control de diarios". Edición mayo 2006. a www.ojd.es

Els tres conflictes estudiats són els que tenen més impacte entre 1992 i 1998 no tan sols a Occident sinó també a l'Àfrica. En el cas de Somàlia, perquè es produeix una intervenció militar de la principal potència mundial, els Estats Units, mitjançant l'*Operació Restablir l'esperança (Restore Hope)*, amb la repercussió mediàtica que això significa. Posteriorment, la implicació dels Estats Units en la guerra, en contra de les milícies de Mohamed Farah Aidid, incrementen un interès pels esdeveniments de Somàlia que es manté fins la retirada de la missió de les Nacions Unides (Onusom), l'any 1995.

Entre els fets de gran transcendència destaquen els combats de Mogadiscio en què és abatut un helicòpter nord-americà i un dels pilots és arrossegat per desenes de persones. Un episodi que obliga el president William Clinton a anunciar la retirada de l'*Operació Restablir l'esperança*.

En el cas de Rwanda, les matances de tutsis i hutus moderats que es produeixen arran la mort en atemptat del president Juvénal Habyarimana, el 6 d'abril de 1994, colpegen l'Àfrica. A Rwanda és perpetrat un dels genocidis –són mortes 850.000 persones en menys de quatre mesos– del segle XX davant la passivitat de les Nacions Unides i la comunitat internacional. El Govern francès, que mantenia unes relacions estretes amb l'antic règim racista, s'implica en el conflicte en encapçalar una missió, l'*Operació Turquesa*, presentada com a humanitària, que protegeix no tan sols els refugiats rwandesos, en bona part hutus, sinó també els milicians i els dirigents hutus que han esperonat la persecució de caire comunitari.

En el Congo, conegut com Zaire fins la caiguda del règim de Mobutu Sese Seko el maig de 1997, es desencadena una guerra que té conseqüències continentals per la participació dels països tercers. En aquest cas no hi ha una implicació directa d'uns actors occidentals, com els governs de França i els Estats Units, que sí que havien estat, en el passat, un pilar fonamental de Mobutu. En la segona guerra, que es desencadena l'agost de 1998, també intervenen països africans: uns en suport del Govern de Laurent Kabila –Angola, Namíbia, Zimbabwe, Txad, Sudan– i uns altres –Rwanda, Uganda, Burundi– en ajuda de la coalició que es forma a l'est del país i que arriba a les portes de Kinshasa en poques setmanes.

La segona guerra, que no acaba fins que es firmen els acords de pau de Pretòria, impulsats per Sud-àfrica, el desembre de 2002, és molt més cruenta que la primera. I els actors forans, principalment els exèrcits de Zimbabwe, Uganda i Rwanda, es dedicaran al saqueig dels recursos naturals i la violació sistemàtica dels drets humans, com queda palès en la descripció del conflicte.

Tots tres conflictes es poden qualificar de guerra, segons la classificació que fan dos centres d'investigació de la pau, l'Swedish International Peace Research Institute (SIPRI) i el Department of Peace and Conflict Research de la Universitat d'Upsala, d'acord amb el número de morts anuals. Tant el SIPRI com l'institut suec consideren que es pot parlar de guerra" (*war*) o "conflicte armat major" (*major armed conflict*) quan moren més de mil persones l'any en el conflicte. Una xifra superada de bon tros pels tres casos estudiats, segons els documents elaborats pels propis centres d'investigació de la pau².

Per donar suport a l'afirmació que es fa sobre l'impacte continental i a Occident dels tres conflictes africans s'aporten les cronologies de 1992 a 1998 de tres anuaris. En comparar les tres cronologies es pot comprovar que els tres conflictes analitzats tenen una gran repercussió, no tan sols pels efectes que causen sobre la població –refugiats, desplaçats, fam, morts– sinó també perquè consumeixen grans esforços diplomàtics, africans i occidentals. En el mateix període, de 1992 a 1998, hi ha a l'Àfrica d'altres guerres (Sierra Leone, Libèria, Sudan,...), però cap d'aquestes té l'impacte al continent i a Occident com les tres analitzades en la investigació.

Dels tres anuaris dels quals es reproduïx les cronologies de l'Àfrica entre 1992 i 1998, un és acadèmic, elaborat pel Centro de Información y Documentación Internacionales a Barcelona (CIDOB), amb destacada presència a Catalunya³. Una publicació que és una referència en l'àmbit universitari i diplomàtic de llengua castellana. Un altra anuari és publicat (*Year of Review*) per l'Encyclopaedia Britannica,⁴ també una referència, però en aquest cas en els àmbits anglosaxó i de divulgació. El tercer és l'anuari *El Estado del Mundo*, la traducció al castellà de *L'État du Monde*, publicat a França per

² Es poden consultar les dades a les pàgines del SIPRI (www.sipri.org) i del Department of Peace and Conflict Research de la Universitat d'Upsala (www.pcr.uu.se).

³ CIDOB. Anuario Internacional CIDOB. Barcelona: CIDOB. Es poden consultar els anuaris a la pàgina en la xarxa de la institució: www.cidob.org

⁴ ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA *Year of Review*. Londres: Encyclopaedia Britannica.

l'editorial *La Découverte* de París i a Espanya per Akal. Cada capítol regional de *El Estado del Mundo*, una obra de divulgació de referència a França, va acompanyat d'una cronologia⁵.

4. 3. Objectius

L'objectiu principal de la investigació consisteix en estudiar la contribució del discurs de la premsa espanyola de més difusió en la construcció de la representació d'un imaginari sobre l'Àfrica en què aquesta apareix com passiva, indolent, dependent d'Occident, incapaç de governar-se i violenta.

Els objectius específics de la investigació són els següents:

1. Discutir i comparar la representació que els diaris estudiats fan dels conflictes en base a com estan descrits els actors, els problemes i els processos.

Un objectiu que permet comprovar si els actors, tant locals com forans, implicats en el conflicte han estat identificats correctament, i si després tenen el protagonisme en les informacions que els correspon al paper adoptat en la crisi. L'acurada descripció del problema, que inclou com el perceben els diferents actors, i dels processos també són fonamentals per la comprensió del conflicte determinat.

Els actors, com s'argumenta en el capítol dedicat a la teoria de conflictes, són tant les unitats de decisió amb interessos en la disputa com les persones de carrer, víctimes en bona part dels casos de la violència que genera el conflicte. La gent de carrer és, per tant, un protagonista, pel seu paper de víctima passiva i pels seus interessos en el conflicte.

El problema són els interessos, necessitats i valors de cadascun dels actors que intervenen en el conflicte. Cada actor percep el problema de forma diferent. El procés és l'evolució del conflicte des de que comença a causa de les interferències externes o la pròpia actuació dels actors.

⁵ *El Estado del Mundo*. Madrid: Akal.

2. Revelar les argumentacions dels diaris estudiats sobre la gènesi dels conflictes.

L'objectiu té com a finalitat esbrinar com els diaris estudiats reconstrueixen el conflicte a partir de les dades que forneixen sobre la seva gènesi. Una identificació de les principals causes i de les immediates permet que es pugui fer una representació més correcta del conflicte, perquè queden clars els interessos dels diferents actors i quin paper van tenir en el desencadenament de la crisi. En canvi, si no s'indiquen les causes del conflicte, i aquest és presentat com un brot de violència o una guerra de caire ètnic, no se'n pot fer una correcta representació.

3. Revelar els criteris que segueixen els diaris estudiats per identificar els actors dels conflictes.

Un objectiu que té com a propòsit comprovar si els actors del conflicte han estat identificats i descrits de forma correcta. La representació que farem del conflicte vindrà determinada per la identificació dels actors que hi participen, siguin locals o occidentals. Per això, una mala identificació dels actors afectarà a la representació del conflicte, que pot arribar a ser equívoca.

4. Analitzar el paper que els diaris estudiats atorguen a la implicació occidental en els conflictes.

La finalitat de l'objectiu és conèixer si en la representació que els diaris estudiats fan dels conflictes apareix la implicació occidental, si és que n'hi ha, i com apareix. La descripció del paper occidental en el conflicte, tot identificant el seu suport a un o un altre dels actors locals, és fonamental per la representació que fa el diari del conflicte. En cas contrari, la mitigació o amplificació del paper occidental, tot evitant, disminuint o ampliant les referències a aquesta implicació, fa que la representació del conflicte sigui errònia.

5. Discutir la rellevància que els diaris estudiats atorguen a la intervenció occidental, quan n'hi ha.

Un objectiu que permet saber com apareix la intervenció occidental en el conflicte, sempre que n'hi hagi, en la representació que els diaris fan d'aquest. La presentació de la intervenció occidental en la faceta només positiva i la mitigació d'aquesta desvirtua la representació del conflicte, i, per tant, impedeix la seva comprensió. En canvi, la correcta descripció de l'actuació occidental i dels seus interessos en el país africà determinat permet fer una representació més acurada del conflicte.

6. Analitzar la rellevància que atorga la premsa espanyola a la pertinença identitària dels actors dels conflictes.

El propòsit de l'objectiu és conèixer si la premsa espanyola dóna o no una rellevància excessiva a la pertinença identitària dels actors africans dels conflictes, tot caient en l'anomenada fixació tribal. Si bé en alguns casos està justificada la presentació de l'adscripció identitària –en el conflicte de Rwanda, en què el FPR és tutsi i l'Exèrcit i el Govern racista són hutu–, en bona part dels conflictes estaria fora de lloc la reiteració de la pertinença identitària dels actors africans.

7. Identificar els estereotips sobre l'Àfrica subsahariana que transmet la premsa espanyola.

La finalitat de l'objectiu és determinar si en la representació que els diaris estudiats fan dels conflictes reproduïxen els estereotips sobre l'Àfrica, i quins. Els estereotips més habituals són: la violència innata, la corrupció generalitzada, la passivitat, la manca de societat civil, la incapacitat per a governar-se i la dependència d'Occident. Una representació en què la societat africana, en general, i els actors locals, en concret, són presentats de forma estereotipada impedeix la comprensió del conflicte.

8. Comparar la representació que els diaris estudiats fan dels tres conflictes africans analitzats.

Un objectiu que té com a propòsit comparar les peces dels quatre diaris estudiats sobre els tres conflictes per trobar mancances i encerts en la cobertura informativa de cada publicació. La comparació es fa en base a la representació que fan els diaris analitzats dels tres conflictes mitjançant la descripció dels actors que hi participen, dels problemes i dels processos.

4. 4. Hipòtesis

En el camí de l'assoliment dels objectius presentats anteriorment s'espera demostrar les següents hipòtesis:

1. Els diaris estudiats donen més protagonisme a uns actors que a uns altres i no donen la veu, quasi mai, a alguns actors dels conflictes.
2. Els diaris estudiats descriuen alguns dels actors locals de forma pejorativa.
3. Els diaris estudiats sovint no fan referència a les causes que han provocat el conflicte.
4. Els diaris estudiats mitiguen les implicacions occidentals en els conflictes.
5. Els diaris estudiats descriuen, quan n'hi ha, la intervenció occidental amb valors positius.
6. Els diaris estudiats transmeten uns estereotips sobre l'Àfrica (incapacitat per a governar-se, violència innata, corrupció generalitzada, manca de societat civil,...), que formen part de l'imaginari col·lectiu occidental des de la colonització.

En la fonamentació teòrica, en el capítol dedicat a la imatge occidental de l'Àfrica, s'argumenta la formació d'aquest imaginari col·lectiu present a Occident des de la colonització.

7. Els diaris estudiats cauen en l'anomenada fixació tribal, que emfatitza la pertinença ètnica dels actors africans dels conflictes.

4. 5. Corpus

El corpus triat per estudiar el discurs dels diaris sobre els conflictes africans està format per totes les peces de la secció d'internacional i de la portada, tant informatives com d'opinió, d'uns períodes determinats, entre 1992 i 1998. En els casos de Rwanda i Congo, són tres períodes del conflicte mentre que de Somàlia, són cinc.

Els períodes, d'una setmana cadascun, corresponen a moments en què hi ha un ampli volum informatiu en la premsa occidental perquè s'ha produït un fet destacat en el conflicte, que pot ser el desplegament dels soldats de l'Operació *Restablir l'esperança* (*Restore Hope*) o el primer aniversari de l'inici del genocidi de Rwanda, per exemple. En tots tres conflictes, es justifica la selecció que s'ha fet dels períodes en un apartat que forma part del capítol dedicat al conflicte determinat.

En el cas de Somàlia, en els cinc períodes escollits es produeixen esdeveniments que tenen una gran transcendència en la guerra, i que reben una àmplia cobertura per part dels diaris analitzats. El primer període (4-12 de desembre de 1992) correspon al desplegament dels soldats estatunidencs que formen part de l'Operació *Restablir l'esperança* (*Restore Hope*), ordenada pel president George Bush poc abans de deixar la presidència dels Estats Units.

El segon període (4-10 d'octubre de 1993) correspon a la mort dels soldats estatunidencs i la captura d'un pilot d'aquesta nacionalitat, un fet que obliga el president William Clinton a anunciar la retirada de les unitats de l'operació *Restablir l'esperança*. El tercer període de la mostra (23-26 de març de 1994) està justificat per la retirada de l'últim soldat dels Estats Units de territori somali. El quart període (1-6

de març de 1995) correspon a la retirada de la Missió de les Nacions Unides a Somàlia (Onusom II). El cinquè període (3-8 d'agost de 1996) es justifica per la mort en combat del general Mohamed Farah Aidid i la seva successió pel seu fill Hussein Aidid.

En el cas del conflicte de Rwanda, en el primer període (7-13 d'abril de 1994) es produeixen les reaccions a la mort del president de Rwanda, Juvénal Habyarimana (6 d'abril de 1994), en ser abatut el seu avió. En resposta a la mort de Habyarimana, les milícies radicals hutus i l'Exèrcit rwandès van desencadenar la persecució dels hutus moderats, que defenien els acords de pau d'Arusha, i dels tutsis. Per la seva banda, la guerrilla del Front Patriòtic Rwandès (FPR) va desencadenar una ofensiva sobre la capital. En pocs dies van morir desenes de milers de persones, en bona part, tutsis però membres del Govern hutu favorables a l'acord de pau, a mans de les milícies hutus i l'Exèrcit rwandès.

El segon període (21-29 de juny de 1994) correspon al desplegament de l'Operació *Turquesa*, avalada per les Nacions Unides i encapçalada per soldats francesos, amb la finalitat de crear una zona de protecció per a les persones, en la seva majoria hutus, que fugien davant l'ofensiva del Front Patriòtic Rwandès (FPR). En el tercer període (6-10 d'abril de 1995) s'inicien els judicis per part dels tribunals rwandesos contra els responsables del genocidi. Un fet que coincideix amb el primer aniversari del genocidi, commemorat pel Govern.

En el cas del Congo, el primer període (5-11 d'abril de 1997) correspon a l'ocupació per part d'unitats de l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD) de la ciutat de Lubumbashi, un important centre de producció de diamants. La ocupació de Lubumbashi consolida l'Aliança de Forces Democràtiques, encapçalada per Kabila, que controlava l'est del país, i demostrava la fragilitat del règim de Mobutu.

En el segon període de la mostra (14-21 de maig de 1997) es produeix la caiguda del règim de Mobutu Sese Seko. El dia 17 de maig, les forces de l'Aliança entren a Kinshasa, mentre Kabila es proclama president de la República Democràtica del Congo, el nou nom del país, i Mobutu fuig. El tercer període de la mostra (23-30 d'agost de 1998) correspon al punt àlgid de la guerra entre les tropes governamentals i la coalició armada opositora, que rep el suport dels governs d'Uganda i Rwanda. En unes setmanes, la coalició opositora armada pren el control de part del país. L'Exèrcit governamental, dirigit per Laurent Kabila, pot aturar l'ofensiva de la coalició, que es

dirigia cap a Kinshasa, gràcies al suport militar que rep dels governs d'Angola, Zimbabwe i Namíbia.

La mostra recollida en els tres períodes dels conflictes de Rwanda i Congo i els cinc de Somàlia està formada per 483 peces informatives i d'opinió, representatives de la construcció discursiva que els diaris fan del conflicte. Les peces seleccionades figuren en un annex, agrupades per conflicte, diari i període de la mostra.

4. 6. Procediments i instruments de l'anàlisi

Per assolir els objectius proposats en la investigació i respondre a la formulació de les hipòtesis, en primer lloc, s'ha reconstruït el conflicte pertinent mitjançant la literatura disponible sobre aquest en ciències socials. Una vegada descrit, queden exposats quins són els actors principals, quins interessos té cadascun, com perceben el problema i quins són els processos. També és presentada la gènesi del conflicte i quines són les implicacions occidentals en aquest, i els interessos que hi ha darrera de la intervenció occidental, si és que n'hi ha.

Després s'han buidat totes les peces de la mostra, una per una. El mètode utilitzat és una adaptació del que fa servir Teun van Dijk⁶ en les seves recerques, especialment d'immigració. En el capítol dedicat a "L'anàlisi crítica del discurs i el periodisme sobre l'Àfrica" s'argumenten les teories de l'autor i la pertinència de la seva utilització en la investigació.

Una vegada buidades les peces, s'han analitzat les macroestructures semàntiques (els temes i les macroproposicions), un pas que ha permès detectar com són descrits els actors i les seves accions. Després, s'han buscat les omissions i les implicacions dels actors, que no estan explicitades directament en el text. El tercer pas ha consistit en analitzar el context, que en el cas dels conflictes africans estudiats és no tan sols el moment en què es genera la informació sinó el conflicte en sí i les implicacions regionals i

⁶ De l'autor es pot consultar: VAN DIJK, Teun (comp) (1997) *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*. Volum 2. Londres: Sage; (1997) *Racismo y análisis crítico de los medios*. Barcelona: Paidós; (1996) "Opiniones e ideologías en la prensa" en *Voces y culturas*. n° 10; i (1990) *La noticia como discurso*. Barcelona: Paidós.

a Occident d'aquest. En quart lloc, s'han analitzat els recursos gràfics, en especial les fotografies que il·lustren la informació corresponent.

A partir de les dades obtingudes dels diversos textos del mateix conflicte es pot reconstruir la representació que en fa cadascun dels mitjans de comunicació estudiats, tenint en compte els objectius de la investigació i les hipòtesis formulades. Després es comparen les representacions del conflicte per part dels quatre mitjans de comunicació, i es formulen els resultats globals, si és que n'hi han.

El suport gràfic o infogràfic no s'ha deixat de banda: s'han interpretat les fotografies i/o les infografies, per esbrinar si s'ajustaven al text del peu de les mateixes i per valorar si el missatge, sobretot en el cas de la fotografia, ajudaven a consolidar un discurs pejoratiu sobre els actors, exaltaven o criticaven la intervenció occidental i contribuïen a mantenir els estereotips sobre l'Àfrica. En tot cas, es té en compte que,

“en mayor o menor grado, la fotografía es polisémica, es decir, que puede adoptar diferentes sentidos y que éstos dependen, hay que repetirlo, de la finalidad a la que la fotografía se destina y del contexto que tiene, así como del que la rodea”
(BAEZA, 2001: 158)

Per tant, la fotografia que acompanya el text sobre el conflicte africà, que és polisèmica perquè admet diversos significats i diverses lectures (GUBERN, 1988: 140), s'examina a partir del context en què es produeix i la finalitat de la fotografia. El context està descrit en el mateix text i/o la descripció del conflicte mentre que la finalitat de la fotografia s'evidencia amb el text i la mateixa fotografia.

Un exemple: en l'obertura sobre el desplegament de l'*Operació Restablir l'esperança (Restore Hope)* a Somàlia (10/12/92; *El País*), la fotografia mostra com dos soldats estan prop d'un home negre mig estirat al terra, al qual, segons el peu de foto, es disposen a escorcollar. El context que cal tenir en compte és l'arribada a Mogadiscio dels soldats dels Estats Units, en una operació impulsada pel president George Bush, que la presenta com humanitària, i avalada per les Nacions Unides. És necessari recordar que a Mogadiscio s'enfronten diverses organitzacions armades des de la caiguda del règim de Siad Barre, un any abans. La finalitat de la fotografia es donar suport al missatge textual, de que els soldats han pres el control de Mogadiscio sense resistència (títol de l'obertura: “Los ‘marines’ norteamericanos toman el puerto y el aeropuerto de Mogadiscio sin disparar un tiro”).

L'examen iconològic del missatge visual, que és interpretatiu, té en compte el context i la finalitat de la fotografia. Seguint el mètode proposat per Panofsky⁷ (BAEZA, 2001: 162-164) per l'examen iconològic, en el cas dels conflictes estudiats s'utilitza el tercer nivell, de contingut. Les reflexions es traslladen, posteriorment, a la fitxa corresponent, en la qual també hi figura el peu de foto. Tot el conjunt servirà, després, per respondre als objectius marcats en la investigació.

Les dades de cada peça han estat traslladades a una fitxa, que ha estat l'instrument d'anàlisi utilitzat en la investigació. El model de fitxa és un adaptació de la utilitzada en dues investigacions anteriors. En la primera, s'ha analitzat la cobertura informativa de la immigració⁸. En la segona, s'ha estudiat la informació en els telenotícies dels fets de la tanca de Melilla, de finals del 2005⁹.

El model de fitxa és el següent:

(Conflicte)		(Període de la mostra)	
Nom del diari		(Data de la peça)	
Títol			
Signatura i localització		Peça	Breu
Actors	Descripció dels actors	Descripció de les tesis i interessos dels actors	
Gènesi del conflicte, segons la publicació			
Descripció del paper d'Occident			
Fotografia		Signatura	
Text del gràfic			
Descripció			
Comentaris			

⁷ Vegi's PANOFSKY, Erwin (1982) *Estudios sobre iconología*. Madrid: Alianza Editorial. 5ª edició.

⁸ Es pot consultar la investigació a: GIRÓ, Xavier (dir) (2005) *Immigració i premsa escrita*. Fundació Jaume Bofill i Observatori sobre la Cobertura Informativa de Conflictes. Barcelona.

⁹ Es poden llegir les conclusions de la investigació a: GIRÓ, Xavier; JARQUE, José Manuel; LÓPEZ, Mar; CARRERA, Mar; CASTEL, Antoni i GARCÍA, Laura (2006) "Solidaritat delimitada. Estudi de la cobertura informativa dels fets de la tanca de Melilla" a *Quaderns del CAC* n° 23-24. setembre-abril.

Per exemple, per al conflicte de Somàlia, una vegada emplenada, la fitxa queda així:

Somàlia	Operació 'Restablir l'esperança'		
El País	10 de desembre de 1992		
Títol	Los 'marines' norteamericanos toman el puerto y el aeropuerto de Mogadiscio sin disparar un tiro		
Signatura i localització	Maite Rico, enviada especial Nairobi	Peça	Obertura quatre columnes
Actors	Descripció dels actors	Descripció de les tesis i interessos dels actors	
1. Forces Armades dels Estats Units		<p>1. "(...) primeros <i>marines</i> desembarcaron (...) en las costas de Mogadiscio"</p> <p>- "(...) se hicieron ayer con el control del puerto y del aeropuerto de la capital somalí, desterrando a los grupos armados que hasta ahora ejercían su poder ilimitado, y sin disparar un sólo tiro."</p> <p>- Portaveu d'embaixada dels EUA a Nairobi: "Muchos jóvenes les han entregado sus armas aunque ha habido que practicar algunos arrestos."</p> <p>- "Ayer las fuerzas multinacionales no tuvieron que esforzarse demasiado. Las calles de Mogadiscio se vaciaron, horas antes del desembarco, de fusiles Kláshnikov y de Technicals, y de los todoterreno con ametralladoras de los clanes en lucha."</p>	
2. Nacions Unides		<p>2. "(...) primera fase de la intervención militar multinacional auspiciada por las Naciones Unidas para garantizar el reparto de la ayuda humanitaria a la población somalí"</p> <p>- "(...) el secretario general de la ONU, Butros Gali, anunció ayer en Nueva York un plan de acción en cinco etapas para salvar a Somalia del caos."</p>	
3. Organitzacions armades somalis	3. "grupos armados"	3. "grupos armados que hasta ahora ejercían su poder ilimitado"	

4. Somalis		-“(…) choques armados entre las tropas de Aidid y los seguidores de Siad Barre, encabezados por el general Morgan.”
5. ONG	5. “organizaciones humanitarias”	4. “El alivio popular fue general en Somalia.” 5. “Las organizaciones humanitarias no esconden sus reservas ante el despliegue multinacional.”
Gènesi del conflicte, segons la publicació		
-población somalí, “que vive desde hace casi dos años un calvario de hambre y violencia.”		
Descripció del paper d’Occident		
No		
Fotografia	Sí	Signatura Associated Press
Text del gràfic	Dos <i>marines</i> se disponen a cachear a un somalí en una calle de Mogadiscio	
Descripció		
Es veu un home negre mig estirat al terra. Al costat, dos soldats ben equipats. Un d’ells l’apunta amb el fusell mentre que l’altre el mira. Es distingeix un carro de combat al fons i les portes obertes d’un vehicle prop d’un dels soldats.		
Comentaris		
Infografia: Un mapa de Somàlia, en el qual s’assenyalen les tres fases dels “plans del Pentagon”. En un peti requadre es destaquen les forces navals que desplegarà els Estats Units.		

Com es pot comprovar en el model de la fitxa, que correspon a una obertura de la secció d’internacional del diari *El País* del 10 de desembre de 1992 sobre el conflicte de Somàlia, en la part superior de la mateixa s’identifiquen el conflicte, el període de la mostra, la data de la publicació, el títol de la peça, el tipus de peça (obertura, columna, breu, destacat,...), la signatura del periodista o agència de premsa que serveix la informació i la localització geogràfica.

En aquest cas, la peça analitzada és una obertura a quatre columnes del diari *El País* del dia 10 de desembre de 1992 titulada “Los ‘marines’ norteamericanos toman el puerto y el aeropuerto de Mogadiscio sin disparar un tiro”. La peça és obra de Maite Rico, enviada especial a Nairobi.

A continuació, en la primera columna es presenten els actors del conflicte i de la informació. En la segona, es transcriu la descripció que dels actors se'n fa en la informació o opinió. En la tercera, s'indica, en bona part dels casos al peu de la lletra, el text que fa referència a l'actor determinat en quant la seva actuació o quins són els seus interessos o qui diu sobre una qüestió del conflicte o sobre un altre actor.

En l'exemple, els actors del conflicte són les Forces Armades dels Estats Units, les Nacions Unides, les organitzacions armades somalis, els somalis del carrer i les ONG.

En la part inferior de la fitxa, es transcriu, primer, la descripció que en la informació o opinió es fa de la gènesi del conflicte i com el classifica (guerra civil, guerra ètnica, enfrontament, genocidi,...). En el segon lloc s'indica quin és el paper d'Occident en la crisi, segons la publicació. Posteriorment, és transcriu el peu del suport gràfic, una fotografia, il·lustració o una infografia, i se'n indica l'autor. Es transcriu la interpretació en l'apartat corresponent.

5. ESTUDI DE CAS: SOMÀLIA

5. 1. Descripció del conflicte

5. 1. 1. Societat i cultura

El viatger Richard Burton¹ queda fascinat, en recórrer les costes de Somàlia i entrar a la ciutat de Harar, el 1854, per la capacitat literària dels somalis². Burton també queda sorprès per l'amor a la llibertat d'aquells homes que coneix en el seu viatge (LAITIN I SAMATAR, 1987: 42). La llibertat i l'atracció per la literatura són dos dels valors de la cultura d'un poble que ha desenvolupat unes institucions polítiques tradicionals

“a curious blend of democracy, equality, and anarchy. To be sure, it would be impossible to maximise all these values at the same time because they are often in conflict” (LAITIN I SAMATAR, 41)

Una “anarquia” que no equival a desordre, com ens recorda el mateix autor

“In Somali tradition the democratic norms and the rejection of all claims to domination support a tradition of anarchy. By this we do not mean disorder” (LAITIN I SAMATAR, 43)

En la democràcia somali, el pilar fonamental és el *heer*, una mena d'assemblea,

“wich is an informal contract by wich Somaly society settless its legal and political disputes.” (LAITIN I SAMATAR, 41)

En el *heer* es dirimeixen els litigis per la terra, familiars, i fins i tot per establir quina ha de ser la compensació a pagar per un homicidi. Uns *heers* en els quals participen las famílies del propi clan, dels aliats d'altres clans, i que estan molt influïts per la legislació islàmica. Periòdicament, els *heers* es reuneixen en assemblees, conegudes per *shirs* i només reservades als homes, per a resoldre els conflictes i fins i tot per declarar la guerra. En els *shirs*,

“all men have an equal right to participate” (LAITIN I SAMATAR, 42)

¹ Richard Burton (Torquay, Anglaterra, 1821-Trieste, 1890) va destacar en un segle de grans viatgers europeus per fer el pelegrinatge a La Meca i Medina (1853), entrar a la ciutat d'Harar (1854) i recórrer el centre d'Àfrica, a la cerca de les fonts del Nil amb John Hanning Speke. Políglota –parlava més de vint llengües, entre elles l'àrab i el pandjabi– i apassionat per les cultures orientals, va traduir el *Kamasutra*, *les mil i una nits* i els sonets de Camoens. Es pot trobar una obra de Burton traduïda al català: *Relat personal d'un pelegrinatge a Medina i La Meca*. Quaderns Crema. 2003. Principals obres de Burton en castellà: *Las mil y una noches, según Burton*. Siruela. 1991; *Mi peregrinación a Medina y La Meca*. Tres tomos. Laertes. 1984, 1989, 1993; *Kama Sutra*. Librería Universitaria. 2002; *Viaje a la ciudad de los santos*. Laertes. 1986; *El jardín perfumado*. Plaza y Janés. 1990; *Las montañas de la luna: en busca de las fuentes del Nilo*. Valdemar. 1995; *El rey Vikram y el vampiro: cuentos clásicos hindúes de aventuras, magia y amor*. Olañeta editor. 1997.

² *A First Footsteps in East Africa*, BURTON proclama: “The country teems with poets (...) Every chief in the country must have a panegyric to be sung by his clan, and the great patronize light literature by keeping a poet”. A *A First Footsteps in East Africa*, Nova York: Praeger. 1966. vol 1. p. 82.

Un fet que reforça la tesis de l'igualitarisme i la democràcia, sense la participació de la dona, com valors de la societat somali, que rebutja tota dominació estrangera.

I quina és aquesta societat que permet l'expressió democràtica? En primer lloc, cal dir que és homogènia culturalment. En segon, que bona part es dedica a la ramaderia. En tercer, que està estructurada en clans.

A diferència de bona part dels estats africans, en els quals conviuen diverses ètnies, Somàlia està habitada per somalis. Una ètnia que està present en els estats veïns (Kenya, Etiòpia i Djibuti) des del període colonial. La formació d'una gran Somàlia, integrada pels territoris poblats per somalis, serà una de les aspiracions de la Somàlia independent.

El fet que bona part de la societat es dediqui a pasturar els ramats és una imposició d'un habitat àrid i semidesèrtic, que no permet el conreu de la terra en extenses zones del territori.

"In their dry savanna homeland, the Somali are essentially a nation of pastoral nomads, forced by the exigencies of their demanding climate and environment to move with their flocks of sheep and goats and herds of camels and cattle in an endless quest for water and pasturage."
(LEWIS, 1980: 2)

La dedicació a la ramaderia condiona la forma de vida dels somalis i influeix en la seva organització social (LAITIN I SAMATAR, 22). I entre els animals que es porten a pasturar destaca el camell, el que els fa dir a Laitin i Samatar que la societat somali està definida pel "complex del camell", en contraposició al "complex de les vaques" dels nuers i els masais³.

El mite de fundació del somalis ens ajuda a comprendre l'organització social:

"According to a satirical Somali creation myth, God first created the family of the Prophet Muhammad and was very pleased with the nobility of his handiwork; then he created the rest of mankind and was modestly pleased; then he created the Somalis and he laughed! Aside from the cheerful self-mockery the Somalis enjoy, the tale powerfully signifies the Somalis' consciousness of their corporate unity –a people created

³ LAITIN I SAMATAR (1987: 172) citen, en una nota, el següent llibre que desenvolupa la teoria del "complex de les vaques" en els masais: LOW, D. A. "The Northern Interior", a OLIVER, R. i MATHEW, G. (eds) (1963) *History of East Africa*, vol 1. Oxford: Oxford University Press. pp. 301-305. En els nuers està desenvolupada a: EVANS-PRITCHARD, E. E. (1940) *The Nuer: A Description of the Modes of Livelihood and Political Institutions of a Nilotic People*. Oxford: Clarendon Press. pp 16-50.

separately, as it were, even though they may be destined to remain a laughable sort of creation. This fervent sense of belonging to a distinct national community with a common heritage and a common destiny is rooted in a widespread Somali belief that all Somalis descend from a common founding father, the mythical Samaale to whom the overwhelming majority of Somali trace their genealogical origin.”
(LAITIN I SAMATAR, 29)

Bona part dels somalis formen part d'un dels quatre clans familiars de Samaale: dir, isak, hawiye i darod (LEWIS, 1980: 6), que viuen per tot el territori de la República de Somàlia dedicats, tradicionalment, a la ramaderia. Al sud, es troben dos clans més que no són descendents de Samale, el digil i el rahanwayn, que treballen la terra.

Com el sistema de llinatge afavoreix la fragmentació, de cada clan familiar n'han sortit clans, dividits a la vegada en més subclans, establint-se una xarxa de solidaritats.

“A person, for example, gives political allegiance first to his/her immediate family, then to his immediate lineage, then to the clan of his lineage, then to a clan-family that embraces several clans, including his own, and ultimately to the nation that itself consists of a confederacy of clan-families. Each level of segmentation defines a person's rights and obligations as well as his/her standing in relation to others.”
(LAITIN I SAMATAR, 31)

Els antagonismes també hi són presents:

“The segmentary law dictates, for example, that two lineages that are genealogically equidistant from a common ancestor should stand in an adversarial relationship to each other but should be drawn together as allies against the members of a third lineage whose genealogical lines fall outside of the common ancestor. The result is a society so integrated that its members regard one another as siblings, cousins, and kin, but also so riven with clannish fission and factionalism that political instability is the society's normative characteristic.”
(LAITIN I SAMATAR, 31)

5. 1. 2. Història colonial: ocupacions britànica, italiana i francesa

Somàlia és escenari de la confrontació colonial a l'Àfrica entre Gran Bretanya, França i Itàlia a partir de mitjans del segle XVIII (LEWIS, 1980: 40). Els britànics s'interessen per aquell territori a partir de la conquesta del port d'Aden, el 1839, (LAITIN I SAMATAR, 48) i en constatar que necessiten els queviures frescos que es produeixen a les costes somalis. Aden els garanteix un port natural en el servei marítim entre Bombay i Suez.

Fracassat l'intent d'establir-se a Somàlia a través l'aliat egipci⁴, les autoritats colonials britàniques decideixen pactar amb els caps dels clans de la costa el 1884. El protectorat és establert el 1887. Més al sud, comencen a expandir la seva àrea d'influència des de les possessions a l'Àfrica oriental, fins arribar a controlar des de Kismayo fins Zanzíbar (LAITIN I SAMATAR, 49).

L'any que Itàlia acaba la seva unificació, el 1870, l'exmissioner Giuseppe Sapeto, amb el vist i plau de la seva diplomàcia (LAITIN I SAMATAR, 51), aconseguix el control del port d'Assab, a Eritrea, amb el propòsit d'expandir-se per la regió. Quinze anys després, el primer ministre Francesco Crispi declara el protectorat italià a la costa eritrea, des d'Assab fins Massawa. Les tropes italians entren a Massawa perquè els britànics els han avisat que els egipcis deixarien el lloc. Un avís interessat: els britànics creuen que els italians poden ser uns bons aliats per contrarestar la influència dels rivals francesos, que s'han instal·lat a la costa de Danakil.

A les costes del sud de Somàlia, Itàlia s'instal·la sense la competència europea (LAITIN I SAMATAR, 51). En pocs anys estén el seu protectorat a la costa de Benaadir i als sultanats d'Obbia i Mayerteen⁵. Una presència que es completa amb els ports de Brava, Merca, Mogadíscio i Warsheikh, llogats a Itàlia pel sultà de Zanzíbar durant 25 anys per 16.000 rupies anuals (LEWIS, 1980: 51).

⁴ Laitin i Samatar argumenten que les autoritats colonials britàniques van rebutjar l'ocupació de les costes somalis per les pressions del Parlament, que no volien limitar les despeses colonials. Els autors expliquen el perquè van es van decidir pel seu aliat Ismail Pasha per posar un peu a Somàlia, amb la finalitat de que no fos ocupada per una altra potència.

"But in view of the coast's economic importance to Aden, British colonial authorities were even more reluctant to let it be annexed by another power hostile to British interests. For a while the matter was solved for Britain by the appearance of a new candidate for the possession of the Somali coast. This was Ismaa'il Pasha, the ambitious khedive of Egypt, who as vassal, first of the Ottomans and then of the British (when British influence became preponderant in Egypt after the 1870s) was busy implementing a remarkable project for the extension of Egyptian rule in northeastern Africa." (LAITIN I SAMATAR, 49).

Unes línies després expliquen les raons del fracàs de l'ocupació egípcia.

"Although at first suspicious of him, the British eventually decided to aid and abet the khedive's occupation of Berbera in 1875 and his expedition further inland where the Egyptians overthrew the long-independent sultanate of Harar and set up an Egyptian administration that was to last a dozen years. But the khedive's ambitious imperial adventures bankrupted his feeble treasury, wrecked the fragile economy of his country, and, worse still, provoked the Sudanese Mahdist revolt that resulted in the collapse of Egyptian authority in northeast Africa. In the wake of this Egyptian fiasco, the British entered into direct dealings with the coastal Somali clans and established themselves, through guile and treaty, on the Somali coast by 1884." (LAITIN I SAMATAR, 49).

⁵ El protectorat sobre el sultanat d'Obbia s'estableix el febrer de 1886 amb l'acord signat entre el cònsol italià a Zanzíbar, Vincenzo Filonardi, i el sultà, Yusuf Ali. L'abril del mateix any es signa l'acord amb el Yusuf Ali, parent d'Isman, hereu del sultà de Mayerteen (LEWIS, 1980: 51).

França s'estableix a la zona el 1862 arran la compra d'Obok, a la costa de Danakil. Una presència que augmenta uns vint anys després, amb la proclamació d'un protectorat a la franja que serà coneguda com Somàlia francesa, el que actualment és Djibuti. La raó de l'establiment del protectorat cal buscar-la en la necessitat de tenir un port segur per les rutes cap a Madagascar i Indonèsia, sense dependre d'Aden, controlat pels britànics (LAITIN I SAMATAR, 49).

L'emperador Menelik ocupa la província de Jimma, a Oromo, el 1886, i la ciutat Harar, el 1887, que li obre les portes a l'ocupació de l'Ogaden (LAITIN I SAMATAR, 49), poblat per somalis. Menelik, "rei de reis" en accedir al tro d'Etiòpia a la mort de l'emperador Yohannes IV de Tigre el 1889, derrota els italians a la batalla d'Adowa, el 1896, un contratemps per una potència colonial que aspira a controlar Etiòpia⁶.

5. 1. 3. Resistència a la ocupació

L'ocupació de Somàlia per part de les tres potències europees i d'Etiòpia no és pacífica. Al contrari, els clans somalis, desunits i de vegades hostils entre sí (LEWIS, 1965: 43), responen a la presència estrangera amb les armes que tenen a mà, les rudimentàries fletxes i llances, un fet que obliga els europeus i els etiòps a reforçar els seus destacaments.

"Los británicos se vieron obligados a enviar cuatro expediciones: en 1886 y 1890, contra los isas; en 1893, contra los habar gerhajis; y, en 1895, contra los habar awales. Los italianos perdieron también muchas vidas. En 1887, un pelotón de italianos fue masacrado en Harar, y en 1896 el pueblo bima mató a un grupo de catorce italianos. Los frecuentes enfrentamientos entre las fuerzas etíopes y los clanes somalíes impidieron a los primeros completar su ocupación del Ogadén, así como extender su autoridad mucho más allá de los puestos militares diseminados por la región." (IBRAHIM, 1987 a: 107)

⁶ La batalla d'Adowa i les conseqüències de la derrota italiana està explicada a: M.B. APKAN "Liberia y Etiopía: 1880-1914: la supervivencia de dos estados" a *Historia General de África*. vol. 7. Madrid: Tecnos/Unesco. 1987.

"El resultado del día de la batalla de Adowa fue una extraordinaria victoria para Menelik, y una completa derrota para sus enemigos. Durante la batalla, murieron 261 oficiales italianos, 2.918 suboficiales y hombres italianos y unos 2.000 *askaris* o tropas locales; además desaparecieron 954 soldados italianos y 470 de la misma nacionalidad y 958 *askaris* fueron heridos. El total de víctimas italianas se elevó a más del 40% de la fuerza de combate, que fue casi completamente derrotada y que perdió la mayor parte de su artillería, además de 11.000 fusiles. Como resultado de la victoria de Menelik, el 26 de octubre los italianos aprobaron el tratado de paz de Addis Abeba que anulaba el tratado de Wuchale y reconocía la absoluta independencia de Etiopía. Menelik, por otra parte, por razones no divulgadas, no exigió la retirada italiana de Eritrea, aunque había expresado a menudo el deseo de acceder al mar. La frontera sur de la colonia italiana fue así ratificada en el río Mareb" (APKAN, 1987: 298).

La resistència de finals del segle XIX, protagonitzada per unes forces que han de respondre amb fletxes als fusells, manté viu el nacionalisme somali i estimula la posterior *jiyad* encapçalada per Sayyid Muhamad Abdille Hasan (IBRAHIM, 1987 a: 107), un personatge fascinant que duu de cap tant Menelik com les capitals europees.

Influit pel madhisme⁷ (LEWIS, 1965: 69), Sayyid Muhamad⁸ aconsegueix unir els diferents clans en un moviment cohesionat, anomenat dels dervitxes⁹, amb la finalitat d'enfrontar-se als etiops, que efectuen periòdics atacs a l'Ogaden.

“In March [1900] the Sayyidi assembled a force of 6,000 warriors and stormed the Ethiopian garrison at the wells of Jiggiga. Although the Dervishes succeeded in recovering the looted stock, they sustained heavy casualties (170 dead and many more injured).”

(LAITIN I SAMATAR, 57)

Inquiets per l'atac a Jiggiga i la consolidació del moviment dels dervitxes, que demana als clans que s'uneixin contra els invasors¹⁰, els britànics i els etiops, amb l'ajut dels italians, preparen una reacció militar. Es tracta d'una resposta pancolonial a una resistència pansomali (LAITIN I SAMATAR, 58). Malgrat la superioritat de les forces estrangeres, els dervitxes resisteixen.

⁷ Mohamed Ahmed, conegut per “el Mahdi”, va aconseguir agrupar els sudanesos contra els egipcis, a finals del segle XIX. Per la historiografia europea “el Mahdi” és rellevant per haver conquerit la ciutat de Khartum, el 26 de gener de 1885, defensada pel general britànic Gordon. Khartum va ser saquejada mentre que a Gordon el seguidors mahdistes li van tallar el cap.

“La caída de Jartúm, que consternó a los londinenses, marcó el apogeo del Mahdi. Este se estableció en la orilla izquierda del Nilo, frente a Jartúm, en Omdurmán.” (KI-ZERBO, 1979: 590)

⁸ Sobre Sayyid Muhamad es pot consultar el capítol 4 “The Dervish fight for Freedom 1900-20” del llibre d'I.M. LEWIS (1980: 63-91), en el qual explica els seus orígens i dona detalls sobre les batalles de la “guerra santa” que havia desencadenat contra els etiops i els europeus. També es pot llegir el llibre de SAMATAR, S.S. *Oral Poetry and Somali Nationalism: The Case of Sayyid Mahammad 'Abdille Hasan*. Cambridge: Cambridge University Press. 1982. Convé recordar els trets principals de la biografia del dirigent nacionalista:

“Sayyid Muhammad nació en 1864. A la edad de 7 años, dominaba el Corán. A los 19 abandonó su hogar para adquirir conocimientos en los principales centros del Islam de África oriental: Harar y Mogadiscio. También se cree que viajó tan lejos como hasta los últimos reductos sudaneses mahdistas en Kordofan. En 1895, al-Sayyid salió en peregrinaje hacia La Meca, pasó un año en Arabia y visitó también Hejaz y Palestina. Mientras estaba en La Meca, estudió con el shaykh (jeque) Muhammada Salih, y se unió a su secta, la orden Salihyya. Es probable que estos largos viajes y estancias en el extranjero, en diferentes partes del mundo musulmán, lo hayan puesto en contacto con las ideas, corrientes entonces, del resurgimiento islámico.” (IBRAHIM, a 108)

⁹ “from the Arabic *Darwiish*, pl. *Daraawiish*, meaning one who is dedicated in service to God and community” (LAITIN I SAMATAR, 57)

¹⁰ “The Sayyid sent messages to the major Isaaq clans in the north, to the Majeerteen and Hobyo (Obbia) sultanates in the east, and to the Biyamaal, Geledi, and other Hawiye clans in the Benaadir impressing on them the need for a common national front against all colonial invaders” (LAITIN I SAMATAR, 57)

“Although inferior in firepower and organization, the Somali resisters managed to hold their own by engaging in guerrilla tactics strongly suited to the terrain of the country. Breaking into small parties of 50-100 men, the Dervishes drew the British and Ethiopians into the waterless shrublands of the Haud, lands that were well know to the Dervishes but pathless to the invaders, and in doing so, dictated both the time and place of subsequent battles.”

(LAITIN I SAMATAR, 57)

Afeblits per la superioritat britànica, que utilitza una nova arma de guerra, l'aviació, i pels efectes d'una epidèmia, els dervitxes llencen la tovallola a finals de 1920. El desembre d'aquell any, Sayyid Muhamad, el pare del nacionalisme somali, el poeta i combatent que havia derrotat les forces de Richard Corfield el 1913, more als 64 anys.

“Aunque más tarde esta *djihad* somalí fracasó en su objetivo de liberar al país del dominio extranjero, estimuló sin embargo un fuerte sentimiento nacionalista. El pueblo somalí había llegado a verse a sí mismo como un total único que luchaba contra las incursiones extranjeras.”

(IBRAHIM, 1987 a: 109)

5. 1. 4. Polítiques colonials

La derrota de la resistència dels dervitxes obre el pas a la consolidació del poder colonial. Itàlia és l'únic dels quatre països ocupants de Somàlia que impulsa la implantació dels colons, que s'estableixen en les fèrtils terres del sud. Allí, els colons conreen el plàtan, el cotó, els cítrics i la canya. I per poder transportar els productes, construeixen carreteres, i aixequen dispensaris i escoles per les seves famílies.

“The effect of these activities was to diversify, but hardly to transform, southern Somali society. Towns grew, a new form of economic differentiation sprang into existence, and a nascent working class appeared. Indeed, by 1940 although Benito Mussolini's plan to lift Somalia from its humble status as a supplier of livestock into a prosperous new Italy had not been realized, the Italians could point, with justifiable pride, to the fact that they had laid groundwork in their colony for an infrastructure far superior to any in the other Somali colonies.”

(LAITIN I SAMATAR, 59)

França fa ben poca cosa al petit territori que ocupa, mancat de recursos naturals.

“French development efforts therefore consisted mainly of the construction of a modern port at the town od Djibouti and the extension of a railroad line from that port to the Ethiopian interior. The rail line reached the Ethiopian capital of Addis Ababa in 1917.”

(LAITIN I SAMATAR, 60)

A diferència d'Itàlia, Gran Bretanya no té cap pla per Somàlia, una colònia que tan sols té interès com a proveïdor de carn per el port d'Aden.

"And having spent so much on military operations so completely out of proportion to their interests in Somaliland, the British government was not now disposed to make further funds available for development. To add to this sorry tale, the conclusion of the operations against the Dervishes far from ushering in a new era of co-operation between the people and the Administration, left instead an atmosphere of sullen distrust and covert hostility."

(LEWIS, 1980: 101-102)

La part de Somàlia que ara forma part de Kenya, coneguda com Northern Federal District (NFD), es deixada de la mà de Déu. Els britànics l'administren separadament de Kenya, tot impeding la seva integració a la resta de la colònia.

"That alienation, caused in part by the NFD's history of isolation and in part by Somali ethnic consciousness, contributed to the desire of NFD Somalis to secede from Kenya following its independence and to join their kin across the border in Somalia."

(LAITIN I SAMATAR, 60)

A l'Ogaden, els etiòps només estenen la seva administració a partir de l'any 1930, quan se senten amenaçats pels italians i britànics, i ocupen els pous d'aigua més estratègics, entre ells Wal Waal i Qallafo.

"From these fortified positions armed bands of the Ethiopian military sallied forth periodically to exact tribute from the pastoral clans and 'to show the flag' to a population that barely made a secret of its hostility to the Ethiopian presence in its midst."

(LAITIN I SAMATAR, 61)

Les fronteres colonials són alterades pel dirigent feixista italià Benito Mussolini en ocupar Etiòpia el 1935. Mussolini uneix l'Ogaden amb la seva colònia somali, i restableix parcialment la unitat de Somàlia.

"The removal of this arbitrary boundary and the unification of a large chunk of Somali-inhabited territory enabled the Italians to regularize prices and taxation, to extend large-scale agriculture, to build new roads and markets—in short, to define a national economy."

(LAITIN I SAMATAR, 62)

Abans de la seva desfeta africana i europea, Mussolini encara té temps d'incorporar a l'Àfrica de l'Est Italiana la part britànica somali, ocupada l'agost de 1940. Set mesos després, els britànics desallotgen els italians del nord de Somàlia i es preparen per ocupar Etiòpia en nom de l'emperador Haile Selassie, exiliat a Londres i que ha demanat una intervenció aliada per acabar amb la presència italiana. De nou, i per un

període d'uns anys, es restableix parcialment la unitat de Somàlia, encara que sota administració militar britànica. L'actual Djibuti continua en mans de França.

5. 1. 5. Emergència del nacionalisme somali

El nacionalisme modern somali es desenvolupa a partir dels anys 1940. Aleshores ja han estat derrotades les resistències posteriors als dervitxes.

“Estas sublevaciones locales contra el régimen colonial en Somalia estuvieron limitadas en alcance y en naturaleza. Dado que ocurrieron dentro del marco tradicional del sistema segmentado somalí, la generalización de la causa fue extremadamente difícil. La inherente rivalidad entre clanes diferentes y sus luchas internas por el agua y los pastos, supusieron inconvenientes de relieve para la resistencia.”

(IBRAHIM, 1987b: 637)

Un nacionalisme modern que qualla sobre tot entre els somalis urbans, molts d'ells funcionaris, que recorden amb nostàlgia els dervitxes i Haji Farah Omar¹¹, un dels primers polítics somalis (IBRAHIM, 1987 b: 637). El record dels dervitxes serà un dels factors que influeixen en la consolidació del nacionalisme, però no l'únic. També són decisius la humiliació de britànics i italians, un fet que confirma que els poders colonials no són invencibles; els progressos notables en educació; el creixement d'una elit local; la unificació i l'espectre d'una nova divisió, i l'obertura política de l'administració britànica (LAITIN I SAMATAR, 62). Lewis (1980: 113-115) dóna rellevància al “fervor patriòtic italià” del període feixista, l'impacte de la influència occidental i la “invenció” d'un nou alfabet per a la llengua somali¹².

Les idees nacionalistes impregnen els clubs i associacions, creats sota l'administració militar britànica i també a la Somàlia francesa per a discutir els problemes dels

¹¹ “One of the earliest of these to espouse to new aspirations and to seek to promote the general social and political betterment of this countrymen was Haji Farah 'Omar, a former employee of the Administration, who became active in the 1920s. After difficulties with the Protectorate authorities, he was exiled to Aden where, amongst the growing Somali community there, he participated in the foundation of the Somali Islamic Association. Through articles in Aden newspapers and letters and petitions addressed to the British government in London, Haji Farah and his associates contrived to bring Somali interests to the notice of people in Britain and thus helped to prepare the ground for further developments.” (LEWIS, 1980: 114)

¹² “This was the invention, about 1920, by 'Isman Yusuf Kenadid, of a highly sophisticated and accurate alphabet and script for the Somali language. Although the Arabic script had long been in use in restricted circles as a medium for writing Somali, the differences between the two languages made this a makeshift expedient. (...) This creation of a truly indigenous vehicle for the national language naturally appealed to the Somali national consciousness, although, from the start, it found opponents amongst conservative religious leaders who favoured Arabic. However, with its inventor's position as a member of the princely family of the Majerteyn clan, it soon gained a restricted currency in parts of the Majerteyn region and amongst other members of the clan living elsewhere.” (LEWIS, 1987: 115)

comerciants i els funcionaris. El moviment més important és el Club Jove Somali (CJS), fundat a Mogadiscio el maig de 1943.

“The Club had thirteen founder members representing all the main Somali clans groups. Much of the inspiration came from ‘Abdulqadir Sekhawe Din, a prominent religious figure of Mogadishu, and from Yasin Haji ‘Isman Shirmarke of the Majerteyn clan of northern Somalia. Another prominent religious leader who played an important part in the Club’s early days was Haji Muhammad Hussey, also of Mogadishu.”
(LEWIS, 1980: 121)

El Club creix ràpidament: el 1946 té 25.000 afiliats (LEWIS, 1980: 122), amb delegacions a tot el territori. Un any després, canvia el nom pel de Lliga Jove Somali (LJS), i defèn un programa basat en quatre punts, en els quals s’incideix en el rebuig als prejudicis racials i clànics i es demana una educació moderna i el desenvolupament de l’alfabet osmaniya de la llengua somali¹³.

Les negociacions pel futur de Somàlia mobilitzen la Lliga¹⁴. La diplomàcia britànica proposa la unificació de Somàlia sota la seva sobirania als tres altres membres de la Comissió dels Quatre Poders (França, Estats Units i la Unió Soviètica), encarregada per les Nacions Unides de decidir la sort de les ex colònies italianes a l’Àfrica oriental (LAITIN I SAMATAR, 63). Una proposta rebutjada pels tres països, que no volen que els britànics incrementin les seves colònies africanes amb una Somàlia unificada. L’emperador Haile Selassie, víctima de l’agressió feixista contra Etiòpia¹⁵, també pressiona per obtenir el retorn de l’Ogaden. Després d’intenses negociacions, el Regne Unit torna l’Ogaden i l’Haud i les àrees reservades a Etiòpia, un procés que acaba el 1954, i cedeix la sobirania de la Somàlia del sud, la ex italiana, a Itàlia, que l’administrarà en règim de fideïcomís de les Nacions Unides durant 10 anys.

¹³ “To unite all Somalis generally, and the youth especially with the consequent repudiation of all harmful old prejudices (such, for example, as tribal and clan distinctions); To educate the youth in modern civilization by means of schools and by cultural propaganda circles; To take an interest in and assist in eliminating by constitutional and legal means any existing or future situations which might be prejudicial to the interests of the Somali people; And finally, to develop the Somali language and to assist in putting into use among Somalis the ‘Osmaniya Somali’ script.”
(LEWIS, 1987: 123)

¹⁴ LEWIS (1987: 123-128) explica amb detalls l’oposició de la Lliga Jove Somali als plans de la comunitat italiana, que reclamava a la Comissió dels Quatre Poders el retorn d’Itàlia. La proposta de la Lliga la resumeix Lewis:

“the party stressed its aim of bringing the Somali territories together under a single government, of working steadily towards full independence, and advocated a ten years’ period of trusteeship for Somalia under Four Power administration. On no account would the League countenance a return of Italia rule.”
(LEWIS, 1987: 127)

¹⁵ “Ethiopia gained considerable political mileage as a victim of fascist aggression and had been acquiring the sympathy of the world community ever since the fugitive emperor delivered his famous oration (‘God and history will remember your judgment’) before the League of Nations, shortly after Ethiopia’s conquest by Italy. In 1897 as in 1946 the sin of European aggression against Ethiopia was atoned for by the surrender of Somali territory to Ethiopia and the consequent sacrifice of Somali interests.” (LAITIN I SAMATAR, 64)

Fracassat l'intent d'impedir la divisió de nou de Somàlia, la Lliga es coordina amb les formacions del nord, en la part sota control britànic, per impulsar una campanya en favor de la independència.

"As a climate of feverish nationalism set in and as SYL followers engaged in protest demonstrations, colonial officials (except in the Italian-controlled sections where U.N. observation was in effect) forcibly suppressed Somali resistance. The suppression took a most brutal form in the Ogaadeen where the Ethiopians, through executions, jailings, and mass exiles, attempted to stamp out Somali opposition."

(LAITIN I SAMATAR, 64)

A la Somàlia administrada en règim de fideïcomís per Itàlia, la Lliga demostra la seva implantació en les primeres eleccions, les municipals¹⁶, celebrades el 1954, en les que obté el 48% dels vots. En les legislatives, de 1956¹⁷, la Lliga aconsegueix 43 dels 60 escons. Hisbia Digil Mirifle (HDM), popular entre els clans digil i rahanwayn, n'assoleix 13, mentre que el Partit Somali Democràtic n'obté 3. L'escó restant va a parar a una formació clànica anomenada Unió Marehan.

L'administració italiana designa Abdillahi Ise, dirigent de la Lliga, com a primer ministre.

"By this time, little trace remained of the earlier antagonism between the Italian Administration and the League; a good working basis of agreement had now been reached between two sides, which was strengthened with the appointment in 1955 of the highly respected liberal Dr Enrico Anzilotti as Administrator. Henceforth, in so far as it was in a position to do so, the Italian Administration confined its participation in Somali politics to seeking to encourage those elements within the S.Y.L. which it considered most 'moderate' and favourable to a continuation of the Italian connexion."

(LEWIS, 1987: 147)

Abdillahi Ise forma un Govern¹⁸, rebutjat per una nova formació, la Gran Lliga Somali (GLS)¹⁹, que considera que no hi estan representats tots els clans. Les relacions amb

¹⁶ En les eleccions municipals de 1954 solament van votar els homes.

¹⁷ "There was universal mal suffrage, and in the rural areas, votes were counted in the shirs." (LAITIN I SAMATAR, 65)

¹⁸ "The government formed in Somalia by 'Abdillahi 'Ise in 1956 was confronted by all the problems of a country moving rapidly towards autonomy. Interest naturally centred on those internal issues of vital concern to the future stability and prosperity of the state. External affairs being outside his government's purview, the only gesture towards the fulfilment of the abiding goal of Pan-Somali unity which Prime Minister permitted himself was the announcement, given first place in his programme, that every effort would be made to settle the disputed frontier with Ethiopia — a subject on which more will be said presently." (LEWIS, 1987: 155)

l'oposició són tenses, i culminen amb la detenció de centenars de militants del GLS i d'altres petites formacions (LAITIN I SAMATAR, 64). En resposta a la repressió i la manca de garanties, la Gran Lliga Somali i el HDM boicotegen les eleccions prèvies a la independència, celebrades el 1959. Sense la competència dels dos principals partits opositors, la Lliga guanya de carrer: obté 83 dels 90 escons. Un resultat que permet la continuïtat d'Abdillahi Ise com a primer ministre després de ser designat per el càrrec pel partit.

Al protectorat britànic, les autoritats colonials no permeten l'existència de partits polítics fins el 1959. Un fet que no impedeix que s'estengui el fervor nacionalista, que s'expressa en les manifestacions del Front Nacional Unit (FNU) contra el retorn de l'Haud i les zones reservades a Etiòpia, i actuen també la Lliga Jove Somali, fundada al sud sota tutela italiana, i la Lliga Nacional Somali (LNS).

"Although the Haud campaign had not succeeded, the Protectorate had at last taken its first decisive step towards independence, and the political parties began actively to consider the possibilities of eventual union with Somalia."
(LEWIS, 1987: 147)

Les primeres eleccions, celebrades el març de 1959 per elegir els 12 membres del consell consultiu²⁰, són boicotejades pels partits. No obstant això, set dels elegits són partidaris del FNU i un, de la LNS. Els restants quatre no tenen simpaties per cap formació (LEWIS, 1987: 147). Els britànics, pressionats pels partits, acceleren el procés cap a la independència, i convoquen les eleccions per un nou consell consultiu, que se celebraran el febrer de 1960²¹.

Els representants somalis dels dos territoris, del protectorat britànic i el tutelat per Itàlia, decideixen, en la conferència de Mogadiscio d'abril de 1960, crear un estat unitari i democràtic (LAITIN I SAMATAR, 67). La independència arriba el dia 26 de juny de

¹⁹ La Gran Lliga Somali va ser creada per Haji Muhammad, un disident de la Lliga que destacava per la seva oratòria i la defensa de la unitat de Somàlia (LEWIS, 1987: 158)

²⁰ En les eleccions de març de 1959 només van votar els homes.

²¹ En la consulta, la LNS aconsegueix 20 dels 33 escons. El FNU, en aliança amb la Lliga, és el gran derrotat en obtenir tan sols un escó. El Partit Unit Somali, implantat entre els clans darod i dir, assoleix 12 parlamentaris. LEWIS (1987: 154) destaca la pèrdua d'influència del FNU:

"This result marked the eclipse of the N.U.F. which had previously been regarded generally by the Administration as the future government party. Nevertheless, although the S.N.L. in alliance with the U.S.P. now held thirty-two seats as opposed to the single seat shared between the N.U.F. and S.Y.L., the number of votes which they obtained was only a little more than twice that of their opponents."

1960 per a la Somàlia britànica i cinc dies després, l'1 de juliol, per a la Somàlia sota tutela italiana²².

5. 1. 6. Independència

Proclamada la independència, els parlaments dels dos territoris, reunits en una Assemblea Nacional a Mogadiscio, designen

"Aadan 'Abdullah 'Usmaan, from a small Hawiye subclan, as provisional president. 'Usmaan had been a mainstay of the moderate faction of the Somali Youth League and had developed good ties with a wide cross section of Somali clans." (LAITIN I SAMATAR, 70)

Sis dies després, el 7 de juliol, l'Assemblea Nacional elegeix Jama Abdillahi Qalib, un dirigent del nord, de la LNS, com a president, en substitució d'Aadan. En el Govern, presidit pel líder majerteen Ali Shirmake, hi estan representats els interessos del nord i del sud²³.

La unificació dels dos territoris, que han caminat els anys de dominació colonial de forma separada, no resulta fàcil.

"In administration, although the functions of British and Italian trained officials were similar, whatever their relative standards, each staff operated under different conditions of service and on rates of pay which differed radically. This was true of all officials in every branch of government, including the national police force and the national army (formed by amalgamation of the former Somaliland Scouts with the Somalia military forces." (LEWIS, 1987: 170)

Però aquest no és l'únic problema que ha d'afrontar la Somàlia independent. Bona part dels nacionalistes segueixen aspirant a integrar a Somàlia als territoris de població somali sota sobirania de Kenya, Etiòpia i Djibuti.

"Two of the dismembered territories were now united, and three more territories, from the Somali point of view, needed to be incorporated." (LAITIN I SAMATAR, 69)

²² L'Assemblea General de les Nacions Unides havia decidit el desembre de 1959 que el fideïcomís sobre Somàlia acabaria l'1 de juliol de 1960, uns mesos abans de la data fixada.

²³ Tesi que defensa LEWIS (1987: 165) en comparar els ministeris adjudicats al nord i al sud, "closely paralleling the ratio of northern (33) and southern (90) seats in the National Assembly."

També cal destacar la manca de recursos econòmics per a instal·lar l'administració del nou estat a tot el territori²⁴ i l'impacte causat per la colonització a l'agricultura i la ramaderia²⁵. I en el pla polític, el repte és immens perquè la democràcia parlamentària ha de coexistir amb els clans, que continuen tenint força malgrat l'occidentalització de les elits.

“for the majority of the population those bonds based on clanship – now extended much more widely than in traditional Somali politics – remained the most pervasive, the most commanding, and above all the most insidious.”
(LEWIS, 1987: 166)

5. 1. 7. Revolució de 1969 i presidència de Siad Barre

El 21 d'octubre de 1969, un grup de militars i policies, encapçalat pel general Mohamed Siad Barre²⁶, dóna un cop d'estat: tanca el Parlament, declara il·legals els partits, suspèn la constitució i deté a algunes personalitats²⁷. Siad Barre, convertit en cap del Consell Suprem Revolucionari (CSR), acusa els polítics de corruptes, i no li falta raó.

“The National Assembly was no longer the symbol of free speech and fair play for all citizens. It was now widely regarded cynically as a sordid market-place where, with little concern for the interests of those who had voted for them, deputies traded their votes for personal gain.

²⁴ Els dos poders colonials van prometre ajudes per finançar el pressupost del nou estat: Gran Bretanya, 1,5 milions de lliures esterlines per el primer any de la independència mentre que Itàlia 3 milions de lliures, destinades a pagar els salaris dels tècnics italians que assessorarien el Govern (LEWIS, 1987: 165).

²⁵ Mohamed ABDI MOHAMED (1999: 176-177) assenyala:

“La colonización tuvo un profundo impacto en el ámbito de la ganadería y de la agricultura. En efecto, durante este período se desarrolló el comercio del ganado, sobre todo con Yemen del Sur, donde los británicos habían establecido bases militares (finales del siglo XIX). Este comercio fue transformando paulatinamente el pastoralismo modo de vida en un pastoralismo que era modo de producción. Por lo tanto, el ganado se convirtió en un bien, una fuente de ingresos y dejó de ser un modo de vida en armonía con el medio. (...)”

Se cristalizó una estratificación de la sociedad en torno a ese comercio: los productores pasaron a ser tributarios de los comerciantes, los cuales pagaban una parte de sus beneficios al Estado (colonial y luego somali) bajo forma de impuestos. Ello desencadenó asimismo un proceso de privatización de los rebaños y de los pastos que, con todo, no tuvo tiempo de extenderse. Al mismo tiempo, la agricultura, en particular en la zona entre las riberas de los ríos, estaba sufriendo una transformación bajo el efecto de la introducción de los cultivos de exportación (plátanos, algodón) y de nuevos cultivos alimenticios (trigo, caña de azúcar) que precisaban transformaciones antes de convertirse en productos acabados rentables o también para producir productos para la exportación (plátanos), en detrimento de los cultivos de productos comestibles directamente comercializables en el país.”

²⁶ Siad Barre “is a member of the Mareehann clan and was born near Shiilaabo (in Ethiopia). To get a job in the Italian police force, he claimed Garbahaarey as his birth place. His mother was Ogaadeeni, an important clan ally. But in the early days of military rule, few Somalis cared about Siyaad Barre's clan ties. He spoke a language of national unity that transcended kinship.”
(LAITIN I SAMATAR, 79)

²⁷ El cop d'estat està explicat en el llibre de LEWIS (1987: 206-208).

Deputies were ferried about in sumptuous limousines, bearing the magic registration letters A.N. (*Assemblea Nazionale*) with the inveterate poor of the capital translated with grim humour as *anna nolabay*: 'I'm right, Jack'." (LEWIS, 1987: 206)

El Consell Revolucionari Suprem es guanya el carrer en els primers mesos mitjançant un llenguatge planer per ridiculitzar els polítics de l'anterior règim²⁸ i prenent distàncies amb els Estats Units²⁹, als quals considera antimusulmans i contraris a la unificació somali.

"In December the SRC gave U.S. Peace Corps volunteers notice to leave the country in two weeks. Siyaad pointed out that these youths, through their poor dress and their use of illicit drugs, were a threat to Somali values. This eviction was most popular, and masses of Somalies celebrated publicly as volunteers packed their belongings." (LAITIN I SAMATAR, 79)

L'allunyament dels Estats Units contrasta amb l'apropament a la Unió Soviètica, el principal proveïdor d'armaments des de la independència (HENZE, 1991: 83; LAITIN I SAMATAR, 78). Una aliança que es consolida el 1974 amb la signatura d'un acord d'amistat i cooperació entre Mogadiscio i Moscou³⁰.

El país passa a anomenar-se República Democràtica Somali, un canvi que confirma la voluntat de Siad Barre d'instaurar un règim socialista. Al primer aniversari del cop d'estat, Siad Barre anuncia que adopta la política del "socialisme científic³¹" i s'inicia una campanya en contra del tribalisme.

"The national campaign (*olo*) or 'crash programme' (*parnaamaaj*) against tribalism culminated in demonstrations later in the year and early in 1971 when effigies representing 'tribalism, corruption, nepotism and misrule' were symbolically burnt or buried in the Republic's main centres." (LEWIS, 1987: 209)

²⁸ "the SRC accused the politicians of *musuq maasuq*—of going in different directions at the same time. Politicians were also accused of *afmishaarisme*—literally, acting like 'saw mouths'—because they put praise singers on their payrolls." (LAITIN I SAMATAR, 79)

²⁹ Les relacions del règim de Siad Barre amb els Estats Units són analitzades en el llibre: HENZE, Paul. *The Horn of Africa. From War to Peace*. Londres: Macmillan. 1991.

³⁰ HENZE (1991) també analitza, d'una forma detallada, les relacions de Siad Barre amb la Unió Soviètica.

³¹ La traducció dels conceptes socialistes a la llengua somali és detallada per LAITIN I SAMATAR (82).

"A new socialist vocabulary became part of the discourse of Somali politics. (...) *Hantiwadaag*, or 'wealth sharing,' meant socialism. For 'scientific,' the government, after considerable debate, chose '*ilmi ku dissan*, (built on knowledge). These definitions were hardly neutral, as the chosen words had rich connotations in the Somali language. *Hantiwadaag* connotes 'livestock sharing,' and this term enraged many nomads who feared their herds might be seized by a zealous government seeking to distribute animals to less fortunate pastoralists; '*ilmi* connotes Islamic knowledge, which raises questions about the role of Islam in a supposedly atheistic Marxist-Leninist state."

L'edifici socialista de l'estat es completa, en els següents anys, amb la creació d'organitzacions de masses, encarregades de difondre la ideologia³²; la nacionalització dels bens de producció; la fundació de cooperatives agràries; la reducció dels privilegis, en especial dels funcionaris; i l'adopció del somali, transcrit en alfabet llatí, com a única llengua oficial. La reforma lingüística,

“also made possible a serious literacy campaign. Although the government's initial emphasis was on urban literacy, in March, 1974 a major effort was made to promote rural literacy. Previous rural literacy campaigns had failed because of nomadic resistance, the lack of a script for the indigenous language, and the necessity to teach a foreign language as well.” (LAITIN I SAMATAR, 83)

Els objectius ideològics de Barre són modernitzar el país, reduir el tribalisme, completar la integració del nord i el sud, assolir la igualtat de la dona, moderar la influència dels clergues musulmans i desenvolupar l'agricultura i l'educació (HENZE, 142).

Malgrat la seva opció pel socialisme científic, Barre no proclama la mort de Déu, potser perquè creu que seria una mesura contraproductiva en un país musulmà. En els discursos, considera que la revolució socialista és compatible amb l'Islam, perquè les dues doctrines defensen la justícia social.

“In this eclectic fashion the Siyad regime staunchly defended its blend of socialism *and* Islam against conservative criticism of such reformist measures as the introduction of sexual equality in inheritance rights.” (LEWIS, 1987: 220)

Les resistències a la revolució es combaten amb fermesa: el Servei Nacional de Seguretat (SNS), format per agents de la República Democràtica d'Alemanya (RDA)³³, és omnipresent en tot el territori.

“From its beginnings, the military regime of M. Siad Barre established a powerful and merciless apparatus of repression which prevented the Somali people from exercising their rights to freedom of speech and movement at home and abroad. The intelligentsia was targeted by the regime's security service, the NSS, as a dangerous category whose persecution was justifiable if its support could not be obtained. In its

³² Entre les organitzacions de masses destaquen els Pioners de la Victòria (*guulwaaddayaa*), creades el 1972.

“With their bright green unisex uniforms and Orwellian eye, symbolizing vigilance, these civilian guards were expected to play a leading role in organizing local support (in kind or cash) for development and 'crash programmes.” (LEWIS, 1987: 211)

³³ El Servei Nacional de Seguretat (SNS) va ser dirigit durant molts anys pel nebot de Barre, Ahmad Sulaymaan Abdula (LAITIN I SAMATAR, 81).

desire to have docile intellectuals, the regime generated a handful of opportunists who, in return for privileges, covered up for the socio-economic failure of the regime, minimized its repressive policies, and predicted better days to come" (QASSIM ALI, 1995: 72)

La policia política actua de forma arbitrària, instaurant un clima de terror, sobretot entre les persones que han servit als anteriors règims o que han mantingut contactes amb l'exterior. Els detinguts, enviats als tribunals especials³⁴, són sovint condemnats a dures sentències, acusats de "manca de zel revolucionari" o de comportament antigovernamental³⁵.

Com en bona part dels règims socialistes i de partit únic, s'estén el culte de la personalitat. Els cartells de Barre són presents a tot arreu, fins els punts més remots del país. Un president convertit per la propaganda oficial en "Líder Victoriós" (*Guulwaadde*) i "Pare de la Nació". La "Mare de la Nació" és, en aquest cas, la Revolució.

"This leadership cult, so alien to the egalitarianism of traditional Somali nomadic culture, contrasted sharply with the disarming humility and man-to-man directness which the Head of State was careful to display in his face-to-face encounters with his comrades and foreign visitors." (LEWIS, 1987: 211)

La sequera de 1974 i 1975, que obliga el Govern a demanar ajuda internacional (ABDI, 1999: 185), incrementa les dificultats econòmiques.

"There is no doubt that the droughts, wich lasted for several years and threatened the very existence of the Somali nation, added to Somalia's agricultural problems." (LAITIN I SAMATAR, 118)

I davant les dificultats socials i econòmiques del règim, Barre dóna prioritat a l'expansió territorial (HENZE, 142) i es marca com una fita la recuperació de l'Ogaden, sota sobirania d'Etiòpia³⁶.

³⁴ Com destaca LEWIS (1987, 213), els tribunals especials, les Corts Nacionals de Seguretat, són presidides per militars que en bona part dels casos no tenen coneixements jurídics.

"These courts handed out rough justice, the accused enjoying few of the rights normally accorded in properly constituted courts of law. Sentences tended to be strict and appeals for clemency to the Head of State were apt to receive a cool reception."

³⁵ L'escriptor Nurudin Farah, un dels molts intel·lectuals desenganyats de la revolució, reflexa a la novel·la *Sweet and Sour Milk*. Londres: Heinemann. 1980. les arbitriietats del règim de Siad Barre.

³⁶ LEWIS (1980: 226-27) també incideix en el fet que Siad Barre s'ha enfortit després la celebració de la cimera anual de la Organització de la Unitat Africana (OUA) a Mogadiscio i l'entrada de Somàlia a la Lliga Àrab, l'any 1974. LAITIN I SAMATAR (142) incideixen en el fet que la mare de Barre pertanyia a un clan de l'Ogaden, al qual també pertanyien molts dels deus oficials.

“This was the time when a united Somalia—well armed and equipped—could successfully challenge Ethiopian control of the Somali populated areas of the Haud and the Ogaadeen.” (LAITIN I SAMATAR, 88)

A Etiòpia, la caiguda de l'emperador Haile Selassie el 1974 a mans d'un grup de militars d'ideari socialista provoca el caos, una circumstància que influeix en la política somali (HENZE, 88). Barre, que rep el suport del Front d'Alliberament Somali Occidental³⁷, ordena l'ofensiva contra Etiòpia el juliol de 1977.

“Under the leadership of General Mahammad Ali Samantar, some 35,000 regular and 15,000 guerrilla troops coordinated an attack on both the Ogaadeen and the Haud. By September 1977 Somali forces controlled more than 90 percent the disputed region.” (LAITIN I SAMATAR, 141-42)

El passeig de les tropes somalis i les unitats guerrilleres davant un Exèrcit etiòp desmoralitzat per les purges del Derg³⁸ s'acaba quan els dirigents etiòps aconseguen que la Unió Soviètica i Cuba els enviïn armament i homes per fer front a la invasió. Malgrat que Barre manté relacions estretes amb els dirigents de la Unió Soviètica, aquests corren en suport dels dirigents etiòps, que liquiden la tradicional aliança del país amb els Estats Units³⁹.

“With the increasingly socialist rhetoric and policies of the Ethiopian revolutionaries, the Soviets felt that they had a greater stake in friendship with the Ethiopians than with the Somalis. By August 1977 the Soviets halted all military aid to Somalia and began to supply arms to Ethiopia.” (LAITIN I SAMATAR, 141-42)

Considerat per la comunitat internacional un agressor, Barre tampoc aconseguí suport diplomàtic, amb excepció d'uns quants països àrabs (Egipte, monarquies del Golf) i l'Iran del sha Reza Pahlevi (LEWIS, 1987: 238). En el camp de batalla, les coses no poden anar pitjor des de que la Unió Soviètica i Cuba han decidit donar suport al règim etiòp i li han lliurat armes i enviat homes. L'Exèrcit somali disposa també d'armes soviètiques, però més antiquades que les etiòps.

La batalla crucial es lliura a Jigjiga, el març de 1978.

³⁷ Les relacions entre el Front d'Alliberament Somali Occidental (WSLF, en les sigles en anglès) i el president Barre estan documentades per LEWIS (1980: 231-233), que destaca la personalitat de Wako Guto, un oromo que dirigeix la guerrilla.

³⁸ El Derg és el nom amb que es coneixia el comitè revolucionari etiòp. La paraula prové del gez, la llengua utilitzada per l'església ortodoxa etiòp.

³⁹ Sobre l'apropament del règim del Derg a la Unió Soviètica i el trencament de l'aliança amb els Estats Units, un dels pilars de la política de l'emperador Haile Selassie, hi ha abundant literatura. Tanmateix, destaquen els llibres de CLAPHAM, Christopher (1988) *Transformation and Continuity in Revolutionary Ethiopia*. Cambridge: Cambridge University Press, LEWIS (1987), HENZE i LAITIN, i SAMATAR.

"In a clever tactical maneuver, the Soviet-Cuban-Ethiopian army surrounded the Somali troops in Jigjiga. By early March 1978, with 8,000 Somali troops killed, three-fourths of the Somali tank force destroyed, and about one-half of the Somali aircraft out of commission, Siyaad Barre recalled Somali forces from the Ogaadeen." (LAITIN I SAMATAR, 142)

La derrota de Jigjiga té conseqüències sobre la política exterior de Somàlia, que en ser abandonada per l'aliat soviètic s'apropa als Estats Units i consolida les relacions amb els països àrabs. Un fet que significa un capgirament de les aliances en una regió tan estratègica com la Banya d'Àfrica: Etiòpia passa a ser un dels principals puntals de la Unió Soviètica al continent mentre que els Estats Units es converteixen en un soci de referència per a Somàlia.⁴⁰

L'economia també es ressenteix de l'aventura militar a l'Ogaden.

"La guerra del Ogadén (1977-78) tuvo también consecuencias nefastas para la economía somalí. Por una parte, hubo que financiar esta guerra durante la cual Somalia revocó a sus aliados de la esfera soviética y por lo tanto perdió su apoyo financiero. Por otra parte, provocó el cierre de la frontera entre Somalia y Etiopía, bloqueando al mismo tiempo los flujos migratorios temporales de los rebaños que se hacían en la región fronteriza e impidiendo que los somalíes de Etiopía encaminasen sus animales hacia los puertos para su exportación". (MOHAMED ABDI, 1999: 186-87)

Somàlia surt de la guerra, doncs, humiliada, endeutada, amb una economia sota mínims, i sense marge de maniobra polític (LAITIN I SAMATAR, 167). I els primers en manifestar el seu descontentament són els oficials majeertens, marginats per Barre⁴¹, que intenten un cop d'Estat l'abril de 1978.

"Five hundred rebel soldiers were reported to have died in the ensuing battle with forces loyal to President Siyad, who himself survived unscathed. Several of the rebel leaders –colonels of the Majertejn clans– escaped to Kenya." (LEWIS, 1980: 245)

Un dels oficials majeertens instigadors de la revolta, Abdullahi Yusuf Ahmad, aconsegueix passar la frontera, i es refugia a Etiòpia, on participa en la creació del

⁴⁰ HENZE (164) explica com l'Administració nord-americana de Jimmy Carter va concedir 40 milions de dòlars en ajuda militar arran l'acord d'agost de 1980. Una ajuda que, segons l'autor, va ser considerada poca cosa per Siad Barre.

⁴¹ En nom de la lluita contra el tribalisme, Siad Barre va afavorir els clans de la seva família per a contrarestar els clans que dominaven la vida social somali: hawiye, isaaq i majeerten.

"the president began to surround himself with more people from his clan, from the clan of his mother, and from the clan of his son-in-law. Despite Siyaad Barre's early intention to eliminate tribalism, he found himself in the center of a Mareehaan-Ogaadeen-Dulbahante clan-based coalition (known as MOD)." (LAITIN I SAMATAR, 92)

Front Democràtic de Salvació Somali (FDSS)⁴² (LAITIN I SAMATAR, 92; HENZE, 155). El segon grup opositor a Barre es forma a Londres, el 1981, quan un grup d'emigrants isaaqs creen el Moviment Nacional Somali (MNS).⁴³

"In early 1983 SNM commandos attacked the Mandeera prison and released a dozen of Siyaad's political prisoners, and in late 1984 the SNM sent commando units to attack at least a dozen military posts in the northern region."
(LAITIN I SAMATAR, 92)

Unes accions, de les primeres de la oposició armada, que són el preludi de l'ofensiva que acaba amb el règim de Barre el 1991. El president respon als atacs amb la repressió i anys més tard, el 1988, signa un acord amb Etiòpia, que dona refugi als insurgents⁴⁴.

L'acord amb Etiòpia, a la qual ha combatut deu anys abans, és considerat una tragèdia pels somalis (MOHAMED ABDI, 1999: 195). És una concessió més d'un president que, sense renunciar al discurs socialista, pacta amb el Fons Monetari Internacional (FMI) el 1981⁴⁵, reforça els llaços amb alguns països àrabs, en especial Arabia Saudita⁴⁶, manté vincles amb Occident, estigmatitza els refugiats de la guerra⁴⁷ i fa un ús polític de la identitat clànica.

El moviment armat avancen malgrat la repressió. El 1990, quan el països occidentals suspenen l'ajuda⁴⁸, Barre només controla Mogadiscio i les grans ciutats. Però el règim, aïllat internacionalment i en estat de descomposició, és incapaç de fer front a unes guerrilles, de filiació clànica, que actuen a les seves respectives zones d'influència.

⁴² En anglès, Somali Salvation Democratic Front (SSDF).

⁴³ En anglès, Somali National Movement (SNM). Els isaaqs són el clan dominant a l'antic protectorat britànic.

⁴⁴ Henze (157) escriu: "Siad expected the arrangement to relieve him of pressure from the SNM, based in the Eastern Ethiopia among sympathetic Isaaq fellow tribesmen. Ethiopia lacked the strenght (...) to prevent the SNM from moving into northern Somalia and taking over Burao and Hargeisa with the teh aid of the local population."

⁴⁵ Sobre l'impacte en els preus dels articles de primera necessitat de les mesures dictades pel FMI es pot llegir l'article: CHOSSUDOVSKY, Michel, "Dépendance alimentaire, "ingérence humanitaire" en Somalie" a *Le Monde Diplomatique*, juliol de 1993.

⁴⁶ "Though for periods in the early 1980s Saudi Arabia satisfied Somalia's oil requirements free, debts piled up and currency steadily lost value." (HENZE, 156)

⁴⁷ MOHAMED ABDI (1999: 192) escriu: "El Estado realizó la amalgama entre los refugiados miembros de la tribu Ogaadeen con los Ogaadeen instalados desde hacia generaciones en el sur del país (...). Al ser declarados responsables de las dificultades económicas del país, fueron clasificados como ciudadanos de segunda que no tenían ningún derecho sobre el suelo somalí, mientras que los refugiados de las demás tribus (Isaaq, Dhulbahante, Gadabuursi, Hawiye, etc.) no fueron estigmatizados de la misma manera. Después de darles apodos (qoxoti, refugiados, caanoboodhe, leche en polvo, por lo tanto asistidos), se ejercieron presiones físicas sobre ellos, tanto por el ejército (...) como por el estado de la población (razzias de los pueblos meridionales, asaltos a las tiendas, ejecuciones sumarias, etc.)."

⁴⁸ "The pressure of human rights activists on western governments, appalled at the ferocious suppression of northern dissidence, led to the virtual cessation of aid by 1990." (LEWIS I MAYALL, 105)

“Au Sud, le Somali Patriotic Movement (SPM), à recrutement Ogaden, a organisé a partir de 1990 le soulèvement de plusieurs garnisons et pris le contrôle de diverses localités. Au nord, le Somali National Movement, représentatif des Issaak, avait lancé dès 1988 plusieurs grandes offensives contre les forces gouvernementales, tandis que vient se former –dans la zone frontalière avec Djibouti– un United Somali Front (USF) à dominante Issa.” (LEYMARIE, 1991: 7)

El règim de Siad Barre cau el gener de 1991, quan entren a Mogadiscio les unitats del Congrés de Somàlia Unificada,⁴⁹ d'implantació entre els hawijes.

5. 1. 8. Guerra civil i intervenció de les Nacions Unides i els Estats Units

El país que deixa Barre està destruït pels anys de combats i profundament fragmentat.

“When the Darod dictator was finally dislodged from the already severely battle-scarred capital by USC forces of the Hawiye clans, led by General Aideed, Somalia had already disintegrated into its traditional clan segments.” (LEWIS I MAYALL, 105)

Una divisió que també afecta el propi Congrés de Somàlia Unificada. Una de les faccions està encapçalada per Ali Mahdi, mentre que l'altra està dirigida per Mohamed Farah Aidid. Aquest,

“reproche au premier d'avoir regroupé autour de lui des proches de l'ancienne dictature et de reconstituer une sorte de siad-barrisme sans Siad Barre. Il faut reconnaître que M. Ali Mahdi a des amis compromettants, y compris à Rome où l'ancien lobby pro-Siad Barre, lié à la démocratie-chrétienne et à la Loge P2, tente de leur venir en aide. Installés à Mogadiscio, les deux chefs ont fait appel à leurs frères de clan, les Agbal dans le cas de M. Ali Mahdi et les Habr Gidir dans celui du général Aydid” (PRUNIER, 1992: 11)

Mohamed Farah Aidid, ex cap de la guàrdia presidencial de Barre, i Ali Mahdi, que es proclama president interí després de la caiguda de la dictadura, seran els dos principals protagonistes de la guerra civil en disputar-se el control de la capital.

Els altres moviments es fan forts a les seves àrees d'influència i combaten entre ells. L'excepció és troba al nord, on el Moviment Nacional Somali declara el maig de 1991 la independència de la zona que controla, Somalilàndia, que correspon a l'antic

⁴⁹ El Congrés de Somàlia Unificada (USC, de les sigles en anglès) va ser creat a Roma el 1989.

protecció britànica. Somalilàndia⁵⁰ destaca per ser un oasi de pau gràcies al pacte entre les faccions dels isaaqs.

“Leadership reverted to the clan elders who, employing traditional diplomacy, inaugurated a remarkable series of peace conferences which slowly but surely restored a surprising degree of peace throughout the region – despite the continuing security problems posed by ‘freelance’ armed gangs.”
(LEWIS I MAYALL, 107)

Els enfrontaments, en especial els de la capital, causen centenars de morts⁵¹ i provoquen una crisi humana⁵². Les infraestructures són destruïdes mentre que a les zones rurals es deixa de conrear per manca de seguretat.

“No hubo cosecha en 1990, 1991, ni 1992, y las dos terceras partes de las cabezas de ganado murieron, lo que explica la hambruna de 1992 y el desencadenamiento de la operación Restore Hope;” (MOHAMED ABDI, 1999: 196)

Davant la crisi política i humana causada per la guerra, el secretari general de les Nacions Unides, Boutros Ghali, intenta la mediació i envia a Mogadiscio, el gener de 1992, al sotsecretari James Jonah. Aquest torna a Nova York amb les mans buides, sense haver arrencat un compromís d'alto el foc entre Aidid i Ali Mahdi. A finals de gener, el Consell de Seguretat adopta la resolució 733, que demana un alto el foc i estableix un embargament de la venda d'armes al país. És la primera d'una llarga llista de resolucions que les Nacions Unides adopten en els següents mesos. La diplomàcia tampoc s'atura i intenta mediar, sense gaire èxit, a través de la Organització de la Unitat Africana (OUA), la Lliga Àrab i la Organització de la Conferència Islàmica.

El 24 d'abril de 1992, el Consell de Seguretat crea la Missió de les Nacions Unides a Somàlia (Onusom) mentre que el secretari general designa el diplomàtic algerià Mohammed Sahnoun com representant especial per a Somàlia⁵³. Sahnoun dimitirà

⁵⁰ L'indipendència de Somalilàndia no ha estat reconeguda per cap país malgrat la seva estabilitat política i haver celebrat eleccions plurals.

⁵¹ Els combats de novembre i desembre de 1991 entre les forces de Mohamed Farah Aidid i Ali Mahdi epl control de Mogadiscio causen 4.000 morts i 20.000 ferits, segons la cronologia de Mayall (1996: 189).

⁵² Sobre la vida quotidiana a Somàlia durant els anys 1991 i 1992 es poden trobar desenes de reportatges. Destaca l'escrit per Michel SAILHAN (1992) “Infinie désespérance en Somalie”, a *Le Monde diplomatique*, agost.

⁵³ La Onusom va ser creada mitjançant la resolució 751. Mohammed Sahnoun va ser designat representant del secretari general de les Nacions Unides el 9 de maig de 1992.

l'octubre del mateix any després de criticar públicament la gestió de la crisi per part de les agències de les Nacions Unides⁵⁴.

Les primeres unitats de l'Onusom arriben a Mogadiscio el 5 de juliol de 1992, dos mesos i mig després de la creació de la missió. Un fet que s'explica tant per la rígida burocràcia de les agències de les Nacions Unides, denunciada per Shanoun, com per les reticències financeres d'alguns països que formen part de la missió (LEWIS I MAYALL, 109). I tampoc es pot oblidar una qüestió fonamental,

"The aftermath of the battle left Somalia without a state of any kind, and so confronted the UN with an unfamiliar problem: how to deal with a country without a government." (MAYALL, 1996: 9)

A Washington, el president dels Estats Units, George Bush, està més preocupat per la seva reelecció⁵⁵ en la consulta de novembre que no pas pel conflicte somali, malgrat que fa un gest: ordena el llençament aeri de queviures, l'agost. Un dels obstacles a la distribució de l'ajuda humanitària per part de les ONG i les agències de les Nacions Unides rau en el fet que els milicians demanen un tant per deixar passar o escortar els convois. En cas que no s'accepti la seva protecció, tiretejen el convoi.

El setembre de 1992 arriben a Mogadiscio els primers soldats paquistanesos del contingent de 500 amb que el país asiàtic contribuirà a l'Onusom, encarregats de vigilar l'aeroport de la capital. Perdudes les eleccions davant el demòcrata William Clinton, Bush accepta intervenir tot seguint els consells de Colin Powell, cap de Consell Nacional de Seguretat, que ha canviat de parer.

"Powell conversion was conditional on the operation being limited in three important respects: its function was to be confined to securing the effective distribution of food to those in need; its geographical scope was to be limited to the most devastated parts of the country in and around Mogadishu, Berbera and Baidoa; and the mission was to be completed preferably before or very soon after the inauguration of the new president in January 1993." (LEWIS I MAYALL, 111)

Una vegada decidida la intervenció, la diplomàcia dels Estats Units busca la legitimitat del Consell de Seguretat de les Nacions Unides, que aprova la resolució 794 el 3 de

⁵⁴ Es pot consultar el llibre escrit pel propi Mohammed SAHNOUN (1994) *Somalia: The Missed Opportunities*. Washington: United States Institute of Peace.

⁵⁵ "The election was being fought primarily on domestic issues and the administration was above all concerned to protect the president from a damaging and open-ended foreign entanglement." (LEWIS I MAYALL, 110).

desembre de 1992 que crea la Unified Task Force (Unitaf). Per primera vegada, es dóna cobertura a una operació humanitària fent esment al capítol setè de la Carta de les Nacions Unides⁵⁶ i s'aprova sense haver consultat prèviament a les parts en conflicte (LEWIS I MAYALL, 111). Al front de l'Operació, batejada *Restablir l'esperança* (*Restore Hope*), es troba el diplomàtic Robert Oakley, que havia estat embaixador dels Estats Units a Somàlia. A l'operació hi són assignats pel president Bush 28.000 soldats⁵⁷, que comencen a desembarcar a les platges de Mogadiscio el 9 de desembre de 1992.

Les primeres setmanes són tranquil·les: els soldats de la Unitaf aconsegueixen distribuir aliments al sud del país, pacificar algunes zones, restablir el servei de la policia a Mogadiscio i recuperar l'autoritat dels caps tradicionals (LEWIS I MAYALL, 111). En el pla diplomàtic, Oakley també s'apunta un èxit en assolir, el 27 de desembre de 1992, un acord entre els dos dirigents que es disputen el control de Mogadiscio: Mohamed Farah Aidid i Ali Mahdi⁵⁸.

Tanmateix, les tropes de l'Unitaf ben aviat es veuen engolides per un conflicte complex, en el qual els caps de les diferents organitzacions armades no estan disposats a renúnciar als seus feus.

“In fact, the uneasy calm which had initially followed their intervention had already begun to break down in the face of renewed outbreaks of fighting in Mogadishu and southern port of Kismayu. The deteriorating security situation jolted the UNITAF troops into patrolling more aggressively, disarming townsmen who openly carried weapons, and raiding one of the most notorious arms markets in Mogadishu.”
(LEWIS I MAYALL, 114)

Mentre les Nacions Unides intenten que progressin les negociacions de pau, iniciades a Addis Abeba el gener de 1993, les forces de l'Unitaf s'impliquen en el conflicte, sobre tot a Kismaio, escenari d'enfrontaments entre les forces aliades d'Aidid i les que obeeixen al general Mohamed Said Hersi, *Morgan*⁵⁹. A Nova York, el Consell de

⁵⁶ El punt 10 de la resolució 794 del Consell de Seguretat de les Nacions Unides diu: “Acting under Chapter VII of the Charter of the United Nations, authorizes the Secretary-General and Member States cooperating to implement the offer referred to in paragraph 8 above to use all necessary means to establish as soon as possible a secure environment for humanitarian relief operations in Somalia;” La resolució 794 està reproduïda a MAYALL (1996, 200).

⁵⁷ Més de 20 països de tots els continents participen a la Unified Task Force (Unitaf), que arribarà a estar formada per 33.656 unitats. Els Estats Units hi contribueixen amb 28.100.

⁵⁸ El 11 de desembre de 1992 Mohamed Farah Aidid i Ali Mahdi havia signat un primer acord d'alto el foc.

⁵⁹ “el mismo general Mohamed Farah Aidid (USC-SNA) se convirtió en el objeto de todas las investigaciones por parte de la fuerza internacional, y su aliado SPM-SNA (dirigida por el coronel Omar Jess) sufrió múltiples

Seguretat adopta el 26 de març de 1993 la resolució 814, que crea l'Onusom II, desitjada pel nou president dels Estats Units, William Clinton.

“UNOSOM II took over formally from UNITAF/UNOSOM I on 4 May 1993, not as early as Colin Powell had originally hoped, but soon enough to satisfy the new administration whose primary concern was to limit the president's vulnerability in a foreign commitment which he had inherited from his predecessor.” (LEWIS I MAYALL, 115)

Un mes després que els Estats Units passin a controlar l'Onusom II, les milícies del general Aidid embosquen una unitat de *cascos blaus* paquistanesos⁶⁰. L'atac, que causa la mort de 20 *cascos blaus*, provoca la resposta diplomàtica de les Nacions Unides, que condemna Aidid, i de les forces dels Estats Units, que bombardegen posicions a Mogadiscio de l'Aliança Nacional Somali⁶¹. L'almirall Howe⁶², al front de l'Unitaf/Onusom II, va més enllà:

“Admiral Howe, behaving as though he were the sheriff of Mogadishu, proclaimed Aideed an outlaw, offering a reward of US \$20,000 for his capture. Aideed responded in the same idiom, and both sides were launched on collision course with the UN reacting increasingly aggressively with helicopter gunship strikes and remarkably clumsy and unsuccessful attempts by US special forces to seize Aideed and his henchmen.” (LEWIS I MAYALL, 116-117)

Els Estats Units no aconsegueixen capturar Aidid. Al contrari, el general Aidid resisteix, com un heroi per a molts⁶³, mentre s'incrementa el rebuig a les forces de l'Unitaf/Onusom II, sobretot després que els *cascos blaus* paquistanesos disparin contra una manifestació de partidaris d'Aidid, el 13 de juny de 1993, tot matant vint persones, entre ells dones i nens. Un rebuig que augmenta en ser bombardejat un edifici, en el qual es sospita que s'amaga Aidid. L'atac, fet amb helicòpters dels Estats

reveses en el sur, en razón del 'apoyo pasivo' dado por los contingentes onusianos al SPM-SSA dirigido por el general Adan Abdullahi Nur Gabiyow y el general Mohamed Said Hersi 'Morgan" (MOHAMED ABDI, 1998: 42)

⁶⁰ Una investigació independent, encarregada per les Nacions Unides al professor Tom Farer, de la American University de Washington, va responsabilitzar de l'atac al general Aidid.

⁶¹ L'Aliança Nacional Somali (ANS; SNA, en les sigles en anglès) va ser formada per Aidid amb la finalitat d'agrupar a diversos moviments somalis. Tanmateix, Aidid no va aconseguir que l'Aliança fos més que una nova denominació dels seu grup, el Congrés de Somàlia Unificada.

⁶² Encapçalaven l'Unitaf/Onusom II el tinent general Levik Bir, un turc designat pel secretari general de les Nacions Unides per la seva sintonia amb els Estats Units, i l'almirall Howe, que havia estat assessor del president Bush.

⁶³ “with the aid of simplistic media reporting, he quickly gained an international reputation as an oppressed national hero bravely struggling against overwhelming 'imperialist' forces.” (LEWIS I MAYALL, 117).

Units el 13 de juliol de 1993, causa la mort de més de 50 persones. En són víctimes també quatre periodistes, linxats per un grup de gent⁶⁴.

A partir d'aleshores els enfrontaments entre les forces d'Aidid i les tropes de l'Unitaf/Onusom II són periòdics, i culminen amb els combats del 3 d'octubre a Mogadiscio, en els quals moren més de 200 milicians somalis i 18 soldats dels Estats Units. El pilot Michael Durant és capturat pels homes d'Aidid mentre unes desenes de persones arrossegen pels carrers de la capital el cos d'un altre tripulant estadunidenc⁶⁵. El fet conmociona els Estats Units.

"The American public, horrified by grisly television pictures from Mogadishu and haunted by memories of Vietnam, clamoured for withdrawal." (LEWIS I MAYALL, 117)

El president Clinton es dóna pressa: el 7 d'octubre anuncia que les tropes seran retirades el 31 de març de 1994. Una decisió que afecta la política somali.

"The announcement of the US and other withdrawals inevitably had a further destabilising effect in Somalia and led on 24 October to a brief clash in Mogadishu between Ali Mahdi's and Aideed's supporters. There was obvious anxiety that Aideed (who still seemed to possess plenty of weapons) would attempt to seize power when the Americans left, and Ali Mahdi publicly threatened to 'rearm' his own followers. To demonstrate the UN's continuing commitment to Somalia, Boutros-Ghali, against US advice, made a brief visit to Somalia on 22 October and opened a flurry of negotiations with OAU and Arab League leaders, with the Ethiopian president Meles Zenawi playing a prominent role." (LEWIS I MAYALL, 119)

Un dia abans que es completi la retirada de les tropes estadunidenses, el 25 de març de 1994, Aidid i Ali Mahdi signen un nou acord de pau, que desperta molt d'optimisme en el sí de les Nacions Unides (LEWIS I MAYALL, 120). L'acord, com els anteriors, no acaba amb la guerra: els dos dirigents rearmen les seves milícies en deixar Mogadiscio l'últim soldat dels Estats Units i es tornen a enfrontar a la capital.

"Inter-clan violence and attacks on UN personnel increased as the reduced UN force withdrew its garrisons from the hinterland to concentrate in Mogadishu and prepare for the final UN withdrawal from Somalia by the end of March 1995." (LEWIS I MAYALL, 120)

⁶⁴ Sobre la mort dels periodistes i els riscos de la cobertura informativa de la guerra de Somàlia es pot consultar: *Covering War. Report of the IOJ mission to Somalia*. Madrid: IOJ, desembre 1993.

⁶⁵ La pel·lícula *Black Hawk derribado (Black Hawk down)*, dirigida per Ridley Scott, recull amb més aparitat que encert el fet. Produïda als Estats Units. Any de producció: 2001. Principals interpretats: Josh Hartnett, Ewan McGregor, Tom Sizemore, Eric Bana i William Fichtner. Basada en el llibre de Mark Bowden.

Al març de 1995, com estava previst en la resolució 953⁶⁶, les unitats de les Nacions Unides deixen Somàlia, protegits pels *marines* dels Estats Units. La missió acaba, doncs, amb més pena que glòria.

“Eventually the UNOSOM force ignominiously withdrew from Somalia, leaving a situation as confused as that which had existed on its arrival, with the local insurgent factions both strengthened and enriched by its intervention;”
(CLAPHAM, 1996: 239)

L'operació *Restablir l'esperança*, impulsada pel president Bush, acaba la fam, però no obté cap solució política.

“Las resoluciones tomadas para desarmar a las facciones no estuvieron nunca seguidas por los hechos cuando la mayoría de los somalíes estaban dispuestos a deponer las armas. Las fuerzas de la ONUSOM no fueron neutrales y cerraban los ojos ante los actos de ciertos grupos (SSA) en detrimento de otros (SNA). Unos años después de aquellos acontecimientos, el gran reproche que uno puede hacer a las fuerzas de la ONU es el de haber dado crédito a los jefes de la guerra y no haber prestado prácticamente nunca la más mínima atención a los actores de la paz y a las fuerzas civiles de las sociedad somalí.”
(MOHAMED ABDI, 1998: 34)

Un fracàs que s'explica també per l'obstinació de voler capturar a tot preu el general Aidid després de les morts de vint *cascos blancs* paquistanesos, el 5 de juny de 1993, un fet que es considerat un atac al seu clan i una mesura que afavoreix els rivals (LEWIS I MAYALL, 117). Aidid no serà mai capturat, ni la guerra aturada. El general Mohamed Farah Aidid mor en combat l'agost de 1996, i el succeix al front del seu moviment el seu fill Hussein Aidid.

5. 1. 9. Síntesi del conflicte

La societat somali és democràtica i igualitària. La democràcia s'expressa a través els *shirs*, les assemblees en les quals només els homes discuteixen les qüestions que afecten la comunitat i dirimeixen els litigis. És també, com ha quedat palès en la seva història de resistències, un poble reaci a ser dominat pels estrangers.

⁶⁶ La resolució 953, aprovada pel Consell de Seguretat de les Nacions Unides el 31 d'octubre de 1994, demanava la retirada de l'Onusom abans del 31 de març de 1995.

El règim del general Siad Barre, que es declara socialista, emprén importants reformes econòmiques i polítiques: nacionalitzacions, cooperativisme, adopció de l'alfabet llatí per la llengua somali i promoció de la dona. Les organitzacions de masses s'encarregen de difondre l'ideologia de Barre mentre els serveis de seguretat persegueixen tota disidència.

El declivi del règim de Barre comença en perdre la guerra contra Etiòpia (1977-78) per l'Ogaden, una regió poblada per somalis i que forma part de la Gran Somàlia, escapçada pel colonialisme. En la guerra, Etiòpia, que viu una revolució en derrocar l'emperador Haile Selassié, rep el suport de la Unió Soviètica, aliada fins aleshores de Somàlia.

Barre es veu obligat a col·laborar amb el Fons Monetari Internacional (1981) per intentar recuperar una economia malmesa per la guerra, i s'apropa als països àrabs i pacta amb Etiòpia el 1988, en un acord que es considera una tragèdia pels somalis. Els oficials mayerteen que han intentat un cop d'estat el 1978 s'ha refugiat a Etiòpia, on han format un grup opositor. Barre respon a les accions armades mitjançant la repressió i una política d'exclusió dels clans que no són els de la seva família.

Barre deixa la presidència el 1991, i el país, quan entren a Mogadiscio les forces del Congrés Unificat de Somàlia. Al nord, la guerrilla del Moviment Nacional Somali (MNS) declara la independència del territori que correspon a la Somalilàndia britànica. D'altres grups combaten a d'altres zones.

La caiguda de Barre no significa la fi de la guerra. Al contrari, les guerrilles, de filiació clànica, s'enfronten entre sí, tot provocant una catàstrofe humana. El president dels Estats Units, George Bush, en el final del seu mandat, decideix intervenir, i demana al Consell de Seguretat de les Nacions Unides l'adopció d'una resolució que ampari la missió. L'operació *Restablir l'esperança (Restore Hope)* es desplega el desembre de 1992, amb la finalitat de protegir la distribució dels aliments entre la població.

Els soldats de l'operació *Restablir l'esperança*, anomenada Unitaf, s'impliquen en el conflicte, en desarmar a combatents i donar suport a les formacions contràries a Mohamed Farah Aidid, a Kismaio. Una intervenció que s'accentua després que les milícies de Farah Aidid causen la mort de 20 *cascos blaus* paquistanesos de l'Onusom II, creada per les Nacions Unides el març de 1993. En resposta a l'atac, les forces dels

Estats Units, que encapçalen l'Onusom II, bombardejen les posicions de Farah Aidid a Mogadiscio i posen preu a la vida del dirigent somali. Aidid no és capturat malgrat les ofensives de l'Onusom II, en què moren desenes de persones, uns fets que augmenten el rebuig contra la presència estrangera.

Els combats entre milicians d'Aidid i les forces de l'Onusom II es converteixen en periòdics. En un enfrontament a Mogadiscio, el 3 d'octubre de 1993, moren 200 combatents somalis i 18 soldats estadunidencs. És capturat un pilot i un altre tripulant, mort, és arrossegat pels carrers de la capital. Als Estats Units, les imatges causen un gran impacte, perquè recorden Vietnam. Immediatament, el president Clinton anuncia que retirarà els seus soldats de Somàlia el 31 de març de 1994.

Les Nacions Unides es retiren un any després de les forces dels Estats Units, el març de 1995, tal com estava previst en la resolució 953. Deixen enrera un país que es troba tan caòtic com abans de la seva intervenció: no hi cap mena d'autoritat central, els diversos moviments somalis s'enfronten entre sí i la població civil pateix les conseqüències de la guerra, sobretot la violència i les carències alimentàries.

5. 2. Justificació de la mostra

5. 2. 1. Introducció

Les informacions sobre el conflicte de Somàlia apareixen periòdicament en la premsa des de 1990, arran la descomposició del règim presidit per Siad Barre i les ofensives dels diversos moviments armats. Tanmateix, les informacions sobre Somàlia no ocupen un volum important en els quatre diaris analitzats (*El País*, *El Mundo*, *ABC*, *La Vanguardia*) fins la intervenció dels Estats Units, el desembre de 1992. Per exemple, el diari *El País* publica durant l'any 1990 una única informació del conflicte de Somàlia en la secció d'Internacional. L'any 1991 en publica dos. L'any 1992, entre gener i novembre, en publica 21. La mateixa quantitat que publica el mes de desembre de 1992, quan el Govern dels Estats Units desplega l'operació *Restablir l'esperança*⁶⁷.

Per tant, en no haver-hi un volum important d'informacions en els anys de la guerra (1990-92) que precedeixen a l'arribada de l'operació encapçalada pels Estats Units, hem descartat una mostra d'aquest període, que no seria rellevant en l'anàlisi del conflicte de Somàlia.

5. 2. 2. La mostra

La mostra del conflicte de Somàlia està formada per les informacions i anàlisis publicats en els quatre diaris estudiats (*El País*, *El Mundo*, *ABC*, *La Vanguardia*) en cinc períodes, enlloc dels tres dels altres dos casos de la recerca. En els cinc períodes escollits es produeixen esdeveniments que tenen una gran transcendència en la guerra, i que reben una àmplia cobertura per part dels diaris analitzats.

El primer període (4-12 de desembre de 1992) correspon al desplegament del soldats estatunidencs que formen part de l'operació *Restablir l'esperança* (*Restore Hope*), ordenada pel president George Bush poc abans de deixar la presidència dels Estats Units. El segon període (4-10 d'octubre de 1993) correspon a la mort dels soldats estatunidencs i la captura d'un pilot d'aquesta nacionalitat, un fet que obliga el

⁶⁷ Font: arxiu digitalitzat del diari *El País*.

president William Clinton a anunciar la retirada de les unitats de l'operació *Restablir l'esperança*.

La retirada de l'últim soldat dels Estats Units de territori somali és l'esdeveniment que justifica el tercer període de la mostra (23-26 de març de 1994). Un any després, la Missió de les Nacions Unides a Somàlia (Onusom II) es retira del país africà, un fet que és recull en el quart període de la mostra (1-6 de març de 1995).

La mort en combat del general Mohamed Farah Aidid, el dirigent somali responsabilitzat pel Govern dels Estats Units dels atacs contra les forces multinacionals, i la successió d'aquest pel seu fill Hussein Aidid justifiquen el cinquè període de la mostra (3-8 d'agost de 1996).

5. 3. Resultats

Els resultats de la investigació dels quatre diaris analitzats pel que fa al tractament del conflicte de Somàlia són els següents:

5. 3. 1. En relació amb la hipòtesi 1 [“Els diaris estudiats donen més protagonisme a uns actors que a uns altres i no donen la veu, quasi mai, a alguns actors dels conflictes”].

La hipòtesi queda provada perquè els diaris donen més protagonisme als actors polítics que no pas als somalis i no donen la veu, quasi mai, als combatents somalis ni a la població civil somali.

El País

En la mostra analitzada, el diari dóna més protagonisme als actors polítics estatunidencs que no pas als somalis. Els presidents George Bush y William Clinton, els alts càrrecs del Govern dels Estats Units, com Dick Cheney, Les Aspin i Warren Christopher, i el secretari general de les Nacions Unides, Butros Butros Gali, apareixen sovint en les informacions de la mostra, en què es reproduïxen declaracions seves textuals.

En canvi, els dirigents somalis Mohamed Farah Aidid i Ali Mahdi apareixen de forma indirecta, esmentats pel periodista o pels actors estatunidencs. Per exemple, en la informació del dia 9 de desembre de 1992 es pot llegir: “El general Mohamed Farah Aidid (...) aseguró ayer al enviado especial de EE UU, Robin Oakley, que sus hombres no atacarán a las fuerzas de intervención.” En la del dia 6 d’octubre de 1993: “Fuentes próximas a Aidid han comentado (...) que su guerrilla ha capturado a ocho soldados norteamericanos, que ahora se encuentran cerca de Aidid para servirle como escudo ante los ataques norteamericanos”, sense que s’especifiquin quines són les fonts properes a Aidid. En el diari de tres dies després (9/10/93), en la informació sobre Somàlia es pot llegir: “Aidid ha desafiado el envío de los refuerzos norteamericanos a Somalia y en una alocución radiofónica clandestina pidió a sus seguidores que respondan con las armas”.

En tota la mostra estudiada, el diari només reproduïx en tres ocasions les declaracions textuals d'Aidid. Es pot llegir en la primera (5/3/95): "Los somalíes pueden sacar adelante el país", afirmó exultante Farah Aidid". I en la segona (6/10/93): "El general Aidid ha hecho un llamamiento por radio para que el pueblo de Somalia siga 'resistiendo al colonialismo". En la tercera (6/3/95): "El más temible de los *señores de la guerra* anunció en su casa de Mogadiscio: 'La guerra ha terminado en Somalia." D'un altre dirigent somali, Ali Mahdi, tan sols es reproduïx una cita textual (6/8/96), en què qualifica "de 'absurda, local y egoísta" la elecció de Hussein Aidid" en substitució del seu pare, Mohamed Farah Aidid, mort en combat. Un tercer actor polític somali que apareix en la mostra és Osman Ali Ato, presentat com algú "que apoya financieramente al general Aidid" i que declara: "No habrá resistencia" (9/12/92).

Els combatents somalis no tenen veu en les informacions estudiades ni es contrasten fets dels quals són acusats. Per exemple, la informació del dia 11 de desembre de 1992: "Dos somalíes resultaron muertos y otros siete heridos por los disparos de legionarios franceses contra un camión que intentó burlar un puesto de control", (11/12/92). Un dia després, es pot llegir que el portaveu de les forces dels Estats Units a Somàlia responsabilitzava els somalis de la mort dels dos civils, abatuts pels soldats francesos.

La població civil somali tan sols té veu en el quart període de la mostra analitzada. En la informació del dia 3 de març de 1995, l'enviat especial a Mogadiscio reproduïx les declaracions d'Abdi Omar, "de 39 años, antiguo coronel del Ejército de Siad Barre y recién licenciado de su labor de supervisor portuario de las Naciones Unidas". Un dia després, el mateix enviat especial reproduïx les declaracions de tres somalis (Abdi Isse, Mohamed Issa, Faduma Ahmed Ali) afectats pels bombardejaments estadunidencs sobre els suburbis de Mogadiscio.

En la resta de les informacions la població civil no té nom ni cognom i és presentada en algunes ocasions com si fos passiva, que "en general parece aceptar con alivio la presencia de la fuerza de intervención, exhausto por dos años de guerra civil" (9/12/92) o expectant davant l'arribada d'ajuda: "La llegada de la ayuda humanitaria convoca a familias enteras que siguen la operación sentadas a la sombra de las grandes alas del avión" (11/12/92).

La població civil és, també, víctima de la guerra ("Entre los somalíes, según la Cruz Roja, han muerto alrededor de 300 personas"; 5/10/93) i, com a "muchedumbre", participant en l'exhibició dels soldats estatunidencs capturats en "el espectáculo macabro de dos soldados norteamericanos arrastrados por la muchedumbre por las calles de Mogadiscio, mientras sus cuerpos eran golpeados y despedazados" (5/10/93).

De les vint fotografies publicades en la mostra estudiada, tan sols cinc corresponen a la població civil i una altra a la guerrilla (8/12/92). Mohamed Farah Aidid apareix en dues ocasions: en una, donant la mà a Ali Mahdi (12/12/92), i en una altra, en una foto tipus carnet, en la peça en què s'informa de la seva mort (3/8/96).

De les cinc fotografies publicades sobre la població civil, en cap s'identifica a les persones que hi surten. En la primera, un grup d'homes escolta la ràdio (4/12/92). En la segona, es veuen un nen i un adult (5/12/92). En la tercera, rodejant el cos d'un soldat estatunidenc exhibit per Mogadiscio (5/10/93). En la quarta i cinquena (2/3/95 i 4/3/95), participant en un saqueig. En les restants dotze fotografies de la mostra estudiada apareixen militars o material militar de les forces multinacionals.

El Mundo

El diari dóna, en la mostra analitzada, més protagonisme als actors polítics estatunidencs i europeus que participen en l'operació *Restablir l'esperança* que no pas al somalis. En bona part de la mostra, es reproduïxen declaracions, en forma indirecta i de cites textuais, dels presidents George Bush i William Clinton, dels alts càrrecs (Colin Powell, Robert Oakley), del secretari general de les Nacions Unides, Butros Butros Gali, i de dirigents europeus (François Mitterrand). Això no obstant, el dirigent somali Mohamed Farah Aidid és entrevistat en dues ocasions (10/10/93 i 6/3/95) i es reproduïxen declaracions seves, tant directes com indirectes, en diverses peces periodístiques.

Els combatents somalis no tenen veu en la mostra estudiada. En les informacions apareixen sovint els combatents, però sempre citats de forma indirecta pel periodista que redacta la peça o pels actors occidentals. Tampoc se li dóna veu a la població civil somali, amb l'excepció de les informacions del 10 d'octubre de 1993 i el 6 de març de

1995. En la primera, una entrevista a Mohammed Farah Aidid, apareixen Abdi, "mi guía", un professor, "miembro del Comité Central del ANS, catedrático de la universidad y amigo personal de Aidid"; un cambrer; Hassan, "el jefe de la familia" i els homes i dones que es presenten a la casa on el periodista espera la trobada amb el dirigent somali. En la peça es reproduïxen declaracions d'Abdi, un cambrer, un professor i Hassan. En la segona, que explica les peripècies del periodista quan arriba a Mogadiscio, tan sols es reproduïxen les declaracions del xofer, que li adverteix del perill d'un milicià que troben al mig de la carretera. "Cuidado está borracho", me advierte el conductor", es pot llegir en la peça. Però del xofer no en sabem el nom perquè amb excepció d'una informació (10/10/93), la població civil no té noms ni cognoms en les peces analitzades.

Tampoc es contrasta la informació sobre la mort de dos somalis, als quals s'acusa de disparar contra uns legionaris francesos ("Dispararon a los legionarios y éstos respondieron", manifestó el mayor Gerard Massot. El incidente se produjo cuando el camión, que transportaba a unos 13 o 14 somalíes, intentó traspasar el control", 11/12/92).

La població civil és citada de forma indirecta pels actors estatunidencs. Per al president George Bush, és una "población que muere de hambre" (5/12/92), mentre que el seu portaveu assegura uns dies més tard que "la gente de Somalia ha respondido con aprecio y de forma positiva" (10/12/92) a l'arribada dels soldats de l'operació *Restablir l'esperança*. El somalis, anònims, són escorcollats o agredits pels soldats dels Estats Units: "Rubios 'marines' americanos cacheando a los locales, el contraste entre la delgadez de los negros y los músculos de los norteamericanos realizado por las delicadas telas de colores de los somalíes y el marrón de los uniformes" (10/12/92). El mateix dia, en una peça d'opinió, l'articulista escriu: "Acto seguido, encandilados por los fogonazos, los 'marines' la emprendían a patadas contra siete somalíes que dormían en un hangar del aeropuerto local."

En les informacions sobre la captura dels soldats dels Estats Units, els somalis, als quals no se'ls dona veu, són presentats alhora com víctimes ("Tres de los hospitales de la ciudad se encontraban ayer repletos de personas heridas en el ataque de los 'casco azules"; 5/10/93) i sers malvats, que ballen sobre els morts ("Uno de los cuerpos [de soldat dels EUA] yacía desnudo en el suelo rodeado de una multitud; otro, vestido sólo con calzoncillos, fue amarrado a un coche y arrastrado por las calles circundantes";

també 5/10/93). La festa dels somalis, segons les informacions del diari, continua el dia següent: "Decenas de somalies bailaban alegremente alrededor de los cadáveres y expoliaban a las víctimas como aves de rapiña." (6/10/93)

En la mostra estudiada apareixen 29 fotos. D'aquestes, cinc corresponen al dirigent somali Mohammed Farah Aidid (6/12/92; 10/10/93, dues; 6/3/95; 3/8/96) i una a milicians (6/3/95). La població civil apareix en set fotografies, i en cap s'identifica a les persones que hi surten. En quatre fotos, hi apareixen somalis i soldats occidentals (10/12/92, dues; 11/12/92; 12/12/92). En dues de les tres restants, els somalis celebren la caiguda d'un helicòpter dels Estats Units (5/10/93 i 6/10/93). En l'altra, uns nens juguen al costat de la carcassa d'un avió soviètic (8/12/92).

En 13 fotos apareixen soldats i/o material militar dels Estats Units. D'aquestes, en tres apareix Mike Durant, capturat per les forces d'Aidid (6/10/93, 7/10/93 i 10/10/93). L'únic actor polític dels Estats Units que surt en les fotos és Colin Powell (6/12/92). També apareixen el Consell de Seguretat de les Nacions Unides (5/12/92) i l'ambaixador de l'Índia davant d'aquest organisme internacional (4/12/92).

ABC

En la mostra analitzada, el diari dona més protagonisme als actors polítics estatunidencs que no pas als somalis. Els presidents George Bush y William Clinton, els alts càrrecs del Govern dels Estats Units, com Dick Cheney i Colin Powell, i els generals d'aquest país (Montgomery i Tony Zinni) i el secretari general de les Nacions Unides, Butros Butros Gali, tenen veu en bona part de les informacions de la mostra. En canvi, els dirigents somalis Mohamed Farah Aidid i Ali Mahdi apareixen de forma indirecta, esmentats pel periodista o pels actors estatunidencs. En el text del 6/10/93, es diu: "según fuentes próximas al general somalí, ocho 'casco azul' norteamericanos se hallan en su poder". Tanmateix, no s'especifica quines són les fonts properes al general Aidid.

En tota la mostra analitzada, el diari només reproduïx en dos cops les declaracions d'Aidid. "Hoy es un día de fiesta para nosotros porque la fuerzas extranjeras al fin han partido", assegura el dirigent somali (4/3/95). Dos dies després, un breu informa que Aidid "reclama la Presidencia".

No es reproduïen mai les declaracions dels milicians ni es contrasta les informacions en què se'ls responsabilitza dels atacs. "Al parecer, los somalíes dispararon primero, y los legionarios respondieron", diu l'entrada (11/12/92) que fa referència a la mort de dos somalis a mans de soldats francesos. L'acusació contra els somalis la fa un major francès. En una altra informació (9/12/92), tornem a trobar la fórmula introductòria "al parecer". "Al parecer, la mayoría de los guerrilleros de Mogadiscio están escondiendo las armas en lugar seguro", es llegeix en l'obertura.

La població civil no té veu en les peces estudiades, datades en bona part a Nova York. Els somalis són éssers que tan sols es fan visibles en la informació quan es fa menció als grups armats o quan, genèricament, se'ls redueix a "población civil diezmada por el hambre y la guerra guerra civil" (6/12/92). En cap cas se'ls dóna veu en les informacions analitzades. La segona dona d'Aidid, Jadiga Gurhan, apareix en una de les informacions, en la qual s'indica que viu al Canadà de "recursos de la beneficencia" (8/10/93).

La Vanguardia

En la mostra analitzada, el diari dóna més protagonisme als actors polítics dels Estats Units que no pas als del Somàlia. En les informacions apareixen els presidents George Bush i William Clinton, alts càrrecs del Govern (Colin Powell, Richard Cheney, Warren Christopher, Les Aspin), militars de la coalició (Robert Johnston, Thomas Montgomery), el pilot capturat per les forces d'Aidid Michael Durant i congressistes (Ernest Hollings i Bill Baker). També es dóna la veu als actors polítics dels països de la coalició, en especial els occidentals, el ministres alemany, francès i italià de Defensa, el ministres francesos d'Exteriors i d'Afers Humanitaris, i al secretari general de les Nacions Unides, Butros Ghali.

En canvi, els actors polítics somalis apareixen en comptades ocasions, en bona part de forma indirecta, citats pels actors estatunidencs o pel periodista. En la mostra analitzada tan sols en quatre peces informatives es reproduïen declaracions d'actors somalis: el 8 de desembre de 1992 (del ministre somali de Salut, Abdi Aideed Hire), el 9 de desembre de 1992 (d'Abdulkarim Ahmed Ali, secretari general del Congrés Unit Somali), el 6 d'octubre de 1993 (un periodista somali, sense identificar), el 10 d'octubre de 1993 (Mohamed Farah Aidid; Burhan Gutale, portaveu de l'Aliança

Nacional Somali; i Abdi Aaji Gobdon, responsable d'informació del mateix moviment) i el 7 d'agost de 1996 (Hussein Aidid).

Les declaracions del periodista somali, del qual no es diu el nom (6/10/93), serveixen per acusar a Mohamed Farah Aidid d'utilitzar a soldats estatunidencs com escuts humans. "Fuentes cercanas al general somalí le aseguraron [al periodista somalí] que los norteamericanos capturados son ocho y que son mantenidos junto a Aidid para evitar los ataques contra el líder rebelde", es pot llegir en el text.

Els milicians somalis, sovint citats pel periodista que redacta la peça i els actors estatunidencs, no tenen veu en la mostra analitzada. El mateix passa amb la població civil, que contempla d'una forma "entre atónita y curiosa" (10/12/92) el desplegament dels soldats dels Estats Units, es dedica al pillatge de l'aeroport (2/3/95) i s'enduu el material deixat pels *marines* (3/3/95). "Una filia india de somalíes, finas siluetas iluminadas por el atardecer, acarreaban sobre las dunas de las playas de Mogadiscio tubos y planchas metálicas abandonadas por los marines", diu la informació datada a Beirut (3/3/95).

En la peça en què es responsabilitza els milicians d'un atac contra un grup de legionaris francesos (11/12/92), el diari estudiat no contrasta la informació. "Los ocupantes de un camión dispararon contra un grupo de legionarios galos que montaban guardia frente a un hotel donde se aloja la prensa. Los soldados franceses repelieron la agresión, con el resultado de dos atacantes muertos y otros seis heridos", es pot llegir en la peça datada a Mogadiscio.

De les 14 fotografies publicades en la mostra analitzada, en set apareixen militars estatunidencs: uns soldats que són vacunats abans de sortir cap a Somàlia (5/12/92), el general Robert Johnston (10 i 11/12/92), *marines* a Mogadiscio (9/10/93), el pilot Michael Durant (10/10/93), *marines* tot deixant la capital somali (26/3/94) i un soldat en un lloc sense identificar (1/3/95). La informació del dia 3 de març de 1995 està il·lustrada amb una fotografia de *cascos blaus* paquistanesos.

En tres fotografies apareixen dirigents polítics somalis: Ali Mahdi amb l'enviat estatunidenc Robert Oakley (9/12/92), Ali Mahdi amb Mohamed Farah Aidid (12/12/92) i Farah Aidid tot sol (3/8/96), en la peça que s'informa de la seva mort. La població civil somali apareix en tres fotografies: unes persones treballant en un

magatzem d'ajuda humanitària (6/12/92), una dona, ajupida i descalça en un lloc indeterminat (9/12/92) i diversos homes que carreguen paquets "saquejats", segons el text (4/3/95).

Per tant, els diaris analitzats en la mostra destaquen més en les informacions les decisions i accions fetes pels dirigents, polítics i militars, dels Estats Units que no pas les fetes pels dirigents somalis. Els combatents i la població civil somali no tenen veu, quasi mai, al llarg de la mostra.

5. 3. 2. En relació amb la hipòtesi 2 ["Els diaris estudiats descriuen alguns dels actors locals de forma pejorativa"].

La hipòtesi queda provada perquè els diaris estudiats descriuen els actors armats somalis de forma pejorativa i en poques ocasions es cita l'organització a la qual pertanyen.

El País

En la mostra estudiada, els actors armats somalis són presentats de forma pejorativa i tan sols en tres informacions es citada l'Aliança Nacional Somali (ANS), la principal formació armada.

Els actors armats somalis són presentats com "grupos armados que actúan en ese país" (5/12/92), "bandas armadas somalíes" (7/12/92), "clanes rivales" (8/12/92), "grupos armados" (10/12/92 i 11/12/92), "guerrilleros somalíes" (5/10/93), "facciones" (9/10/93) i "milicias" (3/3/95 i 4/3/95).

En canvi, l'Aliança Nacional Somali (ANS) només és citada en tres informacions de la mostra estudiada (25/3/94, 1/3/95 i 5/3/95). En totes tres es diu que Farah Aidid és "el líder" de l'Aliança Nacional Somali. En canvi, en les restants peces en què no es cita l'Aliança, Aidid és qualificat com "uno de los señores de la guerra" (4/12/92), "principal señor de la guerra" (9/12/92 i 3/8/96), "jefe guerrillero somalí" (6/10/93), "el más

temible de los señores de la guerra" (6/3/95) i "jefe de una de las facciones más violentas" (3/8/96).

En relació a Aidid, els milicians de l'Aliança Nacional Somali són presentats com "seguidores del general" (4/10/93), però també com "hombres de Aidid" i "fuerzas de Aidid" (5/10/93) i "fuerzas irregulares de Aidid" (8/10/93).

A Ali Mahdi Mohamed, un dirigent amb forta implantació a la capital, se'l descriu com a "rival" d'Aidid (2/3/95, 4/3/95 i 5/3/95), "autoproclamado presidente interino" (3/3/95), "mayor enemigo" d'Aidid (6/3/95), "que encabeza una coalición de doce facciones" (25/3/94), "eterno rival" d'Aidid (3/8/96) i "jefe del clan somalí que controla el norte de Mogadiscio" (6/8/96).

El Mundo

En la mostra analitzada, les organitzacions armades somalis apareixen presentades en les informacions com "clanes", "grupos de hombres armados" (7/12/92), "guerrilleros" (8/12/92), "bandas armadas" (9/12/92), "grupos armados" (10/12/92), "milicianos" (6/10/93), "guerrilla" (5/10/93), "clanes guerrilleros" (9/10/93) i "facciones rivales" (4/3/95). En una opinió (5/12/92), l'articulista les qualifica de "bandas locales". Unes organitzacions que són dirigides per "señores de la guerra" (9/12/92; 11/12/92; 6/10/93; 7/10/93; 6/8/95).

L'Aliança Nacional Somali, l'organització presidida per Mohammed Farah Aidid, apareix en quatre informacions (5/10/93; 10/10/93, 3/3/95 i 6/3/95). En dues de les quatre vegades apareix el nom de l'organització armada somali en el decurs de l'entrevista al propi Farah Aidid (10/10/93 i 6/3/95), de qui es recorda que dirigeix l'Aliança.

En algunes ocasions, Farah Aidid és presentat com "señor de la guerra" (6/10/93; 7/10/93; 6/8/95) i "jefe de clan" (8/10/93). Tanmateix, en algunes peces no trobem un tracte pejoratiu, sinó que se'l qualifica de "el hombre más buscado del mundo" (entrevista; 10/10/93), "héroe de la guerra contra Bush" (opinió; 10/10/93), el "pequeño gran enemigo en Somalia" de Bush (9/10/93) i el "general cuya habilidad reconocieron hasta los americanos" (3/8/96).

Farah Aidid i Ali Mahdi Mohammed són tots dos "shogunes" i "archienemigos" (6/12/92), "irreconciliables enemigos" (12/12/92) i els "dos hombres más poderosos del país" (5/3/95).

ABC

En les informacions i opinions estudiats, les milícies somalis apareixen presentades com "grupos revoltosos" (4/12/92), "grupos de niños armados" i "bandidos armados" (6/12/92), "bandas armadas" i "bandas" (7/12/92), "guerrilleros" (8/12/92 i 3/3/95), "clanes" (8/12/92), "facciones armadas" i "clanes somalíes" (1/3/95).

Només en dos cops apareix el nom de la principal organització armada somali, el Congrés Unit Somali, dirigit per Mohammed Farah Aidid. En la informació del 7/12/92 es qualifica a Aidid com "líder del llamado Congreso Unido Somalí", mentre que el 9 del mateix mes es reproduïxen unes declaracions del "secretario general del Congreso Unit Somali (USC), Abdulkarim Ahmed Ali".

En d'altres informacions es qualifica Aidid de "jefe guerrillero somalí" (5/10/93), "general rebelde" (6/10/93, 8/10/93 i 10/10/93), "dirigente" (2/3/95), "el más notable de los señores de la guerra somalíes" (4/3/95) i "uno de los 'señores de la guerra'" (6/3/95).

A l'altre dirigent destacat, Ali Mahdi Mohamed, se'l descriu com "autoproclamado presidente interino" (11/12/92). Un dia després, Ali Mahdi ja és "presidente interino". El 4/3/95, Ali Mahdi és "ex presidente". Tots dos dirigents són "los dos principales rivales guerrilleros en la capital somalí" (12/12/92) i "líderes somalíes" (25/3/94).

El diari no informa sobre la mort de Farah Aidid, a principis d'agost de 1996.

La Vanguardia

En la mostra analitzada, les organitzacions armades somalis apareixen en comptades ocasions presentades amb el seu nom: tan sols en les informacions del 9 de desembre de 1992 ("Congrés Unit de Somàlia"), el 10 d'octubre de 1993 ("Alianza Nacional Somalí") i el 25 de març de 1994 (també "Alianza Nacional Somalí"). En la resta de les peces periodístiques estudiades, les organitzacions armades somalis són presentades com "grupos armados guerrilleros" i "bandas" (7/12/92), "grupos somalíes rivales"

(8/12/92), "facciones rivales" (10/12/92), "clanes rivales" (11/12/92), "milicias" (24/3/94), "grupos armados" (3/3/95) i "milicias del general Aidid" (4/3/95).

Mohamed Farah Aidid i Ali Mahdi Mohamed són presentats com "los dos principales jefes en conflicto" (9/12/92), "principales 'señores de la guerra somalíes", (11/12/92), "jefes de dos principales guerrillas" (12/12/92) i "líderes guerrilleros rivales" (26/3/94). Tan sols en una peça (25/3/94) se'ls presenta sense caure en càrregues pejoratives: "Farah Aidid, líder de la Alianza Nacional Somali, y Mahdi Mohamed, que encabeza una coalición de 12 facciones guerrilleras".

A Mohamed Farah Aidid se'l descriu com "el más pujante señor de la guerra somalí" (9/12/92), "señor de la guerra' somalí" (6/10/93), "líder guerrillero somalí" (7/10/93) i "líder guerrillero" (9/10/93), "héroe de la resistencia" (2/3/95) i "señor de la guerra" (3/8/96). Tanmateix, en dues informacions es diu que Aidid és el cap de l'Aliança Nacional Somali (10/10/93 i 25/3/94).

El diari informa sobre la mort d'Aidid, a principis d'agost de 1996, en una peça en què es destaca que va fer front a les forces estadounidenques. "Aidid fue el más destacado jefe somalí que plantó cara a los soldados estadounidenses desafiando su fuerza, hasta que se retiraron" (3/8/96). La successió pel seu fill Hussein al front de l'Aliança Nacional Somali ocupa un breu (7/8/96). De Hussein, presentat com "nuevo 'señor de la guerra", se'n destaca el fet que és un "ex marine del Ejército norteamericano".

En resum, en les informacions i opinions de la mostra es presenten els actors armats somalis de forma pejorativa.

5. 3. 3. En relació amb la hipòtesi 3 ["Els diaris estudiats sovint no fan referència a les causes que han provocat el conflicte"].

La hipòtesi queda provada perquè els diaris fan referència en poques ocasions a les causes que han provocat el conflicte, que cal buscar-les, com s'ha explicat en la descripció d'aquest, en el col·lapse i posterior caiguda del règim de Siad Barre, el gener de 1991, i en la posterior lluita pel poder entre les diferents organitzacions armades.

El País

Tan sols en quatre de les informacions estudiades, el diari recorda que el conflicte va començar el gener de 1991 en ser derrocat el president Siad Barre. En la primera (4/12/92), es pot llegir que "Cuando en enero de 1991, el presidente Siad Barre huyó de la capital, Mogadiscio, comenzó una guerra abierta entre los diferentes clanes que habían luchado juntos por poner fin a una dictadura de 24 años". En la segona (25/3/94), es diu que "Fará Aidid, líder de la Alianza Nacional Somalí (ANS), y Mahdi Mohamed, que encabeza una coalición de doce facciones, se disputan el poder desde 1991, cuando la guerrilla somalí derrocó al presidente Mohamed Siad Barre".

La tercera informació que especifica les causes del conflicte (3/3/95) és més succinta: "1991, cuando estalló una guerra civil que rompió el país en mil pedazos." La quarta informació (3/8/96) és més explícita en indicar que Somalia "este Estado que sólo existe en la fantasía de los cartógrafos encuentre la manera de unir los añicos en que la dejó la lucha implacable entre clanes desencadenada tras el derrocamiento de Siad Barre en 1991, en el que Aidid jugó un papel estelar".

Per tant, el diari recorda en quatre dels cinc períodes estudiats quines són les causes del conflicte. Tan sols no ho fa en el període d'octubre de 1993, en què s'analitzen les informacions sobre l'atac de les milícies d'Aidid contra les forces dels Estats Units.

El Mundo

En les informacions analitzades només es recorda esporàdicament que el conflicte va començar el gener de 1991 en ser derrocat el president Siad Barre. "Más de 300.000 somalíes han muerto en la guerra civil que ha sumido el país en la anarquía desde que derrocaron al dictador Mohamed Siad Barre en enero de 1991", es pot llegir en l'obertura del 5 de desembre de 1992. Més explícit és el text d'una informació del quart període estudiat (6/3/95): "Las fuerzas del general Farah Mohamed Aidid y las de su rival, Ali Mahdi, los denominados 'señores de la guerra', lucharon juntos para derrocar al régimen dictatorial de Siad Barre, pero desde hace cuatro años libran una cruenta guerra civil para hacerse con el poder."

En una informació del cinquè període (3/8/96), en què es produeix la mort d'Aidid, es recorda d'una forma més exhaustiva la gènesi del conflicte. "La lucha por el poder entre los líderes de los clanes que habían combatido juntos para derrocar a Barre

degeneró en una nueva guerra civil en la que Aidid fue uno de sus protagonistas”, es pot llegir en la peça informativa. Més endavant, es fa referència a la intervenció estrangera: “La intervención de Estados Unidos en diciembre de 1992 y de la ONU a partir de mayo de 1993 no resolvió el conflicto militar y Aidid se convirtió en el ‘enemigo número uno’ de Naciones Unidas después de que esta organización le acusara de haber perpetrado en junio de 1993 una emboscada que costó la vida a 24 cascos azules paquistaníes. La ONU se retiró definitivamente de Somalia en marzo de 1995”.

El caire polític del conflicte entre els dirigents de les diverses organitzacions armades somalis es defensat pel propi Mohammed Farah Aidid, en l’entrevista publicada el 10 d’octubre de 1993. “La verdad es que entre los diversos componentes de la sociedad somalí había un conflicto exclusivamente político, surgido desde el momento en el que se pone fin al régimen dictatorial de Siad Barre”, declara Aidid.

ABC

Les causes del conflicte només es descriuen, i de forma succinta, en una informació, un breu (6/3/95). “Aidid y Ali Mahdi combaten uno contra otro por la supremacía política y militar del país, desde que el último dictador, Mohamed Siad Barre, fue derrocado en enero de 1991 y Mahdi se autoproclamase presidente.” En una peça s’incideix en els “dos años de guerra de clanes” (5/12/92) mentre que en una altra s’informa que el país està “reducido a jirones por luchas intestinas” (9/12/92), sense especificar res més.

La Vanguardia

En la mostra estudiada, les causes del conflicte solament es descriuen en tres informacions: 25/3/94, 3/3/95 i 3/8/96. Per tant, el diari recorda en tres períodes dels cinc analitzats quines són les causes del conflicte que pateix Somàlia: la caiguda de la dictadura de Siad Barre el 1991 i la posterior guerra civil entre les diverses organitzacions armades.

En dos períodes estudiats, els dedicats al desembarcament dels soldats dels Estats Units i als atacs de la guerrilla somalis contra les forces estadounidenques, no es descriuen les causes del conflicte. Tanmateix, el 7 de desembre de 1992 es recorda

que el país africà pateix des de fa dos anys una guerra civil, sense especificar-ne les causes.

Per tant, els diaris analitzats no recorden, en moltes de les informacions i anàlisi, les causes del conflicte: el col·lapse i caiguda del règim de Siad Barre, el 1991, i la posterior guerra que enfronta els moviments armats pel poder a Somàlia.

5. 3. 4. En relació amb la hipòtesi 4 [“Els diaris estudiats mitiguen les implicacions occidentals en els conflictes”].

La hipòtesi queda provada perquè els diaris analitzats mitiguen les implicacions occidentals en el conflicte en rebaixar el nombre de morts somalis causades per les ofensives dels Estats Units a Mogadiscio i en no fer referència, amb excepció d'unes peces, al suport dels Estats Units i la Unió Soviètica al règim de Siad Barre.

El País

El diari informa, de forma succinta, sobre el nombre de morts causats per l'ofensiva estadunidencs contra les posicions de les organitzacions armades somalis, a principis d'octubre de 1993. “Entre los somalíes, según la Cruz Roja, han muerto alrededor de 300 personas”, es pot llegir en la peça del dia 5 d'octubre de 1993. Contrasta el poc espai donat a les morts de somalis, 13 paraules, amb la informació, bastant detallada, sobre les morts dels soldats estadunidencs. “En una de las más sangrientas jornadas, 13 soldados estadounidenses, como mínimo, murieron el domingo, 75 resultaron heridos y siete fueron capturados por las guerrillas somalíes”, escriu el corresponsal del diari a Washington. “Los siete soldados pertenecen a la unidad de élite de Rangers que fue enviada recientemente para colaborar en la detención del jefe guerrillero Mohamed Fará Aidid, cuya búsqueda ha llevado a Estados Unidos a meterse de lleno en un conflicto en el que nadie sabe muy bien qué intereses está defendiendo”, continua el mateix text.

En el període estudiat tampoc es recorda la mort, el 9 de setembre de 1993, d'almenys 200 somalis a causa dels bombardejaments aeris estadunidencs (MAYALL, 1996: 192).

En canvi, sí que s'informa de les morts de somalis causades durant la retirada de les forces de les Nacions Unides, el març de 1995. "Cohetes norteamericanos e intercambios de disparos causaron la muerte de al menos ocho somalíes", es pot llegir en una peça del 4 de març de 1995. En el mateix text, l'enviat especial escriu: "Abdi Isse, un vecino de 25 años, muestra el agujero en el techo de hojalata por donde entró el cohete. 'Estaba durmiendo y oí un ruido tremendo. Corrí hasta aquí y vi a mucha gente que gritaba. Había un muerto y cinco o seis heridos, que han sido llevados al hospital".

En cap de les informacions de la mostra analitzada es fa referència al suport dels Estats Units i la Unió Soviètica al règim de Siad Barre.

El Mundo

Pel que fa els combats de principis d'octubre de 1993 entre els milicians de Mohammed Farah Aidi i les forces multinacionals, el diari no informa del número de morts somalis, que van ser 300 (MAYALL, 1996: 192). En una obertura de pàgina es pot llegir: "Tres de los hospitales de la ciudad se encontraban ayer repletos de personas heridas en el ataque de los 'casco azules" (5/10/93). I continua amb el testimoni d'un "informador canadiense", que declara: "Los quirófanos están llenos. La gente yace en el suelo sobre charcos de sangre".

La manca de la informació sobre el número de morts somalis contrasta amb la donada sobre les baixes dels Estats Units: "Al menos 12 soldados norteamericanos han muerto y otros 75 han resultado heridos en las últimas 24 horas en Mogadiscio en violentos combates contra guerrilleros del 'señor de la guerra' Mohamed Farah Aidid" (5/10/93). I mentre el diari recorda el dia següent les morts dels soldats estadunidencs, no en diu res dels somalis. "Los soldados estadounidenses fueron capturados durante los sangrientos combates registrados el pasado domingo (...) que se cobraron al vida de la menos doce militares de EEUU y uno malayo, miembro también de las fuerzas de paz de las Naciones Unidas", es pot llegir en l'obertura dedicada a Somàlia (6/10/93). Un dia després, el diari torna a recordar les morts dels soldats dels Estats Units.

En el període estudiat, el diari tampoc recorda que el setembre de 1993, un mes abans dels combats entre les forces multinacionals i els milicians d'Aidid, va morir uns 200 somalis en un atac fet amb helicòpters dels Estats Units (MAYALL, 1996: 192).

Les morts de somalis a mans de les forces multinacionals només són recordades en una peça d'opinió (10/10/93). "Cientos de mujeres y niños somalíes han muerto ya bajo las balas 'humanitarias' de la ONU durante sus repetidas operaciones tipo 'Apocalypse now' para intentar capturar a Aidid", escriu l'articulista.

Tan sols en una informació i en un text d'opinió de la mostra estudiada es recorda que els Estats Units i la Unió Soviètica van estar implicats en la guerra contra el règim de Siad Barre. "Butros Gali dijo ayer que hay 'más armas que alimentos' en Somalia y culpó tácitamente a Estados Unidos y a la antigua Unión Soviética por la crisis somalí" (7/10/92). Unes declaracions del secretari general de les Nacions Unides que, segons el redactor, eren "una obvia referencia a la ayuda militar que Washington y Moscú dieron a facciones enemigas somalíes antes del derrocamiento de Mohamed Siad Barre y la caída del país en la anarquía, hace ahora casi dos años".

En una opinió a dues columnes (10/10/93), l'articulista escriu: "el dictador Siad Barré, aquel al que primero la URSS y luego EEUU, Francia y Gran Bretaña –según los episodios de la Guerra Fría– armaron hasta los dientes, ayudándole a reprimir durante 21 años a sangre y fuego a todos los clanes rivales."

ABC

El diari rebaixa el nombre de morts somalis causats pels combats entre les organitzacions somalis i les forces multinacionals, encapçalades pels Estats Units. Així, el diari del 5/10/93 informa de "docenas de civiles muertos", en els combats del dia 3. Segons la cronologia del llibre de Mayall (1996: 192), els combats van causar la mort de 300 persones.

Tampoc es recorda, en cap de les informacions del període estudiat, que un mes abans, el 9 de setembre de 1993, els helicòpters dels Estats Units "to fire on civilians, killing around 200" (MAYALL, 1996: 192).

Tan sols en una de les informacions es recorda el suport dels Estats Units i la Unió Soviètica al règim de Siad Barre. En la peça, una obertura a tres columnes (5/12/92), es reproduïxen les declaracions d'una "fuente del Pentágono" sobre "los jefes de los clanes". Segons aquesta font del departament de Defensa estadunidenc, aquests

"cuentan con un arsenal enviado por los rusos y por nosotros durante la guerra fría, que les permitiría mantener las hostilidades en Somalia durante los próximos cien años."

La Vanguardia

En el període dedicat a l'atac de les forces d'Aidid contra els soldats estadunidencs es rebaixa la xifra de les morts somalis causades pels bombardejos dels Estats Units. En una cronologia (3/3/1995) s'indica que el 12 de setembre de 1993 "un ataque contra posiciones del general Aidid provoca 70 muertos". Mayall (1996: 192) sosté en la seva cronologia que en l' atac del dia 9 de setembre de 1993 els helicòpters dels Estats Units van causar la mort de "around 200" persones.

En els combats d'octubre de 1993, les peces estudiades no informen sobre el nombre de morts somalis, que va ser 300 (MAYALL, 1996: 32). En canvi, sí que s'informa sobre la captura del pilot estadunidenc Michael Durant, la mort de soldats del mateix país i s'incideix en el fet que "jóvenes somalíes" passegessin "triumfalmente los cadáveres de soldados" (7/10/93).

En les peces estudiades, el diari no recorda el suport, en cap moment, dels Estats Units i la Unió Soviètica al règim de Siad Barre. Sí que destaca, però, el fet que la URSS va estar present a la zona, sense precisar a quins països ni què hi feia, i que França i Itàlia hi han mantingut una influència. "Después de la brusca retirada soviética del Cuerno de África, donde sólo dos países europeos –Francia e Italia– han ejercido una influencia, una nueva época está a punto de empezar", es pot llegir en la informació del dia 9 de desembre de 1992.

El diari emfatitza en dues peces sobre la presència colonial (3/3/95 i 3/8/96). "En enero de 1991 empezó esta tragedia escalofriante en una sociedad tribal africana en la que italianos y británicos tuvieron sus colonias", es pot llegir en una informació del període dedicat a la mort d'Aidid (3/8/96).

En l'únic text d'opinió, l'articulista manté que encara queden interessos occidentals. "En Somalia quedan, sí, intereses norteamericanos e italianos en connivencia con los distintos clanes, dispuestos a continuar, posiblemente con mayor brío, el juego siniestro de la muerte y el abuso." (3/3/95).

En resum, els diaris analitzats minimitzen en els informacions i anàlisis les implicacions occidentals en el conflicte, en especial en rebaixar el nombre de morts somalis causats pels atacs dels Estats Units i en no fer quasi referència al suport dels Estats Units i la Unió Soviètica al règim de Siad Barre.

5. 3. 5. En relació amb la hipòtesi 5 [“Els diaris estudiats descriuen, quan n’hi ha, la intervenció occidental amb valors positius”].

La hipòtesi queda confirmada perquè els diaris analitzats presenten la intervenció occidental, en aquest cas l’operació *Restablir l’esperança (Restore Hope)*, amb valors positius, tot destacant el seu caràcter humanitari. Al desplegament de l’operació, el desembre de 1992, els diaris analitzat li dediquen un important volum informatiu, que contrasta amb les poques peces dedicades a la fi de les missions dels Estats Units, primer, i de les Nacions Unides, un any després.

El País

El desplegament de l’operació *Restablir l’esperança* es presentat amb valors positius. Es destaca, sovint, que l’operació és humanitària i s’emfatitza el suport que rep, tant de la població somali com dels Estats Units. “El Gobierno de George Bush cuenta para esta misión con un enorme respaldo de los políticos y la opinión pública”, es pot llegir en l’obertura del dia 4 de desembre de 1992, signada pel corresponal del diari a Washington. “Ésta es la tercera intervención militar de Estados Unidos en un país extranjero desde que Bush accedió a la presidencia y la primera en que el objetivo no es político ni militar, sino puramente humanitario”, escriu el corresponal en la mateixa peça. Una intervenció també ben acollida per les agències humanitàries, com destaca el requadre del mateix dia.

Fins el dia 9 de desembre de 1992 no s’informa de quina opinió tenen els somalis de l’operació *Restablir l’esperança*. “El pueblo somalí en general parece aceptar con alivio la presencia de la fuerza de intervención, exhausto por dos años de guerra civil”, es pot llegir en l’obertura d’aquest dia. Tanmateix, en tota la peça, signada per “agències”, no es dóna la veu a cap somali, i no sabem, per tant, quines fonts fa servir el periodista que ha redactat la peça per afirmar que el poble somali “parece aceptar

con alivio la presencia de la fuerza de intervención". Una interpretació sobre què en pensen els somalis de la intervenció que es repeteix un dia després, en una peça signada a Nairobi per l'enviada especial. "El alivio popular fue general en Somalia", es pot llegir. En una peça complementària, signada pel corresponsal del diari a Washington, es reproduïxen les declaracions del secretari de Defensa Richard Cheney: "Los soldados han avanzado de forma muy eficiente y los somalíes les han dado la bienvenida."

El caràcter humanitari de l'operació es destaca en les informacions dels dies 5 de desembre ("esfuerzo humanitario", segons Clinton), 6 ("distribución de ayuda alimentaria"), 7 ("ayuda humanitaria"), 8 ("fuerza multinacional que ha de vigilar el suministro de la ayuda humanitaria"), 9 ("Operación Devolver la Esperanza para garantizar la distribución de ayuda humanitaria entre los dos millones de somalíes que corren peligro de morir de hambre"), 10 ("garantizar el reparto de la ayuda humanitaria a la población somalí") i 11 ("la llegada de la ayuda humanitaria convoca a familias enteras"). La peça del dia 12 de desembre, que informa del pacte entre els dirigents somalis Farah Aidid i Ali Mahdi, no qualifica l'operació *Restablir l'esperança*. Però en les informacions anteriors no tan sols es destaca el caràcter humanitari, sinó que també s'incideix en el fet que acabarà amb "la anarquía" en el país (9/12/92).

En el segon període estudiat, l'operació només es qualificada d'humanitària pel president dels Estats Units ("El presidente Clinton (...) se limitó a lamentarse por las muertes de soldados implicados en lo que llamó 'una vital misión humanitaria'; 5/10/93) i pel propi corresponsal del diari a Washington, que ja escriu que es tracta d'un fracàs militar ("La intervención en Somalia, que se inició a finales del año pasado como una misión humanitaria, ha terminado convirtiéndose en el peor episodio militar en el que participa Estados Unidos desde la guerra del Golfo"; 5/10/93).

En una informació (25/3/1994) del tercer període estudiat es tornen a destacar els objectius humanitaris de l'operació ("fuerza de paz de las Naciones Unidas, que fueron enviadas a Somalia para detener la guerra y permitir la distribución de la ayuda humanitaria").

En el quart període, dedicat a analitzar la retirada de les forces de les Nacions Unides, es qualifica, per primer cop, la intervenció a Somàlia de fracàs. "Pero del fracaso de la ONU es patente tanto en lo militar como en lo político: no ha logrado eliminar el

enfrentamiento entre los grupos armados rivales y, aunque han disminuido los enfrentamientos, éstos amenazan con reproducirse tras la marcha de los *casco azules*", es pot llegir en l'obertura del dia 2 de març de 1995. En la mateixa peça, l'enviat especial del diari fa un balanç de la intervenció de les Naciones Unidas, que "abandonan Somalia sin haber logrado apenas ninguno de sus objetivos". I continua: "Es verdad que la producción agrícola ha experimentado un ligero repunte, suficiente para alejar, al menos de momento, el riesgo de una nueva hambruna. La ONU ha propiciado el retorno de no pocos campesinos a sus poblaciones de origen y la replantación de terrenos relativamente fértiles, al tiempo que proporcionaba nuevas simientes". Un dia després, l'enviat especial del diari, que no és el mateix del dia 2, compartit amb el periòdic francès *Le Monde*, considera que les Naciones Unidas va cometre un error en assetjar el dirigent somali Mohamed Farah Aidid ("Pero acaso el error más trágico lo cometió la ONU cuando, tras la muerte de 58 casco azules en un enfrentamiento junio de 1993, proclamó a Aidid 'enemigo de la especie humana' y puso precio a su cabeza, con lo que la organización internacional acabó por convertirse en una facción más en un país de facciones"; 3/3/1995). Al dia següent, es torna a recordar el fracàs ("El secretario general de la ONU, Butros Butros-Gali, celebró ayer el éxito de la evacuación de Somalia del último *casco azul* y de los *marines* norteamericanos que escoltaron el fin de una misión que concluyó, después de dos años, en un absoluto fracaso"; 4/3/95). En el cinquè període estudiat, en què s'informa de la mort d'Aidid, també es torna a incidir en el fracàs de la missió i es responsabilitza els els Estats Units. "La misión de las Naciones Unidas en Somalia fracasó el día en que cedió el mando de la operación a Estados Unidos y la primera potencia del mundo decidió poner precio a la cabeza de Mohamed Fará Aidid", es pot llegir en el perfil del dirigent somali escrit.

Contrasta el volum informatiu del desplegament de l'operació *Restablir l'esperança* amb la retirada dels soldats estadunidencs i la posterior marxa de les últimes unitats de les Naciones Unidas. Al desplegament, el diari li dedica una informació cada dia del període estudiat (del 4 al 12 de desembre de 1992, en bona part obertures) mentre que a la retirada dels soldats dels Estats Units tan sols quatre peces: tres breus (23, 24 i 26 de març de 1994) i una obertura (25/3/1994). La sortida de les Naciones Unidas, un any després, rep més volum informatiu: una informació cada dia, de l'1 al 6 de març de 1995 (cinc obertures i una peça a dues columnes).

El Mundo

El desplegament de l'operació *Restablir l'esperança* es presentat, en bona part de les peces estudiades, amb valors positius. En les informacions es destaca que l'operació, qualificada de caràcter humanitari, es fa pel bé dels somalis, per salvar-los de l'anarquia i la fam. "Según estimaciones de la ONU, dos millones de personas –la tercera parte de sus habitantes– se encuentran al borde de la muerte en Somalia por inanición", es pot llegir en l'obertura del dia 4 de desembre de 1992. I d'aquestes, continua, "250.000 morirían de aquí a Navidad si no reciben ayuda humanitaria". Pel president George Bush, és una "operación de pacificación" (5/12/92) que donarà "esperanza al pueblo somalí" (5/12/92). El caràcter altruista de l'operació es repetix els dies següents, mitjançant la reproducció de les paraules d'algun dirigent dels Estats Units ("Bush ha preferido destacar el aspecto humanitario de una operación que, desde su punto de vista, reviste pocos riesgos y que, a cambio, permitirá salvar 'miles de vidas"; 7/12/92) i dels restants països de la coalició (François Mitterrand: "El desembarco humanitario permitirá alcanzar resultados en un plazo razonable", 10/12/92) o bé amb els qualificatius del redactor de la peça periodística ("operación humanitaria", 6/12/92; "fuerzas internacionales de paz", 9/12/92; "misión de paz", 10/12/92).

El desplegament de l'operació, "que empieza a ser tachada como la más fácil de la historia" (10/12/92), ha estat ben acollit pels somalis, segons el Govern dels Estats Units. "La gente de Somalia ha respondido con aprecio y de forma positiva", assegura el portaveu de la Casa Blanca, en unes declaracions reproduïdes textualment pel diari (10/12/92). Ni el periodista ni el portaveu aclareixen, però, en quines dades es basen per afirmar que les forces dels Estats Units han estat rebudes "de forma positiva". No sembla que els somalis, almenys els escorcollats, sentin molt d'afecte pels soldats acabats d'arribar. "Rubios 'marines' americanos cacheando a los locales, el contraste entre la delgadez de los negros y los músculos de los norteamericanos realizado por las delicadas telas de colores de los somalíes y el marrón de los uniformes", es pot llegir en una obertura del dia 10 de desembre de 1992 signada a Nova York.

Una operació que té conseqüències immediates sobre la població, segons el diari (12/12/92): "Alrededor de 500.000 refugiados somalíes podrían volver a Mogadiscio en las próximas semanas movidos por el sentimiento de confianza y seguridad creado tras la intervención militar que con fines humanitarios llevan a cabo en Somalia tropas norteamericanas y francesas."

En les peces d'opinió del període estudiat que es dedica al desplegament de l'operació és matitza el caràcter d'aquesta. I es qualifica de "intervención humanitaria-militar de la ONU" (5/12/92) i, irònicament, de "primera invasión humanitaria" (10/12/92).

La captura dels pilots dels Estats Units representa un contratemps per al president Clinton, successor de George Bush. En l'obertura del dia 6 d'octubre de 1993, en una peça signada a Nova York pel corresponsal, es reproduïxen les paraules de Clinton, que justifica la intervenció en nom del "espíritu de América", tot treballant "para asegurar que la anarquía y el hambre no se apoderen otra vez de una nación que ha perdido más de 300.000 personas, muchos de ellos niños". Clinton torna a incidir en el caràcter humanitari d'una intervenció que comença a ser criticada pels polítics dels Estats Units, fins i tot del propi Partit Demòcrata. "Somalia comienza a recordarnos cada vez más a Vietnam", assegura el senador James Exon, en unes declaracions reproduïdes pel diari (6/10/93). La paraula Vietnam apareix en la mateixa peça, utilitzada pel redactor: "El infierno de Somalia recuerda cada vez más el espectro de Vietnam".

En un text d'opinió (8/10/93), l'articulista demana a Clinton que usi la força contra Aidid per a millorar la vida dels somalis. "Para ser consecuente [Clinton] debe aclarar si sube o baja, usar su fuerza, darle a Aidid lo que se merece y hacer posible una vida decente en Somalia", escriu el periodista.

En aquest segon període analitzat, l'optimisme de deu mesos abans ha desaparegut. Així podem trobar en les peces periodístiques referències a les derrotes militars dels Estats Units ("reveses militares", 9/10/93) i a la supeditació de l'ONU a Washington ("La ONU, arrastrada por EEUU, verdadero mandamás en las operaciones de Somalia (...) se ha involucrado en la guerra entre clanes como un beligerante más", opinió, 10/10/93).

En el quart període estudiat, dedicat a la retirada de les forces de les Nacions Unides, s'indica que l'operació ha estat un fracàs ("Llegaron un 9 de diciembre de 1992 por la noche sin tener que usar apenas sus armas y acompañados por las cámaras de televisión de medio mundo. Ayer se marcharon de Somalia a tiro limpio, dejando el país sumergido en el mismo caos que se encontraron", 3/3/95).

Contrasta el volum de les informacions dedicades al desplegament de l'operació *Restablir l'esperança* amb les que recullen les retirades, tant dels soldats dels Estats Units com de les forces de les Nacions Unides. Al desplegament, el diari li dedica en el període estudiat, del 4 al 12 de desembre de 1992, informacions cada dia, que són en bona part obertures. En canvi, a la retirada dels Estats Units només (XXXXX) i a la de l'ONU tres obertures (3, 4 i 6/3/95), una peça a la contraportada (6/3/95) i un breu (4/3/95).

ABC

En bona part de les informacions, sobretot en les que recullen el desplegament de l'operació *Restablir l'esperança*, es presenta la intervenció amb valors positius. Es destaca que l'operació es fa per repartir "ayuda humanitaria" (4/12/92), un fet que és "un motivo de satisfacción para el pueblo norteamericano". (4/12/92). En l'edició de dos dies després s'assegura que "los norteamericanos saborean el orgullo de poder salvar vidas humanas durante las Navidades". Una idea, la salvació de la mort de somalis, que es repeteix en la informació del 9/12/92, en què es quantifica en "más de un millón de somalíes" el nombre de salvats per l'operació.

Un articulista, en l'únic text d'opinió (7/10/93), va més enllà en escriure que es tracta d'una missió civilitzadora. "Frente al caos de la violencia, el despliegue de 'casco azules' procedentes de treinta y tres países, en misión civilizadora, ha logrado que muchos somalíes no mueran de hambre", es pot llegir.

Els somalis no armats són actors passius, sense veu, però que presencien "encantados el espectáculo" (10/12/92) del desplegament de l'operació *Restablir l'esperança*. I estan agraïts, segons declaracions del president estadunidenc, George Bush, de la intervenció, com destaca la peça informativa (10/12/92). "La población somalí está emocionada y agradecida", proclama el president Bush. Deu mesos després, quan les organitzacions armades somalis ataquen uns soldats estadunidencs, el diari recull les declaracions del president William Clinton, en les quals incideix en el fet que "l'esforç humanitari ha estat un èxit" (5/10/93). Una conclusió que tornem a trobar en la informació de dos dies després: "Si se trataba de cantar victoria antes de la retirada [Clinton] podría hacerlo en lo que fue objetivo de la misión: resolver la hambruna" (7/10/93).

Contrasta el volum informatiu del desplegament de l'operació *Restablir l'esperança* amb el que es dedica a les retirades, primer dels soldats estatunidencs i, més tard, de les forces de les Nacions Unides. El diari informa del desplegament abastament (informacions cada dia, del 5 de desembre fins el 12 de desembre de 1992), val a dir, en tots els dies del primer període de la mostra estudiada. En canvi, a la retirada dels soldats estatunidencs el diari només li dedica dos breus (25 i 26/3/94). La retirada dels últims *cascos blaus* rep més atenció: sis peces (1 a 6/3/95).

El desplegament de les forces estadounidenques, que formen el gruix de l'operació *Restablir l'esperança*, es presenta com un èxit. "El 'día D' en Somalia ha sido un rotundo éxito", es pot llegir en una obertura, datada a Nova York (10/12/92). En la mateixa peça es reproduïxen les declaracions del president George Bush ("nos proponíamos reducir la violencia y esto es lo que está ocurriendo") y del secretari de Defensa Dick Cheney ("esto ha ido muy bien"). Va tan bé, segons Cheney, que els soldats estatunidencs podrien deixar Somàlia "antes del 20 de enero", data en què William Clinton havia d'assumir la presidència dels Estats Units. Un pronòstic que no es va complir. Uns dies abans el propi ministeri de Defensa ja s'havia mostrat contrari a fixar dades sobre la retirada. "Al Pentágono no le ha gustado que la Casa Blanca insista en que la operación puede estar concluida antes del veinte de enero", es pot llegir en el diari estudiat (5/12/92).

L'optimisme del desplegament és matisat per algunes informacions i acudits (6/12/92) en què es destaca que Clinton "hereda una patata caliente". El mateix Clinton és el protagonista de l'acudit en el qual Bush, davant un desert en què es pot llegir "Somalia", li diu a Clinton, al qual abraça pel coll: "Algún día, Clinton, todo esto será tu problema".

La paraula èxit reapareix en el segon període estudiat, però només en boca de Clinton. "El esfuerzo humanitario ha sido un éxito al devolver el orden a la mayor parte de Somalia", assegura el president (5/10/93). En el tercer període, que analitza la retirada dels soldats estatunidencs, el diari recull les declaracions optimistes del general Montgomery. "Según el comandante de las fuerzas, el general Montgomery, la misión había sido un auténtico éxito", es pot llegir en el diari (26/3/94).

En el quart període, que estudia la retirada del *cascos blaus*, l'optimisme ha desaparegut. Una columna (4/3/95), datada a Mogadiscio i escrita amb les

contribuciones de dues agències, diu: "En 1993, la ONU había puesto precio a la cabeza de Aidid, a quien responsabilizó por la muerte de veinticuatro 'cascos azules' paquistaníes. Dos años después, la comunidad internacional se da por vencida frente a Aidid y los señores de la guerra y lleva a cabo una escandalosa retirada que deja las cosas donde estaban antes de su intervención".

La Vanguardia

La majoria de les informacions, en especial les dedicades al desplegament de l'operació *Restablir l'esperança*, presenten la intervenció occidental amb valors positius. "La operación supone la intervención de 30.000 soldados norteamericanos en Somalia para asegurar la distribución de ayuda humanitaria y detener la muerte por inanición de dos millones de personas", es pot llegir en l'obertura del dia 5 de desembre de 1992.

Un objectiu de l'operació, la distribució de l'ajuda humanitària per evitar la mort de somalis, que es repeteix sovint en les informacions del desplegament: "Una intervención militar en la que toman parte veintiocho mil soldados estadounidenses dentro de una fuerza multinacional auspiciada por la ONU para evitar la muerte por inanición de dos millones de somalíes" (8/12/92), "Una intervención militar cuyo objetivo de impedir la muerte por inanición de dos millones de somalíes no es ya cuestionado por nadie" (10/12/92) i "operación que, bajo mandato de la ONU, pretende asegurar la distribución de la ayuda humanitaria en Somalia" (11/12/92)

La mort dels somalis forma part del discurs dels dirigents estatunidencs per justificar l'operació *Restablir l'esperança*. Així, el diari recull les paraules del president George Bush ("cuando los niños somalíes mueren de hambre, toda América sufre"; 5/12/92), el general Colin Powell (pla per evitar "la muerte por inanición de dos millones de personas"; 6/12/92), la portaveu de la Casa Blanca, Dee Dee Myers ("No queremos ver cómo el país se sumerge en el caos y sus habitantes mueren de hambre"; 7/10/93) i el secretari de Defensa, Les Aspin, ("la misión de los Estados Unidos en Somalia es evitar que los somalíes vuelvan a morir de hambre"; 8/10/93).

Malgrat que el desplegament no es qualificat d'èxit, sí que s'utilitza el sintagma victòria en una informació: "Los 'marines' desplegados en Somalia obtuvieron ayer su primera victoria humanitaria al conseguir que los principales 'señores de la guerra', cuyas fuerzas parten Mogadiscio en dos a través de una 'línea verde', acordaran un alto el fuego y la retirada de sus tropas de la capital" (12/12/92).

El volum informatiu del desplegament de l'operació *Restablir l'esperança* contrasta amb el dedicat a les retirades, tant dels Estats Units com de les forces de les Nacions Unides. El diari estudia informa del desplegament abastament (informacions cada dia, del 5 de desembre fins el 12 de desembre de 1992), val a dir, en tots els dies del primer període de la mostra estudiada, amb excepció del dia 4 de desembre de 1992. A la retirada dels soldats estatunidencs, el diari tan sols li dedica tres peces informatives (24, 25 i 26 de març de 1994). La retirada dels *cascos blaus* rep una mica més d'atenció, amb informacions els dies 1, 2, 3 i 4 de març de 1995. El 3 de març de 1994 es publica l'única peça d'opinió de tota la mostra estudiada.

En la mostra del període sobre la retirada dels soldats estatunidencs es recullen les declaracions del general Thomas Montgomery, comandant de les forces dels Estats Units, que qualifica l'operació d'èxit. ("Esta misión ha sido un gran éxito", declaró el general Montgomery; 26/3/94). Tanmateix, és una postura que no comparteix el periodista que signa, des de Beirut, la informació de dos dies abans. "El fracaso internacional en Somalia deja a sus habitantes enfrentados con sus propios problemas", es pot llegir en la peça (24/3/94).

En la mostra del període dedicat a la retirada dels *cascos blaus* ja no hi trobem declaracions optimistes. Al contrari, en les informacions es destaca el fracàs de l'operació ("la ONU termina su desafortunada misión de dos años en Somalia", 2/3/95; "Los guerrilleros pusieron así punto final a dos años de intervención militar de la ONU, que no ha servido para devolver la paz y la estabilidad a la anárquica Somalia", 3/3/95; "Es el fin de una misión de la ONU que adoleció desde el comienzo de la imprecisión de objetivos", 3/3/95, columna d'opinió). Un fracàs que és matisat en la informació del mateix dia. "Fue su resistencia [de Aidid] a la presencia del contingente internacional la que precipitó el fracaso político de la ONU, haciendo olvidar el éxito que al principio tuvo su misión al salvar del hambre a los habitantes de esta destrozada república", es pot llegir en l'obertura (3/3/95).

En les fotografies que il·lustren les informacions de la mostra mai no apareixen soldats estatunidencs ni *cascos blaus* combatent. Apareixen en el moment de ser vacunats abans de viatjar cap a Somàlia (5/12/92), patrullant per Mogadiscio (9/10/93), deixen la capital somali (26/3/94), custodiant unes instal·lacions (1/3/95) i al costat d'un

carro de combat (3/3/95). Michael Durant, el pilot capturat per les forces d'Aidid, il·lustra una pàgina (10/10/93), en què es veu al llit d'un hospital.

Per tant, els diaris analitzats descriuen amb valors positius la intervenció dels Estats Units a Somàlia.

5. 3. 6. En relació amb la hipòtesi 6 [“Els diaris estudiats transmeten uns estereotips sobre l'Àfrica (incapacitat per a governar-se, violència innata, corrupció generalitzada, manca de societat civil,...), que formen part de l'imaginari col·lectiu occidental des de la colonització”].

La hipòtesi queda confirmada perquè els diaris analitzats transmeten uns estereotips occidentals sobre l'Àfrica en descriure, en algunes informacions i anàlisis, els somalis com “fanàtics” i afirmar que Somàlia és “ajena a toda civilización”. L'absència de declaracions i testimonis dels somalis del carrer contribueix a la percepció d'una Somàlia sense capacitat d'organització social.

El País

En silenciar la veu dels somalis del carrer, que tan sols apareixen en dues peces (3 i 4/3/95), les informacions analitzades contribueixen a mantenir els estereotips sobre l'Àfrica perquè ens fan creure que a Somàlia no hi ha una societat civil ni cap mena d'organització més enllà de les armades.

Els somalis del carrer són presentats, amb excepció de les dues peces esmentades, com subjectes passius, que accepten “con alivio la presencia de la fuerza de intervención” (9/12/92), observen l'operació de descàrrega per part de les forces dels Estats Units de “varias toneladas de trigo vigiladas muy de cerca por decenas de ojos negros” (11/12/92), saquegen el que poden (2/3/95) o, descrits com “muchedumbre”, presenciem l'arrossegament de “dos soldados norteamericanos (...) por las calles de Mogadiscio” (5/10/93).

Els somalis del carrer apareixen en algunes de les fotografies que il·lustren la mostra estudiada. I en cap s'identifica a les persones que hi apareixen, que escolten la ràdio, "a la espera de noticias de la decisión de la ONU", segons el peu de foto (4/12/92), presencien l'arrossegament dels soldats dels Estats Units (5 i 6/10/93), saquegen uns magatzems (2 i 4/3/95) i esperen armats "en el puerto de Mogadiscio" (8/12/92). En una altra fotografia, un somali s'estira al terra per tal de ser escorcollat per "dos *marines*" (10/12/92). En la foto que il·lustra la informació d'un dia després es veu com "legionarios franceses socorren a uno de los somalíes heridos ayer en Mogadiscio". En una altra fotografia es pot veure a "un niño somalí, junto a un adulto" (5/12/92).

En una peça es pot llegir que els somalis són un poble que "habla un mismo idioma y practica una misma religión, la musulmana, aunque sujeta a diferentes grados de fanatismo" (3/3/95). Són fanàtics i també orgullosos, si creiem el què ens diu el periodista en la informació del 3 d'agost de 1996 ("El orgullo forma parte de la fibra existencial de los clanes somalíes). Però almenys tenen una cosa bona: "unas mujeres hermosísimas" (4/3/95), que "lucen pareos y saris".

Aquests somalis fanàtics i orgullosos viuen, segons algunes peces, en un país, Somàlia, que no existeix. Ens ho afirma una informació del març de 1995 ("El general Aidid *reina* sobre un país inexistente"; 6/3/95). I un any després es repeteix la tesi en assegurar que Aidid va ser el "presidente interino y civil de un país fantasmagórico" (3/8/96). En tot cas, Somàlia és un estat "que sólo existe en la fantasía de los cartógrafos" (3/8/96).

El Mundo

En la mostra analitzada, l'absència de la veu del somalis del carrer contribueix a mantenir els estereotips sobre l'Àfrica. Amb excepció de dues informacions (10/10/93, 6/3/95), els somalis del carrer mai no apareixen identificats ni es reproduïxen declaracions seves. Per tant, en no sentir la seva veu, no sabem què en pensen de la guerra ni quina organització social tenen ni quina vida quotidiana fan. Una absència que fa creure al lector que a Somàlia no hi ha una societat civil ni cap mena d'organització.

En les fotos, els somalis tampoc són identificats malgrat que, de vegades, són protagonistes de la il·lustració. Els somalis apareixen tot celebrant la caiguda d'un helicòpter dels Estats Units (5/10/93, 6/10/93), mirant encuriós els militars

occidentals (11/12/92 i 12/12/92), jugant al costat de les restes d'un avió soviètic (8/12/92), sent detinguts (10/12/92) i apuntats (10/12/92) per les forces dels Estats Units.

L'absència de la veu dels somalis i el fet que no s'expliqui la complexitat del conflicte, reduït a una guerra entre "bandas locales" (5/12/92) i "señores de la guerra" (11/12/92), també enforteix els trets eurocèntrics del discurs informatiu. De la lectura de les peces, sovint escrites a Washington, el lector pot creure que Somàlia és un país caòtic, en què "la gente se arremolina en torno a la droga recién llegada" (6/3/95) i que practica l'esport del segrest de l'estranger. "El secuestro del blanco es el deporte de moda en Somalia", es pot llegir en la mateixa informació (6/3/95).

ABC

Les informacions estudiades contribueixen a mantenir els estereotips sobre l'Àfrica en silenciar la veu dels somalis del carrer. No sabem, per tant, què en pensen de la guerra ni de la intervenció occidental, ni quina vida quotidiana fan. L'absència de la seva veu contribueix a fer que el lector cregui que a Somàlia no hi ha una societat civil. Els somalis, que presencien "encantados el espectáculo" (10/12/92) del desplegament de l'operació *Restablir l'esperança*, també expressen el seu "jolgorio" (6/10/93) sobre "los restos calcinados de los helicópteros" dels Estats Units o, convertits en "muchedumbre" (2/3/95), saquegen les instal·lacions de l'aeroport de la capital.

El fet que no s'expliqui la gènesi del conflicte ni es doni veu als actors somalis enforteix els trets eurocèntrics del discurs informatiu, perquè el lector es troba davant un conflicte reduït a "luchas intestinas" (9/12/92) entre "señores de la guerra" associats a clans (infografia, 10/12/92). En totes les peces analitzades no trobem ni una declaració d'un somali del carrer. En canvi, sí que es reproduïxen les paraules de Smith Hempstone, ambaixador dels Estats Units a Kenya (7/12/92), sobre les característiques dels somalis. "Los somalíes nacen naturalmente guerrilleros", proclama l'ambaixador, tot recordant que aquest tret ja el van descobrir els colonitzadors italians i britànics.

En l'única peça d'opinió (7/10/93), l'articulista considera que Somàlia es "un país sin el menor asomo de legalidad, ajeno a toda civilización". La civilització tampoc es troba a la resta de l'Àfrica subsahariana, segons el periodista. "Sea como sea, el África Negra todavía necesitará muy a menudo la asistencia del mundo civilizado". Per explicar el

que no entén de l'Àfrica, l'autor del text fa ús d'un comodí literari: "El cor de les tenebres", de Joseph Conrad. "Esas imágenes de la bárbara anarquía evocan el viaje hacia las entrañas del mal y de la barbarie en 'El corazón de las tinieblas", escriu l'articulista. I segueix amb les comparacions amb l'obra de Conrad: "Como en el 'estado de naturaleza' en el que campa Aidid, aquel Kurtz que fuera pionero de la civilización ya era un hombre devorado por la primitiva, devastado por el horror que le había llevado a buscar –mediante la opresión y el miedo– la adoración idólatra de los nativos, para morir murmurando: '¡El horror! ¡El horror!'".

La Vanguardia

L'absència de la veu dels somalis del carrer en les informacions estudiades contribueix a mantenir els estereotips sobre l'Àfrica. En ser silenciada la seva veu, no podem saber què en pensen de la guerra ni dels seus dirigents ni quina opinió tenen de la intervenció dels Estats Units i les Nacions Unides ni quina vida quotidiana fan. Un silenci que reforça la creença que a Somàlia no hi ha una societat civil ni cap mena d'organització social.

En la mostra analitzada no trobem declaracions de cap somali del carrer. Sí que apareixen, en canvi, "somalíes", descrits com "esqueletos ambulantes" (9/12/92) i citats per polítics i militars, tant occidentals com somalis. "Sabemos que hay decenas de miles de somalíes que viven gracias a nosotros", declara el general estadounidense Thomas Montgomery (26/3/94). "Una tregua sería ventajosa para todos, incluidos los somalíes", assenyala Burhan Gutale, portaveu de l'Aliança Nacional Somali (10/10/93).

Uns somalis, que en una de les poques ocasions en que apareixen, encara que sigui de forma col·lectiva, es dediquen al saqueig. "Centenares de hombres, mujeres y niños invadieron sus pistas [de l'aeroport] arrancando cañerías, planchas metálicas, arramblando con todo lo que podían acarrear en sus espaldas", es pot llegir en la informació del dia 2 de març de 1995. Un any i mig abans, els joves somalis havien aparegut en una peça que informava sobre l'impacte als Estats Units de la captura dels seus soldats per part de les forces d'Aidid ("Las escenas televisadas de jóvenes somalíes paseando triunfalmente los cadáveres de soldados estadounidenses", 7/10/93).

En les fotografies que il·lustren les informacions estudiades només apareixen en dos cops somalis del carrer. En una (9/12/92), es pot veure a una dona descalça que,

ajupida, cuina al terra. En la foto, a una columna, no es poden veure més detalls. El peu de foto diu: "Una mujer somalí". En l'altra (4/3/95), una fotonotícia titulada "Muerte y pillaje en Mogadiscio", es pot veure a un grupat d'homes que carreguen paquets que treuen d'un edifici que no es pot identificar.

En resum, l'absència de la veu dels somalis del carrer, que fa creure que no hi ha cap mena d'organització social més enllà dels moviments armats, i la descripció d'aquests com a "fanáticos" reforcen els estereotips occidentals sobre l'Àfrica.

5. 3. 7. En relació amb la hipòtesi 7 ["Els diaris estudiats cauen en l'anomenada fixació tribal, que emfatitza la pertinença ètnica dels actors africans dels conflictes"].

La hipòtesi no queda confirmada perquè els diaris analitzats indiquen la pertinença ètnica dels actors somalis en comptades ocasions.

El País

Tan sols en una de les informacions estudiades (6/3/95) es destaca la pertinença ètnica dels principals dirigents de les organitzacions armades somalis: "Tanto Aidid como Mahdi pertenecen al mismo y poderoso clan, el hawiye". Unes línies més endavant es recorda a quin subclan pertany cadascú: "Pero mientras que Mahdi, de 56 años, rico hombre de negocios y antiguo diputado, forma parte del subclan abgal, que ha vivido tradicionalmente en la capital, Aidid, del subclan harb-gadir, fue pastor, militar y diplomático y completó su formación en Italia y en la antigua Unión Soviética."

Això no obstant, en algunes informacions s'incideix en el caràcter clànic del conflicte. Per exemple: "Las luchas entre clanes no han cesado desde 1991 y han hecho de Somalia un país sin Estado" (3/8/96). I també es destaca que Aidid i Ali Mahdi són caps d'un clan: "El clan del señor de la guerra somalí Mohamed Fará Aidid (...) eligió ayer en Mogadiscio a su hijo, Hussein Aidid, de 35 años, como su sucesor" (5/8/96); "El jefe del clan somalí que controla el norte de Mogadiscio, Ali Mahdi Mohamed, puso ayer a sus tropas en alerta máxima y amenazó con romper el alto el fuego" (6/8/96).

El Mundo

En la mostra estudiada, només en quatre peces s'indica la pertinença ètnica dels dirigents de les organitzacions armades somalis. Es tracta de d'una infografia (7/12/92), dues informacions (6/12/92; 12/12/92) i un text d'opinió (10/10/93). En la infografia, titulada "lucha de clanes", es vincula les organitzacions armades a un determinat clan. En la informació del dia 12 de desembre de 1992 es diu les formacions de Mohammed Farah Aidid i Ali Mahdi estan integrades per "dos subclanes enfrentados de la etnia Hawiye, la que forma el Congreso de Somalia Unificada". En l'altra informació (6/12/92), també s'indica que tant Farah Aidid pertanyen a subclans "que luchan entre ellos por el control de Mogadiscio" i "proceden del mismo clan, Hawiye, del centro de la nación". En la peça d'opinió, l'articulista escriu que Farah Aidid pertany al "subclan 'haber gdir".

En les dues entrevistes amb Farah Aidid (10/10/93 i 6/3/95) no s'indica la seva pertinença clànica. Tampoc apareix en cap ocasió la paraula "tribal", ni per qualificar el conflicte ni per descriure la societat somali. Sí que es considera, en algunes informacions, que la guerra és de caràcter clànic. "Según observadores internacionales, una buena parte de los guerrilleros de los distintos clanes que luchan por el poder han comenzado a abandonar Mogadiscio ante la inminente llegada de las fuerzas internacionales de paz", es pot llegir en una peça informativa del 9 de desembre de 1992.

ABC

Tan sols en una de les informacions analitzades s'indica la pertinença ètnica del actors africans del conflicte de Somàlia. Es tracta d'una infografia (10/12/92), titulada "los señores de la guerra", en què es destaca la pertinença clànica de quatre dirigents d'organitzacions armades somalis. El general Aidid "pertenece al clan Mawiye" (sic), el mateix que Mahdi. El general Morgan i el colonel Jess pertanyen, segons el suport gràfic, al clan darod.

La paraula "tribal" la trobem en l'únic article d'opinió (7/10/93). "El general Aidid convoca la reacción tribal contra lo que llama 'colonialismo USA', cuando se trata de la

más benéfica tutela internacional, única solución antes de la desintegración y el canibalismo”, escriu l'articulista.

La Vanguardia

En la mostra estudiada tan sols en dues informacions s'indica la pertinença ètnica dels principals dirigents somalis. En una de les informacions (3/8/96), ho fa en presentar Ali Mahdi Mohamed, “de la misma tribu de los hawiye [que Farah Aidid] pero perteneciente a un clan diferente”. En l'altra (12/12/92), es diu que les dues organitzacions armades que controlen Mogadiscio, la dirigida per Aidid i l'encapçalada per Ali Mahdi “pertenecen a dos clanes rivales de la misma tribu 'confederada' de los hawiye”.

La paraula tribal apareix en una informació (3/8/96), quan es recorda l'origen de la guerra. “En enero de 1991 empezó esta tragedia escalofriante en una sociedad tribal africana en la que italianos y británicos tuvieron sus colonias”. Una societat que, segons el que llegim unes línies després, en què les contradiccions entre els clans són ancestrals. “El sangriento hundimiento de Somalia, que durante veintiún años fue gobernada dictatorialmente por Said Barre, significa ante todo el fracaso de una forma de Estado incapaz de contener en su ámbito las ancestrales contradicciones de sus clanes, que sólo coinciden en hablar la misma lengua, el somalí, y en profesar la religión musulmana, en su versión sunita u ortodoxa”.

Per tant, els diaris estudiats no cauen en l'anomenada fixació tribal perquè tan sols en algunes peces incideixen en la pertinença ètnica dels dirigents polítics somalis.

5. 4. Conclusions

Les conclusions de la investigació dels quatre diaris analitzats pel que fa al tractament del conflicte de Somàlia són les següents:

5. 4. 1. En relació amb la hipòtesi 1 [“Els diaris estudiats donen més protagonisme a uns actors que a uns altres i no donen la veu, quasi mai, a alguns actors dels conflictes”].

La hipòtesi queda provada perquè els quatre diaris estudiats donen més protagonisme als actors polítics dels Estats Units i de la resta de la coalició internacional que no pas als actors somalis. Tampoc no donen la veu, quasi mai, a dos dels actors principals del conflicte: els combatents somalis i la població civil.

Els presidents George Bush i William Clinton i els alts càrrecs de l'Administració dels Estats Units apareixen sovint, citats de forma textual o de forma indirecta. Els dos principals dirigents de les organitzacions armades somalis, Mohammed Farah Aidid i Ali Mahdi Mohammed, apareixen en bona part de les ocasions de forma indirecta, esmentats pel periodista o els propis actors polítics occidentals. En tota la mostra, el diari *El País* reproduïx en tres cops les declaracions textuais d'Aidid (6/10/93 i 5 i 6/3/95). *El Mundo* és una excepció perquè Aidid és entrevistat en dues ocasions (10/10/93 i 6/3/95) i es reproduïxen sovint declaracions seves. El diari *ABC* cita textualment només en dos cops les declaracions d'Aidid (4 i 6/3/95) mentre que *La Vanguardia* ho fa en una ocasió (10/10/93).

Els combatents somalis no tenen veu en les informacions ni es contrasten els fets dels quals són acusats. “Al parecer, los somalíes dispararon primero, y los legionarios respondieron”, es pot llegir en l'entradeta del diari *ABC* (11/12/92) en què s'informa de la mort de dos somalis a mans de soldats francesos. La informació està basada, exclusivament, com en els altres diaris, en fonts de la coalició multinacional.

La població civil té veu en comptades ocasions. I és presentada com a passiva (“en general parece aceptar con alivio la presencia de la fuerza de intervención, exhausto por dos años de guerra civil”; *El País*, 9/12/92), receptiva a la intervenció multinacional (“la gente de Somalia ha respondido con aprecio y de forma positiva”; *El Mundo*, 10/12/92), dedicada a endur-se tot el que havien deixat els soldats dels Estats Units (“Una filia india de somalíes, finas siluetas iluminadas por el atardecer, acarreaban sobre las dunas de las playas de Mogadiscio tubos y planchas metálicas abandonadas por los marines”; *La Vanguardia*, (3/3/95), víctima dels atacs dels Estats Units (“Tres de los hospitales de la ciudad se encontraban ayer repletos de personas heridas en el ataque de los ‘cascos azules’”; *El Mundo*, 5/10/93) i capaç de celebrar amb balls la mort dels tripulants estadunidencs (“Decenas de somalíes bailaban alegremente alrededor de los cadáveres y expoliaban a las víctimas como aves de rapiña”; *El País*, 6/10/93).

Els actors somalis també apareixen menys que els occidentals en les fotografies que il·lustren la mostra estudiada. En el diari *El País*, de les vint fotografies publicades, en cinc apareix la població civil; en una, els combatents i en dues, Mohammed Farah Aidid. En cap de les fotos sobre la població civil s’identifiquen les persones que hi apareixen. En *El Mundo*, de les 29 fotografies, cinc corresponen a Aidid, set a la població civil, que tampoc es identifica, i una als milicians. En el diari *La Vanguardia*, de les 14 fotografies, en tres apareix la població civil, que no és identificada, i en tres més apareixen els dirigents de les organitzacions armades somalis Mohammed Farah Aidid i Ali Mahdi Mohammed. Aidid apareix sol en una i al costat de Ali Mahdi en una altra. Aquest també apareix juntament amb l’emissari dels Estats Units, Robert Oakley.

5. 4. 2. En relació amb la hipòtesi 2 [“Els diaris estudiats descriuen alguns dels actors locals de forma pejorativa”].

La hipòtesi queda provada: els quatre diaris estudiats descriuen, en moltes ocasions, els actors somalis de forma pejorativa.

Les paraules “clanes rivales”, “facciones rivales”, “clanes guerrilleros”, “bandas armadas”, “grupos revoltosos”, entre d’altres, són utilitzades en algunes peces dels diaris per referir-se a les organitzacions armades somalis. El qualificatiu permet substituir, així, el nom de l’organització, que apareix en poques ocasions. Els dos

principals dirigents de les organitzacions armades somalis, Mohammed Farah Aidi i Ali Mahdi Mohammed, també són descrits de forma pejorativa en bona part de les peces analitzades: "señor de la guerra", "jefe de clan", "jefe de una de las facciones más violentas", entre d'altres.

En el diari *El País*, l'Aliança Nacional Somali (ANS) només és citada en tres informacions, en què es recorda que Aidid és el seu líder. En les altres ocasions, Aidid és presentat com "uno de los señores de la guerra" (4/12/92), "principal señor de la guerra" (9/12/92 i 3/8/96), "jefe guerrillero somalí" (6/10/93), "el más temible de los señores de la guerra" (6/3/95) i "jefe de una de las facciones más violentas" (3/8/96). Ali Mahdi Mohammed, amb forta implantació a la capital, és presentat en relació a Aidid: "rival" d'Aidid (2/3/95, 4/3/95 i 5/3/95), "mayor enemigo" d'Aidid (6/3/95), "eterno rival" d'Aidid (3/8/96), però també "jefe del clan somalí que controla el norte de Mogadiscio" (6/8/96).

En el diari *El Mundo*, l'Aliança Nacional Somali apareix amb el seu nom en quatre peces. I en dues, les entrevistes a Aidid, es recorda que aquest és el dirigent de l'Aliança. Aidid és presentat com "señor de la guerra" (6/10/93; 7/10/93; 6/8/95) i "jefe de clan" (8/10/93). Tanmateix, en algunes ocasions no se'l tracta de forma pejorativa: "héroe de la guerra contra Bush" (opinió; 10/10/93), el "pequeño gran enemigo en Somalia" de Bush (9/10/93) i el "general cuya habilidad reconocieron hasta los americanos" (3/8/96).

En el diari *ABC*, els combatents somalis també són descrits com "grupos de niños armados" (6/12/92). El Congrés Unit Somali, la organització d'Aidid que forma el gruix de l'Aliança Nacional Somali, apareix en dos cops. I en una, Aidid és presentat com el líder del Congrés. En les restants peces en què apareix, Aidid és descrit com "jefe guerrillero somalí" (5/10/93), "general rebelde" (6/10/93, 8/10/93 i 10/10/93), "dirigente" (2/3/95), "el más notable de los señores de la guerra somalíes" (4/3/95) i "uno de los 'señores de la guerra'" (6/3/95).

En el diari *La Vanguardia*, tan sols en tres cops apareix el nom d'una organització armada somali (9/12/92, 10/10/93, 25/3/94). I en dos, s'identifica a Aidid com el cap de l'Aliança Nacional Somali. En la resta, Aidid és presentat com "el más pujante señor de la guerra somalí" (9/12/92), "señor de la guerra' somalí" (6/10/93), "líder guerrillero somalí" (7/10/93) i "líder guerrillero" (9/10/93), "héroe de la resistencia"

(2/3/95) i “señor de la guerra” (3/8/96). I després de la seva mort, s’incideix en què “Aidid fue el más destacado jefe somalí que plantó cara a los soldados estadounidenses desafiando su fuerza, hasta que se retiraron” (3/8/96).

5. 4. 3. En relació amb la hipòtesi 3 [“Els diaris estudiats sovint no fan referència a les causes que han provocat el conflicte”].

La hipòtesi queda provada perquè els quatre diaris sovint no fan referència a les causes que han provocat el conflicte. Tanmateix, en algunes peces, poques en relació a les publicades sobre el conflicte, sí que expliquen que les causes de la guerra cal buscar-les en el col·lapse i posterior caiguda del règim de Siad Barre, el gener de 1991, i en la lluita pel poder entre les diferents organitzacions armades.

El diari *El País* recorda en quatre ocasions les causes del conflicte mentre que *El Mundo* ho fa en tres. *ABC* es refereix a la caiguda de Siad Barre en un peça, un breu (6/3/95). *La Vanguardia* incideix en l’origen de la guerra civil en tres informacions.

5. 4. 4. En relació amb la hipòtesi 4 [“Els diaris estudiats mitiguen les implicacions occidentals en els conflictes”].

La hipòtesi queda provada perquè en la mostra dels diaris estudiats es mitiguen les implicacions occidentals en el conflicte somali en rebaixar el nombre de morts somalis causats per la coalició multinacional el setembre i octubre de 1993. En canvi, els diaris analitzats informen abastament de la mort dels soldats dels Estats Units, l’octubre de 1993. Els diaris estudiats no es refereixen o ho fan d’una forma succinta a l’antic suport dels Estats Units i la Unió Soviètica al règim de Siad Barre.

El diari *El País* utilitza 13 paraules per informar de la mort dels somalis, en els combats d’octubre de 1993: “Entre los somalíes, según la Cruz Roja, han muerto alrededor de 300 personas” (5/10/93). Quant les morts de somalis d’un mes abans (300, segons MAYALL: 1996, 192), el diari ni les recorda. Contrasta el poc espai donat a les morts dels somalis amb la informació, bastant detallada, sobre la mort i captura dels soldats dels Estats Units.

El diari *El Mundo* no informa del nombre de morts somalis l'octubre de 1993. Tan sols incideix en el fet que tres hospitals estan plens ("Tres de los hospitales de la ciudad se encontraban ayer repletos de personas heridas en el ataque de los 'casco azules"; 5/10/93). El testimoni d'un "informador canadiense" és esfereïdor: "Los quirófanos están llenos. La gente yace en el suelo sobre charcos de sangre". En canvi, el diari informa abastament de la mort dels soldats dels Estats Units. Les morts somalis a mans de les forces multinacionals són recordades en una peça d'opinió (10/10/93).

El diari *ABC* rebaixa el número de morts somalis en els combats d'octubre de 1993 ("docenas de civiles muertos"; 5/10/93) i no recorda els d'un mes abans.

El diari *La Vanguardia* no informa de les morts de somalis l'octubre de 1993, un fet que contrasta amb l'espai donat a la captura del pilot dels Estats Units Michael Durant i la mort de soldats del mateix país. Les morts somalis de setembre de 1993 són recordades en una cronologia (3/3/95), en què es rebaixa a 70 el nombre de morts.

5. 4. 5. En relació amb la hipòtesi 5 ["Els diaris estudiats descriuen, quan n'hi ha, la intervenció occidental amb valors positius"].

La hipòtesi queda provada: els diaris estudiats presenten la intervenció de les forces multinacionals amb valors positius, tot qualificant-la, en moltes informacions, com "humanitària" i destacant-ne el fet que l'operació millorarà la sort dels somalis.

Els diaris també subratllen, en algunes peces del primer període estudiat, l'acceptació per part dels somalis del desplegament dels soldats dels Estats Units i l'èxit de l'operació. Un èxit que es discuteix en diverses informacions i articles d'opinió, sobre tot a partir del tercer període estudiat, el dedicat a la retirada dels soldats dels Estats Units. La retirada passa quasi desapercebuda, i contrasta amb el volum de peces dedicades anteriorment al desplegament de l'*Operació Restablir l'esperança*.

El diari *El País* la missió encapçalada pels Estats Units és qualificada d'humanitària en nombroses peces informatives. Per exemple: "Ésta es la tercera intervención militar de Estados Unidos en un país extranjero desde que Bush accedió a la presidencia y la

primera en que el objetivo no es político ni militar, sino puramente humanitario" (4/12/92).

A més del caràcter humanitari, l'operació és presentada, en algunes informacions, com desitjada pels somalis. Per exemple: "El alivio popular fue general en Somalia" (9/12/92).

Això no obstant, el diari reconeix, en una peça del segon període, que el desplegament militar dels Estats Units a Somàlia ha estat un fracàs ("La intervención en Somalia, que se inició a finales del año pasado como una misión humanitaria, ha terminado convirtiéndose en el peor episodio militar en el que participa Estados Unidos desde la guerra del Golfo"; 5/10/92). La paraula fracàs apareix en una informació de la retirada de les Nacions Unides ("Pero el fracaso de la ONU es patente tanto en lo militar como en lo político"; 2/3/95).

Al diari *El Mundo* l'operació *Restablir l'esperança* es presentada amb valor positius, sobre tot emfatitzant el seu caràcter humanitari i la bona acollida per part dels somalis. Per exemple: "Alrededor de 500.000 refugiados somalíes podrían volver a Mogadiscio en las próximas semanas movidos por el sentimiento de confianza y seguridad creado tras la intervención militar que con fines humanitarios llevan a cabo en Somalia tropas norteamericanas y francesas" (12/12/92).

Tanmateix, en segon període analitzat es fa referència als "reveses militares" (9/10/93) dels Estats Units. I en el quart període s'indica que l'operació ha estat un fracàs: "Llegaron un 9 de diciembre de 1992 por la noche sin tener que usar apenas sus armas y acompañados por las cámaras de televisión de medio mundo. Ayer se marcharon de Somalia a tiro limpio, dejando el país sumergido en el mismo caos que se encontraron" (3/3/95).

El diari *ABC* presenta el desplegament dels Estats Units amb valors positius. Es destaca que es fa per repartir "ayuda humanitaria" (4/12/92) per "salvar vidas humanas durante las Navidades" (6/12/92). Una missió que es qualificada, fins i tot, de civilitzadora en un text d'opinió: "Frente al caos de la violencia, el despliegue de 'casco azul' procedentes de treinta y tres países, en misión civilizadora, ha logrado que muchos somalíes no mueran de hambre" (7/10/93).

L'*Operació Restablir l'esperança* es considerada un èxit en els tres primers períodes de la mostra. L'optimisme desapareix en el quart període, dedicat a la retirada de les Nacions Unides, quan es pot llegir: "En 1993, la ONU había puesto precio a la cabeza de Aidid, a quien responsabilizó por la muerte de veinticuatro 'cascos azules' paquistaníes. Dos años después, la comunidad internacional se da por vencida frente a Aidid y los señores de la guerra y lleva a cabo una escandalosa retirada que deja las cosas donde estaban antes de su intervención" (4/3/95).

El diari *La Vanguardia* també presenta l'*Operació Restablir l'esperança* com humanitària, per evitar la mort de somalis. Per exemple: "Una intervención militar cuyo objetivo de impedir la muerte de inanición de dos millones de somalíes no es ya cuestionado por nadie" (10/12/92).

En una de les peces dedicades a la retirada dels soldats dels Estats Units, es reproduïxen les declaracions del seu comandant, Thomas Montgomery, que qualifica d'èxit la missió (26/3/94). Un optimisme que no comparteix el corresponsal a Beirut, en escriure: "El fracaso internacional en Somalia deja a sus habitantes enfrentados con sus propios problemas" (24/3/94). En el quart període es destaca, de nou, el fracàs de l'operació ("la ONU termina su desafortunada misión de dos años en Somalia"; 2/3/95).

5. 4. 6. En relació amb la hipòtesi 6 ["Els diaris estudiats transmeten uns estereotips sobre l'Àfrica (incapacitat per a governar-se, violència innata, corrupció generalitzada, manca de societat civil,...), que formen part de l'imaginari col·lectiu occidental des de la colonització"].

La hipòtesi queda provada perquè els diaris estudiats incideixen en els trets que es poden considerar negatius (estructura clànica, violència, passivitat...) i descriuen, en algunes informacions i anàlisis, els somalis com a "fanàtics". A més, en no donar la veu als somalis del carrer es reforça l'imaginari sobre una Somàlia sense capacitat d'organització social.

Al diari *El País* els somalis són presentats, en bona part de les peces, com subjectes passius, que accepten "con alivio la presencia de la fuerza de intervención" (9/12/92) o

presencien l'arrossegament de "dos soldados norteamericanos (...) por las calles de Mogadiscio" (5/10/93).

Uns somalis que pertanyen a un poble que "habla un mismo idioma y practica una misma religión, la musulmana, aunque sujeta a diferentes grados de fanatismo" (3/3/95). Són descrits com fanàtics, i també orgullosos ("El orgullo forma parte de la fibra existencial de los clanes somalíes", 3/8/96), que viuen en "un país inexistente" (6/3/95) quan no "fantasmagórico" (3/8/96).

Al diari *El Mundo* els somalis no tenen veu en les informacions, un fet que contribueix a mantenir un dels estereotips sobre l'Àfrica: la manca de societat civil. Uns somalis que tenen com activitats principals la droga ("la gente se arremolina en torno a la droga recién llegada", 6/3/95) i el segrest ("El secuestro del blanco es el deporte de moda en Somalia", 6/3/95).

Al diari *ABC* els somalis són presentats com persones passives, que segueixen "encantados el espectáculo" (10/12/92) del desplegament de l'operació *Restablir l'esperança*, o que celebren amb "jolgorio" (6/10/93) sobre "los restos calcinados de los helicópteros" dels Estats Units. Convertits en "muchedumbre" (2/3/95), saquejen les instal·lacions de l'aeroport de la capital.

Uns somalis, que "nacen naturalmente guerrilleros" (7/12/92, reproducció d'unes declaracions d'un ambaixador dels Estats Units), i que viuen en "un país sin el menor asomo de legalidad, ajeno a toda civilización" (7/10/93, opinió).

Al diari *La Vanguardia* els somalis són presentats com persones passives ("Sabemos que hay decenas de miles de somalíes que viven gracias a nosotros", reproducció de les declaracions d'un general dels Estats Units, 26/3/94), dedicades al saqueig ("Centenares de hombres, mujeres y niños invadieron sus pistas [de l'aeroport] arrancando cañerías, planchas metálicas, arramblando con todo lo que podían acarrear en sus espaldas", 2/3/95). En una fotonotícia ("Muerte y pillaje en Mogadiscio", 4/3/95) també apareixen tot saquejant unes instal·lacions.

5. 4. 7. En relació amb la hipòtesi 7 [“Els diaris estudiats cauen en l’anomenada fixació tribal, que emfatitza la pertinença ètnica dels actors africans dels conflictes”].

La hipòtesi no queda provada en tota la mostra analitzada. Els quatre diaris estudiats només indiquen la pertinença ètnica dels dirigents polítics somalis en comptades ocasions. En canvi, el conflicte es titllat de “clànic” en moltes informacions.

La pertinença ètnica de Mohamed Farah Aidid i de Ali Mahdi Mohammed s’indica en una peça de la mostra analitzada del diari *El País*, en quatre d’*El Mundo*, en una de l’*ABC* i en dues de *La Vanguardia*. No es pot considerar, doncs, que els diaris caiguin en l’anomenada *fixació tribal* perquè no és repeteix en cada informació quin és el clan de cadascun dels principals actors polítics somalis. Fins i tot en les dues entrevistes a Aidid, publicades pel diari *El Mundo*, no s’indica a quin clan pertany aquest dirigent.

La paraula tribal apareix en un text d’opinió del diari *ABC* (7/10/93) i en una informació de *La Vanguardia* (3/8/96). En el primer, l’articulista utilitza tribal de forma pejorativa: “El general Aidid convoca la reacció tribal contra lo que llama ‘colonialismo USA’, cuando se trata de la más benéfica tutela internacional, única solución antes de la desintegración y el canibalismo”. En el segon, tribal es utilitzada com a sinònim de clan, i no es pot considerar que s’utilitzi de forma pejorativa com en el cas de l’*ABC*.

6. ESTUDI DE CAS: RWANDA

6. 1. Descripció del conflicte

6. 1. 1. Societat i cultura

A diferència de bona part dels països africans, Rwanda està habitat per un sol poble, que parla la mateixa llengua, el kinyarwanada, i que comparteix els mateixos trets culturals (NYAGAHENE, 1991: 19). No hi divergències entre els estudiosos sobre el fet que a Rwanda hi ha un sol poble, el rwandès, però sí sobre què són els hutus, els tutsis, i els twas, les tres comunitats que el formen. El mateix Nyagahene sosté que

“le Rwanda constituait et constitue encore une entité nationale formé de trois catégories sociales souvent appelées (à tort) ‘ethnies’ : les Bahutu, les Batutsi et les Batwa”
(NYAGAHENE, 1991: 21)

Per a Nyagahene són “categories socials” el que per a Chrétien són

“trois groupes (twa, hutu et tutsi) appelés aujourd’hui ‘ethnies’
(CHRETIEN, 1995 : 85)

En canvi, per a Maquet (1954) són “castes”, per a Louis (1963) “grups ètnics”, i per a D’Hertefeldt (1971) “classes socials”.

Es pot discutir que hutus, tutsis i twas siguin ètnies, perquè les tres comunitats tenen la mateixa cosmovisió, parlen la mateixa llengua i viuen en el mateix territori¹. Per tant,

“Ainsi en ce qui concerne le Rwanda et le Burundi, si l’on prend en considération les seuls éléments linguistiques et géographiques dans la détermination des ethnies on devrait dire qu’il n’y a pas des d’ethnies au Rwanda et au Burundi.”

(MANIRAGABA BALIBUTSA, 1991:98)

Tampoc es podria parlar de classes socials, perquè si bé durant la monarquia l’aristocràcia estava formada per tutsis, bona part dels tutsis es dedicaven a la

¹ Roland Breton identifica deu elements en la formació d’una ètnia: la llengua, la composició racial, la demografia, el territori, l’economia, les classes socials, la cultura, el medi urbà, la metròpoli i les institucions polítiques. Els elements estan classificats en tres categories, la preestructura (demografia, llengua, territori, composició racial), la estructura (cultura, classes socials, economia) i postestructura (institucions polítiques, metròpoli, medi urbà). BRETON, R. (1981) *Les ethnies*. París: PUF.

ramaderia i l'agricultura i alguns hutus eren dirigents, sobretot al nord de Rwanda (CHRÉTIEN, 1995: 86).

Abans de la colonització, a partir de principis del segle XX, ja existia un sentiment de pertinença nacional rwandesa en les tres comunitats, amb una llengua i una cultura comunes, i l'ocupació del territori i l'acceptació d'unes institucions polítiques (MBONIMANA: 2001), en aquest cas la monarquia tutsi. I també existia la identificació d'hutu, tutsi i twa, uns termes que, per tant, no van ser introduïts pel europeus (NKUSI: 2003, 128). Tres comunitats que no són homogènies, perquè, per exemple, un estudiós va identificar quatre categories de tutsis².

Hutus i tutsis practicaven l'exclusió social dels twas, mentre que hi havia algunes grups que no se sentien identificats amb cap de les tres identitats i d'altres que tenien una branca familiar hutu i una altra tutsi³. Tots respectaven els tabús alimentaris i sexuals⁴,

“Ainsi les Batutsi comme la plupart des Bahutu refusaient de manger de mouton alors que certains Bahutu et tous les Batwa en mangeaient sans problème (...)

Ainsi généralement les Batutsi évitaient de manger ou boire avec les Bahutu ou avec les Batwa tout comme certains Bahutu évitaient à manger ou de boire avec les Batwa (...)

En troisième lieu le *kunêna*⁵ pouvait s'appliquer au refus de partager la même couche avec telle ou telle personne à cause de sa tenue individuelle ou à cause de son appartenance sociale. C'est donc ici la répulsion sexuelle qui, généralement, allait de pair avec les interdits alimentaires (première forme de répulsion) car vous ne pouviez pas partager votre couche avec quelqu'une ou quelqu'un qui appartenait à un groupe qui ne respecte pas les mêmes interdits alimentaires que le groupe auquel vous appartenez (...)

(MANIRAGABA BALIBUTSA, 1991: 101)

La consciència d'una pertinença identitària diferenciada en tres comunitats es forma a partir del segle XVIII (NKUSI, 2003: 129), quan es consolida una aristocràcia tutsi, fruit d'un procés de conquestes.

² “Même à l'intérieur des 'Tutsi' par exemple, Léon Delmas a pu identifier quatre catégories de tutsi”.
(NKUSI 2003: 128).

Nkusi cita DELMAS, Léon (1950) *Généalogie de la noblesse du Rwanda. Les Batutsi*. Kabgayi. 1950.

³ Nkusi (2003, 129) cita “les Abagesera Abazirankende dont certaines familles sont hutu et d'autres tutsi”.

⁴ Maniragaba Balibutsa (1991: 100) no parla de tabús sinó de “repulsió social”, una manifestació que en kinyarwanda es coneix com *kunêna*.

⁵ Veure nota 4.

Les tres comunitats, tutsi, hutu i twa,

“y étaient désignés para le terme *amooko* qui s’appliquait également aux clans: il s’agissait donc de groupes héréditaires en filiation patrilinéaire, dotés en outre de vocations socio-culturelles (élevage, agriculture, forge, poterie, etc.), qui étaient surtout mises en scène autour du pouvoir royal, ce qui souligne la dimension politique ancienne du problème.”

(CHRÉTIEN, 1995: 85)

Les recerques arqueològiques fetes després de la Segona Guerra Mundial han permès enterrar la tesi de la literatura colonial i postcolonial sobre el poblament de Rwanda en tres onades: una primera de twas, una segona d’hutus bantús i una tercera de tutsis nilòtics.⁶ Una tesis que es basa més en suposicions que no pas en dades científiques (KANIMBA MISAGO, 2003: 48). Les dades,

“de l’archéologie –quoiqu’encore réduites– peuvent nous permettre d’orès et déjà de sortir des anciens mythes et idéologies jadis en cours. La pastoralisme ne peut plus être lié à des populations hamites (ou éthiopiens) d’arrivée récente.

Quoiqu’il en soit nous voyons qu’entre le premier millénaire avant notre ère et le 10e siècle après J.C. tous les éléments technologiques de production économique (agriculture, élevage, métallurgie, poterie) sont tout à fait établis dans le pays.”

(NYAGAHENE, 1991: 29)

A una conclusió semblant arriba un altre historiador, Kanimba Misago, quan escriu,

“On peut avancer qu’il y avait un groupe de négroïdes sur lequel sont venus s’ajouter d’autres groupes soudanais, couchitiques et bantu. La processus a commencé vraisemblablement avant le premier millénaire B.C. En effet, la poterie ancienne pourrait remonter à cette période. Mais c’est au cours du premier millénaire que l’usage de la poterie et de la métallurgie est attesté.

La longue coexistence de ces groupes (autochtones et immigrants) a abouti à la fusion d’éléments culturels et linguistiques ainsi que des gènes.”

(KANIMBA MISAGO, 2003: 75)

El mite fundador de Rwanda va ser utilitzat per la monarquia per legitimar-se i fer dels tutsis els seus aliats (SEMUJANGA, 2003: 23). És un mite considerat per alguns autors

⁶ Alguns autors defenen que Rwanda es va poblar en tres onades: la primera, de twas, que es dedicaven a la caça i produïen ceràmica; la segona, d’hutus, agricultors, arribats en una de les migracions bantús a principis de la nostra era; i la tercera, de tutsis, procedents de la regió del Nil el segle XIII o XIV, dedicats a la ramaderia. Entre els autors que defenen el poblament per onades, una tesi que encara té adaptes, destaquen ERNY, P. (1994) *Rwanda 1994. Clés pour comprendre le calvaire d’un peuple*. París. L’Harmattan; VAN NOTEN, F. (1983) *Histoire archéologique du Rwanda*. Tervuren: Musée Royal de l’Afrique Centrale. i KAGAME, A. (1943) *Inganji Karinga*. Kabgayi.

com el fonament de "la ideologia de la desigualtat" (MANIRAGABA BALIBUTSA, 1999: 103), perquè estableix un ordre moral, en què els tutsis ocupen el primer lloc, els hutus, el segon, i els twas, el darrer.

El mite, transmès oralment i del qual se'n han recollit diferents variants, rep el nom de Gihanga, l'ancestre dels "homes de Rwanda" (Banyarwanda, en llengua kinyarwanda) i d'origen celestial. Què diu el mite? Doncs que Gihanga tenia tres fills, Gahutu, Gatutsi i Gatwa, ancestres mítics dels tutsis, hutus i twas. Poc abans de morir, Gihanga va voler que els fills passessin una prova, amb la finalitat d'escollir el seu descendent, el cap del llinatge. Per a provar-los, un dia, reunits tots, va donar una gerra de llet a cadascun dels tres fills, que haurien de tornar el dia següent. De tots tres, tan sols Gatutsi la va conservar plena. Gahutu la va tornar mig plena, mentre que Gatwa, va presentar la gerra buida. En veure que Gatwa s'havia begut la llet, Gihanga el va rebutjar, tot maleint-lo. A Gahutu li va dir que estaria a les ordres de Gatutsi, el fill que va ser escollit com a cap del llinatge.

El mite es transmet de pares a fills en qualsevol de les variants. Wilhem Mensching, un dels autors clàssics de la literatura colonial sobre Rwanda⁷, en va recollir més de deu, en els quals Gatutsi sempre respon a la prova mentre que els altres germans, Gahutu i Gatwa no la passen⁸. En una de les variants del mite apareix una dona, filla també de Gihanga, en aquest cas anomenat Imana, també d'origen diví. A la filla, que se li cau la llet, Imana li diu:

"ton lait se trouve dans ton sein. Laisse-toi épouser pour un Hutu pour qu'il te donne du lait!". (MANIRAGABA BALIBUTSA, 1999: 107)

Quan els primers blancs arriben a Rwanda, a finals del segle XVIII⁹, es troben amb una monarquia tutsi, que té una organització política en la qual destaquen dues institucions, l'*igikingi* i la *uburetwa*. Dues institucions de les quals,

"on ne pourra en saisir la nature et la portée qu'en les replaçant dans le contexte général de la société qui les a vues naître et se développer, une société tributaire et dont l'administration est diversifiée et essentiellement fiscale." (MBONIMANA, 2003: 35)

⁷ William Mensching va ser un pastor protestant que va recollir als anys 1910, durant la seva estada a Rwanda, contes i tradicions orals. La seva obra de referència es: *Rwanda Eine selbstdarstellung des Volkes in Alten Uberlieferungen* Stadthagen: General-Anzeiger Verlag. 1987.

⁸ Maniragaba BALIBUTSA (1999, 107) descriu les diferents variants del mite de Gihanga recollits per William Mensching.

⁹ El primer blanc en explorar Rwanda va ser l'austriac Oskar Baumann, el 1892. Henry M. Stanley hi va passar una nit, del 9 al 10 de març de 1876 al costat del llac Ihema.

L'*igikingi*¹⁰ ha estat definit com un "domini pastoral reservat"¹¹, és a dir una zona del territori que només podia ser usat pels grups o persones designades per la cort del rei o als caps militars. Una pràctica, iniciada durant el regne de Gahindiro, en els anys 1840, que va tenir com a conseqüència que s'acabessin les terres de pastura d'ús col·lectiu (MBONIMANA, 2003: 36).

Amb l'*igikingi*, es va deixar sense pastura a bona part dels petits ramaders i sense terra a molts agricultors.

"En fait le processus déclenché par l'invention des domaines restreints a donné naissance à un chaos qui permet aux élites de multiplier les prétextes pour exploiter leurs inférieurs éleveurs ou agriculteurs. Une paupérisation générale de la masse des habitants du pays en résulte, affectant la plupart des éleveurs autant que les agriculteurs."

(VANSINA, 2001: 171)¹²

I l'extensió del domini pastoral va provocar una fractura entre les comunitats hutu i tutsi perquè bona part dels privilegiats amb l'*igikingi* eren tutsi. Una fractura entre hutus i tutsi que tenia una base econòmica,

"et une hiérarchisation ethnique là où auparavant il y avait coexistence et autonomie relative."

(NKURIKIYIMFURA, 1994: 96-97)¹³

L'*igikingi*, que es va aplicar més a l'est i centre del país, va ser suprimit per l'administració belga el 1929. Tanmateix, es va mantenir en molts indrets fins el maig de 1960, quan el resident especial, el coronel Guy Logiest, va signar un decret.

L'altre institució de dominació, la *uburetwa*, va ser més injusta encara (MBONIMANA, 2003: 39). La *uburetwa*, que es va implantar als anys 1870, durant el regnat de Rwabugiri, consistia en l'obligació dels camperols de cultivar la terra per als caps tradicionals durant dos dies a la setmana. Una pràctica que no va passar

¹⁰ En kinyarwada, el plural d'*igikingi* és *ibikingi*.

¹¹ Definició feta per VANSINA, J. (2001) *Le Rwanda ancien. Le royaume nyiginya*. París: Karthala.

¹² Citat per MBONIMANA (2003: 38).

¹³ Citat per MBONIMANA (2003: 38).

desapercebuda a l'etnòleg Jan Czekanowski¹⁴, a principis del segle passat, en considerar que a la societat rwandesa hi havien quatre classes socials,

“la classe privilégiée composée presque exclusivement de Tutsi; la classe des guerriers ngabo qui n’ont pas l’obligation de cultiver les champs de leurs chefs; la classe formée par les *biletwa*, c’est-à-dire des paysans libres sans propriété foncière: ils travaillent la terre de la couronne et font 2 à 3 jours de corvée para semaine pour le chef de tribu. Ils ont en outre le devoir de payer les impôts; la quatrième classe est formée de *Batwa*.”
(MBONIMANA, 2003: 40)

La *uburetwa*, també coneguda per *ubunetsi* i *ubutaka*, afectava en bona part als agricultors hutus, forçats a dedicar una part important del seu temps a conrear les terres dels caps. La imposició de

“cet *uburetwa* aux agriculteurs et non aux pasteurs fut la dernière goutte qui fit déborder le vase. Elle précipita très rapidement un clivage social qui allait déchirer la société de haut en bas en deux catégories sociales hiérarchisées, appelées désormais Tutsi et Hutu”.
(VANSINA, 2001: 171)¹⁵

La pràctica de la *uburetwa* va ser

“la manifestation la plus haïe et la plus humiliante, même si elle ne frappait pas tous les Hutu : elle signifiait la servitude des Hutu à l’égard de la minorité dominante. Tous les Tutsi n’appartenaient pas, de loin, à cette minorité mais exemptés de la corvée, ils firent, à juste titre, figure de privilégiés.”
(RWABUKUMBA I MUDANDAGIZI, 194: 21)¹⁶

L'administració colonial belga va reformar la *uburetwa* el 1927: va reduir de dos a un els dies en què els camperols havien de treballar per els seus caps i va estendre el tribut a

“chaque contribuable ou homme adulte valide (H. A. V.). En d’autres termes, l’*uburetwa* fut généralisé et les chefs et les sous-chefs auxiliaires de l’administration coloniale furent les bénéficiaires de ce changement.”
(MBONIMANA, 2003: 43)

No va ser fins el 1949, quan la *urubetwa* va ser substituïda, per ordre del rei Mutara Rudahigwa, per un impost que s’havia de pagar en efectiu.

¹⁴ Jan Czekanowski va recórrer Rwanda en el marc de l'expedició alemanya Mecklenburg. La seva obra de referència és: *Forschungen im Nil-Kongo Zwischengebiet*. 5 volums. Leipzig. 1917.

¹⁵ Citat per MBONIMANA (2003: 41).

¹⁶ Citat per MBONIMANA (2003: 42).

La fractura social entre hutus i tutsis, a la qual hi van contribuir tant el mite de Gihanga com l'aplicació de polítiques coercitives per part de la monarquia –*igikingi* i *uburetwa*–, es va consolidar amb l'arribada dels europeus, a finals del segle XVIII, i la propagació de l'anomenat mite hamita¹⁷.

El mite hamita va ser una construcció dels primers europeus que van trepitjar Rwanda, sobretot exploradors, autoritats colonials i missioners, impressionats per la sofisticada organització social que va trobar, i una aparent divisió social del treball entre les tres comunitats. Amb la seva mirada eurocèntrica, els primers europeus consideren que aquella societat jerarquitzada, amb cosmovisió, religió i llengua propis, no pot ser africana, negra, sinó que és originària d'Àsia (SEMUIJANGA, 2003: 24). I en els escrits, les autoritats colonials no amaguen el seu menyspreu pels hutus i l'admiració pels tutsis. Per exemple, el primer resident (autoritat colonial) alemany, Richard Kandt, escriu sobre els hutus:

“Les Wahutu ont un comportement étrange. En présence de leurs maîtres, ils sont graves et réservés et se dérobent aux questions. Mais lorsque nous sommes seuls avec eux, ils nous disent presque tout ce que nous voulons savoir et même ce que je ne voudrais pas savoir, car je suis impuissant devant leurs requêtes et leurs difficultés, lorsqu'ils se plaignent de l'oppression qu'ils doivent subir et de leur privation totale de tout droit”.

(LUGAN, 1980: 30)

En canvi, un explorador, el duc de Mecklenburg, exalta els tutsis:

“Leurs manières et leur langage étaient très distingués. On avait l'impression d'avoir devant soi une autre classe d'hommes qui n'avaient rien d'autre que commun avec les 'nègres' que la couleur noire de leur peau”.

(LUGAN, 1980: 132)

Per tant, el mite hamita es construeix a partir de la creença per part dels europeus que la civilització rwandesa té arrels asiàtiques, no africanes, i de la revalorització del tutsi i

¹⁷ Hamita procedeix de Ham, també conegut per Cam, un dels tres fills de Noé, segons el Gènesi. Ham li va faltar al respecte a Noé quan aquest anava ebri (Gènesi 9: 21-24). En resposta, Noé va anunciar que cauria una maledicció sobre Canà, un fill de Noé. La tradició cristiana defèn que els descendents de Sem són els pobles semites; els de Jafet, els indoeuropeus; i els de Ham, els nilòtics.

la inferiorització del hutu mitjançant les premises científiques “bantu hutu” i “hamita tutsi”. A partir,

“de cette construction des figures antithétiques du Hamite-Tutsi et du Bantou-Hutu selon l’imagerie occidentale du Noir, le Mututsi est élu comme le ‘meilleur pour commander’ et devient l’allié du pouvoir colonial, d’abord allemand, puis belge.”

(SEMUIJANGA, 2003: 25)

El “blanc amb pell negra”, és a dir, el tutsi, és convertit en aliat de les autoritats colonials. Per contra, l’hutu, “bantu i negre”, és discriminat i reduït a servidor, perquè es crea un altre mite: que és incapaç de governar (SEMUIJANGA, 2003: 26).

6. 1. 2. Història colonial: ocupació alemanya

Una expedició encapçalada per G. A. von Götzen entra el maig de 1894 a Rwanda. Dos anys abans, Oskar Baumann¹⁸, al front d’una expedició alemanya integrada per masais, havia trepitjat Rwanda, en creuar el riu Kagera, però no havia establert relacions amb la monarquia com ho fa Götzen, qui és rebut cordialment pel rei, el *mwami* Kigeri IV Rwabugiri (LOUIS, 1963: 104) i troba el llac Kivu, el juny del mateix any.

El Govern alemany, que s’havia establert a l’Àfrica oriental, vol ocupar la regió del Kivu per evitar l’expansió de Bèlgica, present a l’Estat del Congo creat pel rei Leopold II. Un objectiu que pot aconseguir amb l’expedició de Götzen, que

“has produced friendly relations, which were perpetuated by Ramsay’s treaty of protection with Musinga¹⁹.” (LOUIS, 1963: 121)

L’ocupació militar alemanya, més difícil a Burundi que a Rwanda²⁰, es completa el 1906, any en què es comença a desplegar una administració colonial. El primer

¹⁸ Oskar Baumann va escriure un llibre sobre les seves expedicions als Grans Llacs, *Durch Massailand zur Nilquelle*. Berlín: 1894.

¹⁹ Yuhi V Musinga, fill de Kigeri IV Rwabugiri, va succeir en el tro Mibambwe IV Rutarindwa el 1896. Aquest, fill també de Kigeri IV Rwabugiri, va ser mort en un complot de palau.

²⁰ Sobre les dificultats d’Alemanya per ocupar Burundi es pot consultar el capítol “The German pacification of Urundi” del llibre de ROGER LOUIS WM. (1963) *Ruanda-Urundi 1884-1919*. Oxford: Clarendon Press.

resident (principal autoritat colonial) a Kigali²¹ és Richard Kandt, qui dóna prioritat a l'explotació agrícola i el comerç (RUTEMBESA, 2003: 83). Kandt introdueix els conreus de cotó, tabac, arròs i cafè, amb desigual fortuna perquè tan sols el cafè arrela i encara avui en dia Rwanda, i també Burundi, en són importants productors. Per fer treballar els rwandesos, les autoritats colonials creen un impost, que tot home adult ha de pagar. En cas que no el paguin, han de treballar en la construcció d'infraestructures durant vint dies (RUTEMBESA, 2003: 84).

A la consolidació del poder colonial hi contribueixen també els caps tradicionals, que recluten per la força els homes que fan de portadors, tant dels productes que s'exporten i s'importen com de les càrregues dels missioners i dels europeus que s'instal·len a Rwanda.

La presència alemanya és efímera. Amb la derrota a la Primera Guerra Mundial, s'enterren els somnis d'Alemanya a l'Àfrica, de bastir un imperi que ha d'arribar de Tanganika fins Camerun i l'Àfrica del Sudoest, tot passant per la peça més preuada, el Congo²². En la derrota alemanya a l'escenari de l'Àfrica de l'Est és fonamental la participació de les forces belgues dirigides pel general Tombeur, que entra a Bujumbura²³ el 6 de juny de 1916 i a Tabora el 19 de setembre. Ocupat el territori, s'inicien les discussions entre Bèlgica i l'altra potència vencedora d'Alemanya a l'Àfrica de l'Est, Gran Bretanya. Les negociacions, difícils (LOUIS, 1963: 224), es concreten en l'acord Orts-Milner²⁴, que reconeix la sobirania de Bèlgica sobre Rwanda i Burundi.

6. 1. 3. Història colonial: administració belga

El Govern belga manté el sistema d'administració indirecta implantat pels alemanys, però retalla algunes de les competències judicials del rei i dels caps tradicionals i impedeix a aquests que destitueixin els seus subalterns sense autorització prèvia de les autoritats colonials (RUTEMBESA, 2003: 90). Les mesures tenen com objectiu reduir la capacitat de la monarquia de mobilitzar una mà d'obra que l'administració belga

²¹ Durant 1906 i part de 1907, el Govern alemany va mantenir a Grawert com a resident de Rwanda i Burundi.

²² La doctrina d'expansió alemanya a l'Àfrica, coneguda com *Mittelafrika*, s'expressava en bona part dels estratègics colonials, sobretot en Leutwein, Karsted i Delbrück. Es pot consultar l'obra d'Emil ZIMMERMANN (1918) *The German Empire of Central Africa*. Londres.

²³ Bujumbura en aquell moment es deia Usumbura.

²⁴ Les negociacions van ser dutes a terme per Pierre Orts, ministre plenipotenciari belga, i lord Milner, secretari britànic de Colònies, el 1919 a París.

necessita per construir les infraestructures i la producció agrícola. I en necessita molta perquè es construeixen als anys 1920 pistes per tot el país, es combat l'erosió dels turons, i s'estén un programa agrícola, que obliga a tot rwandès adult a conrear 50 àrees de productes de primera necessitat (mandioca, patata, moniato, i soja, cacauet, i blat a les zones altes)²⁵. La mobilització de la mà d'obra, per tant,

“faisait partie du système colonial. Elle constituait une action concertée en vue de la rentabilisation de l'œuvre coloniale.”

(RUTEMBESA, 2003: 86)

Les autoritats colonials també efectuen reformen administratives, que s'inicien el 1926 i acaben el 1932, amb una Rwanda dividida en nou territoris, 51 “chefferies” i poc més de mil “sous-chefferies”. Els caps i subcaps, controlats per l'administració colonial, són els encarregats de recaptar els impostos i fer treballar els rwandesos en les àrees prioritàries (infraestructures viàries i agrícoles, conreus d'exportació).

Els impostos creats per les autoritats colonials i les obligacions tradicionals, envers la monarquia tutsi, creen malestar entre una població que viu al límit de les seves possibilitats (RUTEMBESA, 2003: 93). Les protestes són importants a Ruhengeri i Byumba.

Les reformes administratives, que es coneixen amb el nom del resident de l'època, Mortehan, també consoliden l'aliança del poder colonial amb la comunitat tutsi, encara que no tota en surt beneficiada. Nombrosos hutus i twas, i també tutsis de “condició modesta”, són acomiadats dels seus treballs administratius, posant les bases d'una

“première politisation de l'antagonisme de frustration hutu-tutsi dans le cadre du système de l'Administration indirecte proclamée alors : le pouvoir colonial belge venait de se choisir des collaborateurs-auxiliaires sur base de groupes sociaux qu'il allait dès lors ériger en ethnies ou races.”

(BYANAFASHE, 2003: 100)

Una comunitat tutsi que rep privilegis en educació, en mans en part dels missioners²⁶, i ocupa bona part dels càrrecs administratius colonials i del poder tradicional local.

²⁵ Sobre les lleis de l'administració colonial es pot consultar: LEROY, P. (1949) *Législation du Rwanda-Urundi*. Usumbura: Les Presses Lavigère.

²⁶ L'ordre catòlica més influent era la dels Pares Blancs, presents a Rwanda de l'inici de la colonització. La seva influència va augmentar amb la conversió de l'aristocràcia tutsi al cristianisme els anys 1930 i la conseqüent marginació de la religió tradicional.

Per tant,

“le nouveau système recourt exclusivement à la collaboration tutsi depuis l'élimination des chefs de colline hutu à partir de 1929. Ainsi en novembre 1959, 43 chefferies sur 45 étaient tutsi et 549 sur 559 sous-chefferies. De même le reste du personnel, dans la domaine de la santé, de la justice, de l'élevage, reflète un quasi-monopole tutsi avec 12% de hutu.”
(RUMIYA, 1999: 145)

En resum, les reformes colonials belgues,

“de 1926 à 1931 créèrent un Rwanda ‘moderne’ : centralisé efficace, néo-traditionaliste, catholique mais brutal”.
(PRUNIER, 1997: 53)

Una Rwanda brutal, que presenta una important fractura social i una politització de les identitats fomentada per les autoritats belgues: la monarquia és tutsi, els auxiliars del poder colonial també, mentre que els hutus són relegats.

Finalitzada la Segona Guerra Mundial, les elits rwandeses, fins i tot el rei, qüestionen el pacte colonial i mencionen la independència (RUMIYA, 1999: 150). Al mateix temps, la discriminació dels hutus, que escandalitza els missioners més joves i part de la jerarquia eclesiàstica (RUMIYA, 1999: 149), és converteix en una qüestió tan prioritària com la sobirania²⁷.

En resposta a un document del Consell Superior del País, un òrgan consultiu presidit pel rei²⁸, lliurat a la missió de les Nacions Unides, un grup de hutus presenta el 24 de març de 1957 un text reivindicatiu, conegut com el Manifest Bahutu²⁹. A la reivindicació de reformes moderades del règim colonial, demanades en el document³⁰ del Consell Superior del País per unes elits que no renuncien a la independència, s'oposa el Manifest Bahutu, que denuncia la discriminació dels hutus sense qüestionar la tutela belga de Rwanda (BYANAFASHE, 2003: 103).

²⁷ El 1949 Bèlgica va acceptar l'acord de les Nacions Unides que convertia Rwanda en un territori sota la seva tutela.

²⁸ El Consell Superior del País, presidit pel rei, es pronunciava sobre el pressupost i els edictes reials. Formaven part del Consell persones elegides, membres de l'episcopat i persones nomenades pel rei.

²⁹ El document conegut com Manifest Bahutu es titula Nota sobre l'aspecte socials del problema racial indígena a Rwanda.

³⁰ El document del Consell Superior del País va ser presentat a la delegació de les Nacions Unides el 22 de març de 1957.

El document, signat per nou hutus que han passat pels seminaris, reclama, sobretot, la supressió dels privilegis dels tutsis i la discriminació dels hutus. A més,

“les signataires ont l'habilité d'écrire qu'ils ne sont pas des révolutionnaires (dans le mauvais sens du mot) mais des collaborateurs conscients de la généreuse Belgique.” (RUMIYA, 1999 : 152)

El Manifest assegura que hi ha un conflicte social i racial a Rwanda, causat perquè els tutsis tenen el

“monopole politique qui étant donné l'ensemble des structures actuelles devient un monopole économique et social; monopole politique, économique et social qui, vu les sélections de facto dans l'Enseignement, parvient à être un monopole culturel au grand désespoir des Bahutu qui se voient condamnés à rester d'éternels manœuvres subalternes.” (NKUNDABAGENZI, 1961: 22-23)

Un monopoli econòmic i social discutit per alguns autors, com Mugesera, que destaca, tot citant un estudi publicat el 1960³¹, que tan sols el 12,5% dels tutsis vivien de l'administració o sense fer treballs productius gràcies a les relacions clientelars que mantenien amb d'altres persones, en bona part camperols. Per tant,

“Il y avait donc 87,5% de Tutsi ordinaires faisant partie du commun des mortels, intégrés dans la masse du peuple, soumis aux corvées, à la chicotte et à toute sorte d'exploitation.” (MUGESERA, 2003: 113)

El Manifest Bahutu polititza els antagonismes entre les dues comunitats (BYANAFASHE, 2003) i marca el camí de la revolució hutu de 1959 que liquida posteriorment la monarquia tutsi. Una revolució, qualificada de “social” pels dirigents hutus, que es pot desencadenar gràcies al suport de les autoritats colonials i l'església catòlica (REYNTJENS, 1985) i a la manca de resposta de la monarquia, afeblida per la mort del rei Rudahigwa, el juliol de 1959³².

³¹ Veg'is LEURQUIN, P. (1960) *Le niveau de vie des populations rurales du Rwanda-Urundi*. Lovaina: IRSAC.

³² Rudahingwa va morir el 25 de juliol de 1959 a Bujumbura. “Les causes de cette mort ne furent pas élucidées faute d'autopsie ou même de déclaration du médecin. Faute de renseignement fiable, la rumeur se répandit que le Mwami avait été assassiné. On trouva facilement à qui le crime profitait, à savoir les Belges, [el bisbe André] Perraudin et les Bahutu” (RUMIYA, 1999: 162). El seu successor en el tro va ser Ndanhindurwa, el 28 de juliol de 1959.

La revolució, iniciada l'1 de novembre de 1959, arriba a bon port per la intervenció de les tropes colonials encapçalades pel resident especial, el coronel Guy Logiest, que acaba amb les protestes tutsis i designa a dirigents hutus, de les formacions Parmehutu i Aprosoma³³, en els càrrecs administratius ocupats fins aleshores pels tutsis. En majoria demogràfica, els hutus, obtenen la victòria en les eleccions comunals de 1960, boicotejades per la Unar³⁴.

La monarquia, sense poder des l'inici de la revolució, és abolida un any després, en l'anomenat cop d'Estat de Gitarama, el gener de 1961. Absent el rei, Gitera i Grégoire Kayibanda, els dos dirigents hutus més destacats, anuncien en una reunió del Govern, celebrada a Gitarama, la supressió de la monarquia i la proclamació de la república. Recolzat per l'administració colonial i l'església, el Govern provisional, dominat per Kayibanda i el Parmehutu, prepara el referèndum sobre la monarquia i les eleccions legislatives, unes consultes supervisades per les Nacions Unides.

En el referèndum, la victòria de les tesis dels partits hutus és clara: es vota en contra de la monarquia³⁵ i a favor del Parmehutu, i la Unar, incapaç de forjar aliances amb els hutus moderats, queda marginada (Nkusi, 2003, 134). És un pas fonamental per la consolidació de Kayibanda en el poder³⁶, com a president de la I república³⁷, i la posterior proclamació de la independència, el juliol de 1962.

6. 1. 4. Independència. Govern de Kayibanda (1961-1973)

El discurs etnista de la revolució "social" de 1959, que trasbalsa les relacions de poder i, en definitiva, acaba amb la hegemonia de l'aristocràcia tutsi, és la base de la Primera República, sota la presidència de Grégoire Kayibanda. Les autoritats colonials belgues, que no han estat neutres en els darrers anys sinó que han donat suport als dirigents

³³ L'Aprosoma (Associació per la Promoció Social de les Masses) va ser fundat per un intel·lectual hutu, Gitera, el novembre de 1957. El Parmehutu (Partit del Moviment de la Emancipació Hutu) va ser creat el 18 d'octubre de 1959 per l'entorn hutu que es reconeix en el Manifesta Bahutu de 1957. El principal partit tutsi, amb el suport de la monarquia, va ser la Unar (Unió Nacional Rwandesa), creat el 3 de setembre de 1959.

³⁴ Unió Nacional Rwandesa (Unar). Veure nota 33.

³⁵ En el referèndum, celebrat el 25 de setembre de 1961, el 80% dels votants van dir "no" a la monarquia. En les legislatives, celebrades el mateix dia, el Parmehutu i l'Aprosoma van aconseguir el 81% dels escons.

³⁶ Grégoire Kayibanda aconsegueix arraconar els dos dirigents hutus que li podien fer ombra: Gitera i Mbonyumutwa.

³⁷ Un dia després del referèndum, el 26 de setembre de 1961, Kayibanda és designat president de la república, en dimitir Mbonyumutwa.

hutus, deixen un país crispat i amb uns tutsis que, per milers, agafen el camí de l'exili. Prunier fa un balanç del efectes de la revolució "social":

"Il faut distinguer deux processus dans le mouvement de 1959. L'un est concret, politique et violent, c'est l'élimination de la minorité tutsi des postes de pouvoir et parfois son élimination physique (il y aura environ 10.000 morts en un peu plus d'un an). Et puis il y a un autre processus, intellectuel et culturel, plus calme, celui-là mais à terme porteur d'encore plus de violence. Ce processus-là consiste dans la délégitimation d'abord du droit des Tutsis à conserver le rôle socialement dominant qui avait été le leur, et puis, dans la foulée, la négation de leur droit à la citoyenneté rwandaise."
(PRUNIER, 1994 : 273)

Una deslegitimització dels tutsis que es fa mitjançant el mateix discurs oficial, del Govern i del partit Parmehutu, que presenta els hutus com a autòctons i els tutsis com invasors, al·lògens a Rwanda (Nkusi, 2003, 136). Un exemple n'és la cançó en kinyarwanda que canten els seguidors del Parmehutu, tot recordant la victòria en el referèndum de 1961:

"Gahutu, aho uli jose u Rwanda ni urwawe
Ko warutsindiye...
Toi le Hutu, où que tu sois, le Rwanda est tien
Puisque tu l'a conquis..." (CHRÉTIEN, 1995: 212)

L'exaltació de la identitat hutu i les represàlies espanten milers de tutsis, que opten per refugiar-se en els països veïns, sobretot a Uganda, Burundi, Tanzània i el Congo. Els refugiats, amb dos grups ben diferenciats, els monàrquics i els "progressistes" (RUMIYA, 1999, 175), es converteixen en el malson de les dues repúbliques hutus³⁸, en reclamar en les Nacions Unides el seu retorn i forjar un moviment de resistència, que protagonitza periòdiques incursions armades al país. El primer atac d'importància, fet desde Burundi el desembre de 1963, commociona el règim de Kayibanda perquè els combatents tutsis arriben fins a uns vint quilòmetres de Kigali.

La repressió, ferotge, acaba amb els quadres de la Unar i Rader³⁹, executats, i amb tot tutsi considerat simpatitzant dels combatents. Obligat a respondre per la repressió, Kayibanda adreça un discurs a les Nacions Unides, en què qualifica els assaltants de "terroristes" i nega que hi hagi existit un "genocidi", sinó que,

³⁸ La Primera, presidida per Grégoire Kayibanda, i la Segona, encapçalada per Juvénal Habyarimana.

³⁹ L'Agrupació Democràtica Rwandesa (Rader) va ser fundada el setembre de 1959. De majoria tutsi, defenia la col·laboració amb els hutus.

"c'est la population qui dans une fureur spontanée a voulu tuer les Tutsis. Le Gouvernement l'a empêché." (KAYIBANDA, 1963)⁴⁰

En economia, el president Kayibanda aplica un programa de desenvolupament que es presenta socialista, basada en les inversions públiques en els sectors primari i secundari, la garantia de preus als camperols i en l'impuls de cooperatives agràries. Malgrat la "feble sensibilització de les èlits rwandeses", el creixement econòmic es manté en el 5% anual (GATERA, 1999: 173). Tanmateix, en el règim de Kayibanda hi ha,

"un décalage entre la pensée et la vision aiguë de ce que devait être la développement réussi d'une part, la réponse réservée par les proches collaborateurs et la population d'autre part."
(GATERA, 1999: 173)

L'economia no serà determinant en la caiguda de Kayibanda. Ho seràn, en canvi, les decisions del president d'apartar els aliats procedents del nord i la formació d'un Govern amb persones fidels, de la seva regió, Gitarama (CHRÉTIEN, 1995: 212). Kayibanda respon a les dissidències amb l'autoritarisme, com ho explica l'exministre James Gasana:

"Face à l'accroissement des dissensions, le régime réagit en accentuant la primauté du parti MDR-Parmehutu sur les institutions républicaines, en renforçant l'autorité du président Grégoire Kayibanda et l'influence de son entourage issu du même terroir que lui. Le divorce avec le projet révolutionnaire était ainsi accompli, car le pouvoir devenait ethnique et régional, et l'opposition n'était pas tolérée même au sein du parti unique."
(GASANA, 1995 : 212)

Kayibanda és derrocat el 5 de juliol de 1973 per un grup d'oficials, en bona part del nord, encapçalats pel general Juvénal Habyarimana.

6. 1. 5. Govern de Habyarimana (1973-1994)

Arribat al poder amb un cop d'Estat qualificat de "revolució moral", Habyarimana funda la II República, que brandeix la consigna de "pau i unitat nacional". Per trencar amb el passat, condemna el nepotisme i l'etnisme del règim anterior, es distancia del

⁴⁰ Fragment del discurs citat per Nkusi (1999: 138).

Parmehutu, i engarjola a bona part dels dirigents de la I República originaris del centre i sud del país. Molts moren a la presó, entre ells el propi Kayibanda i la seva esposa (CHRÉTIEN, 1995: 213). El 1975, dos anys després del cop d'Estat, funda el Moviment Revolucionari Nacional pel Desenvolupament (MRND), un partit-estat de militància obligatòria, al qual ha de pertànyer tot rwandès. Gasana, que va ser ministre de Habyarimana, escriu sobre el MRND que,

“un des atouts du parti-Etat était son efficacité dans l'embrigadement de la population, ce qui a permis au nouveau régime d'instaurer un pouvoir hypercentralisé. Paradoxalement, comme les structures du parti étaient les mêmes que celles de l'administration, la proximité physique de l'autorité auprès du peuple a plutôt servi à amplifier la distance entre lui et le pouvoir.” (GASANA, 1995 : 213)

Malgrat el seu discurs inicial, el règim de Habyarimana manté l'etnisme de Kayibanda i fractura el país regionalment en rodejar-se de persones originàries del nord-oest, de Ruhengeri i Giseny⁴¹ i apartar les del sud i centre, Gitarama i Butare, beneficiades per l'anterior president. L'etnisme, que es manifesta en les quotes que limiten l'accés dels tutsis a l'educació i als llocs de treball públics, s'acompanya d'una repressió contra els polítics que considera que li poden fer ombra⁴². A principis dels anys 1980,

“le prince au pouvoir a de quoi s'estimer heureux. A peu de frais, il a réussi à se débarrasser, en même temps que des princes irrévérencieux originaires de sa région, de l'épineux dossier des détenus politiques assassinés dans le tristement célèbre pénitencier de Ruhengeri. L'opinion internationale et les autorités ecclésiastiques qui n'en demandaient pas tant continueront à louer cet homme épris de paix et qui avait réussi un coup d'Etat 'sans effusion de sang'.” (CHRÉTIEN, 1995: 213)

L'economia, en expansió durant els primers anys de gestió de Habyarimana, s'esfondra a partir del anys 1980, a causa del descens dels preus del cafè i el te en els mercats mundials. El cafè aporta, en aquells moments, el 80% de les divises del país.

⁴¹ La presidència de Juvénal Habyarimana està explicada a BRAECKMAN, Colette (1994) *Rwanda. Histoire d'un génocide*. París: Fayard.

⁴² El president Habyarimana es desfà del cap dels serveis de seguretat, Lizinde Théoneste, acusat d'intent de cop d'Estat, i del coronel Kanyarengwe Alexis, el “número dos” del règim, que aconseguir exiliar-se a Tanzània.

La caiguda del preu del principal producte d'exportació posa en evidència les limitacions del model econòmic de Habyarimana, el "liberalisme planificat",

"excellente théorie en sou, concernait tout le monde au début. Au fil du temps, surtout avec l'apparition de la politique d'équilibre ethnique et régional des années 80, le libéralisme planifié dégénéra: il devint synonyme d'exclusion et de marginalisation pour tous ceux qui n'étaient pas originaires du Nord."
(GATERA, 2003: 183)

A l'exterior, els refugiats tutsis⁴³ es mostren molt actius, i reclamen al president Habyarimana, sense èxit, el retorn al país. El 1986,

"il reconnut ce problème, mais il choisit de le résoudre en demandant aux pays hôtes de les intégrer chez eux, comme il me l'avait déclaré en 1983 et pour les mêmes raisons".
(NIZURUGERO, 2003 : 161)

A Uganda, els refugiats tutsis respiren quan Yoweri Museveni pren el poder el 1986 en derrocar el règim de Milton Obote, que havia decidit expulsar-los cap a Rwanda.

Museveni agraeix la contribució militar d'alguns tutsis, entre ells Paul Kagame: dona suport logístic i militar al Front Patriòtic Rwandès (FPR). Un suport que,

"peut être interprété comme la volonté du pouvoir ougandais de lancer de véritables négociations pour un règlement définitif du problème. Toujours est-il que les attermoissements successifs du régime sur la question des réfugiés renforcent la détermination des Rwandais de l'extérieur, toujours plus nombreux, à se rallier à un coup de force, et encouragent de ce fait l'engagement dans les rangs du FPR".
(BERTRAND, 2000: 35)

Gràcies al suport del president Museveni, el FPR llença, des de les bases ugandeses, la primera operació militar l'1 d'octubre de 1990⁴⁴. En el moment de l'ofensiva, que Habyarimana pot aturar gràcies a la intervenció de tropes franceses, belgues i del Zaire (CHRÉTIEN, 1995: 93), els tutsis són marginats, no solament per la política de quotes.

⁴³ Un document de l'Alt Comissariat de les Nacions Unides per els Refugiats (Acnur), d'octubre de 1990, establí en 441.387 els tutsis rwandesos refugiats en els països de la regió. A Burundi, hi vivien 267.455; a Uganda, 74.372; a Zaire, 75.294, a Tanzània, 22.300, i a Kenya, 1.966. Document citat per Nduwayezu, J. D (1991, 323)

⁴⁴ Sobre l'ofensiva del FPR de l'1 d'octubre de 1990 es pot consultar: HELBIG, Danièle (1990) "Le Rwanda entre guerre civile et réformes politiques" a *Le Monde Diplomatique*. novembre.

En 1990,

“la minorité tutsi évaluée empiriquement à 10 % de la population (7 millions au total) comptait 1 bourgmestre sur 143, aucun préfet sur 10, 2 députés sur 70, aucun officier dans l'armée, une seule unité dans le corps diplomatique, un ministre.” (ANÒNIM, 1993: 19)⁴⁵

L'atac posa de manifest la crisi d'un règim que s'ha negat a resoldre la qüestió dels refugiats (NIZURUGERO, 2003), i que ha pres nota del discurs del president francès, el socialista François Mitterrand, a la cimera francoafricana de La Baule⁴⁶, en què condiona l'ajuda al continent a la democratització. Habyarimana,

“cède sous la double pression d'une forte contestation intérieure et de l'invasion militaire du Front Patriotique Rwandais (FPR). Il accepte donc de fort mauvaise grâce l'instauration du multipartisme quelques mois plus tard, cette tourmente l'ayant obligé à recourir à Mitterrand pour l'envoi de soldats et d'armes.” (CHRÉTIEN, 1995: 214)

El president permet l'emergència de diversos partits d'oposició, però alhora impulsa la fundació d'altres, sense cap mena de suport popular, i crea dos formacions, la Coalició per la Defensa de la República (CDR)⁴⁷ i el Moviment Republicà Nacional pel Desenvolupament (MRND), nodrits pels sectors hutus més extremistes. Uns sectors, de l'anomenat Hutu Power, que tenen en la publicació *Kangura* l'òrgan de propaganda del seu etnisme. *Kangura*⁴⁸ i la Ràdio dels Mil Turons⁴⁹ esdevenen els mitjans de l'odi⁵⁰, que encoratgen els hutus a passar a l'acció per liquidar els tutsis.

Per exemple, en el número 6 de *Kangura*, de desembre de 1990, es publiquen els 10 manaments que han de respectar els hutus. El quart diu:

“Tout Muhutu doit savoir que tout Mututsi est malhonnête dans les affaires. Il ne vise que la suprématie de son ethnie.
Par conséquent, est traître tout Muhutu :
-qui fait alliance avec les Batutsi dans ses affaires;
-qui investit son argent ou l'argent de l'Etat dans une entreprise d'un Mututsi;

⁴⁵ Nota de l'article "Au Rwanda, les massacres ethniques au service de la dictature" aparegut a *Le Monde Diplomatique*, l'abril de 1993, signat com anònim perquè "pour des raisons de sécurité, l'auteur de cet article, d'origine rwandaise, tient à conserver l'anonymat."

⁴⁶ Celebrada el juny de 1990 a La Baule.

⁴⁷ La Coalició per la Defensa de la República (CDR) va ser fundada el març de 1992.

⁴⁸ *Kangura* apareix el 1990, dirigit per Hassan Ngeze.

⁴⁹ La Radio-télévision libre des mille collines (RTL) va ser creada l'abril de 1993.

⁵⁰ Sobre els mitjans de l'odi es pot consultar el llibre: CHRÉTIEN, Jean-Pierre (dir) (1995) *Rwanda. Les médias du génocide*. París: Karthala.

-qui accorde aux Batutsi des faveurs dans les affaires (l'octroi des licences d'importation, des prêts bancaires, des parcelles de construction, des marchés publics...)"

I més endavant, el manament vuitè, és encara més contundent:

"Les Bahutu doivent cesser d'avoir pitié des Batutsi".

Els sectors extremistes, amb forta presència a l'Exèrcit⁵¹ i sota la protecció de la dona del president, Agathe⁵², s'oposen a les concessions de Habyarimana, que l'abril de 1992 es veu obligat a formar un Govern de coalició amb les petites formacions opositores. Les matances de tutsis i les amenaces contra els polítics moderats continuen a bona part de les prefectures mentre que el Front Patriòtic Rwandès manté la seva activitat, sobre tot al nord-est del país.

La radicalització dels discurs etnista, fet pels dirigents del CDR i el MRND i propagat a través dels mèdia de l'odi, propicia la persecució política dels considerats moderats per part de les milícies *interahamwe*⁵³ i *impuzamugambi*,⁵⁴ i justifica les matances de tutsis. Unes matances denunciades per associacions de drets humans, com Africa Rights Watch, sense gaire repercussió a l'exterior, sobretot a França (CHRÉTIEN, 1995: 94).

Sota la pressió militar del FPR i els donants internacionals, el president Habyarimana negocia a Arusha (Tanzània) un acord de pau amb la guerrilla tutsi. Les negociacions avancen lentament: el juliol de 1992 s'acorda un alto el foc, i sis mesos després, s'estanquen.

"Début 1993, le processus des négociations d'Arusha achoppe sur les questions militaires. Jugeant excessive la demande du FPR, la délégation gouvernementale a quitté Arusha avec cette parole du colonel Bagosora⁵⁵ : 'Je vais vous préparer l'apocalypse'."

(CHRÉTIEN, 1995: 155)

⁵¹ El sector extremista hutu de l'Exèrcit és conegut com Amasusu (les bales del fusell, en llengua kinyarwanda).

⁵² El cercle entorn a la dona del president és conegut com Akazu.

⁵³ Les milícies *interahamwe* (els que tenen un objectiu comú, en kinyarwanda) estaven formades per seguidors de la Coalició per la Defensa de la República (CDR).

⁵⁴ Les milícies *impuzamugambi* (els solidaris, en kinyarwanda) estaven integrades per adeptes del Moviment Republicà Nacional Democràtic (MRND).

⁵⁵ Citat d' Africa Rights Watch. *Rwanda. Death, despair and defiance*. setembre de 1994. p. 105.

Les pressions internacionals obliguen al president Habyarimana a signar, l'agost de 1993, un acord de pau que estableix la formació d'un Govern d'unitat nacional i la integració de part dels combatents del FPR en l'Exèrcit. L'aplicació de l'acord ha de ser supervisada per la Missió de les Nacions Unides a Rwanda (Minuar). Tanmateix, mentre es signa l'acord els sectors més extremistes continuen distribuint armes i reclutant gent per les milícies hutus.

“La préparation du crime fut également matérielle: des armes, venues d'Egypte, d'Afrique du Sud mais aussi de France, furent massivement importées et distribuées à la population. En décembre 1993, alors que les "casques bleus" belges et bangladais censés garantir l'application des accords d'Arusha s'installaient dans Kigali, et que le contingent militaire français ayant pris part aux opérations de guerre quittait le pays, les maires distribuaient les armes dans les communes, atteignant jusqu'aux plus petits niveaux de pouvoir, les secteurs et les cellules. En même temps, des jeunes gens, chômeurs, délinquants, paysans sans terre et sans avenir dans ce pays surpeuplé, étaient recrutés pour devenir des miliciens, les Interhamwe.” (BRAECKMAN, 1995: 9)

Malgrat l'acord de pau, tot està preparat per l'apocal·lipsi, que es desencadena el 6 d'abril de 1994, amb l'atemptat contra l'avió en què Habyarimana torna d'una reunió a Arusha.

6. 1. 6. Atemptat contra Habyarimana

El 6 d'abril de 1994, l'avió del president Habyarimana és abatut quan s'apropa a l'aeroport de Kigali. Un atemptat que no se'l atribueix cap actor rwandès ni forà⁵⁶. Tanmateix, en conèixer la mort de Habyarimana,

“a crime for which the responsibility has never been established. A small group of his close associates—who may or may not have been involved in killing him—decided to execute the planned extermination. The Presidential Guard and other troops commanded by Colonel Bagosora, backed by militia, murdered Hutu government officials and leaders of the political opposition, creating a vacuum in which Bagosora and his supporters could take control. Soldiers and militia also began systematically slaughtering Tutsi.” (HRW, 1999)

⁵⁶ El jutge antiterrorista Jean-Louis Bruguière, en el document “Résultat de l'enquête de la division nationale antiterroriste de la direction générale de la police judiciaire”, acusa al cap del Front Patriòtic Rwandès (FPR), Paul Kagame, d'ordenar l'atemptat. *Le Monde*, 9 de març de 2004. Kagame nega les acusacions. *Le Monde*, 12 de març de 2004.

A Kigali, les milícies hutus, instigades per la propaganda de la Ràdio dels Mil Turons, instal·len controls amb barreres a diversos punts. La barrera,

“est un lieu pour tuer. On y va pour exercer sa force de nuisance, pour traquer les fuyards, pour planifier les assassinats et spolier les victimes. Généralement les tueries no se font pas sur place. Le condamné est traîné un peu plus loin du barrage, tailladé avec des machettes, jeté mort ou demi-mort dans une fosse commune.”

(KAREMANO, 2004 : 23)

A les barreres es demana el document d'identitat, en què hi figura l'afiliació identària. Per ser tutsi, milers de persones moren a les barreres. També són detinguts i executats hutus als quals s'acusa, per les milícies, de donar suport als acords d'Arusha, que establien la formació d'un Govern d'unitat nacional amb l'oposició. Uns altres grups de milicians, ajudats per unitats de l'Exèrcit, van casa per casa a la caça i captura de polítics hutus moderats. Entre els morts destaca la primera ministra, Agathe Uwilingyimana, una hutu, i els deu soldats belgues de la Minuar que li fan de guardaespalles. A Kigali, el general canadenc Roméo Dallaire⁵⁷, que encapçala la missió de les Nacions Unides, demana a Nova York, amb insistència, una ajuda que no arriba mai.

Davant la passivitat de bona part dels països occidentals, el genocidi segueix endavant. En l' informe d'Human Rights Watch es pot llegir:

By the middle of the first week of the genocide, organizers began implementing a different strategy: driving Tutsi out of their homes to overnment offices, churches, schools or other public sites, where they would subsequently be massacred in large-scale operations. Towards the end of April, authorities declared a campaign of “pacification,” which meant not an end to killing, but greater control over killing. Sensitive to criticism from abroad—muted though it was— authorities ended most large-scale massacres. They also sought to rein in assailants who were abusing their license to kill, such as by slaying Hutu with whom they had disputes or who were allowing Tutsi to escape injury in return for money, sexual favors or other considerations. They ordered militia and other citizens to bring suspects to officials for investigation and then murder instead of simply killing them where they

⁵⁷ El general Roméo Dallaire ha criticat, en nombroses intervencions i en entrevistes, el comportament de les Nacions Unides i de França i els Estats Units, que no es van voler implicar a Rwanda. Sense embuts, emfatitza sobre les estretes relacions entre el Govern francès i el sector més extremista hutu. Les seves reflexions es poden llegir al llibre *Shake hands with The Devil: The failure of humanity in Rwanda*. Londres: Arrow. 2004. En francès, el llibre es titula *J'ai serré la main du diable*. El general Dallaire és un dels protagonistes de la pel·lícula *Hotel Rwanda*, dirigida per Terry Georges i interpretada per Don Cheadle.

found them. Authorities used “pacification” also as a tactic to lure Tutsi out of hiding to be killed.

By mid-May, the authorities ordered the final phase, that of tracking down the last surviving Tutsi. They sought to exterminate both those who had hidden successfully and those who had been spared thus far—like women and children—or protected by their status in the community, like priests and medical workers. As the RPF advanced through the country, assailants also hurried to eliminate any survivors who might be able to testify about the slaughter.” (HRW, 1999)

Mentre les forces del Front Patriòtic Rwandès avancen, el Govern francès aconsegueix que el Consell de Seguretat a Nova York aprovi una resolució, la 929⁵⁸, que estableix el desplegament de l'*Operació Turquesa*⁵⁹ per “protegir els civils” en una “zona de seguretat”, a l'oest de Rwanda. Una operació, controlada per primera vegada en la història de les Nacions Unides per un dels seus membres, que provoca recels entre les ONG i les crítiques del FPR (LEYMARIE, 1994: 3).

Protegits per l'Operació Turquesa, milers d'hutus es refugien a l'est del Zaire, a la zona de Goma, però també,

“permet surtout aux responsables du génocide de se mettre à l'abri au Zaïre ou ailleurs. Certains d'entre eux, tel M. Jérôme Bicamumpaka, conservent des visas de longue durée qui leur permettent de venir régulièrement en France et d'y entretenir d'utiles contacts.”

(VERSCHAVE, 1995: 10)

Al juliol de 1994, el genocidi es dona per acabat. El Front Patriòtic Rwandès controla Kigali, Butare i Giseny, les principals ciutats, mentre bona part del Govern interí⁶⁰ que s'havia format a Butare ha creuat la frontera amb el Zaire. Des de les bases de l'est del Zaire, els milicians hutus, amb el suport del president Mobutu Sese Seko, llancen operacions contra les aldees rwandeses, causant desenes de morts (BRAECKMAN, 1996: 23).

Poc a poc, el Govern, en mans del Front Patriòtic Rwandès⁶¹, estén el seu control a tot el país. Les escoles obren les portes, les presons s'omplen de milers de persones

⁵⁸ Resolució 929 del Consell de Seguretat de les Nacions Unides, aprovada el 22 de juny de 1994.

⁵⁹ L'Operació Turquesa va durar del 24 de juny al 21 d'agost de 1994.

⁶⁰ Càrrecs principals del Govern interí: president, Théodore Sindikubwabo; primer ministre, Jean Kambanda.

⁶¹ Ocupa la presidència de la república un hutu, Pasteur Bizimungu, que uns anys després acaba a la presó, acusat de “divisió ètnica”. L'home fort del règim és el primer ministre, Paul Kagame, un tutsi que dirigeix el FPR.

acusades de participar en el genocidi i tornen els primers refugiats. L'Exèrcit entra als camps de refugiats de l'est del Zaire, causant desenes de morts (UMUTESI, 2000). Uns abusos per part del FPR que són denunciats per les organitzacions de drets humans (HRW, 1994).

A Nova York, el Consell de Seguretat de les Nacions Unides accepta el novembre la creació d'un Tribunal Penal Internacional per a Rwanda (TPIR), amb la finalitat de jutjar els instigadors i planificadors del genocidi⁶². El TPIR⁶³, amb seu a Arusha (Tanzània), té un començament "caòtic" i manté unes relacions tenses amb el Govern rwandès (NTAGANDA, 2005).

A Rwanda, els judicis contra els acusats de participar en les matances comencen l'abril de 1995, en el primer aniversari de l'inici del genocidi.

6. 1. 7. Síntesi del conflicte

La societat rwandesa, amb consciència nacional des d'abans de la colonització europea, està formada per tres comunitats, la tutsi, la hutu i la twa, que comparteixen la mateixa cosmovisió, parlen la mateixa llengua i viuen en el mateix territori.

A partir del segle XVIII es consolida una aristocràcia tutsi, gràcies a les conquestes, i es forma la consciència de pertinença identitària diferenciada de les tres comunitats. La monarquia, tutsi i aliada dels tutsis, utilitza el mite fundador, transmès oralment, anomenat Gihanga, que estableix la superioritat moral dels tutsis. Gihanga és l'ancestre dels "homes de Rwanda" (Banyarwanda, en llengua kinyarwanda), d'origen celestial. El mite de Gihanga, transmès de pares a fills, té moltes variants, però en totes Gatutsi, l'ancestre dels tutsis, es comporta d'una forma millor que els seus germans, Gahutu y Gatwa.

La monarquia tutsi, ben organitzada políticament quan arriben els europeus a Rwanda, a finals del segle XVIII, és fonamenta en dues institucions, l'*igikingi* i l'*uburetwa*. L'*igikingi*, que reserva una part de les terres als grups afins al rei, provoca una fractura

⁶² Resolució 955 del 8 de novembre de 1994. Rwanda, que seu al Consell de Seguretat com a membre no permanent, vota en contra perquè no s'accepta que es jutgin els delictes comesos abans de l'any 1994.

⁶³ Es pot consultar l'estructura del TPIR i la situació dels diversos processos a la seva web: www.tpir.org

entre les comunitats tutsi i hutu perquè els beneficiats amb la institució eren els tutsis. L'*uburetwa* obliga els camperols, en bona part hutus, a conrear la terra dos dies a la setmana per als caps tradicionals.

L'esquerda entre les comunitats s'agreuja amb els europeus, en propagar el mite hamita, que considera que la societat que troben, sofisticada i jerarquizada, no pot tenir un origen africà, per tant negre, sinó asiàtic. Els colons, primer alemanys i després belgues, exalten la capacitat d'organització dels tutsis, que dominen la monarquia, i menyspreen els hutus, als quals comparen amb els africans que han vist en altres indrets. El mite hamita, una dels pilars del domini colonial, es construeix a partir d'aquesta revalorització del tutsi, de qui es diu que té origen hamita, i la inferiorització de l'hutu, d'origen bantu, discriminat i reduït al paper de servidor.

Retirada l'administració alemanya després de la seva derrota a l'Àfrica de l'Est, el 1916, el Govern belga ocupa el territori. Manté el sistema d'administració indirecta dels alemanys, però retalla competències de la monarquia i els caps tradicionals. Més endavant, implanta unes reformes administratives, conegudes com Mortehan, que consoliden l'aliança entre el poder colonial i els tutsis, privilegiats també pels missioners, mentre que els hutus són discriminats.

A partir de la Segona Guerra Mundial, les elits rwandeses qüestionen el pacte colonial i parlen d'independència. Per un grup d'hutus, és més prioritària acabar amb la seva discriminació, que ara rep l'atenció dels missioners i la jerarquia catòlica. El grup, format per nou hutus, redacta el Manifest Bahutu, que denuncia el monopoli polític, econòmic i social dels tutsis, elogia a Bèlgica i assegura que a Rwanda hi ha un conflicte racial.

El Manifest, que significa el despertar de la comunitat hutu, obre el camí de la revolució de 1959, que acaba amb la monarquia tutsi. La revolució, qualificada de "social" pels dirigents hutus, fructifica gràcies al suport colonial i de l'església catòlica i a l'afebliment de la monarquia per la mort del rei Rudahigwa uns mesos abans. Les protestes tutsis són liquidades per les tropes colonials mentre els dirigents hutus substitueixen els tutsis en els càrrecs administratius.

Grégoire Kayibanda, un dels dirigents hutus més destacats, aboleix la monarquia el gener de 1961 i proclama la república, amb el suport de l'església, el poder colonial i el

Parmehutu, la formació dels hutus. Uns mesos després, el setembre, en el referèndum sobre la monarquia, supervisat per les Nacions Unides, el Parmehutu aconsegueix la victòria mentre que la Unar, el partit tutsi queda marginat en fracassar en el seu intent de bastir una aliança amb els hutus moderats.

La independència arriba el juliol de 1962, amb Kayibanda com a president. La coneguda com a Primera República, que recupera el discurs de caire etnista de la revolució "social" de 1959, de supremacia dels hutus, i acaba amb l'hegemonia tutsi. Milers de tutsis, ara discriminats i fins i tot perseguits –hi ha més de 10.000 morts–, són forçats a exiliar-se en els països veïns, sobretot a Uganda, Burundi, Tanzània i el Congo. Els refugiats tutsis, que reclamen en va el seu retorn, s'organitzen i fan incursions a Rwanda. La primera, des de Burundi, el desembre de 1963, arriba a prop de Kigali. En resposta, el Govern de Kayibanda desencadena una repressió contra els simpatitzants de la Unar i Rader, un altre partit tutsi, considerats una cinquena columna dels tutsis.

Kayibanda, que desenvolupa un programa econòmic que es presenta socialista, es derrocat el juliol de 1973 per un grup de militars, en bona part del nord del país, dirigits pel general Juvénal Habyarimana. Arribat al poder amb l'argument de la necessitat d'una "revolució moral" contra Kayibanda, que fins i tot reprimia la disidència dins el propi Parmehutu, Habyarimana pren distàncies amb la Primera República. Per a demostrar-ho, empresona el propi Kayibanda, que mor a la presó, i condemna el nepotisme i regionalisme del règim anterior, que tenia el suport de la gent del sud i centre.

Dos anys després del cop, el president Habyarimana funda el Moviment Revolucionari Nacional pel Desenvolupament (MRND), un partit al qual ha de pertànyer tot rwandès. Manté l'etnisme en el discurs oficial i en la pràctica –les quotes racials en l'escola u l'administració discriminen els tutsis–, reprimeix els opositors i es rodeja de polítics originaris del nord-oest, de Ruhengeri i Giseny, i aparta els del sud i centre, de Gitarama i Butare, que havien estat el pilar del president anterior.

L'economia, que havia crescut durant els primers anys de presidència, cau en picat a partir de 1980 pel descens del preu del cafè i el te en els mercats mundials. El model econòmic, anomenat "liberalisme planificat", queda en evidència, sobretot perquè es margina a la gent que no és del nord.

El president tampoc vol afrontar el problema dels refugiats tutsis. A Uganda, desenes de tutsis participen en la guerrilla de Yoweri Museveni, que pren el poder el 1986 en derrocar Milton Obote. Museveni agraeix la contribució dels tutsis tot donant suport militar i logístic al Front Patriòtic Rwandès (FPR), creat pels refugiats rwandesos. La primera incursió del FPR des de les bases ugandeses es produeix l'1 d'octubre de 1990. Uns mesos després de l'atac, que es rebutja gràcies a la intervenció de tropes franceses, belgues i del Zaire, Habyarimana accepta el pluralisme polític. A la cimera francoafricana de La Baule, el president francès, François Mitterrand, el juny del mateix any, havia condicionat l'ajuda als països africans a la democratització dels seus règims.

Habyarimana permet les formacions d'oposició i impulsa la creació de la Coalició per la Defensa de la República (CDR) i el Moviment Republicà Nacional pel Desenvolupament (MRND), en què s'arreglen els hutus més extremistes. Amb presència a l'Exèrcit i sota la protecció de la dona del president, Agathe, els extremistes, l'anomenat Hutu Power, critica les concessions del president i, mitjançant els mitjans de l'odi, la publicació *Kangura* i la Ràdio dels Mil Turons, propaguen un missatge etnista, d'exaltació dels hutus i en contra dels tutsis. Una de les consignes difoses per la ràdio demana, per exemple, que els hutus "deixin de tenir pietat dels tutsis", als quals s'acusa de voler restablir la monarquia per les armes.

Les milícies hutus *interahamwe* i *impuzamugambi*, vinculades als dos partits, el CDR i el MRND, passen a l'acció en perseguir els tutsis i els hutus que donen suport al procés de pau iniciat pel president Habyarimana a Arusha (Tanzània) per la pressió dels donats internacionals i del propi FPR, que segueix amb les incursions des d'Uganda. Malgrat les reserves dels militars, el president signa l'agost de 1993 un acord de pau, que estipula la formació d'un Govern d'unitat nacional i la incorporació del FPR en l'Exèrcit. L'acord serà supervisat per una Missió de les Nacions Unides (Minuar).

Al mateix temps que Habyarimana signa l'acord, els extremistes hutus, vinculats a l'Hutu Power, reparteixen armes i recluten aturats i petits delinqüents per les milícies *interahamwe*. Les milícies hutus passen a l'acció el 6 d'abril de 1994, quan és abatut l'avió del president Habyarimana, que torna a Kigali d'una reunió a Arusha. Un atemptat, que no ha estat aclarit, però que dona la llum verda a la persecució dels tutsis i dels hutus moderats, que participaven en el Govern d'unitat nacional, com la

primera ministra Agathe Uwilingiyimana, i dels seus guardaespalles, deu soldats belgues de la Minuar.

Malgrat la insistència del general Roméo Dallaire, cap de la Minuar, a Nova York les Nacions Unides no actuen. A Rwanda, les autoritats hutus i la Ràdio dels Mil Turons demanen a la població hutu que no deixi un tutsi viu. En poques setmanes, moren centenars de milers de tutsis –molts refugiats a les esglésies– per tot el país mentre el FPR obliga al Govern a deixar Kigali i fugir cap a Butare, al sud. A Nova York, l'ambaixador francès davant les Nacions Unides aconsegueix que el Consell de Seguretat adopti una resolució, que permet el desplegament d'una operació, anomenada *Turquesa*, per "protegir els civils" en una zona de l'oest de Rwanda. Una missió criticada pel FPR.

Sota la protecció dels soldats francesos, milers d'hutus, entre ells els promotors del genocidi i bona part del Govern de Habyarimana, passen la frontera i es refugien a Goma (Zaire). Des d'allí, amb l'ajut del president Mobutu, els milicians hutus ataquen periòdicament les aldees rwandeses properes a la frontera.

El FPR entra a Kigali el juliol de 1994, i acaba el genocidi. El Govern, ara en mans de la guerrilla tutsi, obre les escoles i omple les presons de desenes de milers de persones, acusades, amb proves i sense, de participar en el genocidi. L'Exèrcit, en bona part format pel FPR, entra als camps de refugiats de l'est del Zaire, i causa la mort de desenes de persones. Els abusos del FPR són denunciats per les organitzacions de drets humans.

Per jutjar els inductors del genocidi, el Consell de Seguretat de les Nacions Unides crea, el novembre de 1994, el Tribunal Penal Internacional per Rwanda (TPIR), i estableix la seva seu a Arusha (Tanzània). A Rwanda, els primers acusats de participar en les matances comencen l'abril de 1995, el primer aniversari del genocidi.

6. 2. Justificació de la mostra

6. 2. 1. Introducció

Malgrat els enfrontaments entre l'Exèrcit rwandès i el Front Patriòtic Rwandès (FPR) a partir d'octubre de 1990, data de la primera ofensiva de la guerrilla des de les bases d'Uganda, i les persecucions polítiques, les informacions en la premsa espanyola del conflicte d'aquest país africà són escasses. Per exemple, el diari *El País* publica l'any 1990 tan sols quatre informacions de Rwanda. L'any 1991 publica dues peces, una informativa i una altra d'opinió. El 1992 només una. L'any següent, tres. I una d'aquestes està dedicada a la sort dels gorilles de muntanya (23/05/93), en un peça titulada. "Desaparecen 36 gorilas de montaña por la guerra en Ruanda"⁶⁴.

Contrasta el poc volum informatiu d'aquests quatre anys en què també es duen a terme les negociacions de pau a Arusha (Tanzània) amb l'allau d'informacions a partir de la mort en atemptat aeri del president Juvénal Habyarimana, l'abril de 1994, un esdeveniment que dona inici a les matances i al posterior desplegament de l'*Operació Turquesa*. Per exemple, el mateix diari *El País* publica, el 1994, 172 peces referents a Rwanda, entre informacions i textos d'opinió⁶⁵.

Per aquest motiu, perquè no hi ha un volum informatiu important durant els quatre anys de combats i negociacions (octubre 1990- abril 1994), hem descartat una mostra d'aquest període.

6. 2. 2. La mostra

La mostra del conflicte de Rwanda està formada per les informacions i anàlisis publicats en els quatre diaris estudiats (*El País*, *El Mundo*, *ABC*, *La Vanguardia*) en tres períodes. El primer (7-13 d'abril de 1994), correspon a les reaccions a la mort del president de Rwanda, Juvénal Habyarimana (6 d'abril de 1994), en ser tocat l'avió en què tornava a Kigali per un coet. En reacció a la mort de Habyarimana, les milícies radicals hutus i l'Exèrcit rwandès van desencadenar la persecució dels hutus moderats,

⁶⁴ Font: arxiu digitalitzat del diari *El País*.

⁶⁵ Ibid.

que defenien els acords de pau d'Arusha, i dels tutsis. Per la seva banda, la guerrilla del Front Patriòtic Rwandès (FPR) va desencadenar una ofensiva sobre la capital. En pocs dies van morir desenes de milers de persones, en bona part, tutsis però membres del Govern hutu favorables a l'acord de pau, a mans de les milícies hutus i l'Exèrcit rwandès.

El segon període (21-29 de juny de 1994) correspon al desplegament de l'*Operació Turquesa*, avalada per les Nacions Unides i encapçalada per soldats francesos, amb la finalitat de crear una zona de protecció per a les persones, en la seva majoria hutus, que fugien davant l'ofensiva del Front Patriòtic Rwandès (FPR).

El tercer període (6-10 d'abril de 1995) correspon a l'inici dels judicis per part dels tribunals rwandesos contra els responsables del genocidi. Un fet que coincideix amb el primer aniversari del genocidi, commemorat pel Govern rwandès.

6. 3. Resultats

Els resultats de la investigació dels quatre diaris analitzats pel que fa al tractament del conflicte de Somàlia són els següents:

6. 3. 1. En relació amb la hipòtesi 1 [“Els diaris estudiats donen més protagonisme a uns actors que a uns altres i no donen la veu, quasi mai, a alguns actors dels conflictes”].

La hipòtesi queda provada: en la mostra analitzada els diaris estudiats donen més protagonisme a un actor occidental (Govern de França) i als actors rwandesos (Govern, Front Patriòtic Rwandès) que no pas als rwandesos no armats, dels quals es reproduïxen les seves declaracions en comptades ocasions.

El País

En la mostra analitzada, el diari dona més protagonisme a un actor occidental (Govern de França) i als actors armats rwandesos (Govern de Rwanda i Front Patriòtic Rwandès) que no pas al rwandesos no armats, dels quals es reproduïxen les seves declaracions en comptades ocasions.

El Govern francès capitalitza les informacions en el segon període de la mostra, que recull el desplegament de l'*Operació Turquesa*. Els titulars de les obertures de tots els dies, amb excepció dels dies 27 i 28 de juny de 1994, estan dedicats a la intervenció francesa a Rwanda: “Francia pide a la ONU manos libres en Ruanda” (21/6/94); “Balladur afirma que Francia no desplegará en ningún caso sus tropas en el corazón de Ruanda” (22/6/94); “Francia intervendrá en Ruanda a partir de hoy” (23/6/94); “Los primeros soldados franceses entran en Ruanda” (24/6/94); “Tropas francesas protegen ya en Ruanda un campo de refugiados tutsis” (25/6/94); “Los paracaidistas franceses reducen a las milicias hutus que hostigan a la población civil” (26/6/94) i “Las tropas francesas sacan de Ruanda a 35 religiosas” (29/6/94). El dia 27, la intervenció francesa no es mereix una obertura però sí una columna: “Los rebeldes del FPR y las tropas francesas, cada vez más cerca” (27/6/94).

En la mostra analitzada, el diari dedica una significatiu espai a les declaracions dels religiosos espanyols, en bona part monges, que treballen a Rwanda i a la seva evacuació. En el primer període de la mostra, els religiosos espanyols mereixen dues obertures (“Pilar Espelosín: ‘Han matado a nuestros enfermos, y estamos preparadas para morir’, 12/4/94; “Misioneras evacuadas de Ruanda critican la falta de asistencia del Gobierno español”, 13/4/94), una columna (“Cuatro religiosos españoles abandonan Kigali y logran llegar a Bujumbura”, 11/4/94) i dos requadres (“Los 135 españoles parecen a salvo, pero hay dudas sobre el paradero de tres misioneras”, 9/4/94; “Evacuados 30 de los 135 españoles atrapados por la guerra civil”, 13/4/94). El ministre espanyol apareixen en el titular d’un requadre (“Solana sanciona al diplomático que no atendió a las religiosas”, 13/4/94). Les dues obertures del dia 13 d’abril de 1994 estan il·lustrades amb fotos de monges espanyoles.

En el segon període de la mostra, el diari es fa ressò de la mort de Vallmajó i de l’evacuació de monges pels soldats francesos. “Religiosos españoles, convencidos de que el misionero Vallmajó fue asesinado”, és el títol de la columna del dia 28 de juny de 1994. Un dia després, el títol de l’obertura és: “Las tropas francesas sacan de Ruanda a 35 religiosas”.

Els rwandesos sense càrrecs públics ni enquadrats en organitzacions armades apareixen amb els seus noms en comptades ocasions. En una obertura (23/6/94), es esmentat Domitien, “el encargado del registro”, que li mostra al periodista la llibreta “en la que apunta uno a uno los muertos, sin importarle las circunstancias en que llegaron huyendo de la guerra”. En una altra (27/6/94), un dels protagonistes de la informació és Boiko, “un ex campesino hutu” que proclama: “Todo bien, todo bien, todo bien ahora”. En el tercer període de la mostra, dedicat a l’inici dels judicis contra els acusats de participar en el genocidi, es reproduïxen en l’obertura del dia 7 d’abril de 1995 les declaracions de dos inculpats (Musoro Ndura i Nogomayube Nkulikingoma) i un tutsi (François Kayimba) que demana justícia. Un dia després, en una columna, apareix un altre rwandès (Evariste Twahirwa) que vol també que es faci justícia.

El Mundo

En la mostra estudiada, el diari dóna més protagonisme als actors occidentals i als actors armats rwandesos que no pas als rwandesos no armats, dels quals es reproduïxen les seves declaracions en comptades ocasions.

En el segon període de la mostra, que recull el desplegament de l'Operació Turquesa, la intervenció francesa capitalitza les informacions. Això no obstant, tan sols estan dedicats a la missió francesa quatre titulars de les obertures de la mostra ("El Consejo de Seguridad aprueba una intervención militar francesa en Ruanda, 23/6/94; "El primer contingente expedicionario francés entra en Ruanda con la bendición de la ONU, 24/6/94; "El FPR consiente la intervención gala si se mantiene fuera de sus áreas, 26/6/94; "Francia evacua religiosas y huérfanos de Ruanda, 29/6/94) i el titular d'una columna ("Nueva incursión de un convoy francés en territorio ruandés, 27/6/94). En el mateix període es reproduïx un text d'opinió del ministre francès d'Exteriors, Alain Juppé, que justifica la intervenció ("Razones para una intervención, 21/6/94).

El diari dedica, en el primer període de la mostra, un espai significatiu a les monges espanyoles, que mereixen dues obertures ("Tres monjas españolas fueron respetadas en una matanza en un centro jesuita, 9/4/94; "Los matan a todos; no quieren heridos", 12/4/94). Aquesta darrera peça, titulada amb les declaracions de la monja Pilar Espelosín, és il·lustrada amb dues fotos de monges espanyoles. L'incident entre les monges espanyoles a Rwanda i un diplomàtic a Madrid ocupa una columna ("Alvaro Ozores, que pertenece al PP y 'lamenta lo ocurrido', fue relevado de su puesto y puede ser expulsado", 13/4/94).

El rwandesos sense càrrec públic ni enquadrats en organitzacions armades apareixen en poques ocasions: en el primer període de la mostra tan sols en una informació (10/4/94), en què es dóna la veu a Aouni Abdel, "un refugiado huido de Ruanda", i a Christine Deryck, "una joven mujer todavía afectada por la visión de las escenas de horror". En el segon període de la mostra, no es recull el testimoni de cap rwandès del carrer. En canvi, en el tercer període, que cobreix l'inici dels judicis als acusats de participar en el genocidi, es reproduïxen les declaracions de dos rwandesos, però implicats en el genocidi. En una obertura del dia 6 d'abril de 1995, titulada "Matarás a

tu prójimo”, apareixen Janvier Afrika, “un ex executor” i Ferdinand Nahimana, “un instigador intel·lectual”.

ABC

En la mostra estudiada, el diari dóna més protagonisme als actors occidentals i als actors armats rwandesos que no pas als rwandesos no armats. El Govern rwandès, i el seu Exèrcit, i el Front Patriòtic Rwandès (FPR) apareixen en bona part de les informacions i textos d'opinió analitzats, i es recullen les seves declaracions. La presència en les peces analitzades dels dos principals actors, tots dos armats, contrasta amb la invisibilitat dels rwandesos del carrer, tant víctimes com a botxins i persones que es van oposar a les matances. Una absència que pot entorpir la comprensió de la complexitat del conflicte.

El Govern francès i les Nacions Unides apareixen, sobre tot, en el segon període de la mostra, que correspon al desplegament de l'*Operació Turquesa*. En bona part de les informacions d'aquest període, la missió militar francesa desplaça als actors rwandesos a un paper secundari en el discurs informatiu, i fins i tot capitalitza els titulars de set de les nou peces analitzades (21, 22, 23, 24, 25, 28 i 29 d'abril de 1994).

El diari dedica un espai significatiu a les queixes d'una monja espanyola (una obertura, 12/4/94, sota el títol “Ruanda: Indignación ante la respuesta de Exteriores a una religiosa española”) pel tracte rebut pel Ministeri d'Afers Exteriors d'Espanya.

La Vanguardia

En la mostra estudiada, el diari dóna la veu, sovint, als actors occidentals, les Nacions Unides i als actors armats rwandesos: el Govern, i el seu Exèrcit i les seves milícies, i el Front Patriòtic Rwandès. Per contra, els rwandesos del carrer apareixen en comptades ocasions.

En el segon període de la mostra, que recull el desplegament de l'*Operació Turquesa*, el Govern francès i la seva missió capitalitzen les informacions. Tanmateix, un dels principals actors locals armats, el Front Patriòtic Rwandès (FPR), segueix apareixent en

les informacions analitzades. Les mesures preses pel Govern francès, tant militars com polítiques, són recollides en peces dels dies 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28 i 29 de juny de 1994. El Front Patriòtic Rwandès apareix en les informacions dels dies 21, 22, 23, 24, 25, 26 (dues), 27 i 28 de juny de 1994.

En la mostra analitzada, el diari dedica un ampli espai a les declaracions de monges espanyoles que treballen a Rwanda i a la seva evacuació. Per exemple, el diari titula l'obertura del dia 12 d'abril de 1994: "Las monjas españolas en Kigali narran horrores pero rehúsan irse". Un dia després, el títol del requadre informa sobre la reacció del ministre d'Afers Exteriors a les denúncies d'una monja: "Asuntos Exteriores destituye al diplomático que trató incorrectamente a una monja". En la foto de l'obertura, apareixen tres monges acabades d'arribar a Madrid. El dia següent (14/4/94), el títol de l'obertura també està dedicat a les monges espanyoles: "Paracaidistas belgas rescatan a las tres monjas del hospital de Kibuye". En la mateixa pàgina, el títol del requadre és: "Solana confía en una rápida salida de la mayoría de españoles." La mort del missioner Joaquim Vallmajó es recollida en un requadre a mitja columna ("Confirmado el asesinato del padre Vallamajó", 26/6/94).

La gent del carrer apareix tan sol en una peça, en el tercer període de la mostra, que recull les informacions sobre el primer aniversari de l'atemptat contra el president Juvénal Habyarimana. "Voy a ser acusado de genocidio y es cierto: maté a 900 personas y espero ser ejecutado", admitía ayer uno de los siete reos, Musoro Ndura", es pot llegir en la informació del dia 7 d'abril de 1995.

Per tant, els diaris analitzats destaquen més en les informacions els fets i les declaracions d'un actor occidental, el Govern de França, i dels actors armats rwandesos que no pas les accions dels rwandesos no armats. La sort dels religiosos espanyols que treballen a Rwanda també mereix una àmplia cobertura.

6. 3. 2. En relació amb la hipòtesi 2 [“Els diaris estudiats descriuen alguns dels actors locals de forma pejorativa”].

La hipòtesi no queda confirmada perquè els diaris estudiats no descriuen els actors locals, el Front Patriòtic Rwandès (FPR), l'Exèrcit rwandès i les milícies hutus, de forma pejorativa.

El País

En la mostra estudiada, el diari no descriu els actors locals de forma pejorativa. Si bé associa en algunes peces un dels actors locals armats, el Front Patriòtic Rwandès (FPR) amb la comunitat tutsi, no es pot considerar que sigui pejoratiu perquè bona part del moviment estava integrat per tutsis. L'Exèrcit rwandès també és associat a una comunitat, en aquest cas la hutu, i tampoc és pejoratiu fer-ho perquè és cert que la majoria dels seus oficials i soldats eren hutus. Un exemple d'aquesta associació comunitària la trobem en l'obertura del dia 9 d'abril de 1994: “ (...) los combates tienen como protagonistas a las fuerzas del Frente Patriótico Ruandés (FPR), pertenecientes a la etnia tutsi, por un lado, y de la guardia presidencial, de la etnia hutu, por el otro”.

El Mundo

En la mostra estudiada, el diari no descriu els actors locals de forma pejorativa. Encara que associa sovint un dels actors locals, el Front Patriòtic Rwandès (FPR), amb la comunitat tutsi, no es pot considerar que això suposi descriure'l de forma pejorativa perquè el moviment havia estat fundat pels refugiats tutsis a Uganda i estava integrat, en bona part, per membres d'aquesta comunitat. L'Exèrcit és associat en dues ocasions als hutus (9/4/94; 10/4/94), i en una és descrit com “fuerzas ruandesas” (24/6/94) i una altra com “tropas gubernamentales” (29/6/94). Quant les milícies, són associades a la comunitat hutu (21/6/94; 24/6/94) però també descrites com “bandidos hutus” (13/4/94).

ABC

En la mostra estudiada, el diari no descriu els actors locals de forma pejorativa. Encara que associa un dels actors locals, el Front Patriòtic Rwandès (FPR), amb la comunitat tutsi, és cert que bona part del moviment estava integrat per tutsis. Així qualificar el FPR com "rebeldes tutsis" (10/4/94) i "rebeldes de etnia tutsi" (13/4/94) no sembla pejoratiu en aquest cas. El mateix passa amb una altra actor local, l'Exèrcit, associat a la comunitat hutu. "Ejército ruandés, de etnia hutu", es pot llegir en la informació del 11 d'abril de 1994.

La Vanguardia

En la mostra analitzada, el diari no descriu els dos principals actors locals, el Front Patriòtic Rwandès (FPR) i l'Exèrcit rwandès, de forma pejorativa.

En les informacions i els textos d'opinió, el diari associa, sovint, al Front Patriòtic Rwandès amb la comunitat tutsi i a l'Exèrcit amb la hutu. Una associació que no sembla pejorativa perquè el FPR estava format en bona part per persones de la comunitat tutsi, mentre que en l'Exèrcit la comunitat majoritària era la hutu. "movimiento de rebelión armada de la minoría Tutsi", es pot llegir, en referència al FPR, en la primera informació sobre el conflicte (8/4/94). "Los enfrentamientos (...) oponían a fuerzas del Ejército ruandés, de etnia hutu, y los rebeldes del Frente Patriótico Ruandés (FPR, tutsis)", es pot llegir tres dies després (11/04/94). Una associació, en el cas del FPR, que es repeteix en segon període estudiat. Exemple: "FPR (dominado por tutsis)" (23/6/94).

En resum, els diaris analitzats no descriuen en les informacions analitzades els actors locals de forma pejorativa.

6. 3. 3. En relació amb la hipòtesi 3 [“Els diaris estudiats sovint no fan referència a les causes que han provocat el conflicte”].

La hipòtesi queda provada: els diaris estudiats, amb excepció d'*El Mundo*, fan referència en poques ocasions a la causes immediates del conflicte, que cal buscar-les, com s'ha explicat en la descripció d'aquest, en l'atemptat mortal contra el president Juvénal Habyarimana. Tanmateix, les arrels del conflicte pràcticament mai no són citades: la política d'exclusió racial del Govern presidit per Habyarimana i la incitació a l'odi comunitari.

El País

En bona part de les peces estudiades, el diari no descriu les causes que han provocat el conflicte. Tan sols en tres informacions s'indica una causa específica: l'atemptat contra Habyarimana, un fet que va provocar que “el caos, la violencia y el desconcierto se adueñaron ayer de Ruanda” (8/4/94) i que “desató las matanzas étnicas” (7/4/95). Un país, “que vive una terrible espiral de violencia étnica desde el miércoles, cuando un atentado provocó la muerte de los presidentes de Ruanda y Burundi” (10/4/94).

En un requadre (9/4/94), les causes queden menys clares, i s'assenyalen les decisions de Habyarimana de negar “el retorno a su país de los refugiados tutsis, lo que provocó una nueva tensión” i d'imposar “un sistema de partido único” i la incursió del Front Patriòtic Rwandès el 1990 com a fonts de conflicte.

En diverses peces es recorda que Rwanda pateix una “guerra civil”, però no se'n indiquen les causes (7/4/94, 8/4/94, 11/4/94, 12/4/94, 13/4/94). Això no obstant, en una altra peça s'assenyala que la “guerra civil sigue latente” (8/4/94).

El conflicte es reduït en algunes peces a un enfrontament entre hutus i tutsis. “Según testigos presenciales, en Kigali, hutus y tutsis se lanzaron unos contra otros”, es pot llegir en l'obertura del dia 8 d'abril de 1994. El mateix dia, en una columna, es destaca que tant a Burundi com a Rwanda “hutus y tutsis no han dejado de odiarse y combatirse desde hace decenios”. Una tesi que es repeteix posteriorment: “La larga

historia de enfrentamientos violentos entre los miembros de las etnia hutu y tutsi vive uno de sus episodios más dramáticos" (10/4/94)".

Tan sols en el tercer període de la mostra, que correspon al primer aniversari de les matances, es qualifica aquell episodi de "genocidio" (6/4/95, 7/4/95 i 8/4/95). Un genocidi en què "casi un millón de tutsis perdieron la vida" (6/4/95). Una quantitat que s'incrementa el dia següent ("la primera sesión del juicio por el genocidio de casi un millón de tutsis en Ruanda", 7/4/95) i es manté ("En el primer aniversario de las terribles matanzas que el año pasado acabaron con la vida de cerca de un millón de personas", 8/4/95).

El Mundo

El diari descriu, sovint, en les peces analitzades, les causes que han provocat el conflicte.

Quan s'indica, la causa del conflicte més repetida és la mort del president Habyarimana en l'atemptat aeri, que es troba en les obertures dels dies 8 d'abril de 1994 ("ola de violencia siguió a la muerte de los presidentes de Ruanda y de Burundi"), 9 d'abril de 1994 ("Los soldados están tomando represalias por la muerte del presidente Juvenal Habyarimana"), 10 d'abril de 1994 ("la violencia tribal entre tutsis y hutus desatada en las últimas 72 horas tras el asesinato de los presidentes de Ruanda y Burundi"), 21 de juny de 1994 ("El asesinato del presidente Habyarimana desencadenó la mayor matanza de la historia de Ruanda"), 24 de juny de 1994 ("Medio millón de personas han sido víctimas de las masacres en este país centroafricano desde la muerte del presidente Juvenal Habyarimana"), 28 de juny de 1994 ("El estallido del avión presidencial ruandés (...) supuso la reanudación de la guerra civil"), 6 d'abril de 1995 ("Esa tragedia [la caiguda de l'avió presidencial] desató la mayor ola de violencia que recuerda África"), 7 d'abril de 1995 ("atentado contra el presidente Juvenal Habyarimana, que desató las matanzas étnicas") i 8 d'abril de 1995 ("Habyarimana, cuyo asesinato desató el genocidio"). En una columna (27/6/94), el conflicte es reduït a una "sangrienta guerra civil", sense indicar-ne les causes.

Tanmateix, el diari dedica una peça, una obertura (13/4/94), a analitzar el conflicte, tot indicant que és complex i assenyalant diverses causes. "Se trata, a la vez, de un

conflicto histórico y de una mística racial basada en realidades concretadas en tiempo de la colonización”, es pot llegir en el text.

El conflicte tan sols es qualificat de genocidi en tercer període de la mostra (6/4/95, 8/4/95, 9/4/95). Això no obstant, en el segon període es recull la declaració de l'exiliat rei Kigali V (29/6/94), qui assegura que “el genocidio tutsi fue preparado por el asesinado presidente”.

ABC

El diari no descriu, en bona part de les peces analitzades, les causes que han provocat el conflicte. Les causes del conflicte, quan s'indiquen, cal buscar-les, segons les peces estudiades, en la mort del president Habyarimana, que “ha desatado una ola de violencia y saqueos en la capital ruandesa” (8/4/94) i “enfrentamientos” (12/4/94). En una informació es pot llegir que el país està “devastado por una guerra de tres años” (12/4/94), sense especificar quin va ser l'origen. En canvi, en un article d'opinió (27/6/94) sí que es troba un responsable del conflicte: “los guerrilleros” tutsis, que “han desencadenado esta hecatombe humana, con el apoyo de países africanos como Uganda y Burundi y la inhibición o complacencia de potencias extranjeras como Bélgica y Estados Unidos.”

El conflicte és reduït, en algunes peces de la mostra estudiada, a una “matanza entre hutus y tutsis” (10/4/94), uns combats entre “facciones” (23/6/94), una “violencia que sacude el país” (13/4/94), “enfrentamientos (...) oponían a fuerzas del Ejército ruandés, de etnia hutu, y los rebeldes del Frente Patriótico Ruandés (FPR, tutsis)” (11/4/94) i “luchas tribales entre hutus y tutsis” (12/4/94). No es menciona ni en el primer període ni en el segon la planificació de les matances ni el fet que es tractava d'una persecució dels tutsis per part de les milícies hutus i l'Exèrcit governamental.

Tan sols en el tercer període, que correspon al primer aniversari de les matances, es qualifica de “genocidi” (6/4/95, 7/4/95 i 8/4/95) el què va passar al país en morir “más de un millón de ruandeses” (6/4/95). Una xifra de morts que es rebaixa dos dies després a “más de 500.000 ruandeses”. Tanmateix, no es recorda que bona part de les víctimes del genocidi van ser tutsis, i s'opta per escriure que van ser “ruandeses”.

La Vanguardia

En bona part de les peces informatives i d'opinió analitzades, el diari no descriu les causes que han provocat el conflicte. El diari, en quatre informacions de la mostra estudiada, atribueix les causes a la mort de Habyarimana. "Juvenal Habyarimana, cuyo asesinato el 6 de abril del año pasado fue el detonante de una espantosa matanza de más de medio millón de personas, en su mayoría tutsis y hutus moderados", es pot llegir el 8 d'abril de 1995. Un dia després, el diari torna a mencionar la mort de Habyarimana, que "desencadenó violentos combates entre la guardia presidencial, de mayoría hutu, y miembros del opositor Frente Patriótica Ruandés, antigua guerrilla armada de la minoría tutsi" (9/4/94). I al dia següent: "La guerra civil ruandesa entre los hutus y los tutsis se reactivó (...) cuando el avión en el que viajaban los presidentes de Ruanda y de Burundi –hutus los dos– fue abatido" (10/4/94). Un any després, el diari repeteix: "Juvenal Habyarimana, cuyo asesinato el 6 de abril del año pasado fue el detonante de una espantosa matanza de más de medio millón de personas, en su mayoría tutsis y hutus moderados." (8/4/95).

En algunes peces, es recorda que Rwanda pateix una "guerra civil" (13/4/94; 14/4/94 i 23/6/94) però no se'n indiquen les causes. Em una informació es diu que la guerra va començar el 1990 (24/6/94) sense indicar-ne les causes.

El conflicte és reduït, en algunes peces, a "el odio tribal entre Hutus y Tutsis [que] es fuente de periódicos estallidos de violencia que suelen culminar en grandes matanzas" (8/4/94). Una tesi que es repeteix el mateix dia, en una altra peça: "las luchas tribales entre Hutus y Tutsis, etnias rivales que conforman la población tanto en uno como en otro país, con excepción de unos pocos Twa, culmina periódicamente en sangrientas matanzas que provocan el éxodo de miles de personas" (8/4/94).

En el primer període la mostra no es fa referència a les matances sistemàtiques de la comunitat tutsi, ni a la planificació d'aquestes. En el segon període, en un text d'opinió, l'articulista recorda que el "Gobierno hutu del presidente Habyarimana, entregado a una feroz represión contra los tutsis" (23/6/94). En el tercer període, en el primer aniversari del genocidi, es torna a incidir en "las masacres perpetradas contra la población tutsi de Ruanda, de las que hoy se cumple el primer aniversario" (6/4/95). En un altra peça, el mateix dia, es qualifica de "genocidio" la matança dels tutsis a

mans de l'Exèrcit governamental i les milícies hutus. La paraula "genocidio" es torna a utilitzar en les informacions del dos dies següents de la mostra (7/4/95 i 8/4/95).

En una peça d'opinió, (6/4/95) es descriuen, de forma detallada, les causes del conflicte. "En ambos países, los enfrentamientos étnicos tienen otras claves. En el trasfondo hay problemas enraizados en el subdesarrollo que enfrenta a sus moradores por un pedazo de tierra (Ruanda y Burundi son zonas superpobladas con escaso suelo). Problemas económicos agravados por la deuda externa, por la caída de los precios del café fijados internacionalmente, por las normas impuestas por el Fondo Monetario Internacional y la Banca Mundial. Problemas relacionados con el colonialismo que azuzó las diferencias étnicas al apoyarse en los clanes ya dominantes de la minoría tutsi. Problemas exacerbados por elites locales, a menudo corruptas, hambrientas de poder y dinero y atizadas por el negocio mundial de armas."

En resum, els diaris estudiats, tret d'*El Mundo*, no descriuen, en bona part de les informacions i anàlisis estudiats, les causes immediates del conflicte. Tampoc fan referència, quasi mai, a les arrels del conflicte: la política d'exclusió racial del Govern presidit per Juvénal Habyarimana i la incitació, per part dels sectors extremistes hutus, a l'odi racial.

El conflicte, reduït en moltes peces a una "guerra civil", una descripció que no correspon a la realitat, tan sols és qualificat de "genocidi" en el tercer període de la mostra, un any després de l'inici de les matances. Les Nacions Unides van qualificar les matances com "genocidi".

6. 3. 4. En relació amb la hipòtesi 4 [“Els diaris estudiats mitiguen les implicacions occidentals en els conflictes”].

La hipòtesi queda provada en el diari ABC però no en les altres tres publicacions analitzades, El País, El Mundo y La Vanguardia. En la mostra estudiada, l'ABC no recorda el suport del Govern francès al règim presidit per Juvénal Habyarimana ni menciona la colonització de Rwanda per part d'Alemanya, primer, i de Bèlgica, després.

El País

El suport del Govern de França al règim del president Juvénal Habyarimana es recorda en algunes peces informatives. En una columna (24/6/94), titulada “Una ayuda militar fuerte y clandestina”, es pot llegir: “Desde 1990, cuando el Ejército francés acudió a Kigali en apoyo del régimen hutu del presidente Habyarimana, la ayuda militar francesa ha sido importante, discreta y casi clandestina.” Un dia després, en l'obertura, s'incideix en el fet que “los mandos de la tropa enviada por Francia son muy conscientes de la hostilidad que despiertan entre las fuerzas rebeldes por su anterior apoyo al Gobierno hutu”. Una tesi que es repeteix al dia següent: “Francia ha armado y entrenado en el pasado al Ejército ruandés, integrado casi en su totalidad por hutus, y ahora recae sobre las tropas francesas la carga de probar su neutralidad”. Un dia després, en una obertura que ve de la portada, l'enviat especial escriu: “Los franceses y la mayoría étnica hutu se llevan bien desde hace tiempo” (27/6/94).

El diari també recull, sobre tot en el segon període de la mostra, les reticències del Front Patriòtic Rwandès (FPR) i algunes organitzacions, com Amnistia Internacional, a la intervenció francesa per la seva implicació amb el Govern presidit per Habyarimana. En una columna (22/6/94), es recorda que els tutsis, “minoritarios en Ruanda, han acusado reiteradamente a los franceses de apoyar a la etnia hutu y al Gobierno del desaparecido presidente Juvenal Habyarimana y ser responsables, por tanto, de la *limpieza étnica* emprendida por él.”

En un acudit (25/6/94), signat per Plantu, s'incideix en l'ajut militar francès a un dels actors rwandesos, que no està identificat. En el dibuix es pot veure a un francès, identificat per la bandera que duu al pit, que arriba amb dues maletes, en les quals destaca una creu roja. El francès diu: "El problema es que están armados hasta los dientes". Al seu davant té un soldat negre que dispara un fusell. D'un caixó sobresurten les armes; i un cartell en què es pot llegir: "Made in France".

La foto que il·lustra l'obertura del següent dia (26/6/94) també es crítica contra la intervenció francesa. En la foto, que recull segon el peu una "manifestación en Kigali en favor de los rebeldes tutsi y en contra de la intervención francesa", es poden veure diverses pancartes contràries al Govern francès. En la que ocupa la part central de la foto, es pot llegir: "Mitterrand, traître, tueur, truant, chasseur de drogue".

El passat colonial belga es recorda en dues informacions del primer període de la mostra (8/4/94 i 11/4/94).

El Mundo

En la mostra estudiada, el diari recull les crítiques del Front Patriòtic Rwandès a la intervenció francesa pel seu recolzament al règim presidit per Juvénal Habyarimana. En un requadre (22/6/94), es pot llegir: "Los rebeldes ruandeses acusan a Francia de haber apoyado tradicionalmente a los gobiernos responsables del genocidio en Ruanda y agrega que, además de ser la principal suministradora de armas, París adiestró a los guardias presidenciales, parte del Ejército y la milicia, principales responsables de las atrocidades." Una crítica al Govern francès que es repeteix en l'obertura del dia 24 de juny, en l'entrevista a Kigali V (29/6/94) i en la segona obertura del mateix dia ("Aunque París insiste en que la misión en Ruanda es puramente humanitaria, el apoyo dado por Francia en el pasado al Gobierno de Kigali en su lucha contra el FPR es tenido muy en cuenta por la guerrilla, que en la actualidad controla dos tercios del país").

Les denúncies d'Amnistia Internacional, que mereixen el títol de la peça ("AI denuncia a militares por entrenar asesinos", 24/6/94), també son reproduïdes: "La organización pro derechos humanos Amnistía Internacional (IA) ha solicitado al Gobierno francés que investigue la existencia y la actividad de una unidad militar de ese país que podría

haber entrenado a algunos responsables de las recientes matanzas perpetradas en Ruanda." En la mateixa peça, el diari reproduceix una informació del diari belga *Le Soir*, que indica que "dos militares franceses pertenecientes al Destacamento de Ayuda Militar para la Instrucción (DAMI) fueron los autores del atentado" contra Habyarimana". Una participació francesa en l'atemptat que ja havia estat citada en l'obertura del dia 21 de juny de 1994 ("Los resquemores sobre el papel de Francia en la crisis ruandesa, se han visto favorecidos aún más en los últimos días al conocerse la versión de que dos mercenarios franceses que habrían participado en el derribo del avión presidencial se habían vestido con uniformes belgas para culpar a este país del asesinato").

En la mostra estudiada, el diari recull la posició del Govern francès ("Francia siempre ha insistido en su neutralidad en el conflicto", 11/4/94), que no amaga els vincles amb un sector del règim del president Habyarimana ("Aunque el jefe de la misión francesa reconoció que siempre ha habido una relación muy cercana con ciertas familias del país", també el 11/4/94). Tanmateix, el diari li dóna tota una pàgina (21/6/94) al ministre francès d'Afers Exteriors, Alain Juppé, perquè expliqui les raons de la intervenció ("Tenemos el deber de intervenir en Ruanda") i pugui defensar-se de les acusacions d'haver afavorit al règim de Habyarimana.

Les fotos que il·lustren les obertures dels dies 22 i 26 de juny de 1994 mostren les manifestacions contra la intervenció francesa. La primera (22/6/94), reproduceix una protesta a Brussel·les, mentre que la segona (26/4/94), a Kigali.

El passat colonial es recorda en tres informacions del primer període de la mostra (8, 10 i 13 d'abril de 1994). En aquesta última, una peça d'anàlisi, l'autor assegura que "la colonización espoleó las diferencias raciales, interpretando la 'alta estatura de los fieros guerreros tutsis' como el atributo del 'superhombre' africano, mientras el campesino hutu, 'pequeño y regordete', era filogenéticamente condenado a trabajar la tierra en beneficio de sus 'espigados' amos. Esta polarización étnica les fue legada a los dos países al mismo tiempo que su independencia, en 1962."

ABC

En cap de les informacions i peces d'opinió de la mostra estudiada, el diari no menciona el suport del Govern de França al règim del president Juvénal Habyarimana, al qual havia ajudat militarment, ni indica el seu interès en desplegar l'*Operació Turquesa* amb la finalitat de protegir els dirigents rwandesos que havien participat en el genocidi.

Tampoc s'incideix en la mostra analitzada en el fet que Rwanda havia estat colonitzat per Alemanya i Bèlgica, i el paper que va tenir l'administració colonial belga en la manipulació de la identitat dels rwandesos.

La Vanguardia

En algunes informacions de la mostra estudiada, el diari recull les reticències d'actors locals i d'organitzacions humanitàries a la intervenció del Govern de França pel seu passat de suport al règim del president Juvénal Habyarimana.

"El Frente Patriótico tutsi acusa abiertamente a Francia de no haber sido nunca neutral en la guerra ruandesa", es pot llegir el dia 14 d'abril de 1994. Les crítiques del Front Patriòtic Rwandès al Govern de França són recollides també en posteriors informacions (22/6/94 i 26/6/94)

Quant les organitzacions humanitàries, el diari reproduïx, en una informació del dia 22 de juny de 1994, les crítiques de Médicos del Mundo: "El Gobierno francés no puede intervenir directamente en Ruanda, su pasado en ese país pesa demasiado, su actuación está demasiado marcada", declaró Bernard Granjon, presidente de Médicos del Mundo." I dos dies després, es fa ressò de la decisió per Amnistia Internacional, que "solicitó ayer al Gobierno francés que investigue la existencia y actividad de una unidad militar de ese país que entrenó a algunos responsables de las recientes matanzas perpetradas en Ruanda" (24/6/94).

El diari també recull les afirmacions del propi ambaixador francès davant les Nacions Unides, que reconeix el recolzament del seu Govern al president Habyarimana, encara

que ara "las cosas han cambiado" (21/6/94). Un suport en què incideix el diari, en una informació de tres dies després: "Francia, cuando estalló la guerra civil en el año 1990, se alineó militarmente al lado del Gobierno ruandés y llegó a calificar a los rebeldes del FPR de 'jemeres negros" (24/6/94). Una de les peces d'opinió de la mostra estudiada també destaca aquest recolzament: "El apoyo financiero y tecnológico prestado desde entonces al Gobierno hutu del presidente Habyarimana, entregado a una feroz represión contra los tutsis, cobra ahora su factura" (23/6/94).

La colonització es recorda en tres peces d'opinió (13/4/94 i 6/4/95, dues). En la primera, l'articulista escriu: "la descolonización tuvo un doble efecto contradictorio. Por una parte, las potencias coloniales se desentendían del aspecto positivo de su tarea: Educación (...). Por otra, seguían inevitablemente presentes en la explotación de los recursos económicos" (13/4/94). En la segona, (6/4/95), l'analista escriu: "hutus y tutsis, con mutuos agravios históricos y situaciones creadas por las condiciones de la descolonización". En la tercera (també el 6/4/95), el text d'opinió és més precís perquè menciona la colonització alemanya i belga i aborda la manipulació de la pertinença comunitària per part les autoritats colonials belgues. "Habían sido dos reinos bien estructurados [en referència a Rwanda i Burundi]. Colonizados por Alemania en 1885, dependerán de Bélgica terminada la Primera Guerra Mundial. Ambas metrópolis –al igual que los misioneros– se apoyan en las elites tutsis, a las que privilegian política, económica e intelectualmente."

Per tant, tret del diari ABC, les publicacions analitzades no mitiguen en les seves informacions les implicacions occidentals en el conflicte rwandès. Ho fan tot recordant el suport del Govern francès al règim encapçalat per Juvénal Habyarimana i l'interès de la diplomàcia francesa en desplegar l'*Operació Turquesa*.

6. 3. 5. En relació amb la hipòtesi 5 [“Els diaris estudiats descriuen, quan n’hi ha, la intervenció occidental amb valors positius”].

La hipòtesi queda provada: en les informacions i textos d’opinió estudiats, els quatre diaris presenten la intervenció impulsada pel Govern francès, l’anomenada *Operació Turquesa*, amb valors positius. En la descripció de la missió francesa es destaca el seu caràcter humanitari, i s’indica que es ben rebuda pels rwandesos. Tanmateix, tots els diaris recullen les crítiques, sobretot de col·lectius rwandesos, a una intervenció que consideren que serveix per protegir el règim de Juvénal Habyarimana.

El País

La intervenció occidental és presentada amb valors positius, sobretot en les informacions sobre el desplegament de l’*Operació Turquesa*.

En el primer període de la mostra, es destaca la intervenció francesa en el títol de l’obertura del dia 10 d’abril de 1994: “Militares franceses se despliegan en Kigali para evacuar a los occidentales atrapados en Ruanda.”

En el segon període, la missió francesa, aprovada pel Consell de Seguretat de les Nacions Unides, es qualificada d’humanitària (“El Gobierno español está dispuesto a contribuir con ‘apoyo logístico’ a la operación de ayuda humanitaria urgente en Ruanda impulsada por Francia”, 21/6/94) i elogiada en diverses ocasions. És tracta d’una operació, “destinada a salvar a la población amenazada por tropas gubernamentales” (23/6/94), i que té com objectiu “salvar a los 8.000 tutsis que, según observadores de organismos no gubernamentales, permanecen en tres o cuatro campos rodeados por las tropas del ejército ruandés” (24/6/94) i “frenar la matanza que ha costado la vida a medio millón de personas en dos meses” (27/6/94). En el títol d’una obertura (25/6/94) es destaca el caràcter positiu de la missió (“Tropas francesas protegen ya en Ruanda un campo de refugiados tutsis”).

Tanmateix, en algunes peces es discuteix els seus resultats, com en l'obertura del dia 27 de juny de 1994, en què s'incideix en el fet que "la intervenció humanitaria de tropas francesas en Ruanda aún no ha logrado grandes frutos en su intento de detener las matanzas étnicas y de salvar a miles de refugiados", i el requadre del dia 29 del mateix mes, en què es pot llegir que les "actuaciones humanitarias que, por el momento, pueden contarse con los dedos de una manos". Els soldats francesos de l'*Operació Turquesa* són "esperados como héroes salvadores por los hutus y las fuerzas gubernamentales, y como enemigos por los rebeldes" (25/6/94).

El caràcter humanitari de l'operació es manté en una altra peça, una columna (23/6/94), però es qualifica la missió de "militar", amb el propòsit de "garantizar la seguridad y protección de los desplazados, refugiados y civiles en peligro". Un qualificatiu, d'operació militar, que serveix per el paraigües que engloba les informaciones sobre Rwanda del dia 23 de juny de 1994. "Operación militar en África" és el paraigües (23/6/94).

En la mostra estudiada es recullen les crítiques del Front Patriòtic Rwandès i algunes organitzacions (Organització de la Unitat Africana, 22/6/94); Médicos del Mundo, titular del 25/6/94) i governs (Nigèria, 23/6/94) al desplegament dels soldats francesos.

El Mundo

La informació sobre la intervenció occidental és presentada amb valor positius, sobretot en el segon període de la mostra, que recull el desplegament de l'*Operació Turquesa* (21-29 de juny de 1994).

En el primer període de la mostra, el diari informa en bona part de les peces (9/4/94, 10/4/94, 11/4/94, 12/4/94, 13/4/94) sobre l'evacuació dels ciutadans occidentals a Rwanda. Unes tasques sobre les qual es titulen algunes peces: "Sabena envía aviones para evacuar a los civiles europeos" (9/4/94); "Bélgica y EEUU evacuarán a su población de Ruanda" (9/4/94); "Los españoles podrán salir con franceses y belgas" (10/4/94); "EEUU, Francia, Bélgica y la RFA ponen a salvo a sus ciudadanos en Ruanda" (11/4/94), "El FPR da a las tropas extranjeras 24 horas para terminar la evacuación" (13/4/94).

L'*Operació Turquesa*, encapçalada per França, és qualificada d'humanitària en una informació (21/6/94) i en el títol de l'obertura del dia següent ("La UEO apoya una intervención humanitaria en Ruanda en caso de que la dirija la ONU", 22/6/94). Un dia després, tanmateix, el títol de l'obertura qualifica la missió de militar ("El Consejo de Seguridad aprueba una intervención militar francesa en Ruanda", 23/6/94).

La missió es justifica en un extens article d'opinió titulat "Razones para una intervención", d'una pàgina sencera (21/6/94), signat pel propi ministre d'Afers Exteriors francès, Alain Juppé. En el text, Juppé escriu que la intervenció està destinada a "poner fin a las matanzas y proteger a la población amenazada de exterminio." Un objectiu, la protecció dels rwandesos, que es repeteix en informacions posteriors ("para proteger las poblaciones civiles contra las masacres", 23/4/94; "Las tropas francesas de la Operación Turquesa, cuyo fin es proteger a los refugiados ruandeses, 25/6/94; "los paracaidistas galos desplegados allí desde el jueves, protegen de los ataques de las milicias hutus", 27/6/94).

En la mostra analitzada, el diari també reproduïx les crítiques del FPR a la intervenció (22/6/94), que quatre dies després són més comprensives amb la missió (26/6/94) i la reacció favorable de "La población hutu, que ha brindado una gran acogida a las tropas francesas" (29/4/94).

En les il·lustracions de les informacions del segon període la mostra no hi ha cap fotografia de l'*Operació Turquesa*. En canvi, sí que s'il·lustren les protestes contra la intervenció fetes a Brussel·les (22/6/94) i Kigali (26/6/94).

ABC

La intervenció occidental és presentada amb valors positius en les informacions sobre el desplegament de l'*Operació Turquesa* (21-29 de juny de 1994). La missió francesa és qualificada "d'humanitària" i es destaca el fet que els militars han efectuat la "primera misión de evacuación de civiles" (29/6/94), "alcanza su primer objetivo en Ruanda: poner a salvo a poblaciones" (títol, 28/6/94), "mantenían ayer sus misiones de reconocimiento y evaluación de las necesidades humanitarias" (26/6/94), "parecía ayer noche avanzar con firmeza, salvando muchas vidas humanas" (25/6/94), "iniciar

el rescate de varios miles de hombres, mujeres, niños y ancianos tutsis" (24/6/94). És una operació que s'ha interposar "entre las etnias hutu y tutsi de Ruanda y evite así nuevas matanzas" (22/6/94).

Tanmateix, la intervenció francesa és criticada en un text d'opinió (27/6/94). "(...) la intervenció es bastante sospechosa, y más haciéndose desde Zaire, un país que fue también colonia belga y por el que Francia siente especial debilidad, lo que explica que siga todavía en el Poder un hombre tan impresentable como Mobutu Sese Seko", es pot llegir en el text.

La Vanguardia

La intervenció occidental és presentada amb valor positius, sobretot en les informacions sobre el desplegament de l'*operació Turquesa*.

En el primer període de la mostra, que recull la mort del president Juvénal Habyarimana, el diari destaca (11/4/94), amb el titular de l'obertura de pàgina ("Paracaidistas belgas rescatan a las tres monjas del hospital de Kibuye"), l'evacuació de tres monges per part d'una unitat de paracaigudistes belgues. "En una arriesgada operación, una unidad de paracaidistas belgas consiguió liberar y sacar de Ruanda a las tres religiosas españolas residentes en la localidad de Kibuye", es pot llegir en el text de la informació. La peça està il·lustrada amb una foto en què es pot veure com dos *cascos blaus* duen dels braços una dona blanca i una nena negra. El peu de foto diu: "Una mujer aterrorizada es rescatada por paracaidistas belgas en una calle de Kigali." Tanmateix, el diari també recull la crítica al comportament occidental, en especial en el requadre del dia 8 d'abril de 1994: "Los gorilas en la niebla atraen a curiosos del mundo entero que, justamente, se lamentan de la desaparición de tan bellos ejemplares sin reparar excesivamente en la tragedia diaria que oculta el verdor de las colinas."

En el segon període de la mostra analitzada, dedicat al desplegament de l'*Operació Turquesa*, es qualifica aquesta, sovint, d'humanitària. Així, es pot llegir que l'operació té "carácter humanitario" (21/6/94), té com objectiu "detener el genocidio entre las etnias hutu y tutsi" (23/6/94), és una "misión humanitaria" (24/6/94), és una "intervención humanitaria" (26/6/94).

Els títols de les obertures dels dies 23, 24 i 26 de juny de 1994 presenten també la missió de forma positiva. El dia 23 el diari titula la informació sobre Rwanda de la forma següent: "Francia envía 2.500 soldados para detener el genocidio en Ruanda". Un dia després, el títol de l'obertura és: "Francia penetra en territorio ruandés para evitar más matanzas de civiles." El dia 26, el diari titula: "Los paracaidistas franceses reducen a las milicias hutus que hostigan a la población civil". Tanmateix, el titular del dia 23 queda matisat pel títol de la peça d'opinió: "Luces y sombras de la operación Turquesa".

Una missió que aconsegueix salvar "de la muerte a varias monjas y a ocho niños amenazados por las milicias hutu" (29/6/94). La intervenció dels militars francesos, segons el text (26/6/94), és ben rebuda pels rwandesos: "Las fuerzas francesas (...) fueron acogidas triunfalmente por miles de ruandeses que gritaban '¡Viva Francia!', junto a algunos niños que agitaban pequeñas banderas francesas". Tanmateix, la foto que il·lustra l'obertura de l'exemple anterior mostra unes persones que exhibeixen unes pancartes en suport del Front Patriòtic Rwandès.

El peu de foto és el següent: "Manifestación, el pasado viernes, contra la intervención francesa". El rebuig a la missió francesa d'almenys una part dels rwandesos és destaca en dues fotos més (24/6/94 i 29/6/94). En la primera, es pot veure una protesta a Brussel·les, en què unes persones mostren unes pancartes contra el Govern francès ("Le gouvernement français pyromane"). En la segona, es pot veure una marxa multitudinària, sense pancartes. El peu de foto diu: "Miles de ruandeses participaron en una manifestación antifrancesa en la zona controlada por los rebeldes tutsis".

En el tercer període de la mostra, en un article d'opinió (6/4/95) es critica la "inhibición" de la comunitat internacional en el continent. Tanmateix, l'articulista defèn la intervenció francesa ("En Ruanda la presencia militar francesa amortiguó un poco la tragedia") però considera que va ser insuficient ("Pero estuvo muy lejos de ser lo que habría que esperar de una positiva acción internacional").

En resum, els diaris estudiats presenten la intervenció francesa, en el marc de l'*Operació Turquesa*, amb valors positius per a la població rwandesa. Això no obstant,

també recullen les crítiques a una missió que alguns col·lectius rwandesos consideren que serveix per a protegir als membres i les milícies afins al Govern de Juvénal Habyarimana.

6. 3. 6. En relació amb la hipòtesi 6 [“Els diaris estudiats transmeten uns estereotips sobre l'Àfrica (incapacitat per a governar-se, violència innata, corrupció generalitzada, manca de societat civil,...), que formen part de l'imaginari col·lectiu occidental des de la colonització”].

La hipòtesi queda confirmada: els diaris estudiats, tret d'*El Mundo*, reforcen els estereotips occidentals sobre l'Àfrica en presentar el conflicte com una confrontació generada per “odios” seculars entre les comunitats hutu i tutsi i qualificar les matances com “luchas tribales”.

El País

En la mostra estudiada, el diari reforça els estereotips occidentals sobre l'Àfrica en assegurar que les dues comunitats, la hutu i la tutsi, s'odien, un impuls que pot ser percebut pel lector com atàvic, inherent a la pròpia personalitat dels rwandesos. “Hutus y tutsis no han dejado de odiarse y combatirse desde hace decenios”, es pot llegir en una columna del dia 8 d'abril de 1994, que duu per títol “Un interminable odio tribal”. Un dia després, en una altra columna, es torna a incidir en els “seculares odios” i “ancestrales odios” entre hutus i tutsis. Al dia següent, en una obertura, s'assenyala “la larga historia de enfrentamientos violentos entre los miembros de las etnia hutu y tutsi” (9/4/94). En considerar que el conflicte està causat per l'odi “ancestral” i no fer referència a la planificació del genocidi, aquell es despolititza i es redueix a un enfrontament de caire primari.

També es contribueix a reforçar els estereotips occidentals en no fer referència a la tasca dels hutus que van amagar tutsis o es van oposar a les matances. Al contrari, en

el títol d'una columna ("Los hutus quieren más sangre", 13/4/94) culpabilitza tots els hutus del genocidi.

El Mundo

En la mostra estudiada, el diari reforça tan sols en una peça els estereotips occidentals sobre l'Àfrica. Ho fa en qualificar les persecucions posteriors a la mort del president Habyarimana de "violència tribal" (10/4/94). Tanmateix, no s'indica en cap peça que existeixi un odi entre les dues comunitats.

També pot contribuir a la percepció que es tractava d'un conflicte ètnic en no fer referència a la tasca dels hutus que es van oposar a les matances o van amagar tutsis.

ABC

En la mostra analitzada, el diari reforça els estereotips occidentals sobre l'Àfrica en reduir el conflicte, en ocasions, a una "matanza entre hutus y tutsis" (10/4/94) y "luchas tribales entre hutus y tutsis" (12/4/94), sense fer referència a la planificació del genocidi per part de membres del Govern del president Habyarimana ni informar sobre els hutus que van destacar per amagar tutsis o oposar-se a les matances. En qualificar el conflicte de "luchas tribales" es despolititza i es converteix en un enfrontament atàvic, de caràcter ancestral.

En un article d'opinió (8/4/94), es reproduïxen les descripcions que trobem en molta literatura colonial i postcolonial sobre les dues principals comunitats de Rwanda. Per l'autor del text, el "pueblo hutu" està "atemorizado y diezmado" mentre que els tutsis és "un pueblo orgulloso y disciplente". Els tutsis, "de origen *hamita*, se sienten –como los *boers* de Suráfrica– un pueblo elegido por *Imana* (Dios) para dominar a los bantúes burundeses –*hutus* y *tuas*– a quienes consideran una raza inferior." Unes referències a l'origen *hamita* dels tutsis, que discuteixen molts autors, i al suposat, i no demostrat, comportament despectiu envers els hutus i els *tuas*. En associar els tutsis amb els *boers* sud-africans, se'ls vincula amb la comunitat que va implantar la segregació racial, l'*apartheid*. No recorda l'autor, tanmateix, que el Govern rwandès, dominat pels hutus, aplicava unes quotes racials a les institucions, fins i tot a les escoles.

En el mateix article d'opinió (8/4/94), es demana la intervenció d'occidental, al qual es qualifica de "mundo civilizado". Si hi ha un món civilitzat vol dir que hi, també, un món incivilitzat, i per tant salvatge, que seria, per l'autor, la Rwanda en conflicte.

L'Àfrica idíl·lica, salvatge, de l'imaginari occidental, està representada pels goril·les, als quals el diari dedica, en la mostra estudiada, un requadre (10/4/94). En el text, el responsable del projecte de preservació dels goril·les assegura que ens trobem davant "una tragedia potencial para el resto del mundo". Per tant, la tragèdia no és el genocidi en marxa sinó la sort dels goril·les de muntanya.

La Vanguardia

El diari reforça, en la mostra analitzada, els estereotips occidentals sobre Àfrica en reduir el conflicte, en ocasions, a "odios tribales" (8/4/94), "guerra étnica" (10/4/94) i "masacres entre etnias tutsi y hutu" (11/4/94), i no fer referència a la planificació del genocidi per part del règim presidit per Juvénal Habyarimana ni informar sobre el comportament d'alguns hutus, que van amagar tutsis i es van oposar a les matances. En considerar el conflicte una confrontació causada pels "odios", aquest es despolititza, i es presenta com ancestral, quan no és així, i conseqüència d'un impuls atàvic dels rwandesos.

Per tant, en les peces analitzades els diaris, amb excepció d'*El Mundo*, consoliden els estereotips occidentals sobre l'Àfrica en presentar el conflicte com atàvic, causat per odis ancestrals entre les comunitats hutu i tutsi.

6. 3. 7. En relació amb la hipòtesi 7 [“Els diaris estudiats cauen en l’anomenada fixació tribal, que emfatitza la pertinença ètnica dels actors africans dels conflictes”].

La hipòtesi queda provada parcialment: els diaris analitzats destaquen la pertinença ètnica dels dos actors africans principals del conflicte, l’Exèrcit governamental i el Front Patriòtic Rwandès, però es pot acceptar l’associació d’una comunitat amb un actor armat determina perquè el Front Patriòtic Rwandès estava format, en bona part, per tutsis mentre que l’Exèrcit i el Govern estaven controlats pels hutus. Tanmateix, els diaris estudiats cauen en l’anomenada fixació tribal quan, en les informacions, asseguren que hi ha un “odio tribal” entre les dues comunitats.

El País

En les peces informatives analitzades, el diari destaca en algunes ocasions la pertinença ètnica dels dos principals actors locals armats, l’Exèrcit i el Front Patriòtic Rwandès, i redueix el conflicte, també de vegades, a “matanzas étnicas” (27/6/94).

Per exemple, en la informació del dia 9 d’abril de 1994 es pot llegir: “los combates tienen como protagonistas a las fuerzas del Frente Patriótico Ruandés (FPR), pertenecientes a la etnia tutsi, por un lado, y de la guardia presidencial, de la etnia hutu, por el otro”. Tanmateix, en aquest cas és acceptable associar una comunitat ètnica amb un i un altra actor armat rwandès perquè el FPR estava integrat per tutsis i l’Exèrcit, per hutus.

Per contra, no és acceptable el títol de la columna (“interminable odio tribal”, 8/4/94), ni las afirmacions del text sobre Burundi i Rwanda, “donde hutus y tutsis no han dejado de odiarse y combatirse desde hace decenios”.

El Mundo

En les peces analitzades, el diari destaca sovint la pertinença ètnica dels dos principals actors locals armats, el Front Patriòtic Rwandès i l'Exèrcit, i redueix el conflicte en ocasions a una qüestió tribal ("violencia tribal", 10/4/94; "luchas tribales entre hutus y tutsis", 12/4/94; i "antagonismo tribal", 13/4/94).

Per contra, en una informació s'indica que el Front Patriòtic Rwandès "no es una fuerza tribal" (7/4/94). Tanmateix, dos dies després es pot llegir que els tutsi són una "tribu" (9/4/94), una afirmació que es repeteix en una peça del segon període de la mostra (24/6/94).

En una peça (10/4/94), es fa menció a l'existència de "tribus de distinto signo". En l'entrevista feta al rei en l'exili Kigali V (29/6/94), aquest parla de tribus rwandeses.

ABC

En les informacions i texts d'opinió analitzats, sobre tot en el primer període de la mostra, el diari destaca sovint la pertinença ètnica dels dos principals actors locals armats, l'Exèrcit i el Front Patriòtic Rwandès, i redueix el conflicte, en algunes ocasions, a un enfrontament entre hutus i tutsis, de caire "tribal".

En una informació (11/4/94), es pot llegir: "Los enfrentamientos (...) oponían a fuerzas del Ejército ruandés, de etnia hutu, y los rebeldes del Frente Patriótico Ruandés (FPR, tutsis) (...)". En diverses peces es qualifica els rebels de "tutsis" (10 i 13/4/94; 22 i 27/6/94).

En una peça d'opinió (8/4/94), es pot llegir que la mort dels presidents de Rwanda i Burundi, en l'atemptat aeri del dia 6 d'abril, "lleva la fatídica marca del tribalismo. Los dos eran hutus –continua el text– e igualmente odiados por la minoría tutsi." Dos dies després, en una informació (10/4/94), s'assegura que "las dos tribus siguen combatiendo" i, en una altra peça del mateix dia, que hi ha una "matanza entre hutus y

tutsis". Las lluites tribals tornen en una informació del dia 12 del mateix mes: "Las luchas tribales entre hutus y tutsis" (12/4/94). La paraula "tribu" es repeteix al dia següent: "La tribu minoritaria tutsi" (13/4/94).

La Vanguardia

En la mostra analitzada, el diari incideix sovint en la pertinença ètnica dels dos principals actors locals armats, l'Exèrcit i el Front Patriòtic Rwandès (FPR), i redueix el conflicte, en alguns ocasions, a un enfrontament, de caire "tribal" entre hutus i tutsis.

En diverses peces es qualifica el FPR de tutsi (8/4/94, 14/4/94, 22/6/94, 23/6/94) i l'Exèrcit governamental d'hotu (14/4/94).

"El odio tribal entre Hutus y Tutsis es fuente de periódicos estallidos de violencia que suelen culminar en grandes matanzas", es pot llegir en la primera informació estudiada, del 8 d'abril de 1994. El mateix dia, en una altra peça, es torna a emfatitzar en "las luchas tribales entre Hutus y Tutsis, etnias rivales que conforman la población tanto en uno como en otro país", en referència a Rwanda i Burundi. Es tracta d'una "guerra ètnica" (10/4/94), "una guerra civil entre hutus y tutsis" (10/4/94), "las masacres entre las etnias tutsi y hutu" (11/4/94), "el genocidio entre las etnias hutu y tutsi" (23/6/94), "violencia étnica (6/4/95).

En un article d'opinió (6/4/95), l'articulista incideix en l'odi "tribal" en destacar que a l'Àfrica s'ha acabat la guerra freda, però "siguen las terribles convulsiones bélicas, los odios tribales".

En resum, els diaris analitzats cauen en l'anomenada fixació tribal en considerar que el conflicte és producte d'odis "tribals" entre les dues comunitats. En canvi, es pot justificar l'associació d'una comunitat amb un actor determinat perquè el Govern i l'Exèrcit rwandesos estaven en mans dels hutus i el Front Patriòtic Rwandès estava format per tutsis.

6. 4. Conclusions

Les conclusions de la investigació dels quatre diaris analitzats pel que fa al tractament del conflicte de Rwanda són les següents:

6. 4. 1. En relació amb la hipòtesi 1 [“Els diaris estudiats donen més protagonisme a uns actors que a uns altres i no donen la veu, quasi mai, a alguns actors dels conflictes”].

La hipòtesi queda provada: els diaris estudiats donen més protagonisme en les peces estudiades als actors occidentals i els actors armats rwandesos que no pas als rwandesos sense responsabilitats polítiques, que apareixen en comptades ocasions. La intervenció francesa, emmarcada sota l'*Operació Turquesa*, capitalitza bona part de les informacions del segon període de la mostra. També mereix una àmplia cobertura la sort dels religiosos espanyols que treballen a Rwanda. En canvi, els rwandesos sense responsabilitats polítiques ni enquadrats en organitzacions armades apareixen en poques informacions.

El diari *El País* dedica totes les obertures del segon període de la mostra, amb excepció dels dies 27 i 28 de juny de 1994, a la intervenció francesa. Als religiosos espanyols que treballen a Rwanda, el diari els dedica, en el primer període de la mostra, dues obertures (12 i 13/4/94), una columna (11/4/94) i dos requadres (9 i 13/4/94). Les dues obertures estan il·lustrades amb fotografies de les monges espanyoles. Els testimonis dels rwandesos del carrer, sense responsabilitats polítiques ni enquadrats en organitzacions armades, tan sols apareixen en dues peces, en el període de la mostra (23 i 27/6/94). En el tercer període, dedicat a l'inici dels judicis contra els acusats en participar en el genocidi, apareix el testimoni d'inculpats i víctimes (7 i 8/4/95).

El diari *El Mundo* dedica, en el segon període de la mostra, quatre obertures informatives i una d'opinió a la intervenció francesa. En el primer període, les monges espanyoles mereixen dues obertures (9 i 12/4/94). Aquesta obertura és il·lustrada amb dues fotografies de les monges. En canvi, els rwandesos del carrer tan sols

apareixen en una peça (10/4/94): Aouni Abdel, “un refugiado huido de Ruanda”, i Christine Deryck, “una joven mujer todavía afectada por la visión de las escenas de horror”. En el tercer període es reproduïxen les declaracions de dos rwandesos implicats en el genocidi (6/4/95).

En el diari *ABC*, la intervenció francesa capitalitza la informació del segon període de la mostra. En set de les nou peces del període, el titular fa referència a la missió decidida pel Govern francès (21, 22, 23, 24, 25, 28 i 29 d'abril de 1994). El rwandesos sense responsabilitats polítiques ni implicats en grups armats no apareixen en cap de les peces estudiades.

En el diari *La Vanguardia*, l'*Operació Turquesa* capitalitza la informació del segon període de la mostra. Tanmateix, també apareix sovint el Front Patriòtic Rwandès. Les monges espanyoles mereixen dues obertures (12 i 14/4/94) i una fotografia d'elles il·lustra una altra peça (13/4/94). Per contra, al llarg de tota la mostra tan sols apareix un rwandès del carrer, un acusat de participar en el genocidi (7/4/95).

6. 4. 2. En relació amb la hipòtesi 2 [“Els diaris estudiats descriuen alguns dels actors locals de forma pejorativa”].

La hipòtesi no queda provada perquè els diaris estudiats no descriuen els actors locals de forma pejorativa.

En canvi, sí que associen, els quatre diaris analitzats, els actors locals a una comunitat determinada, la tutsi en el cas del Front Patriòtic Rwandès (FPR) i la hutu quan es refereixen a l'Exèrcit. Tanmateix, no es pot considerar que això signifiqui que aquests siguin descrits de forma pejorativa perquè els dos actors armats rwandesos tenien una filiació comunitària.

6. 4. 3. En relació amb la hipòtesi 3 [“Els diaris estudiats sovint no fan referència a les causes que han provocat el conflicte”].

La hipòtesi queda provada: en bona part de les peces els diaris estudiats, amb excepció d'*El Mundo*, no descriuen les causes immediates que han provocat el conflicte, que cal buscar-les en la mort en atemptat del president Juvénal Habyarimana. Les arrels del conflicte, que com s'ha explicat en la descripció d'aquest, pràcticament mai són citades: la política d'exclusió racial del Govern presidit per Habyarimana i la incitació a l'odi comunitari.

En moltes peces, el conflicte és considerat una “guerra civil”, quan és tracta d'una persecució de caire comunitària i política. Les matances són qualificades com “genocidi” tan sols en el tercer període de la mostra, un any després de l'inici de les persecucions.

En el diari *El País*, tan sols en quatre peces s'indiquen les causes del conflicte: en tres (7, 8 i 10/4/94) és la mort del president Habyarimana i en l'altra (9/4/94), diversos factors, com les decisions de Habyarimana de negar “el retorno a su país de los refugiados tutsis, lo que provocó una nueva tensión” i d'imposar “un sistema de partido único” i la incursió del Front Patriòtic Rwandès el 1990 com a fonts de conflicte. En moltes informacions es qualifica el conflicte de guerra civil (7/4/94, 8/4/94, 11/4/94, 12/4/94, 13/4/94), però no s'assenyalen les causes d'aquesta. Les matances solament són titllades de “genocidi” en les peces del tercer període de la mostra (6/4/95, 7/4/95 i 8/4/95).

El diari *El Mundo* indica la causa del conflicte en nou peces (8,9 i 10/4/94; 21,24 i 28/6/94; 6,7 i 8/4/95). En totes és la mort del president Habyarimana. En una ocasió qualifica el conflicte de guerra civil (27/6/94), sense assenyalar les causes d'aquesta. Això no obstant, en una peça (13/4/94) s'analitza el conflicte, del qual es destaca la seva complexitat (“Se trata, a la vez, de un conflicto histórico y de una mística racial basada en realidades concretadas en tiempo de la colonización”). Les matances són qualificades de “genocidi” en el tercer període de la mostra (6, 8 i 9/4/95) i per un entrevistat (l'exrei Kigali V) en el segon període (29/6/94).

El diari ABC indica les causes del conflicte en comptades ocasions. En dues peces (8 i 12/4/94) s'assenyala com a causa la mort del president Habyarimana i en un text d'opinió (27/6/94) es responsabilitza als "guerrillers" del Front Patriòtic Rwandès, que "han desencadenado esta hecatombe humana, con el apoyo de países africanos como Uganda y Burundi y la inhibición o complacencia de potencias extranjeras como Bélgica y Estados Unidos." En una informació (12/4/94) es qualifica el conflicte de guerra civil, sense especificar-ne les causes. Les matances són titllades de "genocidi" en el tercer període de la mostra (6/7 i 8/4/95).

El diari La Vanguardia descriu les causes del conflicte en quatre ocasions (8, 9 i 10/4/94 i 8/4/95), i en totes s'indica la mort del president Habyarimana. En tres peces (13, 14 i 23/6/94) es qualifica el conflicte de guerra civil, sense assenyalar-ne les causes. En dues informacions (8/4/94, les dues) es responsabilitza del conflicte a qüestions tribals ("odio", en una peça; "luchas", en l'altra) que culminen en "matanzas". Les causes tan sols són descrites de forma detallada en un text d'opinió (6/4/95). Les matances són qualificades de genocidi en el tercer període de la mostra (6, 7 i 8/4/95).

6. 4. 4. En relació amb la hipòtesi 4 ["Els diaris estudiats mitiguen les implicacions occidentals en els conflictes"].

La hipòtesi només queda provada en el diari ABC, que no menciona l'ajuda del Govern francès al règim presidit per Juvénal Habyarimana ni recorda la colonització de Rwanda per part d'Alemanya i Bèlgica. En canvi, els altres tres diaris (El País, El Mundo, La Vanguardia) no mitiguen les implicacions occidentals en el conflicte perquè recorden, en algunes peces, el suport del Govern de França al president Habyarimana, i reproduïxen les crítiques a la intervenció, tant del Front Patriòtic Rwandès com d'organitzacions humanitàries (Amnistia Internacional i Médicos del Mundo). També mencionen, de vegades, el passat colonial de Rwanda.

Els tres diaris (El País, El Mundo, La Vanguardia) il·lustren alguna de les seves obertures amb fotografies sobre les manifestacions contra la intervenció francesa, en les quals s'exhibeixen pancartes que denuncien el suport del president François Mitterrand al règim rwandès presidit per Juvénal Habyarimana.

Tanmateix, el diari *El Mundo* dedica tota una pàgina sencera (21/6/94) a difondre les tesis franceses sobre el conflicte Rwanda, defensades pel ministre d'Afers Exteriors de França, Alain Juppé, que signa un text d'opinió titulat "Tenemos el deber de intervenir en Ruanda". Una pàgina sencera és un espai prou significatiu per a la defensa dels arguments del Govern francès. I més quan les denúncies a la intervenció ocupen molt menys espai.

6. 4. 5. En relació amb la hipòtesi 5 ["Els diaris estudiats descriuen, quan n'hi ha, la intervenció occidental amb valors positius"].

La hipòtesi queda provada: els diaris estudiats descriuen la intervenció occidental, sobretot l'*Operació Turquesa*, encapçalada pel Govern francès, amb valors positius, encara que reproduïxen en algunes ocasions les crítiques contra la missió.

En el diari *El País*, la intervenció francesa és qualificada d'humanitària en algunes ocasions. I també és elogiada perquè està "destinada a salvar a la població amenazada por tropas gubernamentales" (23/6/94), "garantizar la seguridad y protección de los desplazados, refugiados y civiles en peligro" (23/6/94, una columna), "salvar a los 8.000 tutsis que, según observadores de organismos no gubernamentales, permanecen en tres o cuatro campos rodeados por las tropas del ejército ruandés" (24/6/94) i "frenar la matanza que ha costado la vida a medio millón de personas en dos meses" (27/6/94). Això no obstant, també es discuteix la seva efectivitat ("la intervención humanitaria de tropas francesas en Ruanda aún no ha logrado grandes frutos en su intento de detener las matanzas étnicas y de salvar a miles de refugiados", 27/6/94; "actuaciones humanitarias que, por el momento, pueden contarse con los dedos de una manos", (29/6/94).

En el diari *El Mundo*, la intervenció francesa és qualificada d'humanitària en una peça (21/6/94) i en un titular ("La UEO apoya una intervención humanitaria en Ruanda en caso de que la dirija la ONU", 22/6/94). La missió, justificada en una pàgina d'opinió el propi ministre francès d'Afers Exteriors, Alain Juppé, (21/6/94), té com objectiu, segons el diari, protegir "las poblaciones civiles contra las masacres" (23/4/94), "a los refugiados ruandeses" (25/6/94) i "de los ataques de las milicias hutus" (27/6/94).

En el diari ABC, la intervenció francesa també és qualificada d'humanitària en algunes ocasions. I es descriu de forma elogiosa, perquè té com objectiu "iniciar el rescate de varios miles de hombres, mujeres, niños y ancianos tutsis" (24/6/94), "poner a salvo a poblaciones" (títol, 28/6/94), interposar-se "entre las etnias hutu y tutsi de Ruanda y evite así nuevas matanzas" (22/6/94), aconseguir la "evacuación de civiles" (29/6/94). Una operació que semblava que avançava "con firmeza, salvando muchas vidas humanas" (25/6/94). Això no obstant, també es critica en un text d'opinió (27/6/94) una intervenció "bastante sospechosa, y más haciéndose desde Zaire, un país que fue también colonia belga y por el que Francia siente especial debilidad, lo que explica que siga todavía en el Poder un hombre tan impresentable como Mobutu Sese Seko".

En diari La Vanguardia destaca la intervenció belga del primer període de la mostra ("Paracaidistas belgas rescatan a las tres monjas del hospital de Kibuye", titular, 11/4/94), feta malgrat el perill ("En una arriesgada operación, una unidad de paracaidistas belgas consiguió liberar y sacar de Ruanda a las tres religiosas españolas residentes en la localidad de Kibuye"). La informació està il·lustrada amb una fotografia en què apareixen dos soldats belgues del contingent de les Nacions Unides rescatant dues dones. La intervenció francesa de l'*Operació Turquesa*, qualificada sovint d'humanitària, té com objectiu, segons el diari, "detener el genocidio entre las etnias hutu y tutsi" (títol, 23/6/94), "evitar más matanzas de civiles" (títol, 24/6/94), reduir "a las milicias hutus que hostigan a la población civil" (títol, 26/6/94) i salvar "de la muerte a varias monjas y a ocho niños amenazados por las milicias hutu" (29/6/94). És una operació ben rebuda pels rwandesos ("Las fuerzas francesas (...) fueron acogidas triunfalmente por miles de ruandeses que gritaban '¡Viva Francia!', junto a algunos niños que agitaban pequeñas banderas francesas", 26/6/94). Tanmateix, aquesta eufòria rwandesa és matisada en les il·lustracions, amb fotografies de manifestacions en contra de la presència francesa (24 i 29/6/94). En una peça d'opinió es critica la intervenció ("Luces y sombras de la operación Turquesa", títol, 23/6/94) mentre que un altra (6/4/95) es defèn però es destaca que va ser insuficient per a aturar les matances.

6. 4. 6. En relació amb la hipòtesi 6 [“Els diaris estudiats transmeten uns estereotips sobre l’Àfrica (incapacitat per a governar-se, violència innata, corrupció generalitzada, manca de societat civil,...), que formen part de l’imaginari col·lectiu occidental des de la colonització”].

La hipòtesis queda provada parcialment: els diaris, amb excepció d’*El Mundo*, transmeten els estereotips de l’imaginari occidental sobre l’Àfrica en algunes informacions i peces d’opinió.

El diari *El País* destaca que les dues comunitats s’odien (“Hutus y tutsis no han dejado de odiarse y combatirse desde hace decenios”, 8/4/94), una tesi que es repeteix al dia següent. En un titular culpabilitza tota la comunitat hutu (“Los hutus quieren más sangre”, 13/4/94) de les matances.

El diari *El Mundo* qualifica el conflicte de “violencia tribal” en una ocasió (10/4/94). *ABC* caracteritza, en una peça d’opinió (8/4/94), els tutsis (“pueblo orgulloso y disciplente”) i els hutus (“atemorizado y diezmado”), una descripció que es troba en la literatura colonial i postcolonial sobre Rwanda. En el mateix text, s’incideix en l’origen hamita dels tutsis, una teoria també difosa per la literatura colonial, i els compara amb els *boers* sudafricans, que van implantar l’*apartheid*.

En els textos informatius, el diari *ABC* redueix el conflicte a “luchas tribales entre hutus y tutsis” (12/4/94).

La Vanguardia, per la seva banda, destaca en una peça la tesi de l’odi comunitari (“odios tribales, 8/4/94).

En qualificar el conflicte de “tribal” o reduir-lo a “odios tribales”, els diaris contribueixen a la seva despolitització, i el converteixen en atàvic, de caràcter ancestral. Per tant, les dues comunitats rwandeses no serien víctimes d’un conflicte de caire polític, preparat pel sector més racista del règim del president Habyarimana, sinó que en serien les responsables, a causa de l’odi innat contra l’altra.

En les peces estudiades tampoc es fa referència al comportament de molts hutus, que van arriscar la seva vida per amagar tutsis. L’absència d’aquesta informació consolida la

tesis de que va haver-hi un enfrontament comunitari, sense cap mena d'oposició a les matances.

6. 4. 7. En relació amb la hipòtesi 7 [“Els diaris estudiats cauen en l’anomenada fixació tribal, que emfatitza la pertinença ètnica dels actors africans dels conflictes”].

La hipòtesi queda provada parcialment. Malgrat que en bona part de les peces estudiades es destaca la pertinença ètnica dels actors africans del conflicte, el fet d’indicar la pertinença ètnica d’aquests és acceptable perquè el Front Patriòtic Rwandès estava integrat, majoritàriament, per tutsis mentre que l’Exèrcit, el Govern i les milícies estaven formats per hutus.

En canvi, sí que es pot considerar que els diaris cauen en l’anomenada fixació tribal quan, per exemple, titulen una columna (“interminable odio tribal”, 8/4/94, *El País*), indiquen que la violència és tribal (10/4/94, *El Mundo*) i atribueixen l’atemptat contra el president Habyarimana al tribalisme (“lleva la fatídica marca del tribalismo”, 6/4/94, *ABC*).

Un “odi tribal” que apareix també en *La Vanguardia*, en dos peces del mateix dia (“El odio tribal entre Hutus y Tutsis es fuente de periódicos estallidos de violencia que suelen culminar en grandes matanzas”, 8/4/94).

El fet d’atribuir a les dues comunitats, la hutu i la tutsi, la qualitat d’odiar a l’altra despolititza el conflicte, que és presentat com “tribal”, una conseqüència d’aquest odi que es considera atàvic i ancestral.

7. ESTUDI DE CAS: CONGO

7. 1. Descripció del conflicte

7. 1. 1. Societat i cultura

L'Estat que coneixem com República Democràtica del Congo (RDC) està situat al centre d'Àfrica, i té fronteres amb nou països (Angola, Zàmbia, Tanzània, Burundi, Rwanda, Uganda, Sudan, República Centrafricana i Congo). És el tercer país més extens del continent, amb 2.344.858 km², tan sols superat per Sudan i Algèria¹. Les riqueses naturals, que fan del Congo un peça molt preuada, són enormes: té minerals (diamants, or, estany, cobalt, coure, zinc), boscos, pesca i recursos hidràulics, generats sobretot pel riu Congo².

I també té una gran riquesa humana: hi viuen més de 250 grups ètnics, que comparteixen, en bona part, trets culturals i parlen llengües d'arrel bantu. Les manifestacions culturals han estat influïdes, com en la majoria del continent, per factors externs. Destaquen, en primer lloc, les diferents migracions africanes, en especial la bantu, que desplaça els originaris pobles twas. Després, les incursions dels mercaders àrabs de l'illa de Zanzíbar interessants en l'ivori i els esclaus, que introdueixen la llengua swahili i la pràctica del Islam (NZONGOLA-NTALAJA, 2002: 15). I com a factor determinant, la presència, per quasi vuitanta anys, dels colons belgues, que imposen per la força la cultura occidental, sobretot la llengua francesa, expandeixen el catolicisme i combaten les expressions de la cultura tradicional.

Quatre-cents anys abans de l'arribada dels primers homes al servei del rei dels belgues Leopold II, un dels pobles del Congo, el kongo, havia establert contacte amb els europeus. El 1482, el navegant portuguès Diogo Cão travessa l'Equador i desembarca a la desembocadura d'un riu que l'impresiona pel seu cabdal. S'ha trobat amb el riu Congo, situat en els dominis del regne Kongo, que s'estén per part dels actuals República del Congo, República Democràtica del Congo i Angola. Els portuguesos, que instal·len un emissari permanent del rei Joan II a la cort del monarca kongo, conegut

¹ Les dades geogràfiques són de l'anuari *Africa at Glance 2003/4* (2004) Pretòria: Africa Institute of South Africa. Sudan té 2.505.813 km² mentre que Algèria, 2.381.741 km².

² El riu Congo travessa tota la República Democràtica del Congo, del sud-est a l'oest tot passant pel nord. Desemboca en l'oceà Atlàntic després de recórrer 4.200 km. És per tant, el segon riu africà després del Nil (6.671 km). Dades: *Calendario Atlante de Agostini 2004*. (2004) Novara: Istituto Geografico de Agostini.

com Manikongo, queden impressionats per l'organització d'aquell estat africà (VANSINA, 1966). El Manikongo els rep amb els braços oberts, i permet que els missioners construeixin esglésies i els comerciants es dediquin al tràfic d'esclaus. Les relacions amb Portugal s'enforteixen uns anys després amb la conversió del Manikongo Nzinga Mbemba al catolicisme, adoptant el nom d'Alfons I. Ben aviat Alfons I queda decebut per la voracitat dels portuguesos, fins i tot dels missioners, que tan sols volen aconseguir esclaus.

“El ansia de beneficios se apoderó incluso de algunos sacerdotes, que abandonaron la predicación, tomaron como concubinas a mujeres negras, mantuvieron esclavos y vendieron sus estudiantes y conversos a los traficantes”
(HOCHSCHILD, 1998: 31)

En les seves cartes al rei portuguès³, dels pocs testimonis que es coneixen amb la visió africana de la irrupció europea al continent, Alfons I es queixa del comportament dels traficants. Unes queixes que no serveixen per a res, perquè el rei Joan III no està disposat a acabar amb un negoci tan lucratiu. Amb la mort d'Alfons I, el regne Kongo comença a esfondrar-se. Cent anys després, uns destacaments militars portugueses derroten l'Exèrcit kongo, i decapiten el Manikongo⁴.

7. 1. 2. Història colonial: la conquesta pel rei Leopold

El professor Ali Mazrui⁵ va escriure que els africans, potser, no havien estat el poble més violentat de la història moderna però segur que sí el més humiliat⁶. En el cas de la República Democràtica del Congo, els seus habitants van ser humiliats, i molt, però també violentats per dos règims: el leopoldià i el mobutià. El primer, amb la brutalitat d'un rei obsessionat en saquejar la seva possessió africana; el segon, amb la ineptitud

³ Es poden consultar a: ALFONSO I (1974) *Correspondance de Dom Alfonso, roi du Congo 1506-1543*. Brusel·les: Académie Royale des Sciences d'Outre-Mer.

⁴ Sobre l'actuació dels comerciants, missioners i militars portuguesos als segles XV i XVI al regne Kongo es pot consultar el llibre: FORBATH, Meter (1977) *The River Congo: The Discovery, Exploration and Exploitation of the World's Most Dramatic River*. Nova York: Harper & Row.

⁵ Ali Mazrui (Mombasa, Kenya, 1933), politòleg format al Regne Unit i els Estats Units, és director de l'Institute of Global Cultural Studies, de la State University of New York at Binghamton. És autor, entre d'altres, de: *The African condition*. Londres: Heinemann. 1980; *The power of Babel : language and governance in the African experience*. Oxford i Chicago: James Currey and University of Chicago Press.1998. *Black reparations in the era of globalization*. Binghamton: The Institute of Global Cultural Studies.2002. Les dues últimes obres escrites amb Alamin Mazrui.

⁶ Una afirmació que es troba a: MAZRUI, Ali (1980) *The African condition*. Londres: Heinemann. p. 23.

d'un dirigent, Mobutu Sese Seko, que s'aprofità de l'avidesa occidental per dedicar-se a atemorir a la població i robar.

La presència colonial belga al Congo és el resultat de la constància del rei Leopold II, que vol enriquir-se i fer de Bèlgica una potència, i d'Henry Morton Stanley⁷, el periodista i explorador nord-americà que no se sent prou valorat després de recórrer l'Àfrica i trobar el doctor Livingstone⁸. A mitjans de 1879, l'Àfrica subsahariana,

“era un lugar lógico al que debían dirigir la mirada los aspirantes a colonialistas. Los británicos y los *boers* controlaban Suráfrica, y un Portugal debilitado reivindicaba la mayor parte del antiguo reino del Kongo, así como Mozambique y la costa este. Portugal, España, Gran Bretaña y Francia poseían unas cuantas islas y pequeñas bolsas de territorio a lo largo del gran saliente occidental de África. Por lo demás, el 80 por 100, aproximadamente, del interior africano seguía estando sometido a gobernantes indígenas. Aquel territorio se hallaba maduro para la conquista o, como Leopoldo estaba aprendiendo a decir, para ser protegido.”
(HOCHSCHILD, 2002: 76)

Amb la finalitat d'impulsar les exploracions en aquest 80% de terra encara no conquerida pels europeus, el rei Leopold organitza una Conferència Geogràfica Internacional a Brussel·les, el setembre de 1876. De la reunió, a la qual assisteixen tant geògrafs com activistes en contra de l'esclavatge⁹, en surt la creació de l'Associació Africana Internacional (AAI), que presideix el propi rei belga i compta amb el suport, entre d'altres de Ferdinand de Lesseps. L'associació li permet presentar-se com un filantrop, interessant tan sols en dur la civilització a l'Àfrica¹⁰, i relacionar-se amb exploradors i geògrafs. Un d'aquests és Stanley, que en tornar d'un viatge a l'Àfrica accedeix a visitar-lo. En la trobada, el 10 de juny de 1878, Stanley li explica detalls de la darrera exploració. El rei l'afalaga, i li proposa treballar per a ell: vol que

⁷ De l'explorador i periodista Henry Morgan Stanley, que es deia John Rowlands quan va nèixer al Regne Unit, es pot consultar l'autobiografia: STANLEY, H. M. (2002) *Autobiografía. Bula Matari, historia de un explorador*. Barcelona: Ediciones B.

⁸ Les peripècies del viatge en busca de Livingstone es poden llegir a: STANLEY, H. M. (1990) *Cómo encontré a Livingstone*. Madrid: Grech.

⁹ Sobre el treball de la Conferència Geogràfica Internacional es pot consultar: ROEYKENS, P. A. (1956) *Léopold II et la Conférence géographique de Bruxelles (1876)*. Brussel·les: Académie Royale des Sciences Coloniales.

¹⁰ “Abrir a la civilización la única parte de nuestro globo donde todavía se no se ha penetrado, traspasar la oscuridad que pende sobre pueblos enteros, es, me atrevería a decir, una cruzada digna de este siglo de progreso” (ROEYKENS, 1956: 197). Citat per HOCHSCHILD (2002: 80).

encapçali una expedició al Congo. Stanley, contrariat pel desinterès britànic pel Congo, accepta, i uns mesos després embarca cap a Àfrica, el febrer de 1879.

Amb la utilització de la força o l'engany, Stanley signa tractats amb els caps africans (NZONGOLA-NTALAJA, 2002: 16), que es sotmeten a la bandera de l'Associació Internacional del Congo (AIC), l'organització creada pel rei Leopold II per disfressar de filantròpica una expedició de caire mercantil (HOCHSCHILD, 2002: 109). Gràcies als pactes amb els caps africans, estableix missions administratives i de comerç al llarg del riu Congo, des de Boma fins a Malebo, prop de Kinshasa, passant per Kisangani. A l'altra ribera del riu Congo es mou un explorador, Pierre Savorgnan de Brazza¹¹, al servei de França, que ha instal·lat una missió prop del que després serà Brazzaville. Una ocupació que els reis dels belgues considera una amenaça. Per evitar disputes amb les potències europees amb interessos a l'Àfrica, el rei dels belgues intenta el reconeixement internacional del territori que està sota la bandera de l'Associació Internacional del Congo. I ho aconsegueix el 1884 amb el Govern dels Estats Units, que es converteix en el primer país en reconèixer les seves reclamacions al Congo.

A la Conferència de Berlín, convocada per Bismarck per tractar sobre el comerç i la navegació al riu Congo¹², Leopold II s'enforteix malgrat no haver-hi assistit personalment:

“the announcement and the standing ovation constituted a symbolically strong endorsement of Leopold's enterprise by the imperialist powers, which were relieved for having finally resolved the Congo question” (NZONGOLA-NTALAJA, 2002: 15)

La resolució de la qüestió del Congo significa que les potències europees acorden, a Berlín, la lliure circulació al riu Congo i als seus afluents i el lliure comerç a la zona. I

¹¹ Les expedicions de Pierre Savorgnan de Brazza es poden consultar a: SAVORGNAN DE BRAZZA, Pierre (1992) *Au coeur de l'Afrique*. París: Phébus.

¹² A la Conferència de Berlín hi van participar, “delegats de quatorze països, bona part d'ells sense interessos a l'Àfrica. La Conferència de Berlín no va dividir l'Àfrica mitjançant unes línees com de vegades s'ha dit però sí que va consagrar la llei dels més forts, amb el vist-i-plau dels que no pretenien posar mai els peus al continent. Es va aprovar la lliure circulació en els rius Níger i Congo i els seus afluents i el lliure comerç en el Congo, però el que va influir més el futur del continent va ser l'article 34, una concessió a Bismarck, que permetia que qualsevol país europeu que ocupés la costa devia notificar-ho a les demés capitals occidentals. Això volia dir que tot país establert sobre la costa tenia drets sobre l'interior, l'hinterland, que arribaven fins que es trobava amb l'àrea d'influència d'un altre país. L'article 35 establia que un ocupant devia demostrar que podia protegir la llibertat de comerç i trànsit a les zones que ocupava.” a CASTEL, Antoni (1998) “El nou ordre europeu a l'Àfrica” a *L'Avenç* n. 230. novembre de 1998. p. 30-32. A la conferència de Berlín van participar els següents països: Alemanya, Àustria-Hungria, Bèlgica, Dinamarca, Espanya, Estats Units, França, Gran Bretanya, Holanda, Itàlia, Portugal, Rússia, Suècia i Turquia.

també donen el vist-i-plau a l'ocupació del Congo per part de Leopold II, ja reconeguda en tractes bilaterals. És un èxit, per tant, per un estadista, definit com,

“el imperialista econòmic conceptual de finals del segle XIX, en el que sus ansias de ganancia no estaban entorpecidas por el humanitarismo, la presión de la opinión pública interna y consideraciones diplomáticas y estratégicas.” (FIELDHOUSE, 1977: 389)

Dos mesos després d'acabar la Conferència de Berlín¹³, l'abril de 1885, el Parlament accepta que Leopold II sigui el sobirà de dos estats alhora. El maig, el rei canvia el nom de la seva possessió africana, que denomina Estat Independent del Congo. Un canvi que significa que el rei ha deixat esvaïr

“la pretensión de que en el Congo se hallaba comprometida una ‘Asociación’ filantrópica y todo lo que subsistió sin cambios fue la bandera azul con la estrella dorada.” (HOCHSCHILD, 2002: 140)

L'ocupació militar i administrativa del Congo no s'acaba fins el 1900, després de vèncer nombroses resistències africanes¹⁴, delimitar les fronteres amb les potències colonials europees i combatre els traficants àrabs d'esclaus que havien estat els seus aliats. Un dels traficants àrabs més destacats és Hamed bin Muhamed Murjebi, conegut com Tippu Tip, establert a l'illa de Zanzíbar. La relació comercial amb Tippu Tip, que arriba a ser designat governador de la província oriental del Congo, es trenca quan tots dos entren en competència per l'ivori. La guerra (1892-94) contra el

“Swahili-Arab economic and political power was disguised as a Christian antislavery crusade by colonial state whose brutal regime exceeded the worst horrors of Arab slavery”. (NZONGOLA-NTALAJA, 2002: 21).

7. 1. 3. Política colonial i resistències

¹³ Sobre la conferència de Berlín hi ha una abundant literatura. Destaquen: BETTS, R.F. (ed) (1972) *The Scramble for Africa: Causes and Dimensions of Empire*. Londres: DC Heat; BRUNSCHWIG, H. (1971) *Le partage de l'Afrique noire*. París: Flammarion; CROWE, S.E. (1942) *The Berlin West African Conference 1884-1885*. Londres: Longmans; HARGREAVES, J.D. (1963) *Prelude to the partition of West Africa*. Londres: MacMillan; KELTIE, J.S. (1893) *The Partition of Africa*. Londres: Stanford; ROBINSON, R; GALLAGHER, J. (1961) *Africa and the Victorians: the official mind of imperialism*. Londres: MacMillan.

¹⁴ Sobre les resistències africanes de finals del segle XIX al Congo es pot consultar: ISAACMAN, A.; VANSINA, J. (1987) “Resistencia e iniciativas africanas en África central, 1880-1914” a *VVAA Historia General de África. vol VII*. Madrid: Unesco-Tecnos.

A finals del segle XIX, quan encara no s'havia acabat d'ocupar militarment i administrativament el territori, els funcionaris al servei de l'Estat Independent del Congo implanten el treball forçat. Per llei, tot congolès es obligat a lliurar ivori i cautxú als agents de les empreses del rei Leopold II, i les aldees que no compleixen la quota fixada de vegades són castigades. Si una aldea,

"se negaba a someterse al régimen del caucho, las tropas del Estado o de la compañía y sus aliados disparaban contra el que se pusiese a tiro para que los pueblos próximos captaran el mensaje. Pero, en estas ocasiones, algunos oficiales europeos desconfiaban. Por cada cartucho entregado a sus soldados, exigían pruebas de que la bala se había utilizado para matar a una persona, y no se había 'desperdiciado' cazando o, lo que era aún peor, no se había guardado para emplearla en algún posible motín. La prueba normal era la mano derecha de un cadáver. Aunque en algunos casos no era la de un muerto."

(HOCHSCHILD, 2002: 251)

Una altra llei del rei, de 1819, estableix que són propietat de l'Estat les terres vacants. Una decisió que viola els acords de la Conferència de Berlín, sobre el lliure comerç, i va contra les tradicions africanes sobre la terra (KI ZERBO, 1979: 687). Tota la legislació fa que el Congo del rei Leopold sigui

"a state where the inhabitants were not citizens with democratic rights, but enslaved subjects of a sovereign they never saw".

(NZONGOLA-NTALAJA, 2002: 21)

La violència dels agents colonials, la fam i les malalties causen una mortalitat entre els habitants de l'Estat Independent del Congo, que són desposseïts de la terra i dels drets. Moren per la conquesta deu milions de persones (KI ZERBO, 1979: 685). La població del Congo,

"that was estimated to be between 20 and 30 million people at the beginning of the colonial era, was reduced to 8.5 million in 1911 and 10 million in 1924, according to official census data"

(NZONGOLA-NTALAJA, 2002: 22)¹⁵

La brutalitat del règim instaurat pel rei Leopold a la seva colònia és coneguda gràcies a les denúncies de missioners presbiterians, els testimonis de periodistes i diplomàtics i

¹⁵ En una nota, l'autor destaca que la primera data és de READER, John (1998) *Africa: A Biography of the Continent*. Nova York: Alfred A. Knopf. p. 547 mentre que la segona és de HOCHSCHILD, Adam (1998) *King Leopold's Ghost: A Story of Greed, Terror, and Heroism in Colonial Africa*. Boston i Nova York: Houghton Mifflin. p. 233.

la novel·la *El cor de les tenebres*, de Joseph Conrad¹⁶. Mitjançant el seu *alter ego*, Marlow, que és contractat per una empresa que comercia amb ivori, Conrad ens descriu un Congo en què les persones, desproveïdes d'humanitat i embogides en molts casos, com l'agent Kurtz, són simples peces del negoci d'ivori. En crear la figura de Kurtz,

“el personaje carismático y asesino que ocupa el centro de esta novela, quizás el malvado literario más famoso del siglo XX, Conrad se mantuvo fiel a la realidad. El señor Kurtz se inspiró, evidentemente, en varias personas reales, entre ellas Georges Antoine Klein, agente francés de una empresa de recogida de marfil con puesto en las cataratas de Stanley.”
(HOCHSCHILD, 2002: 221)

La denúncia, en clau literària, de Conrad arribat a Europa quan dos nord-americans negres, un el periodista George Washington Williams, i l'altre el missioner presbiterià William Henry Sheppard, han advertit dels excessos comesos a l'Estat Independent del Congo. Unes brutalitats que irriren un diplomàtic britànic, Roger Casement, i un administratiu, Edmund Dene Morel¹⁷, que impulsen la creació de l'Associació per la Reforma del Congo, amb la finalitat de denunciar la violació dels drets humans comesa a la propietat africana del rei Leopold II. Amb la seva campanya, Morel obté suports individuals a Europa i aconseguix que la qüestió del Congo ocupi l'agenda política als Estats Units i Anglaterra (HOCHSCHILD, 2002: 361). En el seu llibre *Red Rubber*¹⁸, Morel

“dénonçait les brutalités exercées sur de malheureuses populations contraintes de transporter sur des distances considérables une quantité imposée de caoutchouc; il donnait des exemples de la dépopulation massive consécutive à ces procédés. Mais dans beaucoup de zones de ce qu'on appelait alors le 'Congo français' (actuels Congo-Brazzaville, R. C. A., Gabon), la collecte du caoutchouc aboutit à de semblables excès au profit des sociétés concessionnaires.”
(CORNEVIN, 1974: 324-325)

Uns dels informants més valuosos de Morel és Hezekiah Andrew Shanu, un empresari nascut a Lagos (Nigèria) instal·lat a Boma, que després de servir durant anys al rei

¹⁶ Konrad Korzeniowski, conegut en els àmbits literaris com Joseph Conrad, va nèixer a Polònia. A finals del segle XIX va trobar un treball que el va dur al Congo, on va romandre durant sis mesos. L'experiència com a oficial d'un barco que va remuntar el riu Congo li va servir per escriure, uns anys després, *El cor de les tenebres*. La biografia de l'escriptor es pot consultar a: ZDZISLAW, Najder (1983) *Joseph Conrad: A Chronicle*. New Brunswick. Rutgers University Press. 1983.

¹⁷ Sobre les denúncies d'Edmund Dene Morel i Roger Casement es pot consultar: MARCHAL, Jules. (1996) *E. D. Morel contre Léopold II. Histoire du Congo*. 2 volums. París: L'Harmattan.

¹⁸ El llibre es va publicar el 1906. Vegi's una edició més recent, MOREL, E. D. (1919) *Red Rubber: The Story of the Rubber Slave Trade Which Flourished for Twenty Years*. Manchester: National Labour Press.

Leopold II decideix denunciar els abusos del règim colonial. A causa del seu compromís amb Morel, els comerciants europeus boicotegen el seu negoci, s'arruïna i es suïcida.

El ressò internacional de les campanyes de l'Associació per la Reforma del Congo, una organització que no té per objectiu la denúncia del colonialisme sinó les atrocitats contra els africans (NZONGOLA-NTALAJA, 2002: 26), aconsegueix que el rei Leopold II renunciï a la seva possessió, que es transforma en una colònia belga el 1908.

A partir d'aleshores, l'estatut polític i administratiu del Congo queda establert a la Carta Colonial, que apropa la forma de governar el territori a l'adoptat per França en les seves colònies (KI ZERBO, 1980: 691). El rei, ajudat pel ministre de les Colònies, legisla sobre tot el que té a veure amb el Congo. Abans de prendre una decisió, demana el paper a un consell colonial. Al Congo, la màxima autoritat és el governador general, que fa aplicar les lleis belgues. Presidida pel procurador general, hi ha una comissió de protecció de l'africà. Tanmateix, el segon règim colonial està integrat,

“on the alliance of the state with the Catholic Church and large corporations to continue the triple mission of economic exploitation, political repression and cultural oppression in Central Africa.”

(NZONGOLA-NTALAJA, 2002: 27)

La política colonial és “paternalista” (CORNEVIN, 1974: 384), però no tan brutal com en el període anterior. El ministre de les Colònies Jules Renkin, que visita el Congo, defensa les reformes, entre elles la fi del treball obligatori, substituït per un impost, i la possibilitat que els africans puguin conrear la terra pel seu propi benefici. Les missions catòliques i protestants, presents arreu el territori, instrueixen milers d'africans en els seus col·legis perquè l'ensenyament oficial arriba a pocs indrets. En l'ensenyament, s'opta per les llengües africanes vehiculars (kongo, swahili, lingala, txiluba) enlloc del francès. Només en els seminaris i les escoles destinades a les elits s'ensenyava el francès, i en menor mesura el neerlandès.

El cautxú entra en declivi a partir de 1913¹⁹, quan comencen a ser productives les plantacions del sud-est asiàtic. No representa una tragèdia perquè en aquell moment ja s'han establert a Katanga nombroses empreses, belgues i anglosaxones en bona part, atretes pels recursos miners de la regió. Destaquen la Union Minière du Haut-Katanga (UMHK), la Société Internationale Forestière et Minière (Forminière) i la

¹⁹ El 1910, el cautxú representa el 77% del valor de les exportacions del Congo. (Cornevin, 1974: 325).

Compagnie du Chemin de Fer du Bas-Congo au Katanga (BCK). Un altre consorci, Unilever, explota l'agricultura intensiva²⁰.

Gràcies a la producció de les mines de Katanga i les explotacions agrícoles, el Congo registra un creixement econòmic sostingut. I les grans empreses poden transferir a Bèlgica substancials dividendes (KI ZERBO, 1979: 689). Amb la Segona Guerra Mundial, el creixement s'accelera gràcies a l'extracció dels minerals de Katanga (coure, estany, cobalt, plom, urani), de gran valor per la indústria de guerra europea.

Les resistències al domini colonial són freqüents malgrat que,

“el incremento del control estatal, un denso tejido de regulaciones racistas, una elaborada política de patronazgo y una ola de epidemias restaron efectividad a la protesta social en el Congo belga.”

(DAVIDSON; ISAACMAN; PELISSIER, 1987 : 732)

Davant l'extensió del domini colonial, de gran impacte en l'economia dels africans, molts camperols opten per fugir cap a Angola i el Congo francès i d'altres es neguen a pagar els impostos. En algunes ocasions, grups de pagesos ataquen els caps tradicionals que serveixen a l'administració colonial, a la policia africana o als recaptadors d'impostos. Tanmateix,

“bastante más arriesgadas fueron las revueltas campesinas que se produjeron una decada más tarde en el área de Kwango, en el período entre 1920 y 1922, y entre los campesinos pendes y los trabajadores de Kwilu en 1931.”

(DAVIDSON; ISAACMAN; PELISSIER, 1987 : 733)

Com les associacions de caire polític estan prohibides, el descontentament organitzat es manifesta a través moviments religiosos. Un dels més importants és el kimbanguista, creat per Simon Kimbangu, un kongo amb formació cristiana que assegura disposar d'un do diví que li permet curar els malalts i ressuscitar els morts. Els seguidors de l'Església de Jesucrist pel profeta Simon Kimbangu²¹, fundada el 1921,

“se negaron a pagar los impuestos a la administración colonial belga y manifestaron su intención de impedir los trabajos forzados que la administración había empezado a poner en práctica. Estos actos constituían una verdadera amenaza para la administración y, para evitar

²⁰ Sobre el paper dels grans consorcis al Congo es pot consultar: JOYE, Pierre i LEWIN, Rosine (1961) *Les trusts au Congo*. Brussel·les. Société Populaire d'Éditions.

²¹ Sobre Simon Kimbangu es pot consultar: ASCH, Susan (1983) *L'Eglise du prophète Kimbangu : de ses origines à son rôle actuel au Zaïre*. París : L'Harmattan.

una insurrección general en el país, Simon Kimbangu fue arrestado y mantenido en prisión hasta su muerte en 1951.” (ASARU, 1987: 565)

Malgrat la repressió, el moviment kimbanguista no s'apaga. Al contrari, mentre Kimbangu roman a la presó²², els seus seguidors influeixen en les vagues dels treballadors del ferrocarril i dels funcionaris, a mitjans dels anys 1920 (Davidson; Isaacman; Péliissier, 1987 : 733), i són una inspiració per altres moviments, com els salvacionistes (1936-38), el Nzambi Malembe (1948) i el Ngonzaisme (1935) (NZONGOLA-NTALAJA, 2002: 27).

Al mateix temps que Kimbangu comença les seves activitats, apareix un altre moviment, conegut com kitawala, que s'origina a Nyassa (actual Malawi) i Rhodesia del Nord (actual Zàmbia). Encapçalat per Tomo Nyirenda,

“el movimiento kitawala, cuyo nombre en swahili significa ‘un instrumento de gobierno’, adoptó una explícita postura anticolonial. Junto con consignas de combates tales como ‘África para los africanos’ e ‘igualdad de razas’, Nyirenda y sus principales lugartenientes urgieron a sus seguidores a asesinar a los europeos y a sus aliados africanos, especialmente a los jefes lealistas.”

(DAVIDSON; ISAACMAN; PELISSIER, 1987: 735)

Considerat una amenaça per les seves proclames, justificades amb cites bíbliques, les autoritats colonials belgues organitzen la captura de Nyirenda. No ho aconsegueixen perquè el líder religiós, ben implantat a Katanga, Kivu i Kasai, passa la frontera i busca refugi a Rhodesia del Nord. Allà, és detingut per les autoritats britàniques, que temen un moviment en expansió, i és executat.

Malgrat la mort del seu profeta, el moviment kitawala roman actiu, sobretot a Katanga, entre els treballadors del ferrocarril i els obrers de Elizabethville²³ (actual Lubumbashi). Els seguidors de kitawala,

“prestaron su apoyo en la organización del boicot de Elizabethville en 1931 y cinco años más tarde desempeñaron una importante función en los disturbios laborales en la factoría en Jadotville.”

²² Simon Kimbangu va ser detingut el 1921. Acusat de sedició, va ser condemnat a mort, una sentència que va ser conmutada per la cadena perpetua. Va morir a la presó el 1951, després de passar entre reixes trenta anys.

²³ Sobre l'influència del moviment kitawala a les protestes obreres de Katanga es pot consultar: HIGGINSON, John (1989) *A Working Class in the Making: Belgian Colonial Labor Policy, Private Enterprise, and the African Mineworkers 1907-1951*. Madison: University of Wisconsin Press.

(DAVIDSON; ISAACMAN; PELISSIER, 1987: 735)

A les zones rurals el rebuig a la dominació colonial es manifesta mitjançant la resistència passiva i la revolta. Una de les més importants als anys 1930 està protagonitzada pels pendes, a la regió de Kwilu. La revolta

“was directly tied to colonial political economy in general and to the economic hardships imposed by the two concession companies operating in the region, the Huileries du Congo Belge and the Compagnie du Kasai, in particular.”
(NZONGOLA-NTALAJA, 2002: 52)

A les zones urbanes, sobretot a Katanga, que viu un moment d'esplendor gràcies a la mineria, les vagues són freqüents. A Lumbubashi, el desembre de 1941 els miners fan vaga per demanar un augment de sou. La protesta acaba cinc dies després, el 9 de desembre, amb la intervenció de l'Exèrcit colonial, integrat en part per africans, que mata un centenar de persones (NZONGOLA-NTALAJA, 2002: 53). Tres anys després, esclata un motí a una caserna a Kananga, que serveix de detonant d'una protesta que s'esten per Katanga, fins i tot entre els camperols. En els quatre mesos, de febrer a maig de 1944, es sabotega material del ferrocarril i de les mines, i moltes casernes s'amotinen. La revolta,

“was the first serious challenge to Belgian colonial rule since the days of primary resistance. It involved virtually all the social classes of the anticolonial alliance, with a minimum reform programme that white-collar employees, soldiers, workers and peasants could agree upon.”
(NZONGOLA-NTALAJA, 2002: 53)

7. 1. 4. Emergència del nacionalisme

Les revoltes rurals, les vagues obreres, i els moviments religiosos, que també reivindiquen canvis polítics, són els precursors del nacionalisme modern congolès, que es desenvolupa a partir del anys 1950. Dos fets influeixen en l'emergència del nacionalisme: la visita del rei Balduí al Congo, en què es reafirma en la tesi assimilacionista, i el document del professor A. A. J. Van Bilsen, que proposa un pla de trenta anys per emancipar les colònies africanes. El viatge del rei, el 1955, decep especialment els anomenats *évolués*, els congoleesos que viuen com europeus, que treballen en bona part en l'administració colonial, i que segueixen patint discriminació i

traves a la seva promoció social. El text de Van Bilsen²⁴, publicat en neerlandès el 1955 i en francès un any després²⁵, consterna els cercles colonials. En contrast, és elogiat per un grup d'intel·lectuals reunits en l'organització Consciència Africana, fundada pel sacerdot catòlic Joseph Malula. En un document,

"published in the 2 July 1956 issue of *Courrier d'Afrique*, a Kinshasa newspaper, the Conscience africaine group endorsed the Van Bilsen plan, which it found to be a good starting point for political debate in the country's future." (NZONGOLA-NTALAJA, 2002: 53)

Un segon grup, l'Associació del Baix Congo (Abako), presidida per Joseph Kasavubu²⁶, rebutja el text de Van Bilsen, en considerar-lo massa moderat. L'agost de 1956, l'Abako, implantat sobretot entre els kongos, respon amb un manifest, llegit pel mateix Kasavubu, en què reclama la "independència immediata". Kasavubu repeteix la proclama independentista el 20 d'abril de 1958, en la cerimònia de possessió com alcalde de la comuna de Dendale, a Léopoldville (Kinshasa). Les eleccions municipals de desembre de 1957 i desembre de 1958, una conseqüència de les reformes colonials que també permeten als africans la creació de partits polítics, representen,

"la toute première participation des Congolais à la vie politique du Congo". (CORNEVIN, M., 1978: 224)

Entre els partits que es creen destaquen el Moviment Nacional Congolès (MNC), que farà un important paper en la independència i és l'única formació que supera la divisió regional; la Confederació de les Associacions Tribals de Katanga (Conakat), i el Centre d'Agrupament Africà (Cereat), basat a Bukavu. El dirigent del MNC és Patrice Lumumba, un polític autodidacta que emergeix com una de les referències pels congolesos després de tornar d'Accra (Ghana), el desembre de 1958, on assisteix a la Conferència Panafricana. A Accra, la capital de Ghana, que s'ha independitzat del Regne Unit un any abans, Lumumba coneix el president Kwame Nkrumah²⁷, defensor

²⁴ En el moment d'escriure el text, A. A. J. Van Bilsen treballa com a professor a la Universitat Colonial d'Anvers.

²⁵ És pot consultar: VAN BILSEN, A. A. J. (1958) *Vers l'indépendance du Congo et du Ruanda-Urundi*. Kraainem. El llibre és una reedició de l'original en francès: Van Bilsen, A. A. J. (1956) "Un plan de trente ans pour l'émancipation politique de l'Afrique belge" a *Les dossiers de l'action sociale catholique*. n. 2. febrer.

²⁶ Sobre la trajectoria política de Joseph Kasavubu es pot consultar: Gillis, Charles-André. *Kasa-Vubu au cœur du drame congolais*. Brussel·les: Europe-Afrique. 1964.

²⁷ L'ideari polític de Kwame Nkrumah és pot llegir a: NKRUHMAH, Kwame (1966) *Necolonialismo, última etapa del imperialismo*. Madrid-Mèxic: Fondo de Cultura Económica.

del panafricanisme, i el sociòleg i psiquiatra Frantz Fanon²⁸, representant del Front Nacional d'Alliberament algerià. D'Accra, Lumumba,

“he brought back to the Congo new political perspectives, a mature nationalism, and a strong commitment to the African national project.”
(NZONGOLA-NTALAJA, 2002: 84)

En la primera intervenció després de Ghana, el 28 de desembre de 1958 a Kinshasa, Lumumba fa un discurs independentista. Preocupat pel protagonisme de Lumumba, l'Abako convoca un míting pel dia 4 de gener de 1959 (NZONGOLA-NTALAJA, 2002: 84). L'acte no s'arriba a fer: els dirigents de l'Abako interpreten que les autoritats colonials no l'han autoritzat, i decideixen aplaçar-lo. Quan Kasavubu arriba al lloc del míting, i anuncia que l'acte es farà el dia 18, les centenars de persones que esperen sentir els seus dirigents, es neguen a dispersar-se. I alguns grups llencen pedres contra la policia, que respon. La violència s'estén per Kinshasa, amb el saqueig de comerços de belgues, trets de la policia contra els africans i atacs contra edificis de l'administració colonial. Els disturbis²⁹, del 4 al 7 de gener,

“représentent l'événement majeur dans la décolonisation de l'Afrique belge.”
(CORNEVIN, M., 1978: 226)

En els disturbis moren 49 africans, segons les autoritats colonials, una xifra que l'Abako eleva a 540. La revolta, espontània, marca

“the death knell of Belgian colonialism in the Congo.”
(NZONGOLA-NTALAJA, 2002: 86)

Sis dies després de la fi dels disturbis, el 13 de gener de 1959, el rei Balduí pronuncia la paraula independència i promet l'inici de negociacions amb els dirigents africans. En la decisió de desprendre's del Congo, també ni ha motius econòmics: la crisi al Congo, amb un atur creixent, ha fet baixar la cotització dels valors d'empreses amb interessos colonials a la borsa de Brussel·les i les reserves del Banc Central del Congo han baixat de forma notable³⁰.

²⁸ De Frantz Fanon es pot llegir, en castellà: FANON, Frantz (1966) *¡Escucha, blanco!* Barcelona: Nova Terra.

²⁹ Els disturbis de gener de 1959 estan descrits a: VANDERSTRAETEN, Louis-François (1985) *De la Force publique à l'Armée nationale congolaise: histoire d'une mutinerie, juillet 1960*. Brussel·les: Académie Royale de Belgique.

³⁰ “En mai 1960, les réserves de la Banque Centrale du Congo auront diminué de 5 milliards (le budget ordinaire du Congo pour 1960 s'élevait à 11,3 milliards) sur janvier 1959”. (CORNEVIN, M., 1978: 227)

Les negociacions comencen, el 20 de gener de 1960 a Brussel·les, en un ambient de crispació entre la delegació congoleesa per la detenció de Lumumba tres mesos abans, en unes protestes independentistes a Kisangani. Al Congo, una part del territori està fora del control, és ingovernable: al Baix Congo i Bandundu els africans han adoptat la desobediència civil, i es neguen a pagar els impostos i obeir les lleis colonials. A Kasai, els enfrontaments entre les comunitats luluwa i luba³¹ causa desenes de morts. El Govern intervé posant-se del costat dels luluwas (NZONGOLA-NTALAJA, 2002: 87).

En les converses, en les quals hi pot participar Lumumba per les pressions dels delegats congolesos, es fixa el calendari de la descolonització i la constitució del futur Estat. Quant al calendari,

“tras un giro sorprendente, los belgas decidieron favorecer el proceso de independización: la independencia quedó fijada para el 30 de junio de 1960”.
(KI ZERBO, 1979: 804)

La Constitució, que substitueix la Carta Colonial de 1908, estableix a través dels seus 259 articles que l'Estat del Congo és una república parlamentària, amb sis regions que tenen govern propi. En les negociacions econòmiques, paral·leles a les polítiques, es decideix dissoldre les companyies colonials, una mesura que

“spolie donc à l'évidence le Congo indépendant qui perdra de ce fait la majorité détenue par la « Colonie » au profit des sociétés privées copropriétaires (Société Générale, Tanganyika Concessions Ltd ou T. C. L. et Compagnie du Katanga.”
(CORNEVIN, M., 1978: 228)

A les eleccions prèvies a la independència, celebrades el maig de 1960, el Moviment Nacional Congolès (MNC) obté, a nivell nacional, la majoria, que permet al seu dirigent, Lumumba, convertir-se en primer ministre. Joseph Kasavubu, de l'Abako, és designat president de la república del Congo.

³¹ Sobre les societats luluwa i luba es pot consultar: MABIKA KALANDA, Auguste (1959) *Baluba et Luluwa: une ethnologie à la recherche d'un nouvel équilibre*. Brussel·les: Remarques Congolaises.

7. 1. 5. Congo independent: guerra civil

El Congo accedeix a la independència el dia previst, el 30 de juny de 1960. En la cerimònia de traspàs dels poders, el primer ministre Lumumba descarrega contra el rei Balduí en un discurs en què recorda les humiliacions sofertes pels congolesos (Ki Zerbo, 1980: 804). Tan sols cinc dies després, un grup de militars s'amotina per demanar un augment de sou, la dimissió dels oficials belgues que romanien en l'Exèrcit i la promoció dels oficials congolesos. El motí, aturat per les promeses de Lumumba d'africanitzar l'Exèrcit, provoca

“the panic and flight of European civil servants and settlers, which deprived the economy and the state of most of their professional and technical cadres.” (NZONGOLA-NTALAJA, 2002: 98).

Amb el pretext de protegir els seus ciutadans, el Govern belga intervé militarment el 10 de juliol. Un dia després, Moisé Tshombé, president del Govern de Katanga, amb el suport dels colons belgues, proclama la independència de la província. Davant la secessió de la província més rica i l'ocupació belga d'algunes ciutats, Kasavubu i Lumumba fan una crida a les Nacions Unides. El recurs a l'organització mundial havia estat defensada pel propi ambaixador dels Estats Units, Clare Timberlake, qui creu que és la millor forma de protegir els interessos occidentals (NZONGOLA-NTALAJA, 2002: 99). També li envien un telegrama al secretari general del Partit Comunista de la Unió Soviètica (PCUS), Nikita Kroutxev, en el qual li demanen que segueix amb atenció la situació al Congo i li asseguruen que demanaran la seva ajuda en cas que Occident no posi fi a l'agressió (WILLAME, 1990: 287)³².

El conflicte s'agreuja el dia 8 d'agost, quan Albert Kalonji proclama la independència del Kasai Sud. Amb la finalitat d'aturar la secessió, l'Exèrcit congolès es desplega a Kasai Sud, i intervé amb una virulència que arriba al secretari general de les Nacions Unides, Dag Hammarskjöld, qui titlla de genocidi la repressió militar a la ciutat de Mbuyi-Mayi. Assabentat de les matances, de les quals responsabilitza Lumumba, el president Kasavubu destitueix el primer ministre, el 5 de setembre de 1960. La decisió és rebutjada pel Parlament, que dona suport a Lumumba.

³² Willame cita el llibre de GÉRARD-LIBOIS, J. i VERHAEGEN, B. *Congo 1960* (1961) Brussel·les: CRISP. dos volums. p. 554.

La destitució de Lumumba provoca una greu crisi institucional, que no es resol malgrat la mediació de governs africans i de l'enviat de les Nacions Unides, Rajeshwar Dayal. Davant la paràlisi del Govern, i amb el suport de l'ambaixada nord-americana i del comandant de les forces de les Nacions Unides, el suec Carl von Horn, el coronel Joseph Mobutu pren el poder, el 14 de setembre (NZONGOLA-NTALAJA, 2002: 108-109).

Mobutu

"detiene a todos los líderes políticos y forma un gobierno de técnicos, el Colegio de Altos Comisarios, constituido por los escasos universitarios congoleños disponibles." (KI ZERBO, 1979: 805)

Lumumba, en residència vigilada des d'octubre, és marginat per l'Assemblea General de les Nacions Unides, que el 24 de novembre reconeixen el president Kasavubu com el legítim representant del Congo. Aleshores, intenta unir-se a les forces del viceprimer ministre Antoine Gizenga, un lumumbista que s'ha fet fort a Kisangani. Una setmana després és capturat a Lodi, i lliurat a l'Exèrcit, controlat per Mobutu, que assisteix als brutals interrogatoris del pres. Preocupats pels rumors d'un cop d'Estat dels sectors lumumbistas, els governs dels Estats Units i Bèlgica consideren,

"the time to get rid of Lumumba physically had arrived, but there was need to get his Congolese enemies involved in the conspiracy to kill him. The conspirators were the moderate leaders in Kinshasa, including members of the college of commissioners, and the secessionist leaders of Katanga and South Kasai." (NZONGOLA-NTALAJA, 2002: 110-111)

Malgrat ser a la presó, Lumumba incomoda el Govern de Kasavubu, Mobutu, i els aliats d'aquests, els governs belga i nord-americà, que temen una reacció dels sectors lumumbistes. A mitjans gener, després de l'amotinament d'una caserna de carros de combat, un fet que s'interpreta que ha estat instigat pels seguidors de Lumumba, el Govern decideix lliurar el pres a les autoritats secessionistes de Katanga o del Kasai Sud (Willame, 1990: 461). El Govern opta per transportar Lumumba i dos alts càrrecs, el ministre dels Esports Maurice Mpolo i el vicepresident del Senat Joseph Okito, a Lubumbashi en avió, el 17 de gener de 1961. En una casa prop de l'aeroport són torturats, morts, i un dia després dissolts els seus cossos en àcid³³.

³³ Sobre la mort de Lumumba es pot consultar: DE WITTE, Ludo (2000) *L'assassinat de Lumumba*. París: Karthala.

A l'agost, el secretari general de les Nacions Unides, Dag Hammarskjöld, aconseguix la formació d'un Govern, presidit per Cyrille Adoula, amb la presència de Gizenga com a viceprimer ministre. Hammarskjöld mor un mes després, en un accident aeri prop de Ndola (Zàmbia), quan intenta entrevistar-se amb Tshombé, el dirigent de Katanga.

El successor de Hammarskjöld, U Thant, decideix a passar a l'acció contra els secessionistes de Katanga el gener de 1963, un cop obtingut el vist-i-plau del president dels Estats Units, John Kennedy. Les tropes de la missió de les Nacions Unides (ONUC) desencadenen l'ofensiva contra Tshombé perquè el manteniment de

“the unity of the Congo had become more important for the West than the instability the secession would perpetuate.”

(NZONGOLA-NTALAJA, 2002: 115)

Després d'un mes de combats, les tropes de l'ONUC entren a Lubumbashi i acaben amb la rebel·lió de Katanga, forta militarment gràcies als mercenaris blancs. Tshombé s'exilia a Espanya, d'on tornarà al cap d'un any i mig per ocupar el càrrec de primer ministre que li ofereix el president Kasavubu. Abans de la formació del Govern en què participa Tshombé, el juliol de 1963, torna Pierre Mulele al Congo. Mulele, un lumumbista que s'ha entrenat a la República Popular Xina els darrers 15 mesos, s'instal·la a Kwilu, per preparar la lluita armada³⁴. Al mateix temps, un grup de lumumbistes, reunit en el Consell Nacional d'Alliberament (CNA)³⁵, s'estableix a Brazzaville, la capital del Congo, per ultimar els preparatius de la guerra. Entre els dirigents del CNL, destaca Laurent Kabila.

Les dues guerrilles són derrotades: l'encapçalada per Mulele³⁶, l'agost de 1968; la dirigida per Kabila, abans, el novembre de 1964, arran l'ofensiva governamental contra Kisangani. Els mulelistes aconseguixen controlar una bona part de Kwilu, però no anar més enllà, i

“they never succeeded in capturing Idiofa and Gungu, the two major urban centres in their operational zone, or in expanding this zone beyond the areas occupied by the two ethnic groups constituting the initial base of the insurrection, the Mbunda (Mulele's ethnic group), and the Pende (Gizenga's groups).”

(NZONGOLA-NTALAJA, 2002: 129)

³⁴ Sobre la trajectòria política de Pierre Mulele es pot consultar: MARTENS, Ludo (1985) *Pierre Mulele ou la seconde vie de Patrice Lumumba*. Anvers: EPO.

³⁵ en francès, Conseil National de Libération (CNL).

³⁶ Mulele és mort el 1968 per ordre de Mobutu, després de tornar a Kinshasa, atret per una promesa d'amnistia.

En canvi, els lumumbistes del CNA, ajudat pels governs d'Egipte i els països socialistes, obtenen importants èxits militars, sobretot a les províncies de Katanga, de l'Est i Equador, i fins i tot arriben a ocupar Kisangani, l'agost de 1964. Tanmateix, les diferències entre els dirigents, revelades pel Che Guevara³⁷, i l'arbitrarietat els distancien dels mateixos camperols que havien acollit els combatents del CNA com a alliberadors.

La rebel·lió del CNA és afeblida el novembre de 1964, arran l'Operació Dragó Roig, en què hi participen forces dels Estats Units³⁸ i Bèlgica i mercenaris blancs que acaba amb la proclamada república popular del Congo, establerta a Kisangani.

7. 1. 6. El règim de Mobutu Sese Seko

El general Joseph Mobutu pren el poder el 24 de novembre de 1965, just un any després de la liquidació de la resistència lumumbista de Kisangani. El seu pretext és la disputa entre el president Kasavubu i el primer ministre Tshombé, enfortit en les eleccions de maig. El cop d'Estat, que rep el suport d'una part de la població, és recolzat pels governs occidentals, preocupats perquè, en un context de guerra freda, encara romanen actius focus de resistència a Kwilu i el Kivu Sud (NZONGOLA-NTALAJA, 2002: 145)

Mobutu implanta un règim repressiu, que no permet cap tipus de dissidència. Cinc anys després d'arribar al poder s'oblida de les promeses de democratització en implantar un partit únic, el Moviment Popular de la Revolució (MPR), amb una ideologia basada en la política "d'autenticitat", que significa el retorn a les arrels africanes (CORNEVIN, M., 1978: 386). Entre les decisions destaca la zairització: el canvi dels noms geogràfics i de les persones, per adoptar els africans³⁹, i el pas del comerç i de les empreses agrícoles de mans no africanes a congolesees mitjançant l'expropiació.

³⁷ Sobre l'etapa del Che Guevara al Congo es pot consultar: GÁLVEZ, W. (1997) *El sueño africano del Che ¿Qué sucedió en la guerrilla congolese?* La Habana: Editorial Cultura Popular.

³⁸ Sobre la política dels Estats Units al Congo durant els primers anys de la independència es pot consultar: WEISSMAN, Stephen R. (1974) *American Foreign Policy in the Congo 1960-1964*. Ithaca, Nova York: Cornell University Press.

³⁹ Amb l'autenticitat, Mobutu prohibeix els noms cristians i fins i tot els vestits occidentals, com els jins i les americanes.

En economia, Mobutu és nacionalista. Promulga el 1966 la Llei Bakajika, que declara propietat de l'Estat totes les riqueses naturals del territori. El 1967, nacionalitza la principal empresa minera, la Unió Minera de l'Alt Katanga, que converteix en l'empresa estatal Gécamines. Una mesura que provoca les protestes del Govern belga, i la mediació dels diplomàtics dels Estats Units (NZONGOLA-NTALAJA, 2002: 146).

La política de zairització és un fracàs, sobretot perquè les propietats han estat repartides entre els addictes al règim, incapaços de gestionar-les. Mobutu fa marxa enrera el 1976 amb la dezairització: torna les empreses als antics propietaris, però amb la condició que el 40% del capital estigui en mans congolese. Les mesures, que desconcerten els inversors, contribueixen al deteriorament d'una economia que s'efondra a causa de la baixada del preu del coure en el mercat mundial, la corrupció generalitzada, l'abandonament de l'agricultura i la mala gestió de les empreses públiques (CORNEVIN, M., 1978: 386).

En política internacional, Mobutu manté excel·lents relacions amb els governs dels Estats Units, França, Bèlgica, Israel, Egipte, Marroc, Aràbia Saudita i Sud-àfrica. Mobutu,

“was the only person capable of holding the country together was indeed music to his ears, and the dictator played on Western fears of chaos with all the skills and resources he could mobilize for purposes of retaining power.” (NZONGOLA-NTALAJA, 2002: 161)

En el període de la Guerra Freda, el règim congolès és un aliat indispensable d'Occident a una zona de l'Àfrica en què hi ha, a Angola, una confrontació Est-Oest. A través del Zaire, els Estats Units⁴⁰ donen suport al Front Nacional d'Alliberament (FNA) i la Unió Nacional per la Independència d'Angola (UNITA), que combaten el Moviment Popular per l'Alliberament d'Angola (MPLA), que rep ajuda de la Unió Soviètica i Cuba. Com és una peça fonamental per els interessos geoestratègics occidentals, els governs dels Estats Units, França⁴¹ i Bèlgica li donaran suport en moments clau, com la insurrecció de la província de Shaba (Katanga), quan els rebels, recolzats pel Govern d'Angola, prenen el control d'algunes localitats, el 1977 i 1978. En aquella ocasió,

⁴⁰ Sobre la política dels Estats Units a l'Àfrica es pot consultar: SCHRAEDER, Peter J. (1994) *US foreign policy toward Africa*. Cambridge: Cambridge University Press.

⁴¹ Sobre la política francesa a l'Àfrica es pot consultar: CHIPHAM, John (1989) *French Power in Africa*. Oxford. Blackwell.

“the Belgians and French intervened in order to defeat the insurgents and keep Mobutu in power – and, in the process, to protect their mining interests in the Shaba region.” (CLAPHAM, 1996: 83)

Malgrat la fermesa del règim, i la repressió, que afecta també els militars als quals s’acusa de preparar un cop d’Estat⁴², es manté una contestació a Mobutu, que s’expressa a través de l’església catòlica, els moviments d’estudiants i iniciatives individuals, com la duta a terme per l’anomenat Grup dels 13, pel nombre de parlamentaris que va lliurar el 1980 una carta a Mobutu en què demana reformes polítiques. Mobutu reacciona a la carta amb la repressió:

“For their audacity, members of the Group of 13, as the dissident parliamentarians became known, were jailed, tortured and banished to remote detention centres.” (NZONGOLA-NTALAJA, 2002: 185)

Un dels parlamentaris que subscriu la carta, i que és engarjolat, és Etienne Tshisekedi wa Mulumba, convertit posteriorment en una figura clau durant les negociacions per la democratització dutes a terme a finals dels anys 1980 i principis dels 1990. A l’igual que a bona part dels països africans, al Zaire la fi de la Guerra Freda representa que s’ha acabat una forma de relació, basada en el clientelisme. Amb la desaparició de la Unió Soviètica,

“the inducement to Western states to maintain their own clientelist alliance systems in Africa in competition with those of the USSR had gone with it, removing one of the main bargaining counters which African regimes had been able to use to protect their domestic political hegemony from external attack.” (CLAPHAM, 1996: 194)

A partir d’aleshores, amb la pèrdua d’influència de la Unió Soviètica, els organismes internacionals de crèdit i els governs occidentals, en especial el francès, pressionen els dirigents dels països africans perquè iniciïn reformes polítiques i econòmiques⁴³. Al Zaire, a causa de les pressions externes, però també internes, el president Mobutu renuncia al partit únic, l’abril de 1990, un pas que obre la porta a la creació de desenes de formacions. Els partits que es funden es poden dividir en dos blocs,

⁴² Per exemple, el 1975, Mobutu fa una purga entre els oficials de les Forces Armades, acusats de preparar un cop d’Estat que és un muntatge dels serveis de seguretat.

⁴³ Es pot consultar: RODRÍGUEZ-PIÑERO ROYO, Luis (2000) “Del partido único al ‘buen gobierno’: el contexto internacional de los procesos de democratización en el África Subsahariana después de la guerra fría” a PEÑAS, Francisco Javier (ed) *África en el sistema internacional*. Madrid: Los libros de la Catarata.

“the Mobutu camp, initially know as the *mouvance présidentielle*, or presidential tendency; and the democratic opposition under the Sacred Union.”
(NZONGOLA-NTALAJA, 2002: 188)

Les reformes polítiques es negocien entre tots els partits a la Conferència Nacional Sobirana (CNS), que comença a treballar l'agost de 1991 amb la finalitat de elaborar una constitució democràtica que permeti la fundació de la Tercera República. Mobutu, que haurà de perdre prerrogatives, maniobra per entorpir les sessions de la Conferència i aconseguir tancar-la, el gener de 1992. En resposta al tancament, centenars de persones, esperonats per les esglésies cristianes, es manifesten per Kinshasa i d'altres localitats del país. A la capital, grups afins a Mobutu i forces de seguretat disparen contra la marxa causant la mort d'una trentena de persones.

L'abril de 1992, la Conferència reobre les portes: elabora un projecte de constitució, redueix els poders de la presidència, i elegeix els 450 membres de l'Alt Consell de la República, encarregat de supervisar els canvis durant el període de transició, en què coexisteixen tres òrgans:

“le Haut Conseil de la République, présidé par Mgr Monsengwo; le gouvernement de transition, confié au vieil opposant Etienne Tshisekedi, élu par la conférence nationale avec plus 70 % des voix, et enfin la présidence, dépouillée de la plupart de ses prérogatives mais assurée de deux années de répit en attendant la prochaine élection.”
(BRAECKMAN, 03/1993: 20)

Mobutu i el seu entorn no accepten el resultat d'una Conferència a la qual han participat per pressions internes i externes (Nzongola-Ntalaja, 2002: 192). Per aquest motiu, posen traves a les reformes, que limiten els poders presidencials i fins i tot es renega del passat mobutista en canviar el nom de Zaire a Congo. Les tensions entre els sectors mobutistes i l'oposició culminen el març de 1993 amb la formació, per part de l'expartit únic, el Moviment Popular de la Revolució, d'un segon govern i un segon parlament. La decisió es produeix dos mesos després de la sublevació de grups de militars a Kinshasa, que provoquen el desplegament de soldats enviats pels governs belga i francès per a protegir els seus ciutadans. En els disturbis moren desenes de persones, atacades pels militars congolesos que fa mesos que no han cobrat el sou. Entre els morts destaca, per un tret disparat pels soldats, l'ambaixador francès.

A la resta del Zaire, sobretot als dos Kivus, Kasai i Katanga, milers de persones són expulsades de les seves llars a causa de la persecució de caire polític-ètnic fomentada pels dirigents regionals (BRAECKMAN, 09/1993: 22-23).

La crisi institucional provocada per l'existència de dues autoritats, una sorgida de la Conferència Nacional Sobirana i l'altra en mans del règim mobutista, es desbloqueja gràcies a la mediació de l'enviat especial del secretari general de les Nacions Unides, Lakhtar Brahimi, i el secretari general de l'Organització de la Unitat Africana (OUA), Salim Ahmed Salim. Les negociacions culminen amb l'adopció, el 23 de gener de 1994, d'una única assemblea, anomenada Alt Consell de la República-Parlament de Transició (ACR-PT), d'uns 700 membres procedents, en bona part, de les dues assemblees anteriors, una propera a Mobutu i l'altra, l'opositora.

L'Alt Consell no connecta amb la població. Les sessions

“usually started three or four hours behind schedule, and decisions were taken even when the required quorum was not attained.”

(NZONGOLA-NTALAJA, 2002: 205)

Malgrat les diferències entre els dos sectors que el formen, l'ACR-PT es posa d'acord per prorrogar el mandat del primer ministre Léon Kengo wa Dondo⁴⁴, aprovar el pressupost de l'Estat i elegir els membres de la Comissió Nacional Electoral (CNE)⁴⁵. Tanmateix, la Comissió no pot fer la seva tasca perquè el Govern li dona pocs recursos i li limita els poders (NZONGOLA-NTALAJA, 2002: 207).

Les eleccions no s'arriben a celebrar: el règim de Mobutu cau el 17 de maig de 1997 amb l'entrada de les forces de l'Aliança de Forces Democràtiques per l'Alliberament del Congo (AFDL), encapçalades per Laurent-Désiré Kabila.

⁴⁴ Léon Kendo wa Dondo, del mateix grup ètnic que Mobutu, el ngabandi, és designat primer ministre el 6 de juliol de 1994. El seu mandat és prorrogat dos anys el juny de 1995 per l'Alt Consell de la República.

⁴⁵ Formen part de la Comissió Nacional Electoral, elegida l'1 de gener de 1996, 44 persones, 22 del sector mobutista i 22 de l'opositor. Hi han representades les 11 províncies mitjançant quatre membres cadascuna.

7. 1. 7. Insurgència de Laurent Kabila

L'Aliança de Forces Democràtiques per l'Alliberament del Congo, que pren el poder a Kinshasa, és crea el 18 d'octubre de 1996 a Lemera, una localitat de Kivu Sud. És una coalició heterogènia de quatre grups: el Partit Revolucionari del Poble (PRP), del propi Kabila; l'Aliança Democràtica dels Pobles (ADP), de Déogratias Bugera; el Moviment Revolucionari per l'Alliberament del Zaire (MRAZ), d'Anselme Masasu Nindaga; i el Consell Nacional de Resistència per la Democràcia (CNRD), encapçalat per André Kisase Ngandu⁴⁶.

L'ofensiva es desencadena dos mesos després de l'atac de l'Exèrcit de Rwanda contra els camps de Kivu on es refugien milers de rwandesos, en bona part hutus que han fugit de Rwanda amb l'entrada dels rebels del Front Popular Rwandès (FPR)⁴⁷, el 1994. Entre els refugiats també hi ha milicians hutus i soldats rwandesos que han participat en el genocidi. Uns milicians i soldats que

“used the refugee camps in Kivu to raid Rwanda on a regular basis and to organize the slaughter of Tutsi citizens and residents of the Congo. For two years and a half, the Mobutu-Kengo regime and the international community watched and did nothing to stop this, while the UN and the donor community continued to be more preoccupied with feeding the refugees, rather than trying to remove the killers among them and find a lasting solution to the whole crisis.” (NZONGOLA-NTALAJA, 2002: 224)

El canvi de règim a Rwanda, amb l'arribada al poder dels rebels del FPR, en bona part tutsis, es converteix, doncs, en un factor decisiu en el fet que Mobutu hagi de deixar el poder. La descomposició del règim congolès i

“La faiblesse de l'armée gouvernementale, la détermination des combattants "rebelle" soumis à une discipline de fer, expliquent certainement les succès militaires de l'AFDL. Mais d'autres facteurs sont plus déterminants encore: en réalité, le régime du président Mobutu est miné de l'intérieur, par l'usure et la corruption, mais aussi par le travail de sape mené durant sept années de transition par l'opposition intérieure, par les innombrables associations d'entraide, de solidarité, de

⁴⁶ El Partit Revolucionari del Poble, de Kabila, d'ideari marxista, està poc implantat al Congo. L'Aliança Democràtica dels Pobles està dirigida per un tutsi del Congo, Déogratias Bugera, mentre que el Moviment Revolucionari per l'Alliberament del Zaire és un petit grup que actua al Kivu Sud. El Consell Nacional de Resistència per la Democràcia és una guerrilla que reivindica el llegat de Lumumba, establerta a l'est del Congo.

⁴⁷ Sobre el genocidi de Rwanda es pot consultar: PRUNIER, Gerard (1995) *The Rwanda Crisis: History of a Genocide*. Nova York: Columbia University Press.

prise de conscience politique qui, dans l'ombre, bravaient la répression et préparaient les esprits au changement.”

(BRAECKMAN, 07/97: 12)

L'Aliança, que gaudeix del suport dels governs ugandès, rwandès i angolà i el vist-i-plau dels Estats Units (Leymarie, 1997: 12), aconsegueix derrotar en pocs mesos un exèrcit congolès desorganitzat. Ocupa amb rapidesa les principals ciutats (Kisangani, Lubumbashi, Mbuji-Mayi) i entra a Kinshasa el mes de maig en fracassar les negociacions, impulsades pel govern sud-africà, per buscar un pacte entre el president Mobutu i Kabila⁴⁸.

Arribat a Kinshasa, Kabila es proclama president i canvia el nom de la república, que passa a anomenar-se República Democràtica del Congo. Kabila, que s'ha imposat en el sí de l'Aliança després de la mort de Kisase Ngandu⁴⁹, el gener de 1997, es distancia dels seus protectors, els governs d'Uganda i Rwanda, per guanyar legitimitat, i enforteix el nucli format pels originaris de Katanga⁵⁰, que passen a controlar bona part de l'aparell de l'Estat en detriment dels tutsis del Kivu, els anomenats banyamulengues⁵¹.

Uns altres trets de la seva política són, també,

“la recuperación de los ‘mobutistas útiles’, la revisión de los contratos firmados con las multinacionales norteamericanas y surafricanas durante su guerra de liberación, para adecuarlos a las necesidades del pueblo congoleño, la autonomización progresiva con respecto a los aliados regionales y los Estados Unidos, la adopción de una política económica de endogénesis con la resurrección del discurso antiimperialista de la década de los 60, con el objetivo de dotarse de una imagen nacionalista, acercarse al pueblo y desarmar a la oposición de sus críticas.”

(KABUNDA, 1998: 10)

⁴⁸ Sobre les negociacions entre Mobutu i Kabila, sota la mediació del Govern de Sud-àfrica, es pot consultar, en especial, el diari *Mail and Guardian*, de Johannesburg. Entre els articles dedicats a les negociacions destaca: “Rebels set to reject Mobutu ploy” (27/3/1997), “SA’s chance to play peace-maker to Zaire” (18/4/1997) i “Zairean peace hits a squall” (9/5/1997).

⁴⁹ Kisase Ngandu, dirigent del Consell Nacional de Resistència per la Democràcia (CNRD), va ser un dels fundadors de l'Aliança de Forces Democràtiques d'Alliberament del Congo (AFDL).

⁵⁰ Kabila és balubakat, els balubes de Katanga.

⁵¹ Els banyamulengues, que significa “els de mulenge”, són tutsis del Kivu. En singular, munyamulengue.

Les tensions amb els aliats, sobretot amb el Govern de Rwanda, culminen amb la destitució per Kabila del comandant James Kaberebe⁵² com a cap de les Forces Armades del Congo, i l'increment de les agressions als tutsis, sobretot a Kinshasa, una conseqüència del discurs oficial antitutsi (ICG, 1998). Abans de la destitució, Paul Kagame, el vicepresident de Rwanda, ja havia mostrat a Kabila el seu malestar perquè continuaven els atacs contra el seu territori per part de les milícies hutus refugiades a l'est del Congo. I el maig de 1998, en la celebració del primer aniversari de l'entrada de Kabila a la capital, no hi assisteixen ni Kagame ni el president d'Uganda, Yoweri Museveni.

A finals de juliol de 1998, Kabila fa un pas més per trencar les relacions amb Rwanda en demanar la retirada dels militars rwandesos, integrats en l'Exèrcit, una decisió que,

“apparently to preempt a coup, was the immediate cause of the rebellions that shook Goma and Kinshasa six days later.”

(NZONGOLA-NTALAJA, 2002: 228)

7. 1. 8. La segona guerra

La guerra comença el 2 d'agost de 1998 amb una ofensiva a l'est del Congo protagonitzada per l'Agrupament Congolès per la Democràcia (ACD), una heterogènia aliança que rep el suport militar de Rwanda. La participació al costat dels rebels de Rwanda, Uganda, en un altre front, i Burundi, més endavant, provoca la internacionalització del conflicte, perquè els governs d'Angola, Zimbabwe, Namíbia, Txad i Sudan intervenen en favor del president Kabila⁵³.

A l'Agrupament Congolès per la Democràcia hi participen molts dirigents que havien fet el camí amb Kabila fins a Kinshasa, en l'anterior guerra, i que ara es manifesten desil·lusionats pel règim (ICG, 1998: 6). Entre aquests destaquen Déogratias Bugera, exsecretari general de l'AFDL; Bizima Karaha, ministre d'Exteriors amb Kabila; Azarias Ruberwa, un dels dirigents de l'ACD-Goma; Moïse Nyarugabo, que va ser secretari privat de Kabila; Jean-Pierre Bemba i Ernest Wamba dia Wamba. L'aliança, en la qual també hi participen militars i dirigents mobutistes, es distingeix per tenir només en comú la seva oposició a Kabila. Els seus integrants,

⁵² James Kaberebe, un tutsi rwandès que havia viscut l'exili a Uganda i home de confiança de Paul Kagame, va ser destituït el 13 de juliol de 1998.

⁵³ Els motius de les intervencions dels governs africans en el conflicte es poden consultar a: KABUNDA, 1998; i TURNER, 2000.

“except for the individuals who worked in Bugera’s AFDL office, there is no past linkage between the different factions, and no coherent ideology and social project.” (NZONGOLA-NTALAJA, 2002: 229)

La presència de les tropes rwandeses i ugandeses al costat de la rebel·lió desperta el nacionalisme congolès, i enforteix Kabila (ICG, 1998: 12). Això no obstant, el principal partit opositor, la Unió per la Democràcia i el Progrés Social (UDPS), dirigida per Etienne Tshisekedi⁵⁴, decideix mantenir-se neutral.

El rebuig als rebels per les seves vinculacions amb els governs de Rwanda i Uganda i la intervenció dels aliats de Kabila, en especial de les tropes d’Angola, són determinants per aturar l’ofensiva, que arriba a amenaçar Kinshasa. Entre els insurgents, les diferències personals fan que l’ACD es divideixi en dos, una implantada a Goma, coneguda com ACD-Goma, dirigida per Émile Ilunga, i l’altra, basada a Kisangani, l’ACD-Moviment d’Alliberament encapçalada per Ernest Wamba dia Wamba. Al mateix temps, Jean Pierre Bemba, proper al president ugandès, crea el Moviment per l’Alliberament del Congo (MLC)⁵⁵.

En la guerra, tots els actors, tant els congolesos com els estrangers, violen sistemàticament els drets humans (AI, 1999). I bona part de les forces estrangeres es dediquen a saquejar els minerals, en especial el coltan (BRAECKMAN, 2001).

7. 1. 9. Síntesi del conflicte

La República Democràtica del Congo, un país molt extens (2.344.858 km²) i de gran riquesa humana, cultural i en recursos naturals, ha patit les incursions, primer, dels mercaders àrabs de l’illa de Zanzíbar, a la cerca d’ivori i esclaus, després dels empleats del rei Leopold II, que converteix el territori en una lucrativa possessió personal, i, finalment, de l’administració colonial belga, que imposa la cultura occidental i un model d’estat que segueix els patrons europeus.

⁵⁴ Etienne wa Mulumba Tshisekedi va fundar la Unió per la Democràcia i el Progrés Social el 1982, una de les formacions opositores a Mobutu amb més implantació en el país.

⁵⁵ “The Mouvement de liberation du Congo (MLC), the third rebel group after the two wings of the RCD, was created by Uganda in November 1998 as a response to the lack of popular support for the RCD in the Congo. (...) However, Bemba could not establish himself nationally as an alternative to Kabila, given his external backing by Uganda and the reported support of his enterprise by some of Mobutu’s former generals.” (Nzongola-Ntalaja, 2002: 231)

Totes les incursions han deixat una empremta, més cultural en el cas del àrabs, que expandeixen l'Íslam i introdueixen, sobretot a l'est, la llengua swahili. En canvi, Leopold II es dedica a saquejar els recursos naturals (ivori, cautxú), utilitzant el treball forçat i castigant amb mutilacions i la mort les poblacions que es neguen a treballar de franc. Unes pràctiques denunciades per filantrops, reunits en l'Associació per la Reforma del Congo sota l'impuls de Edmund Dene Morel. L'ocupació militar no es completa fins el 1990 degut a les nombroses resistències africanes.

L'administració colonial, que es desplega quan el rei Leopold renuncia a la possessió i la converteix en colònia, el 1908, imposa, per la força, el catolicisme, combat les pràctiques tradicionals i desplega un model d'estat que té poc en compte les necessitats de la població africana. La política colonial no és tan brutal com durant el domini leopoldià. I es suavitza amb les reformes dels ministre Jules Renkin, que acaben amb el treball obligatori, que es substitueix per un impost, i permeten que els africans conreïn la terra.

El declivi del cautxú, per l'emergència de les plantacions del sud-est asiàtic, és compensat, a principis del segle XX, amb el començament de l'explotació de les mines de Katanga i la instal·lació d'empreses dedicades a l'agricultura intensiva. Unes mines i explotacions agrícoles que contribueixen al creixement econòmic i de la colònia i, amb els dividendes repatriats, a la metròpoli.

Les resistències a la presència colonial és manifesten no tan sols en els atacs contra els recaptadors d'impostos i la negativa a pagar-los sinó també a través dels moviments religiosos, com el creat per Simon Kimbangu, el 1921. El moviment kimbangista, que s'estén per tot el territori, canalitza part de la frustració política dels africans i influeix en les vagues del treballadors del ferrocarril i funcionaris i inspira els salvacionistes i el Ngonzaisme, també de caire religiós. Un altre moviment, conegut com kitawala, fundat per Tomo Nyirenda, fa proclames anticolonials i reclama una Àfrica pels africans. Kimbangu mor a la presó el 1951 mentre que Nyirenda és executat pels britànics, que temen un moviment que s'implanta amb força a Katanga, Kivu i Kasai i també Rhodesia del Nord (actual Zàmbia) i Nyassa (actual Malawi).

El nacionalisme modern congolès es desenvolupa a partir dels anys 1950. Les revoltes rurals, els moviments de caire religiós i les vagues obreres en són els precursors. Això

no obstant, hi ha dos fets que influeixen en l'emergència del nacionalisme: la visita del rei Balduí, de 1955, tancat a qualsevol obertura del règim colonial, i un document, elaborat pel professor Van Bilsen, que proposa l'emancipació de les colònies en 30 anys. El document és rebutjat per l'Associació del Baix Congo (Abako), presidit per Joseph Kasavubu, que el considera massa moderat. En resposta, Kasavubu demana la independència, una reivindicació que repeteix quan participa, l'abril de 1958, en la presa de possessió de l'alcalde d'una comuna de Léopoldville (actual Kinshasa). L'alcalde havia estat elegit en les primeres eleccions municipals, possibles gràcies a les reformes colonials que també permeten la creació per part dels africans de partits polítics.

Entre els partits que es creen, i que seran protagonistes de la independència, destaca el Moviment Nacional Congolès (MNC), dirigit per Patrice Lumumba, un polític autodidacta que es relaciona amb el president de Ghana, Kwame Nkrumah, i el sociòleg Frantz Fanon. La figura, brillant, de Lumumba no tan sols preocupa a les autoritats colonials, sinó també a Kasavubu, que veu en ell un rival. Per això convoca un míting pel 4 de gener de 1959, una setmana després d'un acte independentista de Lumumba. Kasavubu no arriba a intervenir perquè els organitzadors creuen que les autoritats colonials no l'han autoritzat, i decideixen aplaçar l'acte. Un mesura que els assistents no accepten, i es neguen a marxar. Un grup llença pedres contra la policia, que intervé, i desferma una onada de violència que s'estén per tota Kinshasa, amb el saqueig de comerços de belgues, atacs contra edificis de l'administració colonial i trets de la policia contra els africans. Els disturbis, que duren quatre dies, deixen 49 africans morts, segons les autoritats colonials. Per l'Abako, els morts superen els 500.

A Brussel·les, el rei Balduí promet l'inici de negociacions amb els polítics africans. En la decisió influeix tant els disturbis de Kinshasa com la crisi econòmica de la colònia, amb la baixada dels valors de les empreses amb interessos colonials. En les converses, que comencen el gener de 1960, es fixa el calendari de la descolonització i la constitució, que estableix un república parlamentària amb sis regions amb autonomia. Abans de la independència, marcada pel 30 de juny, se celebren les eleccions, guanyades pel Moviment Nacional Congolès (MNC), un resultat que permet a Lumumba convertir-se en primer ministre. El càrrec de president de la república és per Kasavubu.

Els dies posteriors a la cerimònia de la independència són tensos a causa de l'amotinament d'un grup de militars i la proclamació de la independència de Katanga

per part de Moisé Tshombé, el president d'aquella regió, que compta amb el suport dels colons belgues. Amb l'excusa de protegir els seus ciutadans, el Govern belga intervé militarment. Quant la secessió de Katanga, Lumumba i Kasabuvu fan una crida a les Nacions Unides i als dirigents de la Unió Soviètica.

Tanmateix, a Lumumba se li obre un nou front l'agost de 1960 amb la proclamació de la independència de Kasai Sud per part d'Albert Kalonji. Envia soldats a la regió, que actuen amb tanta brutalitat que provoquen la reacció del secretari general de les Nacions Unides, Dag Hammarskjöld, que qualifica les accions de genocidi. En resposta, el president Kasabuvu destitueix Lumumba.

La destitució del primer ministre, no acceptada pel Parlament, obre una crisi institucional, que no es tanca malgrat la mediació africana i de les Nacions Unides. Un buit de poder que aprofita el coronel Joseph Mobutu per prendre el poder, el 14 de setembre, amb el suport de l'ambaixada dels Estats Units i del comandant de les forces de les Nacions Unides.

Lumumba és detingut quan intenta unir-se a les forces d'Antoine Gizenga, a Kisangani. Com el pres incomoda no tan sols a Mobutu, sinó també als aliats d'aquest, els governs dels Estats Units i Bèlgica, que temen una reacció dels lumumbistes, el Govern decideix lliurar-lo a les autoritats de Katanga. Una vegada en les seves mans, els secessionistes katangesos el torturen i el maten, el gener de 1961.

La rebel·lió de Katanga acaba a principis de 1963, amb l'entrada a Lubumbashi de les tropes de la missió de les Nacions Unides (ONUC). Exiliat a Espanya, Tshombé torna al cap d'un any i mig per ocupar el càrrec de primer ministre, en un Govern presidit per Kasabuvu. Abans de la derrota de Tshombé i els seus mercenaris blancs, s'ha instal·lat a la zona de Kwilu Pierre Mulele, amb el propòsit de desencadenar la lluita armada. A Brazzaville, un grup de lumumbistes, entre els que figura Laurent Kabila, es prepara per crear una guerrilla.

L'insurgència del Consell Nacional d'Alliberament (CNA), de Kabila, és efímera: en pocs mesos és derrotada a Kisangani, en una ofensiva en què hi participen soldats dels Estats Units i Bèlgica i mercenaris blancs. La guerrilla de Mulele acaba quatre anys després, el 1968.

Mobutu torna al poder el novembre de 1965, tot aprofitant les diferències entre el president Kasavubu i el primer ministre Tshombé i el temor dels governs occidentals, en un context de guerra freda, a l'activitat de la guerrilla de Mulele. El règim que implanta és repressiu, amb un partit únic que proclama com a doctrina l'anomenada "autenticitat", el retorn a les arrels africanes mitjançant la "zairització", el canvi dels noms geogràfics occidentals per africans i l'expropiació de les empreses agrícoles en mans de no africans. També nacionalitza les empreses mineres, malgrat les protestes del Govern belga.

Fracassada la zairització, per la corrupció, Mobutu torna deu anys després les empreses als antics propietaris. Tanmateix, la desairització no fa efectes en una economia sota mínims a causa de la baixada del preu del coure en el mercat mundial, la mala gestió i l'abandonament de l'agricultura.

Pel valor estratègic del Zaire, el règim de Mobutu és un aliat fonamental pels governs occidentals, sobretot pels Estats Units, França i Bèlgica, i Israel i Sud-àfrica. En la guerra de Angola, un escenari de confrontació Est-Oest, Mobutu donarà suport a la Front d'Alliberament Nacional d'Angola (FNLA), que s'enfronta al marxista Moviment Popular per l'Alliberament d'Angola (MPLA). I a través del Zaire, els Estats Units envien armament al FNLA i a la Unió Nacional per la Independència Total d'Angola (Unita), que combaten el MPLA que rep ajuda del Govern de Cuba i la Unió Soviètica.

Per aquesta raó, per la seva importància com a puntal dels interessos occidentals a Àfrica central, Mobutu no és abandonat quan uns rebels, amb el suport d'Angola, ocupen unes localitats de la província de Shaba (Katanga) el 1977 i 1978. Els governs de França i Bèlgica responen a la crida del president congolès enviant soldats que acaben amb la revolta.

A pesar de la repressió, hi ha una contestació al règim de Mobutu, que es manifesta mitjançant les protestes dels estudiants i les crítiques de l'església catòlica i d'alguns parlamentaris, com Etienne Tshisekedi wa Mulumba, torturat pel seu atreviment. Tshisekedi és converteix després, amb les reformes, en un dels polítics més destacats.

A principis de 1990, a causa de les pressions externes i internes, Mobutu accepta iniciar unes reformes polítiques amb l'oposició. Adopta, tanmateix, una actitud obstruccionista, perquè no vol perdre els privilegis, amenaçats per la Conferència

Nacional Sobirana (CNS). Tanca la Conferència i en resposta als manifestants, animats per les esglésies cristianes, desplega les forces de seguretat, que maten unes persones. La Conferència obre de nou les portes, l'abril de 1992, per redactar un projecte de constitució i elegir els membres de l'Alt Consell de la República, que ha de supervisar la transició.

Les decisions de la Conferència contrarien Mobutu, i el seu entorn, que forma un Govern i un Parlament paral·lels. Unes mesures que amplien la bretxa amb l'oposició i que es produeixen quan bona part del país està ingovernable, amb la persecució político-ètnica fomentada pels dirigents regionals, i la capital està sota l'impacte d'una revolta militar que ha provocat la intervenció de soldats belgues i francesos.

Gràcies a la mediació de les Nacions Unides es reprenen les negociacions, que culminen amb la creació, el gener de 1994, d'una única assemblea, l'Alt Consell de República- Parlament de Transició (ACR-PT), d'uns 700 membres. Tanmateix, l'Alt Consell de la República aconsegueix elegir la Comissió Nacional Electoral i prorrogar el mandat del primer ministre, Léon Kengo wa Dondo, però no pot limitar els poders de Mobutu, que es resisteix.

Les eleccions previstes en els acords no se celebren perquè el règim de Mobutu és derrotat militarment el 17 de maig de 1997. La revolta, de l'heterogènia Aliança de Forces Democràtiques per l'Alliberament del Congo, ha començat l'octubre de 1996 al Kivu Sud. Entre els factors que propicien l'ofensiva destaquen la descomposició del règim de Mobutu, minat per la corrupció; l'afebliment d'un Exèrcit dedicat més al saqueig que a la defensa, la creixent contestació interna, la decisió d'expulsar els tutsis del Kivu, coneguts com banyamulengues, i el suport dels governs de Rwanda i Uganda a l'Aliança. El Govern rwandès, en mans del Front Patriòtic, critica Mobutu per permetre que els milicians i soldats de l'antic Exèrcit hutu que han participat en el genocidi es dediquin a atacar les poblacions rwandeses.

Kabila, que s'imposa en el sí de l'Aliança, entra a Kinshasa en fracassar les converses, impulsades pel Govern de Sud-àfrica. En la presidència, canvia el nom de la república, que passa a ser República Democràtica del Congo, pren distàncies dels dirigents ugandès i rwandès i dels Estats Units i s'envolta de polítics de Katanga, apartant els tutsis del Kivu, coneguts com banyamulengues, que han estat clau en l'inici de la

revolta. En economia, revisa els contractes de les empreses nord-americanes i sud-africanes, i adopta un discurs nacionalista i antiimperialista.

Les relacions amb el Govern de Rwanda es deterioren a causa de les agressions contra els tutsis, sobretot a Kinshasa, i la persistència dels atacs de les milícies hutus situades a l'est del Congo contra territori rwandès. I es trenquen quan Kabila demana la retirada dels militars rwandesos integrats en l'Exèrcit, una mesura que causa la revolta de l'Agrupament Congolès per la Democràcia. En la coalició, hi participen polítics que han trencat amb Kabila, como Bizima Karaha; dirigents de l'Aliança de Forces Democràtiques, com Déogratias Bugera; i un home de confiança del Govern rwandès, Azarias Ruberwa.

En la seva ofensiva, l'Agrupament Congolès per la Democràcia compta amb el suport de militars rwandesos i ugandesos, una intervenció forana que desperta el nacionalisme congolès i enforteix Kabila. La revolta arriba a amenaçar Kinshasa, però l'arribada dels reforços enviats a Kabila pels governs d'Angola, Namíbia i Zimbabwe atura el seu progrés.

7. 2. Justificació de la mostra

1. Introducció

Malgrat la descomposició del règim presidit per Mobutu Sese Seko, les informacions sobre el Congo⁵⁶ són poc freqüents en la premsa espanyola fins el 1994, en què el genocidi de Rwanda, i el conseqüent èxode de refugiats a la regió de Goma, el converteixen en un focus informatiu. Per exemple, el diari *El País* publica el 1990, en la secció d'internacional, 18 peces sobre el Congo. L'any 1991, 22; el 1992, 9, el 1993, 27 i el 1994, 95. Un any després encara hi ha refugiats rwandesos a Goma però el volum informatiu baixa: durant el 1995, el diari publica 47 peces a la secció d'internacional del diari⁵⁷.

La guerra entre les tropes governamentals, del president Mobutu, i l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD), iniciada el 1996, augmenta el volum informatiu sobre el Congo en la premsa espanyola. El mateix diari *El País* publica, el 1996, en la secció d'internacional, 187 peces. El 1997, 241 informacions i anàlisis, mentre que un any després, 93. El 1999, una vegada que ha perdut intensitat la guerra entre les tropes governamentals i la coalició armada opositora, que rep el suport dels governs d'Uganda i Rwanda, el diari publica 37 peces⁵⁸.

2. La mostra

En el cas del Congo, en la investigació s'analitzen la cobertura informativa de dues guerres. La primera, que enfronta el 1996 i 1997 a les Forces Armades del Zaire, del president Mobutu Sese Seko, i a l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD), encapçalada per Laurent-Désiré Kabila, que acaba amb l'entrada a Kinshasa d'aquest i la fugida de Mobutu. La segona, que es desencadena el 1998, oposa a les tropes governamentals, del president Kabila, amb la coalició armada opositora, que rep el suport d'unitats

⁵⁶ El nom del país és Zaire fins la caiguda del president Mobutu, el 1997, i l'entrada a Kinshasa del cap de l'Aliança de Forces Democràtiques, Laurent Kabila. A partir d'aleshores, el Zaire es diu República Democràtica del Congo. En el text opto per escriure Congo per no confondre el lector.

⁵⁷ Font: arxiu digitalitzat del diari *El País*.

⁵⁸ Font: arxiu digitalitzat del diari *El País*.

militars desplegades pels governs de Rwanda i Uganda. Kabila és ajudat militarment pels governs d'Angola, Zimbabwe i Namíbia.

La mostra de la primera guerra del Congo està formada per les informacions i anàlisis publicats en els quatre diaris estudiats (*El País*, *El Mundo*, *ABC*, *La Vanguardia*) en dos períodes. El primer (5-11 d'abril de 1997) correspon a l'ocupació per part d'unitats de l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD) de la ciutat de Lubumbashi, un important centre de producció de diamants. La ocupació de Lubumbashi consolida l'Aliança de Forces Democràtiques, encapçalada per Kabila, que controlava l'est del país, i demostrava la fragilitat del règim de Mobutu.

El segon període de la mostra (14-21 de maig de 1997) correspon a la caiguda del règim de Mobutu Sese Seko. El dia 17 de maig, les forces de l'Aliança entren a Kinshasa, mentre Kabila es proclama president de la República Democràtica del Congo, el nou nom del país, i Mobutu fuig.

El tercer període de la mostra (23-30 d'agost de 1998) correspon al punt àlgid de la guerra entre les tropes governamentals i la coalició armada opositora, que rep el suport dels governs d'Uganda i Rwanda. En unes setmanes, la coalició opositora armada pren el control de part del país. L'Exèrcit governamental, dirigit per Laurent Kabila, pot aturar l'ofensiva de la coalició, que es dirigia cap a Kinshasa, gràcies al suport militar que rep dels governs d'Angola, Zimbabwe i Namíbia.

7. 3. Resultats

Els resultats de la investigació dels quatre diaris analitzats pel que fa al tractament del conflicte del Congo són els següents:

7. 3. 1. En relació amb la hipòtesi 1 [“Els diaris estudiats donen més protagonisme a uns actors que a uns altres i no donen la veu, quasi mai, a alguns actors dels conflictes”].

La hipòtesis no queda provada en el conflicte que enfronta al president Mobutu Sese Seko i l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD), que comença l'any 1996, però sí en la posterior guerra entre el president Laurent Kabila i l'Agrupament Congolès per la Democràcia. En aquest conflicte, iniciat el 1998, els diaris analitzats donen més protagonisme a les forces governamentals que no pas a l'Agrupament Congolès per la Democràcia, que rep el suport dels governs d'Uganda i Rwanda.

El País

En la mostra analitzada, el diari dóna la veu, en el conflicte entre el president Mobutu Sese Seko i l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD), a tots els actors, entre ells l'oposició no armada i la gent del carrer. En canvi, en el conflicte entre el president Laurent Kabila i l'Agrupament Congolès per la Democràcia, de 1998, el diari no dóna la veu a l'oposició no armada, i en poques ocasions a la gent del carrer.

En el primer i segon períodes de la mostra, que corresponen a la guerra entre l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD) i les Forces Armades del Zaire, la gent del carrer apareix en algunes peces (6, 8, 9 i 10/04/97; 17, 18, 19, 20 i 21/05/97), presentada de forma genèrica (“muchedumbre”, 8/04/97) o en ser reproduïdes cites textuales de persones que són identificades (“Jean Pierre Mundabashaka, un niño hutu de 10 años”, 6/04/97; “Somos los futuros soldados del presidente Kabila’, decía Ngamabola Kitiko, un joven de 23 años”, 18/05/97).

Per contra, en la mostra sobre la guerra entre el president Laurent Kabila i l'Agrupament Congolès per la Democràcia, la gent del carrer tan sols apareix en dues peces sobre deu (28 i 29/08/98). En la primera, es reproduïxen les seves declaracions, sense identificar qui les fa (“Los niños están cazando a los rebeldes’,

declaró un vecino”, 28/08/98). En la segona, s’informa d’un fet que protagonitza la gent, en aquest cas “habitantes” (“decenas de miles de habitantes de los barrios del este abandonaron ayer sus casas”, 29/08/98).

L’oposició no armada apareix en peces dels dos períodes de la mostra que corresponen a la guerra entre el president Mobutu Sese Seko i l’Aliança de Forces Democràtiques (5, 8, 10 i 11/04/97; 14 i 21/05/97). En el tercer període de la mostra, l’oposició no armada no apareix en cap moment.

El Mundo

En la mostra estudiada sobre la guerra entre el president Mobutu Sese Seko i l’Aliança de Forces Democràtiques (AFD), el diari dóna la veu a la gent del carrer i informa dels fets relacionats amb l’oposició no armada. Per contra, en el posterior conflicte entre el president Laurent Kabila i l’Agrupament Congolès per la Democràcia, que rep el suport dels governs d’Uganda i Rwanda, l’oposició no armada no apareix en cap moment i la gent del carrer, tan sols en dues informacions.

En la guerra entre el president Mobutu Sese Seko i l’Aliança de Forces Democràtiques (AFD), la gent del carrer apareix sovint, presentada de forma genèrica (“algunos grupos empezaron a enarbolar banderas blancas, a confeccionar pancartas”, 17/05/97) o en ser reproduïdes cites textuais de persones que són identificades (“Ya era hora de que alguien decidiera meter en cintura y poner un poco de disciplina en esta ciudad”, afirmaba Gaguea Bailongo”; 20/05/97). En canvi, en el conflicte entre el president Laurent Kabila i l’Agrupament Congolès per la Democràcia, la gent del carrer tan sols apareix en dues peces (27 i 29/08/98).

En la guerra entre el president Mobutu Sese Seko i l’Aliança de Forces Democràtiques, l’oposició no armada apareix en set peces (6, 7, 8, 10 i 11/04/97; 15 i 17/05/97). Tanmateix, en cap de les informacions es reproduïxen declaracions sinó que s’indiquen fets en què intervé l’oposició no armada. Per exemple: “La decisión del presidente zaireño de imponer el toque de queda (...) unida a la convocatoria de una jornada de huelga general por parte de l’oposición convirtieron ayer a Kinshasa en una ciudad muerta” (15/05/97).

En canvi, l'oposició no armada no apareix en cap ocasió en el tercer període de la mostra, que correspon al conflicte entre el president Laurent Kabila i l'Agrupament Congolès per la Democràcia.

ABC

El diari no dóna la veu a l'oposició no armada i, quasi mai, a la gent del carrer, en el conflicte entre les Forces Armades del Congo, dirigides pel president Laurent Kabila, i l'Agrupament Congolès per la Democràcia. En canvi, sí que dóna la veu als diversos actors, i entre aquest a la gent del carrer, en la guerra entre les Forces Armades del Zaire, del president Mobutu Sese Seko, i l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD).

En el segon període de la mostra, l'oposició no armada tan sols apareix en dues informacions (14/05/97 i 20/05/97). Tanmateix, en cap d'aquestes es reproduïxen declaracions dels opositors, sinó que s'indiquen fets relacionats amb l'oposició. "La oposición ha convocado una jornada de 'ciudad muerta', coincidiendo con la segunda reunión prevista para hoy entre Mobutu y Kabila", es pot llegir en l'obertura del dia 14 de maig de 1997. "La gente de la calle [...] hubieran querido era oír el anuncio de que el gran ídolo de l'oposición radical, Etienne Tshisekedi, entraría a formar parte del nuevo Gobierno de Kabila", es pot llegir en la informació del dia 20 de maig.

Malgrat tenir el diari un enviat especial a Kinshasa, en el segon període de la mostra la gent del carrer apareix en comptades ocasions, i només en una peça s'identifica qui fa les declaracions ("Teodore, un comerciante de 40 años, decía que los militares de Mobutu le vaciaron la casa antes de rendirse"; 20/05/97). En una altra peça (18/05/97) apareixen una dona i el seu home, però sense identificar-los ("Ahora todo va a ir bien", decía entre lágrimas una mujer que observaba el desfile. 'Treinta y dos años en el poder es demasiado', remarcaba su esposo, que agitaba como casi todos una rama verde para mostrar su alegría"; 18/05/97). En la resta de les peces analitzades en què apareix la gent del carrer, aquesta és presentada de forma genèrica. Per exemple: "Una población que no dejaba de cantar. 'Liberados, vamos a coger a Mobutu, liberados, y le vamos a cortar en pedazos, liberados, viva el Congo, liberado', cantaba la multitud" (19/05/97).

En el tercer període de la mostra, l'oposició no armada no apareix en cap peça analitzada.

A diferència del segon període, que correspon a la caiguda del règim de Mobutu Sese Seko, el diari no té un enviat especial per a cobrir l'ofensiva de l'Agrupament Congolès per la Democràcia a contra el president Laurent Kabila. En les informacions, la gent del carrer apareix tan sols en tres ocasions, i sempre citada de forma genèrica. No es reproduïxen, per tant, declaracions de persones. "La población, presa del pánico, ha comenzado a huir de los barrios periféricos de la capital, donde se concentran los combates", es pot llegir en l'obertura del dia 29 d'agost de 1998.

La Vanguardia

En la mostra estudiada el diari no dóna la veu a l'oposició no armada i quasi mai a la gent del carrer en el conflicte entre les Forces Armades del Congo, dirigides pel president Laurent Kabila, i l'Agrupament Congolès per la Democràcia. En canvi, en el segon període de la mostra, que correspon al conflicte entre el president Mobutu Sese Seko i l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD), el diari sí que informa sobre l'oposició no armada i es reproduïxen les seves declaracions i informa sobre la gent del carrer.

Amb excepció d'una ocasió (15/05/97), la gent del carrer és presentada de forma genèrica en las diverses peces en què se'n fa referència. Exemples del període de la mostra que correspon a la caiguda del règim de Mobutu Sese Seko: "Mucha gente siquiera se molestó en tratar de acudir al trabajo", 15/05/97; "La resignación y la espera aumentan entre los habitantes de Kinshasa", 16/05/97; "Kinshasa y sus cinco millones de habitantes esperaban el cambio de régimen entre la expectación y la calma", 16/05/97; "Los residentes de los suburbios de la capital, en la que sonaron esporádicos tiroteos, se lanzaron a la calle", 18/05/97; "Los sentimientos populares van de la alegría al escepticismo", 20/05/97. En l'única vegada en què es reproduïxen declaracions d'una persona sense responsabilitats polítiques ni amb protagonisme armat, tan sols s'indica la professió d'aquesta, sense identificar-la ("No estamos asustados, la población está preparada, sabemos que los rebeldes son nuestros hermanos y que no vienen para matarnos", afirmaba un mecánico de la capital", 15/05/97).

En el període analitzat que informa sobre la ofensiva de l'Agrupament Congolès per la Democràcia contra el president Laurent Kabila, la gent del carrer apareix en dos cops, i també és presentada de forma genèrica. Exemples: "Los disparos de artillería pesada, los bombardeos aéreos y el vuelo de helicópteros despertaron (...) a los habitantes de Kinhsasa", 27/08/98; "Numerosos rebeldes han sido quemados vivos o apaleados por la población", 29/08/98).

L'oposició no armada apareix en sis peces (14, 15, 18, 19, 20 i 21/05/97). En dos d'aquestes, es reproduïxen cites textuais de dirigents de l'oposició no armada, de la formació d'Etienne Tshisekedi (15 i 19/05/97). En canvi, en la mostra sobre la guerra contra Laurent Kabila no apareix en cap peça l'oposició no armada.

En resum, la hipòtesi es confirma en la guerra entre les Forces Armades del Congo, encapçalades per Laurent Kabila, i la coalició armada opositora Agrupament Congolès per la Democràcia perquè els diaris estudiats no donen la veu quasi mai a la gent del carrer i mai a l'oposició no armada. En la guerra entre el president Mobutu Sese Seko i l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD), els diaris sí que donen la veu a la gent del carrer i a l'oposició no armada.

7. 3. 2. En relació amb la hipòtesi 2 ["Els diaris estudiats descriuen alguns dels actors locals de forma pejorativa"].

La hipòtesi queda confirmada parcialment perquè els diaris estudiats descriuen, en diverses ocasions, uns dels actors locals de forma pejorativa. Concretament, ho fan quan, en la guerra entre les tropes governamentals, dirigides pel president Mobutu Sese Seko, i l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD), no mencionen aquesta coalició opositora amb el seu nom i la presenten com "tutsis zaireños" o "banyamulengues". En la guerra entre les tropes governamentals, dirigides per Laurent Kabila, i l'Agrupament Congolès per la Democràcia, els diaris estudiats descriuen aquesta com "tutsis banyamulengues", "rebeldes tutsis" i "insurrectos tutsis". En la descripció del conflicte, es demostra que tant l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD), en guerra contra el règim de Mobutu Sese Seko, com l'Agrupament Congolès per la Democràcia, que es

rebel·la el 1998 contra el president Laurent Kabila, estan integrades per polítics i combatents de diverses ètnies congolesees i no tan sols banyamulengues.

El País

En la mostra analitzada, el diari descriu, en diverses ocasions, tan l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD) com l'Agrupament Congolès per la Democràcia, de forma pejorativa.

En la mostra sobre la guerra entre les Forces Armades del Zaire, dirigides pel president Mobutu Sese Seko, i l'Aliança de Forces Democràtiques, aquesta és presentada com "tutsis zaireños (5/04/97), "banyamulengues (5 i 6/04/97) i "rebelión encabezada por banyamulengues" (8/04/97).

L'Aliança de Forces Democràtiques (AFD) és presentada amb el seu nom en sis peces (8 i 10/04/97; 14, 19, 20, 21/05/97). I en d'altres ocasions, és descrita com: "rebeldes" (5, 6 i 9/04/97; 15, 16, 17, 18 i 19/05/97), "hombres de Kabila" (5, 9 i 10/04/97; 19/05/97), "rebeldes de Kabila" (8 i 10/04/97; 14/05/97), "rebelión encabezada por Kabila" (9/04/97), "ejército rebelde" (17/05/97), "fuerzas rebeldes del Kabila" (17/05/97), "tropas rebeldes" (18/05/97), "kabilistas" (19/05/97) i "fuerzas del nuevo presidente Laurent Kabila" (21/05/97). Unes descripcions que no es poden considerar pejoratives, sinó un sinònim utilitzat per la publicació per no repetir el nom de l'Aliança.

En la mostra sobre la guerra entre el president Laurent Kabila i l'Agrupament Congolès per la Democràcia, de 1998, el diari presenta aquesta com "tutsis banyamulengues" (24/08/98); "rebeldes banyamulengues (tutsis congoleños), contrarios al régimen del presidente Laurent Kabila" (25/08/98); "rebeldes banyamulengues (tutsis del Congo)" (26/08/98); "rebeldes banyamulengues (tutsis congoleños de origen ruandés)" (27/08/98); "rebeldes tutsis" (28/08/98). Una descripció de la coalició que és pejorativa perquè no correspon amb la realitat, com queda palès en la presentació del conflicte.

En canvi, en d'altres peces, la coalició és presentada com "rebelión" (23 i 28/08/98), "rebeldes congoleños" (23/08/98), "fuerzas rebeldes" (23/08/98), "coalición rebelde" (24/08/98), "rebelión armada" (27/08/98), "rebeldes" (27, 28, 29 i 30/08/98) i

“insurgentes” (29/08/98). I en ocasions s’afegeix a la presentació la identitat d’un dels integrants de la coalició, els banyamulengues, i s’indica, de vegades, que són tutsis. Exemples: “coalición rebelde encabezada por los banyamulengues” (23/08/98); “rebelión contra Kabila, encabezada por los banyamulengues (tutsis congoleños) con el apoyo de Ruanda” (24/08/98); “; i “coalición rebelde dirigida por los banyamulengues (tutsis congoleños)” (29/08/98). En aquests casos, la descripció no es pot considerar pejorativa perquè, efectivament, la coalició és rebel·la contra el president Kabila, i està encapçalada pels banyamulengues.

El Mundo

El diari descriu, en la mostra analitzada, un dels actors locals, l’Agrupament Congolès per la Democràcia enfrontada al president Laurent Kabila, de forma pejorativa. En canvi, en l’anterior guerra, entre les Forces Armades del Zaire, dirigides pel president Mobutu Sese Seko, i l’Aliança de Forces Democràtiques (AFD), aquesta no és presentada de forma pejorativa.

En la guerra entre el president Laurent Kabila i l’Agrupament Congolès per la Democràcia, de 1998, el diari redueix aquesta, en diverses ocasions, a una “sublevación comandada por tutsis” (23/08/98), “rebeldes tutsis” (27/08/98, en dues peces), “rebelión de los tutsis banyamulengues” (26/08/98), “rebelión de los banyamulengues” (26/08/98), “insurrectos tutsis” (27/08/98), “rebeldes banyamulengues” (27 i 28/08/98). Tanmateix, en dues peces s’indica que a l’Agrupament Congolès per la Democràcia hi participen tutsis i també d’altres grups (“tutsis banyamulengues y un sector del desilusionado ejército congoleño”, 29/08/98; “tutsis y los militares descontentos alzados en armas”, 30/08/98).

En d’altres peces, la coalició armada opositora Agrupament Congolès per la Democràcia és presentada com “rebeldes” (23, 25, 26, 27 i 29/08/98), “insurgentes” (26, 27 i 30/08/98), “fuerzas insurgentes” (23/08/98), “revuelta antiKabila” (23/08/98), “insurrectos” (25 i 20/08/98), “fuerzas rebeldes” (25/08/98), “rebelión” (27/08/98), “tropas rebeldes” (27/08/98), “sublevados” (28/08/98), “rebelión contra Kabila” (29/08/98) i “insurrección” (30/08/98). En tots els casos, no es pot considerar que descriure la coalició com “rebeldes” o “insurrectos” sigui pejoratiu sinó que el redactor utilitza un sinònim, molt utilitzat en periodisme per presentar les formacions que s’aixequen en armes contra el Govern.

En la guerra entre les Forces Armades del Zaire, encapçalades pel president Mobutu Sese Seko, i l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD), aquesta és presentada bé com una rebel·lió o en relació a Laurent Kabila, el seu dirigent. Exemples del primer cas: "rebeldes zaireños" (6/04/97 i 16/05/97), "rebeldes" (6, 8, 9, 10 i 11/04/97; 16, 17, 18 i 19/05/97), "fuerzas rebeldes" (6 i 8/04/97), "rebelión" (9/04/97), "insurrectos" (9/04/97), "insurgentes" (16, 17, 18, 19 i 21/05/97), "tropas rebeldes" (19/05/97), "guerrilleros" (14/05/97) i "rebelión zaireña" (14/05/97).

Exemples del segon cas, quan l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD), és presentada en relació amb Kabila: "rebeldes de Laurent Kabila" (6, 7, 8/04/97; 18/05/97), "rebeldes de Kabila" (10/04/97; 19/05/97), "guerrilleros de Kabila" (10/04/97, en el títol; 14/05/97), "gente de Kabila" (15/05/97), "tropas de Laurent Kabila" (16/05/97), "leales a Kabila" (16/05/97), "tropas de Kabila" (18/05/97, en el títol; 19 i 20/05/97), "hombres de Kabila" (18/05/97), "miliciano de Kabila" (19/05/97), "soldados de Kabila" (21/05/97) i "tropas del nuevo presidente" (18/05/97). L'Aliança de Forces Democràtiques és presentada amb el seu nom o abreujat en peces dels dies 7, 8, 11 d'abril de 1997 i de tots dels dies del segon període de la mostra (14 a 21 de maig de 1997).

ABC

El diari descriu, en la mostra analitzada, un dels actors locals, l'Agrupament Congolès per la Democràcia, en guerra contra el president Laurent Kabila, de forma pejorativa en diverses ocasions. Ho fan en presentar aquest com "rebeldes tutsis" (26/08/98, en el títol; 27, 28 i 29/08/98). Tanmateix, en una informació s'indica que la coalició està formada per "sublevados, Ruanda, Uganda y Burundi" (25/08/98). En altres peces, la descriu com "rebeldes" (23, 24, 25 i 29/08/98) i "sublevados" (24,25 i 30/08/98). Tan "rebeldes" com "sublevados" és un sinònim utilitzat en les redaccions per presentar les organitzacions aixecades en armes contra un Govern determinat.

En la guerra entre les tropes governamentals, dirigides pel president Mobutu Sese Seko, i l'Aliança de Forces Democràtiques d'Alliberament de Zaire-Congo (AFDLZC), aquesta solament és presentada amb el seu nom en una informació (17/05/97). En la resta de peces, s'utilitzen sinònims per descriure-la. Exemples: "guerrilla de Kabila"

(14/05/97,) "hombres de Kabila" (15 i 18/05/97, "rebeldes de Kabila" (19/05/97), "rebeldes" (14, 15 i 18/05/97), "rebeldes liderados por Kabila" (18/05/97).

La Vanguardia

En la mostra analitzada, el diari descriu, en diverses ocasions, de forma pejorativa un dels actors locals, l'Agrupament Congolès per la Democràcia que s'enfronta al Govern presidit per Laurent Kabila. Ho fa en reduir la coalició a una de les parts que la formen, els "rebeldes banyamulengues" (23, 27, 28 i 29/08/98). Per exemple: "Los rebeldes banyamulengues (tutsis del ex Zaire) que luchan para derrocar al régimen de Laurent Kabila" (23/08/98). En canvi, en una peça es descriu la coalició, de forma encertada, com "rebelión iniciada por los banyamulengues" (25/08/97). I en d'altres s'utilitza el sinònim, freqüent en les redaccions, de "sublevados" (23, 25, 27 i 30/08/98) i "insurgentes" (25, 28 i 29/08/98) per substituir el nom de les organitzacions aixecades en armes contra el Govern.

En la guerra entre les tropes governamentals del president Mobutu Sese Seko i Aliança de Forces Democràtiques d'Alliberament (AFD), aquesta és presentada amb el seu nom tan sols en tres informacions (16/05/97, obertura; 19/05/97, dues obertures). En set peces, es substitueix el nom mitjançant, rebels, un del sinònims de les organitzacions que s'oposen amb les armes al Govern: "rebeldes" (14, 15, 16, 17, 18, 19 i 21/05/97). En d'altres informacions, s'associa l'Aliança amb el seu principal dirigent: "rebeldes de Kabila" (17/05/97), "rebeldes a las órdenes de Kabila" (18/05/97), "organización de Kabila" (20/05/97), "fuerzas de Kabila" (21/05/97) i "alianza de Kabila" (21/05/97).

En resum, la hipòtesi es confirma, però parcialment. Es confirma quan els diaris estudiats descriuen l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD), en guerra contra el president Mobutu Sese Seko, com "tutsis zaireños" o "banyamulengues". En la posterior guerra, entre les tropes governamentals, del president Laurent Kabila, l'Agrupament Congolès per la Democràcia, aquest també és reduït a "tutsis banyamulengues", "rebeldes tutsis" i "insurrectos tutsis". Tal com es demostra en la descripció del conflicte, això no és cert perquè en la coalició hi participen polítics i combatents d'altres ètnies del Congo.

7. 3. 3. En relació amb la hipòtesi 3 ["Els diaris estudiats sovint no fan referència a les causes que han provocat el conflicte"].

La hipòtesi queda confirmada perquè els diaris estudiats sovint no fan referència a les causes que han provocat tan la guerra entre les tropes governamentals, del president Mobutu Sese Seko, i l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD), com la que, posteriorment, enfronta al president Laurent Kabila amb l'Agrupament Congolès per la Democràcia, que rep el suport dels governs d'Uganda i Rwanda. En la descripció del conflicte queda palès que la guerra contra Mobutu va ser causada per molts factors, entre els que destaquen la pròpia descomposició econòmica i social del règim, la decisió d'expulsar els banyamulengues i les diferències amb el Govern rwandès. La guerra contra Kabila va ser causada, entre d'altres motius, per les pugnes en els propis aliats del president Kabila, les discrepàncies entre aquest i els banyamulengues i els interessos dels governs d'Uganda i Rwanda.

El País

El diari descriu tan sols les causes de la guerra entre les Forces Armades del Zaire, del president Mobutu Sese Seko, i l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD) en tres peces (18, 19 i 20/05/97). "La decisión del Gobierno de Mobutu de expulsar a los banyamulengues (tutsis zaireños residentes en el este de Zaire desde antes de que se convirtiera en colonia belga) desencadenó en octubre del año pasado una revuelta que Kabila encabezó, y a la que consiguió que se sumaran disidentes y etnias hartas de la bota de Mobutu: tutsis zaireños, tutsis ruandeses, zaireños no tutsis, antiguos lumumbistas, *tigres* katangeños descendientes de los gendarmes secesionistas, oportunistas de toda laya y desertores del Ejército del *leopardo*", es pot llegir en el perfil dedicat a Kabila, del dia 18 de maig de 1997.

Un dia després, en un peça d'opinió (19/05/97), l'analista responsabilitza al propi Mobutu Sese Seko de la seva caiguda, "al crear una situación de ingobernabilidad del país, mucho antes de la rebelión, con la represión de las fuerzas democráticas y pacíficas, el fomento de las *limpiezas étnicas* y la organización del tremendo marasmo

económico." En la tercera peça (20/05/97), es recorda la revolta del banyamulengues, però es considera que va ser un pretext ("La revuelta de los banyamulengues fue la excusa. Llegó en un momento clave. Tres meses antes, en agosto, los médicos habían operado de un avanzado cáncer de próstata a Mobutu en una clínica suiza. (...) El *hombre fuerte* de la nueva Ruanda, (...) Paul Kagame, un tutsi educado en Uganda y Estados Unidos, no perdió la ocasión y apoyó sin disimulo a sus *hermanos* banyamulengues con armas, hombres, logística y dirección militar. El objetivo era claro: expulsar de su frontera con Zaire (...) a todos los elementos indeseables").

En la resta de les peces de la mostra sobre la guerra entre les tropes governamentals del president Mobutu i l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD), el diari no fa referència a les causes que l'han provocat. Només recorda que la guerra va començar l'octubre de 1996 ("la imparable rebelión encabezada por los banyamulengues (tutsis zaireños) en octubre pasado", 8/04/97; "su avance imparable se inició el pasado octubre", 10/04/97).

En la mostra sobre la guerra entre les Forces Armades del Congo, presidides per Laurent Kabila, i l'Agrupament Congolès per la Democràcia, el diari fa referència en quatre peces (24, 27, 28 i 30/08/98) a que el conflicte va començar a principis d'agost de 1998 en aixecar-se en armes els "tutsis banyamulengues" (24/08/98). Això no obstant, no s'indica en cap peça els motius de la guerra. Sí que es recorda, mitjançant la reproducció de les acusacions del Govern de Kabila, que la coalició armada opositora compta amb el suport de les Forces Armades de Rwanda i Uganda ("Kabila, que acusa a sus antiguos aliados Ruanda y Uganda de invadir el país en apoyo de los rebeldes", 27/08/98).

El Mundo

El diari no fa referència, en bona part de les peces de la mostra, a les causes que han provocat la guerra entre les Forces Armades del Zaire, del president Mobutu Sese Seko, l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD). En canvi, en la posterior guerra entre les tropes governamentals del president Laurent Kabila i l'Agrupament Congolès per la Democràcia sí que recorda sovint les causes del conflicte.

En la guerra les Forces Armades del Zaire, del president Mobutu Sese Seko, i l'Aliança de Forces Democràtiques, es descriuen les causes del conflicte en dues peces. "No

puede olvidarse que en esa área no faltan los dirigentes que consideran la guerra de Zaire como parte de una maniobra estratégica de Estados Unidos y los países anglófonos para ganar terreno en África”, es pot llegir en la primera, l’obertura del 17 de maig de 1997. L’àrea a la qual es refereix és la formada pels països africans francòfons. En la segona, una peça d’opinió, l’analista fa referència a la persecució contra els banyamulengues i a l’aliança contra Mobutu com a causes del conflicte (“Víctimas de una campaña de limpieza étnica, los banyamulengues se convirtieron así, en el otoño pasado, en el aliciente de la rebelión”, 21/05/97).

En tres peces (9/04/97; 16 i 18/05/97) s’indica que la guerra va començar el mes d’octubre de 1996. Tanmateix, en cap d’aquestes informacions s’especifiquen les causes que van provocar la guerra.

En la posterior guerra entre les tropes governamentals, dirigides per Laurent Kabila, i l’Agrupament Congolès per la Democràcia, el diari sí que indica les causes del conflicte sovint: ho fa en sis peces (23, 25, 26, 27, 29 i 30/08/98). “La revuelta, que tiene un liderazgo político que exige cambios democráticos, pero que recoge también a antiguos soldados del Ejército de Mobutu, comenzó después de que Kabila ordenara a todos los soldados ruandeses salir del país”, es pot llegir en la peça informativa del dia 23 d’agost de 1998. La tesis de vincular l’inici de la guerra amb la sortida d’uns soldats es repeteix en l’obertura del dia 30, però en aquest ocasió s’indica que els militars són “tutsis”. En una altra obertura (29/08/98), s’incideix en el fet que una part de l’Exèrcit dóna suport a l’Agrupament Congolès per la Democràcia perquè es troba desil·lusionat (“la rebelión contra Kabila iniciada el pasado 2 de agosto por los tutsis banyamulengues y un sector del desilusionado ejército congoleño”). I en una altra (27/08/98), s’indica que els membres de la coalició opositora armada contra Kabila “acusen al presidente Kabila de ‘ladrón’ y a su Gobierno de ‘corrupto’.” Unes acusacions que es podrien interpretar que són una de les causes de la guerra. La sublevació de la coalició opositora armada es qualificada de “revuelta étnica liderada por los tutsis” en una informació (26/08/98).

ABC

En bona part de les peces analitzades, el diari no fa referència a les causes que han provocat les dues guerres analitzades en la mostra. En la primera, entre les tropes governamentals, dirigides pel president Mobutu Sese Seko, i l’Aliança de Forces

Democràtiques (AFD), menciona en una peça, una cronologia, una causa de la guerra: la decisió, l'octubre de 1996, d'expulsar els banyamulenges ("El vicegovernador de la provincia Kivu del Sur dice a 300.000 habitantes de la comunidad banyamulenge – miembros de la tribu de los tutsis establecidos en la región por generaciones– que abandonen Zaire dentro de una semana o 'serán perseguidos como rebeldes", 18/05/97). Tanmateix, en una informació del mateix dia s'indica una altra causa ("la causa más importante de esta guerra hay que buscarla sin duda en los excesos de tres décadas de corrupción desmedida y de abusos sin fin por parte de un ejército que en el momento de la verdad se ha revelado como una banda de cobardes e inútiles") i es fa referència a que "según otras tesis, el diseño de esta guerra responde a un esquema de confrontación entre los intereses norteamericanos y franceses."

Sense especificar les causes, sí que es recorda, en algunes ocasions, que la guerra entre les tropes del règim de Mobutu i l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD), qualificada de "civil" en una peça (18/05/97), va començar el novembre de 1996 (14, 18 i 21/05/97).

En la mostra sobre la guerra entre les tropes governamentals, del president Laurent Kabila, i l'Agrupament Congolès per la Democràcia no especifica en cap informació les causes d'aquesta. Tan sols s'indica en una informació (24/08/98) que el conflicte va ser iniciat "a principios de agosto por combatientes banyamulengues". Tanmateix, no s'especifiquen els motius pels quals els banyamulenges es revoltaren contra el president Laurent Kabila. La data es recorda en una peça del dia abans ("la guerra que estalló a principios de este mes en la RDC amenaza ahora con extenderse a otros países de la región de los Grandes Lagos", 23/08/98).

La Vanguardia

En bona part de la mostra analitzada, el diari no fa referència a les causes que han provocat les dues guerres de la mostra.

En la guerra entre Forces Armades del Zaire, del president Mobutu Sese Seko, l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD), tan sols especifica les causes de la guerra en una informació ("En octubre pasado Kabila con los banyamulengues (tutsis del este del Zaire) y tropas ruandesas y ugandesas, entre otras, inician la sublevación para desmantelar los campos de refugiados desde donde los extremistas hostigaban a

Ruanda, reforzar el eje Uganda-Ruanda-Burundi (en poder tutsi) y derrocar a Mobutu, con el visto bueno de Estados Unidos”, 18/05/97).

En tres cronologies (15, 17 i 18/05/97) el diari recorda que l'octubre de 1997 va començar "la rebelión de banyamulengues (tutsis de origen ruandés) en Uvira, al sudeste de Kivu" (18/05/97). Això no obstant, no s'indica en cap de les tres peces els motius pels quals es desencadena la "rebelión de banyamulengues".

En la guerra entre les tropes governamentals, del president Laurent Kabila, i l'Agrupament Congolès per la Democràcia, el diari recorda en una informació (25/08/98) que el conflicte va començar "el pasado día 2 de agosto" pels "banyamulengues (tutsis de Congo)". Una "guerra iniciada como una sublevación contra el presidente Kabila –al que acusaban de despotismo, clientelismo y de no haber cumplido sus promesas". En una informació posterior (30/08/98) s'assegura que la coalició contra Kabila està formada "sobre todo, por banyamulengues y masisis procedentes de la región oriental de la RDC".

La tesis que defèn la participació d'Uganda i Rwanda en la sublevació és recordada en dues peces. En primera (23/08/98), s'expliquen els motius que poden tenir els governs dels dos països per intervenir ("Los analistas no descartan esta implicación, dado que Kabila no ha sabido frenar a los radicales hutus del anterior régimen ruandés, que desde la congoleña región del Kivu realizan operaciones armadas para reconquistar el poder en Ruanda. Museveni tiene, entre otras, razones similares para combatir a Kabila: desde el Congo algunos grupos guerrilleros entran en Uganda"). En la segona (27/08/98), la informació no és tan explícita ("Aunque ambos países lo niegan, todos los analistas aseguran que inspiraron y apoyaron la rebelión").

En resum, en bona part de les peces estudiades no es fa referència a les causes que han provocat la guerra entre les tropes governamentals i l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD), i que cal buscar-les, com queda palès en la descripció del conflicte, en la descomposició del règim de Mobutu Sese Seko, la decisió d'expulsar els congolesos banyamulengues i les tensions amb el Govern de Rwanda. En el cas de la guerra entre les Forces Armades del Congo, del president Laurent Kabila, i l'Agrupament Congolès per la Democràcia, el diari *El Mundo* sí que descriu sovint, en la

mostra analitzada, les causes del conflicte. En canvi, la resta de publicacions no fan referència als motius de la guerra, que són: les diferències en els propis aliats del president Kabila, les divergències entre aquest i els banyamulengues i els interessos dels governs d'Uganda i Rwanda.

7. 3. 4. En relació amb la hipòtesi 4 [“Els diaris estudiats mitiguen les implicacions occidentals en els conflictes”].

La hipòtesis no queda provada perquè els diaris estudiats recorden sovint el suport occidental, especialment de França i els Estats Units, al règim presidit per Mobutu Sese Seko i al dirigent de l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD), Laurent Kabila. En la guerra posterior, iniciada l'any 1998, entre les tropes governamentals, del president Kabila, i l'Agrupament Congolès per la Democràcia, els diaris *El Mundo* i *ABC* defenen que aquesta compta amb el suport dels Estats Units.

El País

El diari recorda en bastants peces el suport de França i els Estats Units al president Mobutu i incideix en el passat colonial belga i francès a la regió. En la mostra, el diari destaca que “Francia y Bélgica fueron potencias coloniales en la zona y ambas han apoyado a Mobutu” (5/04/97). Un suport a Mobutu que es recordat en nombroses peces: “Francia, Bélgica –aliadas del régimen de Mobutu” (6/04/97), “Bélgica, la antigua potencia colonial y, junto a Francia, el verdadero sostén del dictador durante décadas” (11/04/97), “Francia, el principal aliado de Mobutu” (17/05/97), “Francia, el valedor de Mobutu hasta última hora” (18/05/97), “ al viejo dictador, apoyado desde Washington y París durante casi tres décadas como supuesto freno a la expansión del marxismo, sólo le quedó, al final, la compañía de una diplomacia, la francesa” (19/05/97) i “La peor posición es la de Francia, tanto por haber sido el país occidental más comprometido con Mobutu” (20/05/97).

També s'incideix en el fet que Mobutu va arribar al poder gràcies al Govern dels Estats Units (“Mobutu alcanzó el poder en 1965 con el apoyo de la CIA, pero pero desde comienzos de esta década los norteamericanos han ido tomando sus distancias

respecto a su cada vez más corrupto y tiránico modo de gobernar; 10/04/97) i en l'hostilitat envers el dirigent nacionalista de la independència Patrice Lumumba ("Para los belgas y los estadounidenses, Lumumba, con un discurso emancipador y africanista, era el hombre a batir. Y Mobutu cumplió muy bien su tarea, enviando a su mentor al matadero a manos de los secesionistas de Katanga", 17/05/97).

En la guerra entre les tropes governamentals i l'Agrupament Congolès per la Democràcia, el diari no fa referència a que hi hagi un suport occidental a cap dels actors locals enfrontats.

El Mundo

En la mostra analitzada, el diari recorda en algunes ocasions el suport occidental al president Mobutu Sese Seko i al dirigent de l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD), Laurent Kabila. En una peça (18/05/98), el diari incideix en el fet que l'Aliança de Forces Democràtiques compta amb el suport dels Govern dels Estats Units ("Washington está feliz. Ha jugado fuerte y ha ganado. [...] Apostaron por Kabila, armaron a su gente y la condujeron en la dirección adecuada" mentre que Mobutu, del Govern de França ("Francia no supo ver la trascendencia del montaje. Empecinada en defender al impresentable Mobutu intentó montar una operación internacional, en otoño pasado, para enviar tropas").

Un suport del Govern francès que es recordat de nou dos dies després ("El presidente Jacques Chirac y el actual Gobierno derechista han respaldado al dictador casi hasta el final"; 20/05/97). També s'indica que Mobutu "robó todo el dinero con complicidad de Occidente" (20/05/97).

En una altra informació (17/05/97) es recullen les acusacions sobre la suposada ingerència del Estats Units en el conflicte ("no puede olvidarse que en esa área no faltan los dirigentes que consideran la guerra de Zaire como parte de una maniobra estratégica de Estados Unidos y los países anglófonos para ganar terreno en África").

En la guerra posterior, entre les tropes governamentals, del president Laurent Kabila, i l'Agrupament Congolès per la Democràcia, s'incideix en una peça en el fet que aquesta podria rebre el suport dels governs francès i dels Estats Units ("Los insurgentes, que

también pueden haber sido apoyados por Francia y Estados Unidos, tienen como objetivo que el presidente Kabila deje el poder"; 25/08/98).

ABC

El diari recorda en algunes peces el suport occidental al president Mobutu Sese Seko i l'Aliança de Forces Democràtiques, dirigida per Laurent Kabila. En la mostra analitzada, el diari incideix en el fet que el president Mobutu Sese Seko va comptar en el passat amb el suport dels Estats Units ("el final de este idilio interesado se ha cristalizado a finales del pasado mes de abril", 18/05/97) i fins l'últim moment va ser recolzat per França (21/05/97). L'Aliança de Forces Democràtiques va rebre ajuda, segons una peça (18/05/97), dels Estats Units. Dues potències, els Estats Units i França, que, segons una informació (18/05/97), van intervenir en la guerra perquè, "según otras tesis, el diseño de esta guerra responde a un esquema de confrontación entre los intereses norteamericanos y franceses."

En la guerra entre les tropes governamentals i l'Agrupament Congolès per la Democràcia, el diari assegura que el "tutsis" (26/08/98), en una referència als governs de Rwanda i Uganda i a la coalició, compten amb el suport dels Estats Units. "La intervenció de Uganda está destinada a 'proteger nuestros intereses' que son también los de Estados Unidos, que tiene en Uganda a su principal aliado en África y que ha sido uno de los grandes inspiradores de la sublevación, después de aupar a Kabila y de que éste no se haya plegado a sus exigencias", es pot llegir en el text (26/08/98).

La Vanguardia

En la mostra, el diari recorda en algunes peces el suport occidental al president Mobutu Sese Seko i a l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD), dirigida per Laurent Kabila. En la mostra analitzada, el diari informa del fet que el president Mobutu Sese Seko va rebre en el passat suport dels Estats Units i França. "Con la aquiescencia de los países occidentales, que le apoyaron para frenar las experiencias socialistas en África, y de las grandes multinacionales mineras, estableció un régimen que puede calificarse de auténtica cleptocracia", es pot llegir en un perfil dedicat a Mobutu (17/05/97). Segons el mateix text, "el fin de la guerra fría fue para Mobutu el principio del fin. Washington dejó de considerarle interesante y Francia y Bélgica, que le

sostuvieron –incluso militarmente– en 1977-78 y en 1991, no han podido enfrentarse ahora a la presión política internacional.”

Els Estats Units, “que ha abandonado a su suerte al viejo aliado Mobutu porque era un dictador y podía prescindirse de su apoyo estratégico” (17/05/97), va apropiarse a Laurent Kabila, al qual va donar suport “indirectament” perquè “consideraba también que el avance rebelde era la mejor solución al conflicto de los refugiados hutus en el este del país.” (17/05/97, mateixa peça). En canvi, França va mantenir el seu suport a Mobutu, i amb el seu derrocament, “ha dejado en Francia una sensación de ‘fin de reinado’ y no sólo el del mariscal, sino el de la propia Francia como potencia en África a los largo del siglo XX.” (17/05/97).

El suport del Govern dels Estats Units a Mobutu en el passat i a Kabila durant la guerra és recordat en altres informacions (18 i 20/05/97). Les intenses relacions entre el Govern francès i Mobutu són descrites en les peces dels dies 17, 18 i 20/05/97.

En la guerra entre les tropes governamentals, del president Laurent Kabila, i l’Agrupament Congolès per la Democràcia, el diari recorda en una ocasió (25/08/98) la colonització, que “dejó a los africanos lastres que siguen incidiendo en la actualidad”.

Per tant, la hipòtesi no es confirma perquè en la mostra analitzada dels quatre diaris es recorda, sovint, el suport occidental al règim de Mobutu Sese Seko i a l’Aliança de Forces Democràtiques (AFD), dirigida per Laurent Kabila. En la posterior guerra, iniciada el 1998 entre les tropes governamentals, de Kabila, i la coalició armada opositora, els diaris *El Mundo* i *ABC* sostenen que aquesta rep el suport dels Estats Units.

7. 3. 5. En relació amb la hipòtesi 5 [“Els diaris estudiats descriuen, quan n’hi ha, la intervenció occidental amb valors positius”].

La hipòtesi no es pot confirmar perquè no hi ha una intervenció occidental directa en cap de les dues guerres: la primera, que enfronta a les forces governamentals, del president Mobutu Sese Seko, i l’Aliança de Forces Democràtiques (AFD), i la posterior, entre les Forces Armades del Congo, del president Laurent Kabila, i l’Agrupament

Congolès per la Democràcia, que compta amb el suport dels governs d'Uganda i Rwanda.

Sí que hi ha una relació, com queda palès en la descripció del conflicte, entre diversos governs occidentals (Estats Units, França, Bèlgica) i uns actors locals (Govern de Mobutu Sese Seko, Aliança de Forces Democràtiques, Govern de Laurent Kabila), però mai arriba a haver-hi una intervenció directa.

Per aquest motiu, per una manca d'implicació directa occidental en les dues guerres del Congo, no es pot respondre a la formulació d'una hipòtesi que és pertinent en els dos altres casos analitzats en la investigació (Somàlia i Rwanda) en què sí que hi ha una participació militar de governs occidentals (Estats Units, França).

7. 3. 6. En relació amb la hipòtesi 6 [“Els diaris estudiats transmeten uns estereotips sobre l'Àfrica (incapacitat per a governar-se, violència innata, corrupció generalitzada, manca de societat civil,...), que formen part de l'imaginari col·lectiu occidental des de la colonització”].

La hipòtesi tan sols queda confirmada en un diari, l'ABC, que fa diverses afirmacions (“ancestrales enemistades africanas”, per exemple) que poden contribuir a reforçar els estereotips sobre l'Àfrica, i en una informació d'un altra diari, El País.

El País

En la mostra analitzada, el diari solament fa una afirmació que pot contribuir a transmetre els estereotips sobre l'Àfrica.

En un requadre a quatre columnes (18/05/97), titulat “La fuerza internacional apenas veló armas” i dedicat a l'operatiu desplegat a la República del Congo per evacuar els ciutadans occidentals del Zaire, es pot llegir: “Lo que todos habían temido como una pesadilla, la matanza de blancos, era ya casi imposible. Lo peor había pasado.” És a dir, el malson dels occidentals era poder morir a mans dels negres. Un malson sense fonament, perquè en cap informació de la mostra no es reproduïen declaracions i no s'exposen dades que indiquin que es preparava una matança de blancs. En tota la

mostra analitzada, només s'informa de la mort de dos occidentals, dos francesos, a mans de ciutadans del Congo (21/05/97).

El Mundo

En la mostra estudiada, el diari no fa afirmacions que puguin contribuir a reforçar els estereotips sobre l'Àfrica. Tanmateix, en donar la veu a la gent del carrer en comptades ocasions, el lector pot percebre que al Congo no hi ha una societat civil amb capacitat d'organització.

ABC

En les peces de la mostra estudiada, el diari pot contribuir a transmetre uns estereotips sobre l'Àfrica en afirmar que hi ha "ancestrales enemistades africanas" (18/05/97) i en donar la veu a la gent del carrer en comptades ocasions.

En assegurar en una informació que hi ha "ancestrales enemistades africanas", el diari contribueix a reforçar el discurs que considera que les societats africanes estan atrapades per odis atàvics i, per tant, són incapaces de viure en pau. I la població del Congo, segons dues peces (27 i 28/08/98), sent "odio" a la comunitat tutsi. En una altra informació, no és odi sinó "temor al dominio tutsi, a su arrogancia, a sus ansias de poder" (26/08/98). Una comunitat que té, segons el diari (18/05/97), el "viejo sueño del gran imperio tutsi". Les afirmacions, que estigmatitzen tota una comunitat, es fan sense cap fonament científic, ni compten amb el suport de declaracions.

En no sentir la veu de la gent del carrer, que apareix en comptades ocasions en la mostra estudiada, el lector pot percebre que al Congo no hi ha una societat civil, amb capacitat d'organització i de discrepar, en el seu moment, tant del règim de Mobutu Sese Seko com del Govern de Kabila i de les propostes de les aliances insurgents.

L'Àfrica idíl·lica, de natura exuberant i de bells paisatges, apareix en una informació (18/05/97) en què es descriu a Kabila, originari d'una "parte del Zaire donde el azar ha conjugado una belleza natural insuperable, un clima paradisíaco y una riqueza mineral sin igual". Una descripció en la qual no es fa cap referència a les persones que hi habiten.

La Vanguardia

En les peces estudiades, el diari no fa afirmacions que puguin contribuir a reforçar els estereotips sobre l'Àfrica. Tanmateix, en donar la veu a la gent del carrer en comptades ocasions, el lector pot percebre que al Congo/Zaire no hi ha una societat civil amb capacitat d'organització.

En resum, el diari ABC pot contribuir a reforçar els estereotips sobre l'Àfrica en afirmar que hi ha "ancestrales enemistades africanas" i que la població del Congo sent "odio" a la comunitat tutsi, a la qual tem per la seva "arrogancia". El diari El País fa una afirmació ("Lo que todos habían temido como una pesadilla, la matanza de blancos, era ya casi imposible.") que també pot contribuir a reforçar els estereotips sobre l'Àfrica.

7. 3. 7. En relació amb la hipòtesi 7 ["Els diaris estudiats cauen en l'anomenada fixació tribal, que emfatitza la pertinença ètnica dels actors africans dels conflictes"].

La hipòtesi tan sols queda provada en la guerra, iniciada el 1998, entre les Forces Armades del Congo, del president Laurent Kabila, i l'Agrupament Congolès per la Democràcia, perquè els diaris, en la mostra estudiada, emfatitzen la pertinença ètnica d'aquesta coalició. En canvi, en la guerra entre les tropes governamentals, del president Mobutu Sese Seko, i l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD), els diaris incideixen en els trets identitaris dels actors enfrontats en comptades ocasions.

El País

En la mostra analitzada, el diari emfatitza la pertinença ètnica d'un dels actors del conflicte, l'Agrupament Congolès per la Democràcia, en guerra amb les Forces Armades del Congo, dirigides per Laurent Kabila.

En algunes de les peces de la mostra sobre aquesta guerra, la coalició armada opositora és presentada com formada només per "banyamulengues" (25, 26 i 27/08/98) o per "rebeldes tutsis" (28/08/98). En d'altres peces, s'indica que els banyamulengues encapçalen l'aliança que s'enfronta al president Laurent Kabila (23, 24 i 29/08/98).

En la guerra entre les Forces Armades del Zaire, del president Mobutu Sese Seko, i l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD), aquesta també és presentada com formada només per "tutsis zaireños (5/04/97), "banyamulengues" (5 i 6/04/97). I en una altra ocasió (8/04/97), s'indica que la "rebelión" està "encabezada por banyamulengues (tutsis zaireños)".

El Mundo

En la mostra estudiada, el diari emfatitza la pertinença ètnica d'un dels actors del conflicte, l'Agrupament Congolès per la Democràcia en guerra amb les Forces Armades del Congo, del president Laurent Kabila.

En algunes de les peces de la mostra sobre aquesta guerra, la coalició opositora és presentada com formada només per "banyamulengues" ("Las tropas leales a Kabila 'limpian' Kinshasa de rebeldes banyamulengues", 28/08/98, títol) o "tutsis" ("Los rebeldes tutsis luchan por el control del aeropuerto de Kinshasa", 27/08/98, títol). En algunes ocasions, s'indica que la coalició està formada per "tutsis banyamulengues" ("La rebelión de los tutsis banyamulengues ha azotado a una pequeña comunidad católica del antiguo Zaire", 26/08/98).

La revolta de l'Agrupament Congolès per la Democràcia és reduïda a una "revuelta ètnica" en una peça. "Laurent Kabila, que se enfrenta a una revuelta étnica liderada por los tutsis en este vasto país de África central", es pot llegir en l'obertura del dia 26 d'agost de 1998.

ABC

En la mostra analitzada, el diari emfatitza la pertinença ètnica d'un dels actors del conflicte, l'Agrupament Congolès per la Democràcia que llença una ofensiva contra el president Laurent Kabila el 1998.

En bona part de les peces de la guerra entre les tropes governamentals, dirigides pel president Laurent Kabila, i l'Agrupament Congolès per la Democràcia, aquesta coalició és presentada com formada només per "banyamulengues" ("la rebelión armada que enfrenta a Kabila con los banyamulengues", 24/08/98) o "rebeldes tutsis" ("Los rebeldes tutsis asesinan en el Congo a un sacerdote y tres religiosas locales", títol, 26/08/98). La presentació de la coalició com integrada per "rebeldes tutsis" també es repeteix en peces dels dies 27, 28 i 29 d'agost de 1998.

La Vanguardia

En la mostra analitzada, el diari emfatitza la pertinença ètnica d'un dels actors del conflicte, l'Agrupament Congolès per la Democràcia que desencadena, el 1998, una ofensiva contra les tropes governamentals, del president Laurent Kabila.

En bona part de les peces (23, 25, 27, 28, 29/08/98) de la guerra entre les Forces Armades del Congo, de Kabila, i l'Agrupament Congolès per la Democràcia, aquesta coalició és presentada com integrada tan sols per "banyamulengues, (tutsis del ex Zaire)". Tan sols en una peça (30/08/98) s'indica que en la coalició hi participen d'altres forces ("La alianza rebelde que lucha contra Kabila desde el pasado 2 de agosto está compuesta, sobre todo, por banyamulengues y masisis procedentes de la región oriental de la RDC").

En resum, els diaris estudiats emfatitzen la pertinença ètnica d'un dels actors locals, l'Agrupament Congolès per la Democràcia, que en el conflicte amb les Forces Armades del Congo, del president Laurent Kabila, és presentat, en bona part de les ocasions, com "banyamulengues" i/o "tutsis".

7. 4. Conclusions

Les conclusions de la investigació dels quatre diaris analitzats pel que fa al tractament del conflicte del Congo són les següents:

7. 4. 1. En relació amb la hipòtesi 1 [“Els diaris estudiats donen més protagonisme a uns actors que a uns altres i no donen la veu, quasi mai, a alguns actors dels conflictes”].

La hipòtesis queda provada en la guerra que enfronta a les Forces Armades del Congo, del president Laurent Kabila, i l’Agrupament Congolès per la Democràcia perquè els diaris estudis donen més protagonisme a aquesta coalició, que rep el suport dels governs d’Uganda i Rwanda, i no donen la veu, quasi mai, a l’oposició no armada i a la gent del carrer. En canvi, la hipòtesi no es compleix en la guerra entre les Forces Armades del Zaire, del president Mobutu Sese Seko, i l’Aliança de Forces Democràtiques (AFD).

En el diari *El País*, la gent del carrer solament apareix en dues ocasions (28 i 29/08/98) en el període de la mostra sobre la guerra entre les Forces Armades del Congo i l’Agrupament Congolès per la Democràcia. En la primera no s’identifica qui fa les declaracions (“Los niños están cazando a los rebeldes’, declaró un vecino”, 28/08/98) mentre que en la segona s’informa d’un fet que protagonitza uns “habitantes” (“decenas de miles de habitantes de los barrios del este abandonaron ayer sus casas”, 29/08/98). L’oposició no armada no apareix en cap informació del període de la mostra sobre aquest conflicte.

En el diari *El Mundo*, en la mostra sobre la guerra entre les Forces Armades del Congo, del president Laurent Kabila, i l’Agrupament Congolès per la Democràcia, l’oposició no armada no apareix en cap peça mentre que la gent del carrer tan sols en dues (27 i 29/08/98).

En el diari *ABC*, en el període de la mostra sobre la guerra entre les Forces Armades del Congo, del president Laurent Kabila, i l’Agrupament Congolès per la Democràcia, la

gent del carrer solament apareix en tres peces, i sempre citada de forma genèrica, sense reproduir declaracions de persones. En el mateix conflicte, l'oposició no armada no apareix en cap peça.

En el diari *La Vanguardia*, l'oposició no armada no apareix en el període de la mostra sobre el conflicte entre les Forces Armades del Congo, de Laurent Kabila, i l'Agrupament Congolès per la Democràcia. La gent del carrer apareix dos cops, i és presentada les dues vegades de forma genèrica. Per exemple: "Numerosos rebeldes han sido quemados vivos o apaleados por la población" (29/08/98).

7. 4. 2. En relació amb la hipòtesi 2 ["Els diaris estudiats descriuen alguns dels actors locals de forma pejorativa"].

La hipòtesi queda provada perquè els diaris estudiats descriuen de forma pejorativa un dels actors locals, l'Agrupament Congolès per la Democràcia que s'enfronta a les Forces Armades del Congo, dirigides pel president Laurent Kabila. La descriuen de forma pejorativa quan la presenten com "tutsis zaireños" o "banyamulengues", sense especificar que en la coalició hi participen polítics i combatents congolesos que no pertanyen a l'ètnia banyamulengue. En la guerra entre les tropes governamentals, del president Mobutu Sese Seko, i l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD), els diaris també descriuen aquesta com integrada per "tutsis banyamulengues", "rebeldes tutsis" i "insurrectos tutsis". En la descripció del conflicte queda palès que en les dues coalicions hi participen polítics congolesos que no són ni "tutsi" ni "banyamulengues".

Al diari *El País*, l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD) és presentada com "tutsis zaireños (5/04/97), "banyamulengues (5 i 6/04/97) i "rebelión encabezada por banyamulengues" (8/04/97) i, amb el seu nom, en sis peces (8 i 10/04/97; 14, 19, 20, 21/05/97).

En la guerra iniciada el 1998 entre les tropes governamentals, del president Laurent Kabila, i l'Agrupament Congolès per la Democràcia, el diari presenta aquesta coalició com "tutsis banyamulengues" (24/08/98); "rebeldes banyamulengues (tutsis congoleños), contrarios al régimen del presidente Laurent Kabila" (25/08/98); "rebeldes banyamulengues (tutsis del Congo)" (26/08/98); "rebeldes banyamulengues

(tutsis congoleños de origen ruandés)" (27/08/98); "rebeldes tutsis" (28/08/98). Una associació, pejorativa, que no es correspon a la realitat, com queda demostrat en la descripció del conflicte.

Al diari *El Mundo*, l'Agrupament Congolès per la Democràcia, en guerra contra les tropes governamentals del president Laurent Kabila, és presentat de forma pejorativa en reduir-lo, sovint, a una "sublevación comandada por tutsis" (23/08/98), "rebeldes tutsis" (27/08/98, en dues peces), "rebelión de los tutsis banyamulengues" (26/08/98), "rebelión de los banyamulengues" (26/08/98), "insurrectos tutsis" (27/08/98), "rebeldes banyamulengues" (27 i 28/08/98). Això no obstant, en dues informacions s'indica que en la coalició també hi participen d'altres grups que no són tutsis (29 i 30/08/98).

Al diari *ABC*, en la guerra entre les tropes governamentals, del president Laurent Kabila, i l'Agrupament Congolès per la Democràcia, aquesta coalició és presentada de forma pejorativa en descriure-la com "rebeldes tutsis" (26/08/98, en el títol; 27, 28 i 29/08/98). Això no obstant, en d'altres peces és descriu com "rebeldes" (23, 24, 25 i 29/08/98) i "sublevados" (24,25 i 30/08/98), un sinònim utilitzat freqüentment en les redaccions per presentar les organitzacions armades que s'enfronten al Govern.

Al diari *La Vanguardia*, en la guerra entre les tropes governamentals, del president Laurent Kabila, i l'Agrupament Congolès per la Democràcia, aquesta coalició és presentada de forma pejorativa en reduir-la a una de les parts que la formen, el "rebeldes banyamulengues" (23, 27, 28 i 29/08/98). Tanmateix, en una altra peça és descriu la coalició com "rebelión iniciada por los banyamulengues" (25/08/97). La utilització del sinònim "sublevados" (23, 25, 27 i 30/08/98) i "insurgentes" (25, 28 i 29/08/98) és acceptable: en les redaccions s'empra per substituir el nom de les organitzacions aixecades en armes contra el Govern.

7. 4. 3. En relació amb la hipòtesi 3 ["Els diaris estudiats sovint no fan referència a les causes que han provocat el conflicte"].

La hipòtesi queda provada perquè els diaris estudiats sovint no fan referència a les causes que han provocat les dues guerres del Congo. En la primera, entre les tropes governamentals, del president Mobutu Sese Seko, i l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD), les causes cal buscar-les, com queda palès en la descripció del conflicte, en la descomposició social del règim de Mobutu, la decisió d'expulsar els banyamulengues congolesos i les disputes amb el Govern de Rwanda. En la segona, iniciada el 1998, les causes principals són les diferències entre els propis aliats de Kabila, les tensions entre aquest i els banyamulengues i les ambicions territorials i geopolítiques dels governs de Rwanda i Uganda. El diari *El Mundo* sí que fa referència, tot sovint, a les causes de la guerra entre les tropes governamentals, del president Laurent Kabila, i l'Agrupament Congolès per la Democràcia.

Al diari *El País*, les causes de la guerra entre les Forces Armades del Zaire, del president Mobutu Sese Seko, i l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD) són descrites en tres peces (18, 19 i 20/05/97). En la primera, es considera que la causa va ser la decisió d'expulsar "a los banyamulengues". En la segona, un pàgina d'opinió, s'acusa al propi president Mobutu Sese Seko "al crear una situación de ingobernabilidad del país, mucho antes de la rebelión, con la represión de las fuerzas democráticas y pacíficas, el fomento de las *limpiezas étnicas* y la organización del tremendo marasmo económico." En la tercera, s'assegura que la revolta dels banyamulengues va ser un pretext ("La revuelta de los banyamulengues fue la excusa. Llegó en un momento clave. Tres meses antes, en agosto, los médicos habían operado de un avanzado cáncer de próstata a Mobutu en una clínica suiza. (...) El *hombre fuerte* de la nueva Ruanda, (...) Paul Kagame, un tutsi educado en Uganda y Estados Unidos, no perdió la ocasión y apoyó sin disimulo a sus *hermanos* banyamulengues con armas, hombres, logística y dirección militar. El objetivo era claro: expulsar de su frontera con Zaire (...) a todos los elementos indeseables").

En l'altra guerra, entre les tropes governamentals, del president Laurent Kabila, i l'Agrupament Congolès per la Democràcia, el diari no indica en cap peça quins van ser els motius de la ofensiva de la coalició.

Al diari *El Mundo*, es descriuen les causes de la guerra entre les Forces Armades del Zaire, del president Mobutu Sese Seko, i l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD) en dues peces (17 i 21/05/97). En la primera, s'incideix en una suposada "maniobra estratégica de Estados Unidos y los países anglófonos para ganar terreno en África".

En la segona, es recorda la persecució del president Mobutu Sese Seko contra els banyamulengues (“Víctimas de una campaña de limpieza étnica, los banyamulengues se convirtieron así, en el otoño pasado, en el aliciente de la rebelión”).

En canvi, en la guerra entre les Forces Armades del Congo, del president Laurent Kabila, i l’Agrupament Congolès per la Democràcia, s’indiquen les causes del conflicte en sis peces (23, 25, 26, 27, 29 i 30/08/98).

Al diari ABC, es descriuen les causes del conflicte entre les Forces Armades del Zaire, del president Mobutu Sese Seko, i l’Aliança de Forces Democràtiques (AFD) en dues peces del mateix dia (18/05/97). En la primera, es responsabilitza a l’expulsió dels banyamulengues, a l’octubre de 1996. En la segona, s’incideix en la corrupció del règim de Mobutu (“la causa más importante de esta guerra hay que buscarla sin duda en los excesos de tres décadas de corrupción desmedida y de abusos sin fin por parte de un ejército que en el momento de la verdad se ha revelado como una banda de cobardes e inútiles”) i a interessos occidentals (según otras tesis, el diseño de esta guerra responde a un esquema de confrontación entre los intereses norteamericanos y franceses”).

En la guerra entre les Forces Armades del Congo, del president Laurent Kabila, i l’Agrupament Congolès per la Democràcia, s’acusa als “combatientes banyamulengues”, però sense especificar els motius.

Al diari La Vanguardia, es fan referència a les causes del conflicte entre les Forces Armades del Zaire, del president Mobutu Sese Seko, i l’Aliança de Forces Democràtiques (AFD) en una peça (“En octubre pasado Kabila con los banyamulengues (tutsis del este del Zaire) y tropas ruandesas y ugandesas, entre otras, inician la sublevación para dismantelar los campos de refugiados desde donde los extremistas hostigaban a Ruanda, reforzar el eje Uganda-Ruanda-Burundi (en poder tutsi) y derrocar a Mobutu, con el visto bueno de Estados Unidos”, 18/05/97).

En la guerra entre les Forces Armades del Zaire, del president Laurent Kabila i l’Agrupament Congolès per la Democràcia, es responsabilitza (25/08/98) als banyamulengues, que van començar “una sublevación contra el presidente Kabila –al que acusaban de despotismo, clientelismo y de no haber cumplido sus promesas”.

7. 4. 4. En relació amb la hipòtesi 4 [“Els diaris estudiats mitiguen les implicacions occidentals en els conflictes”].

La hipòtesi no queda provada perquè els diaris no mitiguen les implicacions occidentals en el conflicte en recordar, sovint, el suport occidental, especialment dels governs de França i els Estats Units, al president Mobutu Sese Seko i al principal dirigent de l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD), Laurent Kabila, enfrontats militarment des de 1996. En la guerra posterior, iniciada el 1998 entre les tropes governamentals, dirigides per Laurent Kabila, i l'Agrupament Congolès per la Democràcia, els diaris *El Mundo* i *ABC* sostenen que aquesta rep el suport del Govern dels Estats Units.

Al diari *El País* es destaca l'aliança dels governs de França, Bèlgica i els Estats Units amb el règim de Mobutu en nombroses peces (5, 6 i 11/04/97; 17, 18, 19 i 20/05/97). Per exemple: “Francia y Bélgica fueron potencias coloniales en la zona y ambas han apoyado a Mobutu” (5/04/97); “ al viejo dictador, apoyado desde Washington y París durante casi tres décadas como supuesto freno a la expansión del marxismo, sólo le quedó, al final, la compañía de una diplomacia, la francesa” (19/05/97).

En una altra peça també recorda que Mobutu va arribar al poder gràcies a la Central d'Intel·ligència dels Estats Units (CIA). Exemple: “Mobutu alcanzó el poder en 1965 con el apoyo de la CIA, pero pero desde comienzos de esta década los norteamericanos han ido tomando sus distancias respecto a su cada vez más corrupto y tiránico modo de gobernar” (10/04/97).

En canvi, el diari no fa referència a cap suport del Govern dels Estats Units al dirigent de l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD), Laurent Kabila.

En la posterior guerra, iniciada el 1998 entre les tropes governamentals, de Laurent Kabila, i l'Agrupament Congolès per la Democràcia, el diari no menciona que hi hagi cap suport de governs de països occidentals als actors locals.

Al diari *El Mundo*, també s'incideix en el suport del Govern de França al president Mobutu Sese Seko (“Francia no supo ver la trascendencia del montaje. Empecinada en defender al impresentable Mobutu intentó montar una operación internacional, en

otoño pasado, para enviar tropas”, 18/05/97; “El presidente Jacques Chirac y el actual Gobierno derechista han respaldado al dictador casi hasta el final”; 20/05/97). I s’informa de la passivitat d’Occident davant el saqueig dels recursos de l’Estat per part de Mobutu, que “robó todo el dinero con complicidad de Occidente” (20/05/97). També es destaca el fet de que el Govern dels Estats Units podria donar suport a Laurent Kabila, de l’Aliança de Forces Democràtiques (“Washington está feliz. Ha jugado fuerte y ha ganado. [...] Apostaron por Kabila, armaron a su gente y la condujeron en la dirección adecuada”, 18/04/97).

En la guerra entre les tropes governamentals, del president Laurent Kabila, i l’Agrupament Congolès per la Democràcia, desencadenada el 1998, es destaca en una peça que aquesta coalició podria rebre, i en la informació està escrit en condicional, el suport dels governs francès i dels Estats Units (“Los insurgentes, que también pueden haber sido apoyados por Francia y Estados Unidos, tienen como objetivo que el presidente Kabila deje el poder”; 25/08/98).

Al diari *l’ABC*, es recorda el suport dels governs francès i dels Estats Units al president Mobutu Sese Seko (“el final de este idilio interesado se ha cristalizado a finales del pasado mes de abril”; 18/05/97) i la suposada ajuda de la diplomàcia estadounidenca a l’Aliança de Forces Democràtiques (18/05/97). En la segona guerra, de 1998 entre les tropes governamentals, de Laurent Kabila, i l’Agrupament Congolès per la Democràcia, el diari assegura en una peça 26/08/98) que el Govern dels Estats Units dóna suport a la coalició, i als seus aliats, el governs de Rwanda i Uganda, als quals descriu com “tutsis”.

Al diari *La Vanguardia*, s’incideix en el fet que el president Mobutu Sese Seko va rebre el suport dels governs francès i dels Estats Unit, que l’han abandonat (“Washington dejó [en acabar la guerra freda] de considerarle interesante y Francia y Bélgica, que le sostuvieron –incluso militarmente– en 1977-78 y en 1991, no han podido enfrentarse ahora a la presión política internacional”; 17/05/97). La diplomàcia dels Estats Units, segons una peça del mateix dia 17/05/97, va donar suport “indirectamente” a Laurent Kabila, perquè “consideraba también que el avance rebelde era la mejor solución al conflicto de los refugiados hutus en el este del país.”

En la guerra, de 1998 entre les tropes governamentals, de Laurent Kabila, i l'Agrupament Congolès per la Democràcia, el diari no fa referència a cap suport de governs de països occidentals als actors locals enfrontats.

7. 4. 5. En relació amb la hipòtesi 5 ["Els diaris estudiats descriuen, quan n'hi ha, la intervenció occidental amb valors positius"].

La hipòtesi no es pot provar: en cap de les dues guerres que s'analitzen en la investigació no hi ha una intervenció occidental directa. Sí que hi ha un suport, com queda palès en la descripció del conflicte i en la hipòtesi anterior, la quarta, de determinats governs occidentals, en especial dels de França i els Estats Units, a diversos actors locals (president Mobutu Sese Seko, Aliança de Forces Democràtiques, Govern de Laurent Kabila).

La manca d'implicació directa occidental en les dues guerres del Congo, la iniciada el 1996 i la desencadenada el 1998, fa que no es pugui respondre a la formulació d'una hipòtesi que, en canvi, sí que és adient en els casos dels conflictes de Somàlia i Rwanda, analitzats en la investigació. En tots dos casos, hi ha una participació militar de governs occidentals, dels Estats Units a Somàlia i de França a Rwanda.

7. 4. 6. En relació amb la hipòtesi 6 ["Els diaris estudiats transmeten uns estereotips sobre l'Àfrica (incapacitat per a governar-se, violència innata, corrupció generalitzada, manca de societat civil,...), que formen part de l'imaginari col·lectiu occidental des de la colonització"].

La hipòtesi queda provada en un diari, l'*ABC*, que fa afirmacions que poden contribuir a transmetre els estereotips sobre l'Àfrica, i en una informació d'una altra publicació, *El País*.

En el diari *ABC*, en una peça s'afirma que existeixen "ancestrales enemistades africanas" (18/05/97) mentre que en dues informacions (27 i 28/08/98) es pot llegir que la població del Congo/Zaire sent "odio" a la comunitat tutsi. Un odi que es transforma en una obertura a quatre columnes (26/08/98) en "temor al dominio tutsi, a su arrogancia, a sus ansias de poder". Les afirmacions, sense cap base científica, estigmatitzen tota una comunitat, la tutsi, i reforcen un dels substrats de l'imaginari col·lectiu sobre l'Àfrica: el que presenta els africans com éssers que són víctimes d'un impuls atàvic que els impedeix viure en pau perquè han estat secularment enemistats entre sí.

En el diari *El País*, en una informació (18/05/97), es pot llegir: "Lo que todos habían temido como una pesadilla, la matanza de blancos, era ya casi imposible." Un malson, "la matanza de blancos" pels negres, present en la literatura colonial i que, sense cap fonament, reapareix en la peça.

El fet de donar la veu a la gent del carrer en comptades ocasions també pot contribuir a reforçar els estereotips sobre l'Àfrica perquè el lector pot percebre que al Congo no hi ha una societat civil organitzada, capaç de buscar alternatives a la guerra.

7. 4. 7. En relació amb la hipòtesi 7 ["Els diaris estudiats cauen en l'anomenada fixació tribal, que emfatitza la pertinença ètnica dels actors africans dels conflictes"].

La hipòtesi queda provada en la guerra entre les Forces Armades del Congo, del president Laurent Kabila, i l'Agrupament Congolès per la Democràcia perquè s'emfatitza la pertinença ètnica d'aquesta, en què es redueix a un moviment format per "banyamulengues". En la descripció del conflicte queda palès que en la coalició armada opositora, que rep el suport dels governs d'Uganda i Rwanda, hi participen dirigents i combatents d'altres ètnies del Congo.

En bona part de les peces dels diaris estudiats, l'Agrupament Congolès per la Democràcia és presentada com formada o encapçalada per "banyamulengues" i/o "tutsis". Per exemple, al diari *El País*, en totes les informacions s'utilitza

“banyamulengues” o “tutsis” per identificar la coalició opositora armada (23, 24, 25, 26, 27,28 i 29/08/98).

Al diari *El Mundo*, també s’identifica l’Agrupament Congolès per la Democràcia amb els “banyamulengues” i els “tutsis” (“Los rebeldes tutsis luchan por el control del aeropuerto de Kinshasa”, 27/08/98, títol). El mateix passa amb el diari *ABC* (“Los rebeldes tutsis asesinan en el Congo a un sacerdote y tres religiosas locales”, 26/08/98, títol) i *La Vanguardia*, que repeteix que l’aliança opositora està formada per “banyamulengues, (tutsis del ex Zaire)”.

En el primer conflicte, que enfronta a les Forces Armades del Zaire, del president Mobutu Sese Seko, i l’Aliança de Forces Democràtiques, el diari *El País* també presenta aquesta coalició com formada només per “tutsis zaireños (5/04/97) i banyamulengues” en dues peces (5 i 6/04/97).

8. CONCLUSIONS

8. 1. Conclusions sobre les hipòtesis

Les conclusions de la investigació dels quatre diaris estudiats pel que fa a la cobertura informativa dels conflictes de Somàlia, Rwanda i Congo, redactades hipòtesi per hipòtesi, són les següents:

8. 1. 1. En relació amb la hipòtesi 1 [“Els diaris donen més protagonisme a uns actors que a uns altres i no donen la veu, quasi mai, a alguns actors dels conflictes”].

La hipòtesi queda provada en dos conflictes analitzats, Somàlia i Rwanda, perquè els quatre diaris de la mostra donen més protagonisme a uns actors que uns altres i no donen la veu quasi mai a alguns actors dels conflictes. En el cas de la República Democràtica del Congo, la hipòtesi es compleix en la guerra iniciada el 1998 entre les Forces Armades del Congo, del president Laurent Kabila, i l'Agrupament Congolès per la Democràcia (ACD), però no en l'enfrontament, que comença el 1996, entre les Forces Armades del Zaire, del president Mobutu Sese Seko, i l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD), encapçalada per Laurent Kabila.

En tots tres conflictes, amb excepció de la guerra del Congo iniciada el 1996, els actors que no apareixen quasi mai en la mostra analitzada són la gent del carrer, que no té responsabilitats polítiques ni està armada. En el capítol de la investigació dedicat a la teoria de conflictes s'argumenta la decisió de considerar la gent del carrer com un actor en el conflicte perquè en són víctimes.

En el conflicte de Somàlia, a més, tampoc apareixen quasi mai els combatents somalis. En el de la República Democràtica del Congo, en la guerra de 1998, no apareix quasi mai l'oposició no armada.

La poca visibilitat d'alguns actors dels conflictes contrasta amb el protagonisme que adquireixen en les peces estudiades de dos conflictes, Somàlia i Rwanda, uns altres actors. En el cas de Somàlia, el Govern i les Forces Armades dels Estats Units i la

coalició internacional. En la mostra de Rwanda, el Govern i les Forces Armades de França. En menor mesura, els religiosos espanyols que treballen al país africà, també són protagonistes de la informació.

La població civil de Somàlia, que té veu en comptades ocasions, és presentada com passiva, receptiva a la intervenció de la coalició multinacional i capaç de celebrar la mort de soldats dels Estats Units. Exemples:

- de passivitat: “en general parece aceptar con alivio la presencia de la fuerza de intervención, exhausto por dos años de guerra civil” (*El País*, 9/12/92)
- de receptiva davant la intervenció multinacional: “la gente de Somalia ha respondido con aprecio y de forma positiva” (*El Mundo*, 10/12/92)
- de joia davant la mort dels soldats dels Estats Units: “Decenas de somalíes bailaban alegremente alrededor de los cadáveres y expoliaban a las víctimas como aves de rapiña” (*El País*, 6/10/93).

En la mostra sobre Rwanda, els testimonis de la gent del carrer, sense responsabilitats polítiques ni implicats en organitzacions armades, tan sols apareixen en quatre peces al diari *El País* (23 i 27/6/94; 7 i 8/4/95), en una a *El Mundo* (10/4/94), en cap a l'*ABC*, i tampoc en cap a *La Vanguardia*. En el període de la mostra sobre el primer aniversari de l'inici del genocidi, a *El Mundo* es reproduïen les declaracions de dos rwandesos implicats en el genocidi (6/4/95). A *La Vanguardia* també apareix un acusat de participar en el genocidi (7/4/95).

En canvi, la intervenció francesa de l'*Operació Turquesa* capitalitza bona part de les informacions del segon període de la mostra. Exemples:

- *El País*, totes les obertures, amb excepció de dos dies.
- *El Mundo*, quatre obertures informatives i una d'opinió.
- *ABC*, en set de les nou peces del període, el titular fa referència a la missió militar francesa.
- *La Vanguardia*, en sis de les vuit obertures del període.

En el Congo, en la guerra entre les tropes governamentals, del president Laurent Kabila, i l'Agrupament Congolès per la Democràcia, iniciada el 1998, la gent del carrer i la oposició no armada apareixen en comptades ocasions en la mostra analitzada. Exemples:

- *El País*, l'oposició no armada no apareix. La gent del carrer ho fa en dues ocasions (28 i 29/08/98).
- *El Mundo*, l'oposició no armada no apareix. La gent del carrer, en dues ocasions (27 i 29/08/98).
- *ABC*, l'oposició no armada no apareix. La gent del carrer, en tres ocasions, però citada de forma genèrica.
- *La Vanguardia*, l'oposició no armada no apareix. La gent del carrer, en dos cops, i sempre citada de forma genèrica.

En síntesi, doncs, els diaris estudiats donen més protagonisme a un actors que uns altres i no donen la veu a alguns actors del conflicte.

8. 1. 2. En relació amb la hipòtesi 2 [“Els diaris estudiats descriuen alguns dels actors locals de forma pejorativa”].

La hipòtesi queda provada en dos conflictes estudiats, Somàlia i Congo, en què són descrits alguns actors locals de forma pejorativa. En canvi, en el cas de Rwanda, els diaris analitzats no descriuen cap actor de forma pejorativa.

En la mostra sobre Somàlia, el nom de les organitzacions armades apareix en poques ocasions. En el seu lloc, en les peces estudiades apareixen els qualificatius de “clanes rivales”, “facciones rivales”, “clanes guerrilleros”, “bandas armadas”, “grupos revoltosos”, “grupos de niños armados”, entre d’altres.

Els dos principals dirigents de les organitzacions armades somalis, Mohammed Farah Aidi i Ali Mahdi Mohammed, també són descrits pejorativament. Exemples:

- Al diari *El País*, Aidid és presentat com “uno de los señores de la guerra” (4/12/92), “principal señor de la guerra” (9/12/92 i 3/8/96), “el más temible de los señores de la guerra” (6/3/95) i “jefe de una de las facciones más violentas” (3/8/96).
- A *El Mundo*, Aidi és descrit com “señor de la guerra” (6/10/93, 7/10/93, 6/8/95) i “jefe de clan” (8/10/93). Això no obstant, en algunes ocasions no se’l tracta de forma despectiva sinó com “héroe de la guerra contra Bush” (opinió;

10/10/93), el "pequeño gran enemigo en Somalia" de Bush (9/10/93) i el "general cuya habilidad reconocieron hasta los americanos" (3/8/96).

- A l'ABC, Aidi és presentat com "el más notable de los señores de la guerra somalíes" (4/3/95) i "uno de los 'señores de la guerra'" (6/3/95).
- A La Vanguardia, Aidid és descrit com "el más pujante señor de la guerra somalí" (9/12/92) i "señor de la guerra' somalí" (6/10/93). Tanmateix en algunes peces és presentat de forma positiva, com "héroe de la resistencia" (2/3/95) i "el más destacado jefe somalí que plantó cara a los soldados estadounidenses desafiando su fuerza, hasta que se retiraron" (3/8/96).

En el conflicte del Congo, en la mostra estudiada, els diaris descriuen un dels actors locals de forma pejorativa, l'Agrupament Congolès per la Democràcia que s'enfronta des de 1998 a les tropes governamentals, del president Laurent Kabila. Els diaris la descriuen pejorativament quan la redueixen a "banyamulengues", quan, com queda palès en la descripció del conflicte, en la coalició armada opositora hi participen dirigents i combatents que no pertanyen a aquesta ètnia de l'est del Congo. Exemples:

- Al diari El País, l'Agrupament Congolès per la Democràcia és presentat com "tutsis banyamulengues" (24/08/98); "rebeldes banyamulengues (tutsis congoleños), contrarios al régimen del presidente Laurent Kabila" (25/08/98); "rebeldes banyamulengues (tutsis del Congo)" (26/08/98); "rebeldes banyamulengues (tutsis congoleños de origen ruandés)" (27/08/98); "rebeldes tutsis" (28/08/98)
- Al diari El Mundo, l'Agrupament Congolès per la Democràcia és presentat com "sublevación comandada por tutsis" (23/08/98), "rebeldes tutsis" (27/08/98, en dues peces), "rebelión de los tutsis banyamulengues" (26/08/98), "rebelión de los banyamulengues" (26/08/98), "insurrectos tutsis" (27/08/98), "rebeldes banyamulengues" (27 i 28/08/98).
- Al diari ABC, l'Agrupament Congolès per la Democràcia és presentat com "rebeldes tutsis" (26/08/98, en el títol; 27, 28 i 29/08/98).
- Al diari La Vanguardia, l'Agrupament Congolès per la Democràcia és presentat com "rebeldes banyamulengues" (23, 27, 28 i 29/08/98).

El diari El Mundo sí que indica en dues informacions que a la coalició també hi participen combatents que no són banyamulengues (29 i 30/08/98).

En el Congo, en la guerra entre les tropes governamentals, del president Mobutu Sese Seko, i l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD), aquesta és presentada de forma pejorativa pel diari *El País* en presentar-la com "tutsis zaireños (5/04/97) i "banyamulengues (5 i 6/04/97).

En el conflicte de Rwanda, en la mostra analitzada, cap del quatre diaris de la investigació no descriu els actors locals de forma pejorativa. Malgrat que associen una comunitat determinada a un actor, la tutsi quan es refereixen al Front Patriòtic Rwandès (FRR) i la hutu quan mencionen l'Exèrcit i les milícies, no es pot considerar que els diaris els descriguin de forma pejorativa perquè els actors locals tenien una filiació comunitària.

En resum, els diaris analitzats descriuen de forma pejorativa alguns actors en els conflictes de Somàlia i la República Democràtica del Congo.

8. 1. 3. En relació amb la hipòtesi 3 ["Els diaris estudiats sovint no fan referència a les causes que han provocat el conflicte"].

La hipòtesi queda provada en els tres casos perquè els diaris estudiats sovint no fan referència a les causes que han provocat el conflicte. En el cas de Rwanda, el diari *El Mundo* si que menciona sovint la causa immediata del conflicte, que és la mort en atemptat del president Juvénal Habyarimana.

En la guerra de Somàlia, els diaris expliquen en algunes peces, poques en relació amb les publicades sobre el conflicte, que les causes de la guerra cal buscar-les en el col·lapse i posterior caiguda del règim de Siad Barre, el gener de 1991, i en la lluita pel poder entre les diferents organitzacions armades. *El País* ho recorda en quatre ocasions; *El Mundo*, en tres; *ABC*, en un breu, i *La Vanguardia*, en tres.

En la descripció del conflicte de Somàlia queda palès que les principals causes de la guerra són la descomposició del Govern presidit per Siad Barre i les disputes pel poder entre les diferents organitzacions armades que s'instal·len a Mogadiscio.

En el cas de Rwanda, en bona part de les peces en què s'expliquen les causes del conflicte, els diaris analitzats afirmen que la causa immediata és la mort en atemptat

del president Juvénal Habyarimana. Els diaris no mencionen quasi mai les arrels del conflicte, que cal buscar-les, com queda demostrat en la descripció d'aquest, en la política d'exclusió del Govern del president Habyarimana i la incitació a l'odi comunitari. En la seva descripció, redueixen moltes vegades el conflicte a un enfrontament de caire ètnic i en comptades ocasions qualifiquen la matança de genocidi. Exemples:

- A *El País*, en tres de les quatre peces en què indica les causes del conflicte en responsabilitza a la mort del president Juvénal Habyarimana (7, 8 i 10/4/94) i en l'altra (9/4/94) a les decisions de Habyarimana de negar "el retorno a su país de los refugiados tutsis, lo que provocó una nueva tensión" i d'imposar "un sistema de partido único" i la incursió del Front Patriòtic Rwandès el 1990. Les matances són qualificades de "genocidi" tan sols en el tercer període de la mostra (6/4/95, 7/4/95 i 8/4/95).
- A *El Mundo*, en nou peces s'indica que la causa dels conflicte és la mort del president Habyarimana. Tanmateix, en un text (13/4/94) es destaca la seva complexitat ("Se trata, a la vez, de un conflicto histórico y de una mística racial basada en realidades concretadas en tiempo de la colonización"). Les matances són qualificades de "genocidi" en el tercer període de la mostra (6, 8 i 9/4/95) i per un entrevistat (l'exrei Kigali V) en el segon període (29/6/94).
- A l'*ABC*, s'indica en dues peces (8 i 12/4/94) que la causa del conflicte és la mort del president Habyarimana i una altra (27/6/94, opinió) es responsabilitza al Front Patriòtic Rwandès ("han desencadenado esta hecatombe humana, con el apoyo de países africanos como Uganda y Burundi y la inhibición o complacencia de potencias extranjeras como Bélgica y Estados Unidos."). Les matances són titllades de "genocidi" en el tercer període de la mostra (6/7 i 8/4/95).
- A *La Vanguardia*, s'indica en quatre peces (8, 9 i 10/4/94 i 8/4/95) que la causa del conflicte és la mort del president Habyarimana. Tanmateix, en dues informacions (8/4/94, les dues) es responsabilitza del conflicte a qüestions tribals. Les matances són qualificades de genocidi en el tercer període de la mostra (6, 7 i 8/4/95).

En el cas del Congo, en bona part de les peces de la mostra no es recorda les causes de les dues guerres que s'analitzen en la investigació. En la descripció del conflicte queda demostrat que les causes principals de la primera guerra, entre les Forces Armades del Zaire, del president Mobutu Sese Seko, i l'Aliança de Forces

Democràtiques (AFD) són la descomposició del règim de Mobutu, la decisió d'aquest d'expulsar els banyamulengues congolesos i les disputes amb el Govern de Rwanda. En la segona guerra, desencadenada el 1998, entre les tropes governamentals, del president Laurent Kabila, i l'Agrupament Congolès per la Democràcia, les principals són les divergències entre els propis aliats de Kabila, les tensions entre aquest i els banyamulengues i les ambicions territorials i geopolítiques dels governs de Rwanda i Uganda. L'excepció és el diari *El Mundo*, que sí que ho fa en l'enfrontament, iniciat el 1998, entre les Forces Armades del Congo, del president Laurent Kabila, i l'Agrupament Congolès per la Democràcia. Exemples:

- Al diari *El País*, les causes de la guerra entre les Forces Armades del Zaire, del president Mobutu Sese Seko, i l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD) tan sols són descrites en tres peces (18, 19 i 20/05/97). En la primera es responsabilitza al president Mobutu en expulsar "a los banyamulengues". En la segona, un text d'opinió, es responsabilitza també Mobutu però per "crear una situación de ingobernabilidad del país, mucho antes de la rebelión, con la represión de las fuerzas democráticas y pacíficas, el fomento de las *limpiezas étnicas* y la organización del tremendo marasmo económico." En la tercera, es considera que "la revuelta de los banyamulengues fue la excusa" i acusa "Paul Kagame, un tutsi educado en Uganda y Estados Unidos", que "apoyó sin disimulo a sus *hermanos* banyamulengues con armas, hombres, logística y dirección militar." En el segon conflicte armat, de 1998, el diari no indica en cap peça quines en són les causes.
- A *El Mundo*, en la primera guerra, entre les Forces Armades del Zaire, del president Mobutu Sese Seko, i l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD), es presenten les causes del conflicte en dues ocasions (17 i 21/05/97). En la primera, es fa referència a una suposada "una maniobra estratégica de Estados Unidos y los países anglófonos para ganar terreno en África". En la segona, es responsabilitza Mobutu en endegar una "una campaña de limpieza étnica" contra els "los banyamulengues [que] se convirtieron así, en el otoño pasado, en el aliciente de la rebelión." En la segona guerra, de 1998, el diari fa referència a les causes en sis peces (23, 25, 26, 27, 29 i 30/08/98).
- Al diari *ABC*, només es descriuen les causes de la primera guerra en dues peces (18/05/97, les dues el mateix dia). En la primera, una cronologia, es fa referència a l'expulsió dels banyamulengues. En la segona, es responsabilitza la corrupció ("la causa más importante de esta guerra hay que buscarla sin duda en los excesos de tres décadas de corrupción desmedida") i a interessos

occidentals (“según otras tesis, el diseño de esta guerra responde a un esquema de confrontación entre los intereses norteamericanos y franceses”). En la segona guerra, entre les tropes governamentals, del president Laurent Kabila, i l’Agrupament Congolès per la Democràcia, es responsabilitza els “combatientes banyamulengues”.

- A *La Vanguardia*, tan sols es descriuen les causes de la guerra entre les Forces Armades del Zaire, del president Mobutu Sese Seko, i l’Aliança de Forces Democràtiques (AFD) en una peça (18/05/97), en què s’afirma que els banyamulengues es revolten per a “desmantelar los campos de refugiados desde donde los extremistas hostigaban a Ruanda, reforzar el eje Uganda-Ruanda-Burundi (en poder tutsi) y derrocar a Mobutu, con el visto bueno de Estados Unidos.” En la segona guerra, entre les tropes governamentals, del president Laurent Kabila, i l’Agrupament Congolès per la Democràcia, també es responsabilitza els banyamulengues, en revoltar-se “contra el presidente Kabila – al que acusaban de despotismo, clientelismo y de no haber cumplido sus promesas.”

En síntesi, els diaris estudiats sovint no fan referència a les causes que han provocat el conflicte.

8. 1. 4. En relació amb la hipòtesi 4 [“Els diaris estudiats mitiguen les implicacions occidentals en els conflictes”].

La hipòtesi queda provada en el conflicte de Somàlia. En el conflicte de Rwanda tan sols es compleix en un diari, l’*ABC*. En canvi, la hipòtesi no es compleix en el cas del Congo.

En la mostra del conflicte de Somàlia, els diaris estudiats mitiguen les implicacions occidentals en rebaixar el nombre de morts somalis causats per la coalició multinacional el setembre i octubre de 1993 i no referir-se o fer-ho d’una forma succinta a l’antic suport dels Estats Units i la Unió Soviètica al règim de Siad Barre. Exemples:

- *El País*, no recorda les morts de setembre de 1993, però sí les d’un més després (“Entre los somalíes, según la Cruz Roja, han muerto alrededor de 300 personas”; 5/10/93).

- *El Mundo*, no recorda les morts de setembre de 1993. De les d'octubre n'informa de forma indirecta ("Tres de los hospitales de la ciudad se encontraban ayer repletos de personas heridas en el ataque de los 'cascos azules"; 5/10/93).
- *ABC*, no recorda les morts de setembre de 1993 i rebaixa les d'octubre del mateix any ("docenas de civiles muertos"; 5/10/93).
- *La Vanguardia*, no informa de les morts somalis dels combats d'octubre de 1993. Recorda les de setembre en una cronologia (3/3/95), en què rebaixa el nombre de morts a 70.

Contrasta la manca d'informació de les morts somalis amb l'abundant espai donat a les morts dels soldats dels Estats Units, en els combats que tenen lloc l'octubre de 1993.

En el conflicte de Rwanda, el diari *ABC* no menciona el suport del Govern francès al règim de Juvénal Habyarimana. Per contra, els altres tres diaris sí que n'informen i il·lustren algunes de les seves obertures amb fotografies de les manifestacions en què es critica al president francès, François Mitterrand, pel seu suport al règim de Habyarimana i es rebutja l'*Operació Turquesa*.

En el conflicte del Congo, tots quatre diaris recorden que el president de Zaire, Mobutu Sese Seko, va rebre ajuda dels governs occidentals, sobretot de França, Bèlgica i els Estats Units. Presentem uns exemples,

- A *El País* es pot llegir: "al viejo dictador, apoyado desde Washington y París durante casi tres décadas como supuesto freno a la expansión del marxismo, sólo le quedó, al final, la compañía de una diplomacia, la francesa" (19/05/97).
- *El Mundo*: "El presidente Jacques Chirac y el actual Gobierno derechista han respaldado al dictador casi hasta el final" (20/05/97).
- *ABC*: "el final de este idilio interesado se ha cristalizado a finales del pasado mes de abril" (18/05/97).
- *La Vanguardia*: "Washington dejó [en acabar la guerra fría] de considerarle interesante y Francia y Bélgica, que le sostuvieron –incluso militarmente– en 1977-78 y en 1991, no han podido enfrentarse ahora a la presión política internacional" (17/05/97).

Els diaris *El Mundo*, *ABC* i *La Vanguardia* també incideixen en el suport dels Estats Units a Laurent Kabila, dirigent de l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD).

- *El Mundo*: "Washington está feliz. Ha jugado fuerte y ha ganado. [...] Apostaron por Kabila, armaron a su gente y la condujeron en la dirección adecuada" (18/04/97).
- *ABC*: informa de l'ajuda dels Estats Units a l'Aliança en una peça (18/05/97).
- *La Vanguardia*: assegura que la diplomàcia dels Estats Units va donar suport "indirectamente" a Kabila.

El diari *ABC* és l'únic que assegura que l'Agrupament Congolès per la Democràcia rep ajuda dels Estats Units (26/08/98).

En resum, els diaris analitzats mitiguen les implicacions occidentals en el conflicte de Somàlia.

8. 1. 5. En relació amb la hipòtesi 5 ["Els diaris estudiats descriuen, quan n'hi ha, la intervenció occidental amb valors positius"].

La hipòtesi queda provada en els casos dels conflictes de Somàlia i Rwanda, però no en el del Congo, en què no hi ha intervenció directa de països occidentals.

En el conflicte de Somàlia, els diaris analitzats presenten la intervenció de les forces multinacionals, encapçalades pels Estats Units, amb valors positius, i la descriuen, en moltes peces, com "humanitària". En les informacions, els diaris subratllen, també, que l'*Operació Restablir l'esperança (Restore Hope)* és acceptada per la població i servirà per millorar la sort dels somalis.

La retirada dels soldats dels Estats Units passa quasi desapercebuda, i contrasta amb el volum de peces dedicades quasi dos anys abans al desplegament de l'*Operació Restablir l'esperança*.

Exemples de les afirmacions anteriors:

- al diari *El País*, "Ésta es la tercera intervención militar de Estados Unidos en un país extranjero desde que Bush accedió a la presidencia y la primera en que el objetivo no es político ni militar, sino puramente humanitario" (4/12/92).

- al diari *El Mundo*, "Alrededor de 500.000 refugiados somalíes podrían volver a Mogadiscio en las próximas semanas movidos por el sentimiento de confianza y seguridad creado tras la intervención militar que con fines humanitarios llevan a cabo en Somalia tropas norteamericanas y francesas" (12/12/92).
- al diari *ABC*, "Frente al caos de la violencia, el despliegue de 'cascos azules' procedentes de treinta y tres países, en misión civilizadora, ha logrado que muchos somalíes no mueran de hambre" (7/10/93).
- al diari *La Vanguardia*, "Una intervención militar cuyo objetivo de impedir la muerte de inanición de dos millones de somalíes no es ya cuestionado por nadie" (10/12/92).

L'*Operació Restablir l'esperança* és qualificada d'èxit durant els dos primers períodes de la mostra, que recullen les informacions i anàlisi sobre el desplegament dels soldats de la força multinacional, i els combats entre les forces somalis i els soldats dels Estats Units. Tanmateix, l'optimisme és matisa després, en el tercer i quart períodes, en què s'estudien les peces sobre les retirades dels soldats del Estats Units i de la missió de les Nacions Unides (Onusom).

En el conflicte de Rwanda, els diaris estudiats descriuen la intervenció francesa, en el marc de l'*Operació Turquesa*, amb valors positius. Tanmateix, el diaris reproduïxen les crítiques a la missió.

Exemples:

- al diari *El País* es pot llegir que la missió francesa està destinada a "salvar a los 8.000 tutsis que, según observadores de organismos no gubernamentales, permanecen en tres o cuatro campos rodeados por las tropas del ejército ruandés" (24/6/94) i a "frenar la matanza que ha costado la vida a medio millón de personas en dos meses" (27/6/94).
- el diari *El Mundo* escriu que amb l'*Operació Turquesa* es protegirà "las poblaciones civiles contra las masacres" (23/4/94), "a los refugiados ruandeses" (25/6/94) i "de los ataques de las milicias hutus" (27/6/94).
- al diari *ABC* es llegeix que l'objectiu de la missió és i"niciar el rescate de varios miles de hombres, mujeres, niños y ancianos tutsis" (24/6/94), "poner a salvo a poblaciones" (títol, 28/6/94) i interposar-se "entre las etnias hutu y tutsi de Ruanda y evite así nuevas matanzas" (22/6/94).

- el diari *La Vanguardia* informa que la intervenció francesa té com a propòsit “detener el genocidio entre las etnias hutu y tutsi” (títol, 23/6/94), “evitar más matanzas de civiles” (títol, 24/6/94) i reduir “a las milicias hutus que hostigan a la población civil” (títol, 26/6/94).

En el conflicte del Congo, la hipòtesi no es pot provar perquè no hi ha una intervenció directa occidental en les dues guerres, la que enfronta el 1996 i 1997 a les forces governamentals, del president Mobutu Sese Seko, amb l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD), i la posterior, desencadenada el 1998, entre les tropes congoleeses, del president Laurent Kabila, i l'Agrupament Congolès per la Democràcia (ACD).

En resum, els diaris estudiats descriuen la intervenció occidental de forma positiva en els conflictes de Somàlia i Rwanda.

8. 1. 6. En relació amb la hipòtesi 6 [“Els diaris estudiats transmeten uns estereotips sobre l'Àfrica (incapacitat per a governar-se, violència innata, corrupció generalitzada, manca de societat civil,...), que formen part de l'imaginari col·lectiu occidental des de la colonització”].

La hipòtesi queda provada parcialment: els diaris estudiats transmeten els estereotips sobre l'Àfrica en el conflicte sobre Somàlia però tan sols en algunes ocasions en el cas de Rwanda. I en el conflicte del Congo, tan sols els transmet un diari, l'ABC.

En el conflicte de Somàlia, els diaris analitzats incideixen en els trets de la societat que es poden considerar negatius (estructura clànica,...) i no donen la veu als somalis del carrer, el que pot reforçar en l'imaginari del lector que al país no hi h cap mena d'organització social.

Exemples:

- al diari *El País* es pot llegir que els somalis són un poble que “habla un mismo idioma y practica una misma religión, la musulmana, aunque sujeta a diferentes grados de fanatismo” (3/3/95). Són orgullosos (“El orgullo forma parte de la

fibra existencial de los clanes somalíes", 3/8/96) i habiten "un país inexistente" (6/3/95).

- el diari *El Mundo* informa que els somalis es dediquen al segrest ("El secuestro del blanco es el deporte de moda en Somalia", 6/3/95) i busquen la droga ("la gente se arremolina en torno a la droga recién llegada", 6/3/95).
- al diari ABC es llegeix que els somalis celebren amb "jolgorio" (6/10/93) la mort dels soldats dels Estats Units i viuen en "un país sin el menor asomo de legalidad, ajeno a toda civilización" (7/10/93, opinió).
- al diari *La Vanguardia* es presenten els somalis passius i dedicats a saquejar les instal·lacions deixades per la força multinacional ("Centenares de hombres, mujeres y niños invadieron sus pistas [de l'aeroport] arrancando cañerías, planchas metálicas, arramblando con todo lo que podían acarrear en sus espaldas", 2/3/95).

En el cas de Rwanda, els diaris transmeten els estereotips en algunes ocasions, sobretot en despolititzar el conflicte, en qualificar-lo de "tribal" i afirmar que hi ha un odi entre les dues comunitats. D'aquesta forma, converteixen el conflicte en atàvic, ancestral, tot despolititzant-lo. Exemples:

- El diari *El País* incideix en l'odi entre hutus i tutsi ("Hutus y tutsis no han dejado de odiarse y combatirse desde hace decenios"; 8/4/94).
- El diari *El Mundo* qualifica el conflicte de "violencia tribal" (10/4/94).
- El diari *ABC* utilitza en la presentació de les dues comunitats els caràcters racials que es troben en literatura colonial i postcolònia sobre Rwanda (8/4/94, opinió). Així, descriu els tutsis com "pueblo orgulloso y disciplente") i els hutus com "atemorizado y diezmado". En una altra peça (12/4/94), redueix el conflicte a "luchas tribales entre hutus y tutsis".
- El diari *La Vanguardia* també incideix en l'odi comunitari ("odios tribales", 8/4/94).

En el conflicte del Congo, l'únic diari que transmet els estereotips occidentals és l'*ABC*. Ho fa en assegurar que hi ha "ancestrales enemistades africanas" (18/05/97) i un odi dels congolesos a la comunitat tutsi (27 i 28/08/98). Una comunitat temuda a causa de "su arrogancia, a sus ansias de poder" (26/08/98).

Les afirmacions, fetes sense cap fonament científic, estigmatitzen la comunitat tutsi i reforcen, en l'imaginari, la percepció d'una Àfrica que cau en els impulsos atàvics, amb pobles incapaços de conviure de forma pacífica.

En síntesi, els diaris analitzats transmeten els estereotips sobre l'Àfrica en el cas del conflicte de Somalia.

8. 1. 7. En relació amb la hipòtesi 7 [“Els diaris estudiats cauen en l’anomenada fixació tribal, que emfatitza la pertinença ètnica dels actors africans dels conflictes”].

La hipòtesi queda provada parcialment. En les peces estudiades, s'emfatitza la pertinença ètnica dels actors en la guerra entre les Forces Armades del Congo, del president Laurent Kabila, i l'Agrupament Congolès per la Democràcia (ACD), desencadenada el 1998, i en el conflicte de Rwanda.

Tanmateix, a Rwanda el fet d'indicar la pertinença ètnica dels actors principals és acceptable perquè el Front Patriòtic Rwandès estava integrat, majoritàriament, per tutsis mentre que l'Exèrcit, el Govern i les milícies estaven formats per hutus. En canvi, en el conflicte de Somàlia no s'emfatitza la pertinença ètnica dels dirigents polítics ni tampoc en la guerra del Congo entre les tropes governamentals, del president Mobutu Sese Seko, i l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD).

Al conflicte de Somàlia, la pertinença ètnica de Mohamed Farah Aidid i de Ali Mahdi Mohammed, els caps de les dues principals organitzacions armades somalis, s'indica en poques ocasions en la mostra: en una peça del diari *El País*, en quatre d'*El Mundo*, en una de l'*ABC* i en dues de *La Vanguardia*.

En el cas del conflicte de Rwanda es pot considerar que els diaris analitzats cauen en l'anomenada fixació tribal en algunes ocasions. Exemples:

- en el títol d'una columna (“interminable odio tribal”; *El País*, 8/4/94)
- en atribuir l'atemptat contra el president Habyarimana al tribalisme (“lleva la fatídica marca del tribalismo”; 6/4/94, *ABC*)

- en reduir el problema del conflicte a un odi tribal (“El odio tribal entre Hutus y Tutsis es fuente de periódicos estallidos de violencia que suelen culminar en grandes matanzas”; *La Vanguardia*, 8/4/94)
- en indicar que la violència és tribal (*El Mundo*, 10/4/94).

En la guerra entre la Forces Armades del Congo, del president Laurent Kabila, i la coalició opositora armada, de 1998, els diaris estudiats emfatitzen la pertinença ètnica d'aquesta, que és presentada com formada per “banyamulengues” i/o “tutsis”.

Al diari *El País*, en totes les informacions (23, 24, 25, 26, 27,28 i 29/08/98) s'utilitza “banyamulengues” o “tutsis” per identificar la coalició opositora armada. A *El Mundo* també (“Los rebeldes tutsis luchan por el control del aeropuerto de Kinshasa”, 27/08/98, títol). A l'igual que el diari *ABC* (“Los rebeldes tutsis asesinan en el Congo a un sacerdote y tres religiosas locales”, 26/08/98, títol) i *La Vanguardia*, que repeteix que l'aliança opositora està formada per “banyamulengues, (tutsis del ex Zaire)”.

En resum, els diaris estudiats emfatitzen la pertinença ètnica en el cas de la guerra entre l'Agrupament Congolès per la Democràcia (ACD) i les forces governamentals, al Congo, i en el conflicte de Rwanda.

8. 2. Les hipòtesis: quadre comparatiu

El quadre següent (quadre 1) permet visualitzar, conflicte per conflicte, sí han quedat provades o no les set hipòtesis de la recerca.

Hipòtesis	Somàlia	Rwanda	Congo
1. Els diaris donen més protagonisme a un actors que a uns altres i no donen la veu, quasi mai, a alguns actors dels conflictes	Confirmada	Confirmada	Confirmada en la guerra entre Laurent Kabila i l'Agrupació Congolès per la Democràcia

2. Els diaris describen alguns actors locals de forma peyorativa	Confirmada	No queda provada	Confirmada
3. Els diaris sovint no fan referència a les causes que han provocat el conflicte	Confirmada	Confirmada Excepció: <i>El Mundo</i>	Confirmada
4. Els diaris mitiguen les implicacions occidentals dels conflictes	Confirmada	No queda provada Excepció: <i>ABC</i>	No queda provada
5. Els diaris descriuen la intervenció occidental de forma positiva	Confirmada	Confirmada	No queda provada
6. Els diaris transmeten uns estereotips sobre l'Àfrica	Confirmada	Confirmada parcialment	No queda provada Excepció: <i>ABC</i>
7. Els diaris emfatitzen la pertinença ètnica dels actors africans	No queda provada	Confirmada	Confirmada en la guerra entre Laurent Kabila i l'Agrupació Congolès per la Democràcia

Quadre 1

8. 3. Conclusions sobre els objectius

La investigació consisteix a analitzar les informacions que quatre diaris (*El País*, *El Mundo*, *ABC*, *La Vanguardia*) fan de tres conflictes africans (Somàlia, Rwanda, Congo) amb la finalitat d'aconseguir uns objectius determinats. Una vegada obtinguts els resultats, es poden repassar, un per un, els objectius per confirmar si és compleixen i fer les conclusions pertinents.

8. 3. 1. Discutir la representació que els diaris estudiats fan dels conflictes en base a com estan descrits els actors, els problemes i els processos.

El primer objectiu fa referència a la representació del conflicte que fan els diaris estudiats mitjançant la descripció dels actors que hi participen, els problemes, i com aquests els perceben, i el procés del propi conflicte. En resum, el primer objectiu consisteix a analitzar si les informacions dels diaris estudiats han reflectit la complexitat dels conflictes. Per analitzar les informacions s'utilitza com instrument una fitxa, que ha estat descrita en el capítol dedicat a la metodologia.

Un primer objectiu que ha estat assolit perquè la investigació ha permès reconstruir la representació que els quatre diaris fan dels tres conflictes africans, i a través d'aquesta representació reflectir o no la seva complexitat.

Les conclusions són les següents: els diaris no han reflectit la complexitat dels conflictes analitzats perquè no han descrit els actors de forma adequada o uns han tingut més protagonisme o veu que uns altres, ni han exposat els problemes ni han explicat els processos. Una excepció és la guerra entre les Forces Armades del Zaire, del president Mobutu Sese Seko, i l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD), en què s'incideix, en poques peces però, en la descomposició del règim mobutista i la decisió d'expulsar els banyamulengues, que provoca la seva revolta. Una exposició del context que permet entendre la primera guerra del Congo, de 1996 i 1997.

En el cas de Somàlia, les informacions no han estat, en bona part de les ocasions, contextualitzades: hi ha un enfrontament pel control de Mogadiscio però també per la resta del país entre les organitzacions armades que havien derrocat el president Siad Barre, el 1991. I sense context no es pot entendre el conflicte, que és personal, entre Mohamed Farah Aidid i Ali Mahdi Mohamed, però també polític. Unes organitzacions que actuen, als ulls occidentals, de forma caòtica, però que tenen una important base social, i no tan sols clànica.

La intervenció del Govern dels Estats Units, que impulsa l'*Operació Restablir l'esperança* (Restore Hope), és presenta com "humanitària" i desitjada pels somalis sense mencionar que hi ha interessos geopolítics en joc i personals, del president

George Bush, que acaba la presidència el gener de 1993, un mes després de l'arribada dels seus soldats a Mogadiscio. Un actor, el Govern dels Estats Units i els seus militars desplegats a Somàlia, que té més protagonisme en les informacions que no pas els principals dirigents de les organitzacions armades somalis, Mohamed Farah Aidid i Ali Mahdi Mohamed.

Tampoc s'indica com veuen el problema els actors somalis ni es menciona el procés que segueix el conflicte. El problema per un dels actors, la organització de Mohamed Farah Aidid, passa a ser la presència dels soldats dels Estats Units, que el declaren l'enemic a abatre. La presència militar també és rebutjada per la població de Mogadiscio, que és bombardejada per l'aviació estadounidense. Una població que és presentada, al principi, com passiva, en acceptar el desplegament de l'*Operació Restablir l'esperança*. Posteriorment, la població és descrita com cruel, en celebrar l'arrossegament del pilot abatut dels Estats Units pels carrers de Mogadiscio. Al final, és una població dedicada a saquejar els béns que deixen a l'aeroport en retirar-se les forces multinacionals i les Nacions Unides.

En el cas de Rwanda, les informacions tampoc han estat contextualitzades. Si bé la persecució a gran escala contra la comunitat tutsi i els hutus que donen suport als acords de pau d'Arusha es desencadena arran la mort en atemptat del president Juvénal Habyarimana, el 6 d'abril de 1994, les matances comencen molt abans. I hi ha una planificació del genocidi per part dels dirigents de l'anomenat Hutu Power, que se serveixen de mitjans de comunicació, com la publicació *Kangura* i la Ràdio del Mil Turons, per estendre l'odi comunitari i, a partir del 6 d'abril, esperonar la persecució dels tutsis.

La manca de context polític i social impedeix comprendre l'abast del genocidi, que es despolititza, i es pot presentar, com de fet es fa en moltes informacions, com un enfrontament o una guerra –no s'escriu "genocidi" fins que aquest ha acabat– que és conseqüència d'un odi ancestral entre les dues comunitats, la hutu i la tutsi. De fet, aquesta idea, que existeix un impuls atàvic que impedeix conviure els hutus i els tutsis, és repeteix en algunes informacions de la mostra.

Els principals actors locals –l'Exèrcit, el Govern i les milícies hutus, i el Front Patriòtic Rwandès, tutsi– estan identificats correctament, però no així el Govern francès, que manté uns lligams amb el règim de Habyarimana que no sempre queden clars en les

informacions. L'*Operació Turquesa*, encapçalada per França, és presentada en la mostra com humanitària quan té una vessant política, de protecció dels dirigents hutus, com es posa de manifest en les crítiques del propi FPR i d'organitzacions socials, que sí queden recollides en les informacions.

En la guerra del Congo entre les tropes governamentals del president Mobutu Sese Seko i l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD) sí que és contextualitzat el conflicte en algunes peces. En les informacions es repeteix que el règim mobutista està corroït per la corrupció i que els rebels, entre els que destaquen els banyamulengues que Mobutu ha decidit expulsar, compten amb el suport dels governs de Rwanda i Uganda.

Els actors locals armats també estan identificats: l'Exèrcit de Mobutu, en descomposició, i l'Aliança, heterogènia, que rep el suport de soldats ugandesos i rwandesos. S'indica també l'interès del Govern de Rwanda de combatre Mobutu, al qual acusa de no fer res per evitar les incursions dels milicians hutus a territori rwandès.

En canvi, en la posterior guerra entre les Forces Armades del Congo, del president Laurent Kabila, i l'Agrupament Congolès per la Democràcia (ACD), que es desencadena el 1998, no és contextualitzada la informació. Es presenta com una revolta de caire ètnic, protagonitzada pels banyamulengues, quan hi participen polítics i dirigents que no pertanyen a aquesta comunitat. En reduir la revolta a ètnica, no es descriuen els problemes del conflicte, que són més complexos que no pas una reivindicació de caire comunitari. En la descripció del conflicte que acompanya el capítol dedica a l'anàlisi de la cobertura del Congo és destaquen les creixents diferències entre Kabila i el Govern rwandès, la persecució dels tutsis a Kinshasa i el fet que molts alts càrrecs trenquen amb el president i es passen a la guerrilla.

8. 3. 2. Revelar les argumentacions dels diaris estudiats sobre la gènesi dels conflictes.

El segon objectiu fa referència a com els diaris estudiats presenten la gènesi del conflicte i quins arguments fan servir per descriure les causes i les implicacions dels actors en aquestes. Per tant, la finalitat del segon objectiu és analitzar si els diaris han identificat de forma correcta les principals causes, i de vegades les immediates, del conflicte i han descrit quina ha estat la participació dels actors, tant locals com forans, en el desencadenament de la crisi.

Un segon objectiu que ha estat aconseguit perquè la investigació ha permès revelar si, en la representació que els diaris estudiats fan del conflicte, la gènesi d'aquesta està presentada de forma correcta.

Les conclusions del segon objectiu són: els diaris estudiats no descriuen les causes del conflicte, i quan ho fan, sovint, no indiquen les causes que, segons les obres de referència, es consideren com les que van precipitar la crisi. En la part dedicada a la descripció del conflicte, que acompanya cada capítol, s'especifiquen les causes d'aquest. Una excepció és el cas de Rwanda, en què el diari *El Mundo* sí que recorda i identifica sovint la causa immediata de les matances, que és la mort en atemptat aeri del president Juvénal Habyarimana.

En el cas de Somàlia, el fet de no indicar en les informacions la causa del conflicte impedeix la contextualització d'aquest, que té un caire polític, de confrontació entre les diferents organitzacions armades somalis pel control de Mogadiscio, i no és degut, com es deixa entendre de vegades, a una pretesa anarquia de la societat somali. En indicar les causes del conflicte, i fer referència a la descomposició i posterior caiguda del règim de Siad Barre, el 1991, que com queda palès en la descripció del conflicte són causes de l'inici de la guerra, es comprenen els motius de la gradual desaparició de les institucions de l'Estat i la consolidació de dos dirigents de la insurgència, Mohamed Farah Aidid i Ali Mahdi Mohamed, que combaten per ocupar la capital.

En el cas de Rwanda, el diari *El Mundo* sí que recorda sovint la causa immediata de les matances, que és la mort en atemptat del president Juvénal Habyarimana, el 6 d'abril

de 1994. Un desencadenant de les matances al qual els restants diaris estudiats fan referència ocasionalment.

Això no obstant, en les peces analitzades els diaris no descriuen les causes principals del conflicte: la propagació de l'odi comunitari per part dels dirigents més extremistes hutus i la persecució dels tutsis i els polítics hutus defensors dels acords de pau d'Arusha. Tampoc es fa referència a l'essència racista del Govern presidit per Habyarimana, que mantenia les quotes ètniques, i propagava un discurs d'exaltació de la revolució socials hutu i de menyspreu dels tutsis, als quals s'acusava, a través dels mitjans de comunicació de l'odi, de formar part del Front Patriòtic Rwandès (FPR).

La manca de les referències anteriors impedeix contextualitzar el conflicte, que es representa en moltes informacions i anàlisis com un enfrontament entre dos comunitats que s'odien. És descrit, per tant, com un conflicte causat per un atavisme de les dues "ètnies", que es deixen anar per uns impulsos ancestrals, quasi biològics.

En representar el conflicte d'aquesta forma es despolititza i es redueix la responsabilitat dels dirigents que han creat les bases ideològiques perquè en un moment determinat – la mort de Habyarimana– les milícies i els membres de l'aparell de l'Estat hutus passin a l'acció i exterminin els tutsis i els hutus considerats favorables als acords de pau. I per aquest motiu, com s'ha reduït la responsabilitat política, no es descriu com un genocidi, un mot que tan sols s'utilitza en les peces periodístiques d'un any després de l'inici de les matances.

En el cas del Congo, en la guerra entre les Forces Armades del Zaire, del president Mobutu Sese Seko, i l'Aliança de Forces Democràtiques (AFD), es pot contextualitzar el conflicte a partir de les poques peces que descriuen les causes d'aquest: la descomposició del règim mobutista, la decisió d'expulsar els banyamulengues i els interessos geopolítics dels governs d'Uganda i Rwanda. En canvi, en la posterior guerra entre les forces governamentals, de Laurent Kabila, i l'Agrupament Congolès per la Democràcia (ACD), no es descriuen les causes del conflicte, que són les divergències entre Kabila i molts alts càrrecs, el malestar del Govern rwandès per l'expulsió dels assessors militars rwandesos i la persecució dels tutsis a Kinshasa. Un no ser descrites les causes, la revolta no es pot contextualitzar i es representa com ètnica, causada únicament pels banyamulengues, ajudats pels governs ugandès i rwandès.

8. 3. 3. Revelar els criteris que segueixen els diaris estudiats per identificar els actors dels conflictes.

El tercer objectiu fa referència a com els diaris estudiats presenten els actors dels conflictes: quins qualificatius fan servir per descriure'ls i quines categories utilitzen per classificar-los. En resum, el propòsit de l'objectiu és analitzar si els diaris identifiquen d'una forma correcta els actors dels conflictes, i si en representar-los cauen en estereotips, els estigmatitzen, els magnifiquen o els donen poca rellevància. En no identificar de forma correcta els actors dels conflictes, o donar més rellevància informativa a uns actors que a uns altres, sense que es justifiqui pel seu protagonisme en la crisi, no es contribueix a la contextualització del conflicte ni a la seva comprensió.

El tercer objectiu ha estat aconseguit perquè en la recerca s'han identificat els estereotips i categories que s'utilitzen en la representació d'alguns actors dels conflictes estudiats.

Les conclusions del tercer objectiu són les següents: els diaris analitzats prioritzen a alguns actors dels conflictes de Somàlia i Rwanda i n'estigmatitzen d'altres en el cas del Congo i Somàlia.

En el conflicte de Somàlia, els diaris estudiats donen més protagonisme a un dels actors, els membres de l'*Operació Restablir l'esperança (Restore Hope)* i les decisions que pren el Govern dels Estats Units, que no pas uns altres, en especial a les dues principals organitzacions armades somalis, encapçalades per Mohamed Farah Aidid i Ali Mahdi Mohamed. I els combatents d'aquestes organitzacions són presentats, sovint, de forma pejorativa. En donar més rellevància informativa a aquell actor i descriure pejorativament a un altre actor, es dificulta la comprensió del conflicte per part del lector.

En el cas de Rwanda, els diaris estudiats també donen més protagonisme a un dels actors, la missió de l'*Operació Turquesa* i les decisions que pren el Govern de França, que no pas uns altres, sobretot el Front Patriòtic Rwandès (FPR) i el Govern hutu. En canvi, no descriuen de forma pejorativa a cap dels actors locals. Com en el cas de

Somàlia, si es dóna més importància a un dels actors s'impedeix la correcta contextualització del conflicte i la comprensió d'aquest.

En el conflicte del Congo, en la guerra entre les tropes governamentals i l'Agrupació Democràtica Congoleesa (ACD), iniciada el 1998, els diaris analitzats no donen la veu a l'oposició no armada i descriuen de forma pejorativa un dels actors, l'ACD. En no donar-li la veu, l'oposició no armada no apareix en la representació que els diaris estudiats fan del conflicte. Quant l'Agrupació Democràtica Congoleesa (ACD), la descripció com un grup de "banyamulengues" en revolta també impedeix la contextualització de la crisi, perquè en l'organització hi participen dirigents i combatents que pertanyen a d'altres ètnies del Congo, com queda palès en la descripció del conflicte.

8. 3. 4. Analitzar la rellevància que atorga la premsa espanyola analitzada a la pertinença identitària dels actors del conflictes.

El quart objectiu fa referència a quina importància donen els diaris estudiats a la pertinença identitària dels actors dels tres conflictes analitzats, i si en donar molta rellevància a aquest tret cauen en l'anomenada fixació tribal. En resum, la finalitat de l'objectiu és analitzar si els diaris qualifiquen els actors per la seva pertinença ètnica, que és converteix en una etiqueta que els acompanya durant bona part del discurs narratiu. La qualificació dels actors d'acord amb la seva pertinença ètnica fa incompreensible el conflicte perquè redueix aquest a un enfrontament de caire ètnic, el despolititza, i fa invisible altres motivacions que causen el conflicte, com les econòmiques, les polítiques i fins i tot les personals.

El segon objectiu ha estat assolit perquè la investigació ha permès revelar si els diaris estudiats representen de forma correcta el conflicte, sobretot en el que fa referència a les motivacions dels actors del conflicte.

Les conclusions del tercer objectiu són: els diaris estudiats emfatitzen la pertinença ètnica dels actors en el conflicte de Rwanda i en la guerra del Congo entre les tropes governamentals i l'Agrupament Congolès Democràtic (ACD). Tanmateix, en el cas de Rwanda es justifica que en el discurs narratiu s'indiqui la pertinença ètnica dels actors

perquè el Front Patriòtic Rwandès (FPR) estava integrat per tutsis i el Govern i l'Exèrcit, per hutus. En canvi, en el conflicte de Somàlia no s'emfatitza la pertinença ètnica dels actors locals.

En el conflicte del Congo, en la guerra iniciada el 1998 entre les tropes governamentals, del president Laurent Kabila, i l'Agrupament Congolès Democràtic (ACD), els diaris analitzats identifiquen aquest com banyamulengues o tutsis. En descriure d'aquesta forma l'ACD, els diaris dificulten la contextualització i comprensió del conflicte perquè en l'organització aixecada en armes hi participen tant banyamulengues com combatents d'altres ètnies del Congo, que es revoltent contra Kabila. En la descripció del conflicte s'indica quins dirigents congolesos, en bona part descontents amb el president, van crear l'Agrupament Congolès Democràtic (ACD).

8. 3. 5. Analitzar el paper que els diaris estudiats atorguen a la implicació occidental en els conflictes.

El cinquè objectiu fa referència a com els diaris analitzats presenten la implicació dels països occidentals en els tres conflictes africans. Per tant, el propòsit de l'objectiu és analitzar si en el discurs narratiu d'un conflicte determinat per part dels diaris es recorda la implicació occidental i de quina forma és descrita aquesta. Si en un conflicte no s'explica el paper assumit pels països occidentals, s'impedeix la seva contextualització, i no es contribueix a que sigui comprensible.

El cinquè objectiu ha estat assolit perquè la recerca ha permès revelar si els diaris estudiats ignoren o no la implicació occidental en els conflictes o la descriuen amb valors que no corresponen amb la realitat.

Les conclusions del cinquè objectiu són les següents: els diaris estudiats rebaixen la implicació occidental en el conflicte de Somàlia. En el cas de Rwanda, un diari, l'ABC, mitiga la participació d'Occident.

En el conflicte de Somàlia, els diaris analitzats rebaixen o ignoren la mort de somalis a mans de les forces dels Estats Units de l'*Operació Restablir l'esperança* en els combats de setembre i octubre de 1993 a Mogadiscio. L'escassa presència informativa de les

morts somalis contrasta amb la rellevància donada a les morts dels soldats dels Estats Units.

En el conflicte de Rwanda, el diari *ABC* minimitza, en no mencionar-ho, el suport del Govern de França al règim presidit per Juvénal Habyarimana. Un suport fonamental, com queda palès en la descripció que es fa del conflicte en l'apartat de la recerca dedicat a Rwanda.

8. 3. 6. Discutir la rellevància que els diaris estudiats atorguen a la intervenció occidental, quan n'hi ha.

El sisè objectiu fa referència a com els diaris estudiats presenten la intervenció occidental en els conflictes africans, en els casos en què aquesta es produeix. Per tant, la finalitat de l'objectiu és analitzar com és descrita la intervenció i amb quins valors és presentada. Una descripció que no correspongui amb la realitat, per la seva exageració dels valors positius i en no fer visibles els veritables objectius estratègics i polítics de la intervenció, impedeix la contextualització del conflicte i la seva comprensió per part del lector.

El sisè objectiu ha estat assolit perquè la investigació ha permès conèixer si els diaris estudiats presenten la intervenció amb valors positius, d'ajuda i solidaritat amb les poblacions africanes, que no corresponen amb la realitat, d'acord amb la descripció feta dels conflictes.

Les conclusions del sisè objectiu són les següents: els diaris analitzats presenten les intervencions occidentals a Somàlia i Rwanda amb valors positius. En el conflicte del Congo, no hi ha una intervenció occidental. Per tant, en aquest cas l'objectiu no és pot aplicar.

En el conflicte de Somàlia, els diaris estudiats presenten l'*Operació Restablir l'esperança (Restore Hope)*, impulsada pel Govern dels Estats Units, amb valors positius: és un èxit, té un caràcter humanitari, és acceptada per la població somali i contribuirà a assegurar la distribució d'aliments. La rellevància informativa donada al

desplegament de l'*Operació*, el desembre de 1992, contrasta amb el poc espai donat a la seva retirada, un any i mig després.

En el conflicte de Rwanda, la intervenció francesa, feta mitjançant l'*Operació Turquesa*, també és presentada amb valor positius, i se'n destaca que té com a finalitat protegir els rwandesos per tal d'evitar la seva mort a mans de les milícies.

8. 3. 7. Identificar els estereotips sobre l'Àfrica subsahariana que transmet la premsa espanyola analitzada.

El setè objectiu fa referència a com els diaris analitzats presenten les societats africanes en general, i si en aquesta presentació es reproduïen els estereotips sobre l'Àfrica. En resum, el propòsit de l'objectiu és estudiar com són descrites les societats africanes dels tres conflictes que són objecte de la recerca. La reproducció d'estereotips sobre l'Àfrica impedeix la correcta contextualització del conflicte, perquè es fa una caricatura de la societat i dels actors en què es produeix, i contribueix a que aquests estereotips romanguin en l'imaginari occidental.

El setè objectiu ha estat assolit perquè la recerca ha permès conèixer si els diaris analitzats reproduïen els estereotips més freqüents sobre l'Àfrica: violència innata, incapacitat de governar-se, manca de societat civil,...

Les conclusions del setè objectiu són les següents: els diaris estudiats tan sols reproduïen estereotips sobre l'Àfrica en el cas dels conflictes de Somàlia i Rwanda. En el de Congo, només un diari, l'*ABC*, els reproduïx.

En el conflicte de Somàlia, destaquen els trets negatius de la societat (estructura clànica,...), afirmen que el país està fora de la "legalitat" i la "civilització" i no fan visibles als somalis del carrer, un fet que pot fer creure que no hi ha una organització social. Uns somalis que són presentats com a segrestadors i àvids dels béns deixats per les tropes multinacionals.

En el conflicte de Rwanda, els diaris afirmen que hi ha un odi ancestral entre les comunitats hutus i tutsi. En qualificar en ocasions el conflicte de tribal i insistir en l'odi

comunitari, el despolititzen, i eximeixen de responsabilitat als dirigents que van planificar i ordenar el genocidi.

En el conflicte del Congo, el diari ABC qualifica la comunitat tutsi d'arrogant i assegura que existeixen ancestrals enemistats entre els pobles africans.

8. 3. 8. Comparar la representació que els diaris estudiats fan dels conflictes africans analitzats.

El vuitè objectiu fa referència a la representació que els diaris estudiats fan dels tres conflictes africans. Per tant, l'objectiu té com a finalitat comparar les representacions que fan els quatre diaris per tal de conèixer si les descripcions dels actors, la gènesi, la societat africana i els interessos occidentals en el conflicte analitzat són correctes, d'acord amb la descripció que es fa del conflicte en el capítol corresponent.

El vuitè objectiu ha estat assolit perquè la investigació ha permès conèixer les deficiències en la representació del conflicte per part dels diaris analitzats i comparar la cobertura que han fet dels conflictes.

Les conclusions de l'objectiu són les següents: els diaris estudiats representen, de vegades, els conflictes africans d'una forma esbiaixada en donar més protagonisme a uns actors que a un altres, no donar la veu a alguns actors, descriure uns actors de forma pejorativa, no fer referència a les causes del conflicte, mitigar la implicació occidental, presentar la intervenció occidental amb valors positius, transmetre estereotips sobre les societats africanes i emfatitzar la pertinença ètnica dels actors locals.

8. 4. Conclusions finals

Les conclusions finals de la recerca dels diaris estudiats són les següents:

1. Donen més protagonisme en les informacions als actors occidentals que no pas als actors locals en els conflictes de Somàlia i Rwanda.

2. La gent del carrer, sense responsabilitats polítiques i que no està armada, de Somàlia i Rwanda, no apareix quasi mai en les informacions dels conflictes respectius. En el cas del Congo, no apareix en la guerra de 1998, entre l'Agrupament Congolès per la Democràcia (ACD) i les forces governamentals de Laurent Kabila, i sí en la guerra iniciada el 1996 contra el president Mobutu Sese Seko.
3. La població somali és presentada com passiva i receptiva davant la intervenció dels Estats Units.
4. Els actors locals dels conflictes de Somàlia i Congo són descrits de forma pejorativa.
5. Els diaris estudiats sovint no fan referència a les causes dels conflictes de Somàlia, Rwanda i Congo.
6. En el cas de Rwanda, no fan referència quasi mai a la política d'exclusió racial del president Juvénal Habyarimana i la incitació a l'odi comunitari per part dels dirigents hutus, que van contribuir de forma decisiva a la persecució de la comunitat tutsi.
7. Les matances dutes a terme a Rwanda tan sols són qualificades de genocidi un any després de quan es van perpetrar, però mai quan es van produir, d'abril a juliol de 1994.
8. Mitiguen les implicacions occidentals en el conflicte de Somàlia en rebaixar el nombre de morts causats per la coalició encapçalada pels Estats Units el setembre i octubre de 1993.
9. En el conflicte de Rwanda, el diari ABC no menciona el suport del Govern francès al règim del president Juvénal Habyarimana.
10. Descriuen la intervenció occidental en els conflictes de Somàlia i Rwanda amb valors positius.
11. Fan un gran desplegament de l'arribada dels soldats dels Estats Units a Somàlia, i donen poc espai a la seva retirada.
12. Transmeten els estereotips occidentals sobre l'Àfrica en el conflicte de Somàlia.
13. En el cas de Rwanda, despolititzen el conflicte en qualificar-lo de "tribal".
14. El diari ABC transmet estereotips occidentals sobre l'Àfrica en el conflicte del Congo.
15. Emfatitzen la pertinença ètnica dels actors locals en la guerra entre el president Laurent Kabila i l'Agrupament Congolès per la Democràcia (ACD).

8. 5. Reflexions i línies d'investigació

Els resultats de la recerca ens mostren les deficiències en la cobertura dels conflictes africans per part dels principals diaris espanyols. Tanmateix, les deficiències, enumerades al llarg dels punts anteriors del present capítol tenen que veure amb el desconeixement de les societats africanes i de la complexitat dels conflictes coberts pels periodistes i unes rutines periodístiques que donen molta rellevància a les intervencions occidentals, sobretot si són qualificades d'humanitàries. En bona part de les peces no sembla que hi hagi prejudicis sobre l'Àfrica, però es segueix presentant els africans com individus passius, depenents de l'ajuda internacional i sense capacitat de reacció davant les adversitats.

La paraula comodí tribalisme apareix en els textos per explicar els motius del conflicte quan no s'ha anat a les arrels d'aquest, com en el cas de Rwanda. El diari francès *Le Monde* publica, per exemple, unes informacions sobre el conflicte rwandès en què justifica la intervenció francesa i desqualifica el Front Patriòtic Rwandès (FPR), al que titlla de ser un grup de "khemers negres"¹, en clara al·lusió als khemers rojos cambodjans², encapçalats per Pol Pot. Això vol dir que fins i tot un diari de referència a nivell europeu pot arribar a cobrir de forma poc rigorosa una crisi en la qual hi ha interessos polítics del seu país en joc. En els tres conflictes analitzats, no hi ha interessos espanyols, però sí que n'hi ha d'occidentals, dels Estats Units a Somàlia i de França a Rwanda. En els textos es suavitzen els propòsits i les conseqüències de les intervencions militars d'aquests dos països. Tanmateix, en les peces estudiades, tret d'algun cas, no es fan generalitzacions despectives sobre l'Àfrica. I tampoc es ridiculitzen els actors armats locals, encara que, de vegades, són descrits de forma pejorativa o s'emfatitza la seva pertinença ètnica.

La recerca no ha tingut mai la intenció de fiscalitzar la tasca professional dels periodistes de les seccions d'internacional i enviats especials a les crisis analitzades. Al contrari, cal veure-la com una contribució a millorar el coneixement de les mancances informatives i la identificació de les deficiències en la cobertura d'un continent marginal i que és escenari continu de conflicte. Un continent complex que es mereix ser tractat d'una forma acurada per una premsa, que en el dia a dia, manifesta la seva voluntat

¹ Es pot consultar: Gouteux, Jean-Paul (1999) *Le Monde, un contre-pouvoir? Désinformation et manipulation sur le génocide rwandais*. París : L'Esprit frappeur.

² Sobre el règim cambodjà del khemers rojos es pot consultar: Chandler, David (1993) *Pol Pot, frère numero un*. París: Plon.

de complir el contracte que té amb el lector d'oferir una informació contrastada, veraç, equilibrada i que defugui les notícies d'impacte dramàtic.

Com es pot millorar la cobertura de l'Àfrica? En primer lloc, amb més informació. Àfrica és el continent que apareix menys en la premsa (HURTADO I MANZANERA, 1999), i quan apareix és mitjançant una informació que es pot qualificar de negativa. La repetició d'informacions negatives, perquè en comptades ocasions hi ha espai per publicar informacions que no siguin negatives, contribueix a consolidar l'imaginari d'una Àfrica caòtica, violenta, endarrerida, sense esperança i necessitada d'ajuda (CASTEL, 2003). La publicació de notícies sobre les realitzacions africanes, que n'hi ha, podria compensar l'allau d'informacions sobre la violència, el desgavell econòmic i la corrupció, que existeixen, perquè això no ho nega ningú.

En segon lloc, caldria millorar la formació dels periodistes. Un professional que conegués les societats africanes, perquè hagués estudiat la seva història i s'hagués preocupat per esbrinar quin són els seus problemes, podria apropar-se al conflicte amb sensibilitat, sense caure en els estereotips però tampoc en el paternalisme ni l'exotisme. El coneixement no garanteix un periodisme de qualitat, però sí que ajuda a desfer els malentesos, freqüents en la cobertura d'Àfrica. Amb coneixement es pot argumentar una presa de posició que difereixi de l'adoptada per les agències o les altres publicacions en algunes informacions.

Una vegada sobre el terreny, més Àfrica i menys Occident. Això vol dir que el periodista que viatgi a l'Àfrica ha de donar la veu als africans, invisibles molts cops en les informacions, que es fonamenten en fonts occidentals, siguin diplomàtiques, militars o membres d'organitzacions no governamentals. En la recerca, una de les mancances detectades ha estat la invisibilitat de la gent del carrer, la principal víctima en els conflictes i que, paradoxalment, no és protagonista de les peces periodístiques. I sense la veu de la gent del carrer, la que no té responsabilitats polítiques ni forma part de les organitzacions armades, no es pot percebre la riquesa de la seves societats ni comprendre la complexitat de les crisis de les quals es vol informar.

Amb més coneixement de l'Àfrica, es pot defensar amb més arguments la publicació d'informacions en moments previs a l'esclat dels conflictes o quan aquest mostra signes d'una revifada. Es tracta d'actuar abans que sigui tard, posant sobre la taula, val a dir, fent visible una crisi determinada que pot desembocar en un enfrontament armat. El

fet d'anticipar-se als esdeveniments és una de les característiques de l'anomenat periodisme preventiu, que pretén

“ser una disciplina o corriente periodística cuya intención es dotar a la opinión pública nacional e internacional de elementos informativos que sean útiles para comprender el origen, desarrollo y finalización de las situaciones clave, destacando los esfuerzos para su resolución, haciendo visibles aspectos que permitan la prevención de situaciones con características similares en un momento posterior, a partir de la información realizada antes, durante y después del acontecimiento.”
(BERNABÉ FRAGUAS, 2004: 9)

La recerca és limitada a l'estudi de la cobertura d'uns conflictes determinats, Somàlia, Rwanda i Congo, per part de quatre diaris espanyols. Però són uns conflictes tan rellevants, de gran impacte en els anys 1990, que amb la investigació es poden fer generalitzacions sobre el tractament de l'Àfrica en crisi per part dels mitjans de comunicació. Tanmateix, no es poden fer extensives les generalitzacions a la representació per part dels mitjans de comunicació de l'Àfrica que no està en crisi, que es mereix una investigació.

Per contrastar si els estereotips sobre el continent en la premsa també es mantenen respecte als africans immigrants a Espanya, caldria fer una altra investigació, que podria ser de gran utilitat tant per les institucions públiques com per les nombroses organitzacions socials que treballen amb els immigrants.

BIBLIOGRAFIA

Capítol 0. Introducció

- AA. VV. *El Estado del Mundo*. Madrid: Akal. Edicions dels anys 1992 a 1999.
- AA. VV. (2003) *Presència i imatges del Sud als informatius de les televisions de Catalunya*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- ARTIS JR, William. (1970). "The tribal fixation" a *Columbia Journalism Review*, Tardor.
- CIDOB. *Anuario Internacional CIDOB*. Barcelona: CIDOB. Edicions dels anys 1992 a 1999.
- ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA. *Year of Review*. Londres: Encyclopaedia Britannica. Edicions dels anys 1992 a 1999.
- DOUGHERTY, James i PFALTZAGRAFF Jr, Robert L (1990) *Contending Theories of International Relations*. 3ª edició. Nova York: Harper.
- GALTUNG, Johan (1998) *Tras la violencia 3R: reconstrucción, reconciliación, resolución*. Bilbao: Bakeaz gernika Gogoratuz.
- GIRÓ, Xavier; JARQUE, José Manuel; LÓPEZ, Lola; CARRERA, Mar; CASTEL, Antoni i GARCÍA, Laura (2006) "Solidaritat delimitada. Estudi de la cobertura informativa dels fets de la tanca de Melilla" a *Quaderns del CAC* n° 23-24. setembre-abril.
- GIRÓ, Xavier (dir) (2005) *Immigració i premsa escrita*. Fundació Jaume Bofill i Observatori sobre la Cobertura Informativa de Conflictes. Barcelona.
- GIRÓ, Xavier (coord) (1999). *La premsa i el sud: informació, reptes i esquerdes*. Barcelona: Solc.
- INIESTA, Ferran (1995) *L'Univers Africain*. París: L'Harmattan.
- LARAMÉE, Alain i Vallée, Bernard (1991) *La recherche en communication. Éléments de méthodologie*. Quebec: Presses de l'Université du Québec.
- LEDERACH, John Paul (2000) *El abecé de la paz y los conflictos*. Madrid: Catarata.
- RUPENSIGHE, Kumar i NARAGHI ANDERLINI, Sanam (1998) *Civil Wars, Civil Peace*. Londres: Pluto Press.
- SAID, Edward. (1990). *Orientalismo*. Madrid: Ediciones Libertarias.
- SENDÍN, José Carlos (2006) Problemas asociados a la *construcción* del africano en los medios de comunicación en España: análisis del tratamiento informativo de la crisis de Ruanda en Televisión Española. Tesis doctoral. Universidad Rey Juan Carlos. Madrid.
- URRUTIA, Jorge (2000) *Lectura de los oscuro. Una semiótica para África*. Madrid: Biblioteca Nueva.
- WEHR, Paul (1979) *Conflict Regulation*. Boulder, Colorado: Westview Press.

Capítol 1. Teoria de conflictes

- AA. VV. (1981) *La violencia y sus causas*. París: Editorial de la Unesco.
- BAKUNIN, Mikhail (1975) *Dios y el Estado*. Madrid: Júcar.
- BAYART, Jean-François (1989) *L'État en Afrique. La politique du Ventre*. París: Fayard.
- BESSIS, Sophie (2004) "Las nuevas figuras de la guerra en África. Ensayo de tipología de los conflictos africanos" a *Nova Africa*, nº 14, gener 2004.
- BRZOZOWSKI, Claude (2001) *Du Foyer national juif a l'Etat d'Israel*. París: L'Harmattan
- BULL, Hedley (1995) *The Anarchical Society. A Study of Order in World Politics*. 2ª edició. Nova York: Columbia University Press. 1995.
- CAREY, Peter i CARTER BENTLEY, G. (ed) (1995) *East Timor at the Crossroads*. Londres: Cassell.
- CHAMBERLAIN, Houston Stewart (1918) *La verdad de la guerra*. Mèxic: Servicio de Impresiones Alemanas. 1918.
- CILLIERS, Jakkie i Mason, Peggy (ed) (1999) *Peace, profit or plunder?* Institute for Security Studies: Pretòria.
- CLAUSEWITZ, Karl von (1972) *De la guerra*. Barcelona: Mateu. 1972.
- COLLIER, P. i HOFFLER, A. (2000) "On economic causes of civil wars" a *Oxford Economic Papers*, vol 50.
- CROCE, Benedetto (1999) *Historia de Europa del siglo XIX*. Madrid. Altaya.
- CULLA, Joan B. (2004) *Israel, el somni i la tragèdia: del sionisme al conflicte de Palestina*. Barcelona: La Campana
- CUNNINGHAM JR, William J. *Conflict Theory and Conflict in Northern Ireland*. Tesis de Màster en Literatura i Estudis Polítics de la Universitat de Auckland. Text a <http://cain.ulst.ac.uk/conflict/cunningham.htm>
- CURLE, Adam (1974) "Teaching Peace" a *The New Era*, vol 55, nº 7, setembre/octubre 1974.
- DÍAZ, Jaime (1979) "Reflections on Education for Justice and Peace", a *Bulletin of Peace Proposals*, Oslo, vol X, nº 4, 1979.
- DOMENACH, Jean Marie (1981) "La violencia" a *La violencia y sus causas*. París: Editorial de la Unesco.
- DOUGHERTY, James i Pfaltzgraff Jr, Robert L (1990) *Contending Theories of International Relations*. 3ª edició. Nova York: Harper.

- GALTUNG, Johan (2004) "Violencia, guerra y su impacto". Text a <http://them.polylog.org/5/fgj-es.htm>
- (1998) *Tras la violencia 3R: reconstrucción, reconciliación, resolución*. Bilbao: Bakeaz gernika Gogoratzuz.
- GANDHI, Mahatma (1977) *Hacia un socialismo no violento*. Buenos Aires. La Pléyade.
- GOBINEAU, Arthur de (1937) *Ensayo sobre la desigualdad de las razas*. Barcelona: Apolo.
- GRAHAM SUMNER, William (1974) *The Forgotten Man*. Nova York: Arno Press.
- HOBSON, John A. (1981) *Estudio del imperialismo*. Madrid. Alianza. 1981.
- HOCKER, Joyce i Wilmot, William (1978) *Interpersonal Conflict*, Dubuque, Iowa: Brow
- HODGES, Tony (2001) *Angola from Afro-Stalinism to Petro-Diamond Capitalism*. Oxford: James Currey.
- HUGON, Philippe (2003) "Les conflits armés en Afrique : apports, mythes et limites de l'analyse économique" a *Revue Tiers Monde*. t XLIV. n° 176. octubre-deseembre 2003.
- IZQUIERDO, Ferran (2005) *Guerra y agua: conflicto político y carestía de agua en Palestina*. Santiago de Compostela: Araganey.
- KROPOTKIN, Piotr Aleksejevic (1965) *El anarquismo*. Caracas: FIJL.
- LEDERACH, John Paul (2000) *El abecé de la paz y los conflictos*. Madrid: Catarata.
- HAECKEL, Ernst (1947) *Historia de la creación de los seres orgánicos*. Buenos Aires: Editorial Americana.
- HOLSTI, Kalevi J (1996) *The State, War, and the State of War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- KALDOR, Mary (2001) *Las nuevas guerras*. Barcelona: Tusquets.
- LABAN HINTON, Alexander (2002) "The Dark Side of Modernity" a Laban Hinton, Alexander (ed) *Annihilating Difference. The Anthropology of Genocide*. University of California Press: Berkeley, Los Angeles i Londres.
- MACK, John E (1990) "The Enemy System" a Volkan, Vamik i altres. *The Psychodynamics of International Relationships. Concepts and Theories*. Volum I. Lexington: Lexington Books.
- MOSCA, Gaetano (2004) *La clase política*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica. 2ª edició.
- PARETO, Vilfredo (1987) *Escritos sociológicos* Madrid: Alianza.
- (1980) *Manuel de Economía Política*. Madrid: Alianza.
- PIOOM (2002) *Annual Conflict and Human Rights Map*. Leiden.
- RAMIRO BROTONS, Antonio (1996) *Civilizados, bárbaros y salvajes en el nuevo orden internacional*. Madrid: McGraw Hill.

- RENO, W. (1995) *Corruption and State Politics in Sierra Leone*. Cambridge: Cambridge University Press.
- RICKFLES, M. C. (2001) *A History of Modern Indonesia*. 3ª edició. Londres: Macmillan.
- RICHARD, P (1996) *Fighting for the Rainforest: War, Youth and Resources in Sierra Leone*. Oxford: James Currey.
- ROBLES SALGADO, Fernando (2005) "Contramodernidad e incertidumbre: el quiebre violento de las certezas de la ciencia a principios del siglo XXI" a *Revista Mad*. nº 13. setembre 2005. Departamento de Antropología. Universidad de Chile. p. 2. Text a www.revistamad.uchile.cl/13.paper04.pdf
- ROMEVA, Raül (2002) "Conflictos, pau i seguretat al segle XXI" a *Quaderns d'estudi*, nº 5. Centre Pau i Treva. Fundació Pere Tarrés. Barcelona.
- RUPENSIGHE, Kumar i NARAGHI ANDERLINI, Sanam (1998) *Civil Wars, Civil Peace*. Londres: Pluto Press.
- SAID, Edward (1980) *The Question of Palestine*. Nova York: Vintage.
- SCHMID, Alex i JONGMAN, A. J. (1997) *Mapping Violent Conflicts & Human Rights Violations in the mid-1990s*. Leiden: PLOOM.
- SPENGLER, Oswald (1962) *La decadencia de Occidente*. Madrid: Austral. dos volúmenes.
- TUCKER, Benjamin R. (1931) *¿Qué es el anarquismo?* Barcelona: Iniciales.
- UNESCO (1992) *El Manifiesto de Sevilla sobre la violencia. Preparar el terreno para la construcción de la paz*. Barcelona: Centre Unesco de Catalunya.
- VAN CREVELD, Martin (1991a) *On Future War*, Nova York: Chrysallis. (1991a).
 ----- (1991b) *The Transformation of War*. Nova York: The Free Press.
- WEHR, Paul (1979) *Conflict Regulation*. Boulder, Colorado: Westview Press.
 ----- (2002) "El manejo del conflicto para construir una sociedad pacífica" a Centro para el Estudio, Prevención y Resolución de Conflictos. Pontificia Universidad Católica Madre y Maestra. Recinto Santo Tomás de Aquino. Text reproduit a www.socsci.colorado.edu/~wehr/Sumario%20de%20wehr.pdf

Capítol 2. La construcció a Occident de la imatge sobre l'Àfrica

- AA. VV. (1987) *Historia General de África*. vol VII. Madrid: Tecnos.
- ARENDT, Hannah (1982) *Los orígenes del totalitarismo. 2. Imperialismo*. Madrid: Alianza Editorial.

- ARTIS JR, William (1970) "The tribal fixation" a *Columbia Journalism Review*, Tardor.
- BARTRA, Roger (1996) *El salvaje en el espejo*. Barcelona: Destino.
- BATTUTA, Ibn (1981) *A través del Islam*. Madrid: Editora Nacional.
- BENT, J. T. (1969) *Ruined Cities of Mashonaland*. Books of Rhodesia.
- BENTHALL, Jonathan (1993) *Disasters, relief and the media*. Londres: I. B. Tauris, 1993.
- BETTS, R.F. (ed) (1972) *The Scramble for Africa: Causes and Dimensions of Empire*. Londres: DC Heat.
- BEY, Ali. (1982) *Viajes del príncipe*. Madrid: El Museo Universal.
- BLOOM, Jonathan M. i BLAIR, Sheila S. (2003) *Islam Mil años de ciencia y poder*. Barcelona: Paidós.
- BRUNSCHWIG, Henri (1971) *Le partage de l'Afrique noire*. París: Flammarion.
- BURTON, Richard (1995) *Las montañas de la luna: en busca de las fuentes del Nilo*. Valdemar.
- (1991) *Las mil y una noches, según Burton*. Madrid: Siruela. 1991.
- (1984, 1989, 1993). *Mi peregrinación a Medina y La Meca*. Tres tomos. Barcelona: Laertes.
- CAILLIE, René (1985) *Voyage a Tombouctou*. París: La Découverte. 1985.
- CASTEL, Antoni (1998) "El nou ordre europeu a l'Àfrica" a *L'Avenç* n. 230 novembre. pp 30-32.
- (2005) "La galàxia dels cooperants al Moçambic imaginari" a GARGALLO, Eduard i GILI, Alicia (ed) *Àfrica en l'imaginari occidental*. València. Publicacions Universitat de València.
- CELINE, Louis Ferdinand (1983) *Viaje al fin de la noche*. Barcelona: Seix Barral.
- CLOSAS MIRALLES, José (1953) "La Guinea que yo he visto" a *Montaña*, n. 23. Barcelona. febrer.
- CREUS, Jacint (1993) "Katalatribu i realitat colonial. Una visió de la Guinea Espanyola de Josep M. Folch i Torres" a *L'Avenç*. n. 170. Barcelona.
- CROWE, S.E. (1942) *The Berlin West African Conference 1884-1885*. Londres: Longmans.
- DAVIDSON, Basil (1981) *Os africanos*. Lisboa: Edições 70.
- DINESEN, Isak. (1999) *Memòries de l'Àfrica*. Lleida: Pagès.
- EVANS-PRITCHARD, Edward (1977) *Los nuer*. Barcelona: Anagrama.
- FISKE, John (1987) *Television Culture*. Londres: Routledge.
- GARGALLO, Eduard i GILI, Alicia (ed) (2005) *Àfrica en l'imaginari occidental*. València: Publicacions Universitat de València.
- GIDE, André (1930) *Voyage au Congo*. París: Gallimard. 1930.

- GREENE, Graham (1988) *Viaje sin mapas*. Barcelona: Península.
- HALL, Richard (1905) *Great Zimbabwe*. Londres: Methuen.
- HARGREAVES, J.D. (1963) *Prelude to the partition of West Africa*. Londres: MacMillan.
- HAWK, Beverly (edit) (1992). *Africa's media image*. Westport, Londres: Praeger.
- HEMINGWAY, Ernest (1954) *Green Hills of Africa*. Nova York: Permabooks.
- (1970) *The Snows of Kilimanjaro and other stories*. Nova York: Charles Suribner's sons.
- IBELEMA, Minabere (1992) "Tribes and Prejudice: Coverage of the Nigerian Civil War". a HAWK, Beverly (edit). *Africa's media image*. Westport, Londres: Praeger.
- INIESTA, Ferran (1995) *L'Univers Africain*. París: L'Harmattan.
- IRADIER, Manuel (1994) *África. Viajes y trabajos e la trabajos de la Asociación Eúskara La Exploradora*. Madrid: Miraguano Ediciones y Ediciones Polifemo. 1994.
- (2000). *África*. Barcelona: Mondadori.
- KAMALIPOUR, Yahya R. (ed) (1995) *The U.S. Media ante the Middle East*. Wesport, Londres: Praeger.
- KELTIE, J.S. (1983) *The Partition of Africa*. Londres: Stanford. 1893.
- KI ZERBO, Joseph (1979) *Historia del África Negra*. Dos tomos. Madrid: Alianza Editorial.
- LIVINGSTONE, D. (1999) *El interior de África*: València.
- LÓPEZ ORTEGA, Ángel Antonio (2001) "El otro no es de nuestro linaje" a TRUJILLO, José Ramón (ed) *África hacia el siglo XXI*. Madrid: Casa de África.
- MALEK, Abbas i WIEGAND, Krista E. (1995) "Islam and the West: Cultural Encounter" a KAMALIPOUR, Yahya R. (ed), *The U.S. Media ante the Middle East*. Wesport, Londres: Praeger.
- MALOPA, Wunyabari (1992) "The Media and Mau Mau: Kenyan Nationalism and Colonial Propaganda" a HAWK, Beverly (edit). *Africa's media image*. Westport, Londres: Praeger.
- MARTÍNEZ SALAZAR, M. Ángel (1993) *Manuel Iradier Las azarozas empresas de un explorador de quimera*. Barcelona: Ediciones del Serbal.
- NERÍN, Gustau (1998) *Guinea Equatorial. Història en blanc i negre*. Barcelona: Empúries.
- PERCEVAL, José María (1995) *Nacionalismo, xenofobia y racismo en la comunicación*. Barcelona: Paidós.
- POLO, Marco (1998) *Viajes*. Madrid.
- PITTARD, Eugène (1953) *Les races et l'histoire*. París: Albin Michel.
- RICE, Edward (1990) *Captain Sir Richard Francis Burton*. Nueva York.

- RIPOLL SORIA, Xavier (2000) *Sí, Bwana. Los indígenas según el cine occidental*. Madrid: Alianza Editorial.
- ROBINSON, R; GALLAGHER, J. (1961) *Africa and the Victorians: the official mind of imperialism*. Londres: MacMillan.
- SAID, Edward. (1990) *Orientalismo*. Madrid: Ediciones Libertarias.
- (1981) *Covering Islam. How the Media and the Experts Determine How We See the Rest of the World*. Londres: Routledge.
- SAVORGNAN DE BRAZZA, Pierre (1992) *Au coeur de l'Afrique*. París: Phébus.
- SERPA PINTO, A. (1998) *Como eu atravessassei África*. Lisboa: Publicações Europa-América.
- SIMEÓN RIERA, J. Daniel (2002) *El mite d'Àfrica. Els exploradors vuitcentistes i la seua visió de l'alteritat africana*. València: Publicacions Universitat de València.
- SPEKE, John H. (1999) *Diario del descubrimiento de las fuentes del Nilo*. Madrid.
- STANLEY, H. M. (2002) *Autobiografía. Bula Matari, historia de un explorador*. Barcelona: Ediciones B.
- (1990) *Cómo encontré a Livingstone*. Madrid: Grech.
- STREMLAU, J. J. (1977) *The International Politics of the Nigerian Civil War, 1967-1970*. Princeton: Princeton University Press.
- TICAN RUMANO, Mihai (1928) *El hombre mono y sus mujeres. Narraciones de un viaje a través de la selva virgen*. Barcelona: Lux.
- (1928). *La danza de los caníbales*. Barcelona: Lux.
- TODOROV, Tzvetan (1989) *Nous et les autres. La réflexion française sur la diversité humaine*. París: Éditions du Seuil.
- TRUJILLO, José Ramón (ed) (2001) *África hacia el siglo XXI*. Madrid: Casa de África.
- URRUTIA, Jorge (2000) *Lectura de los oscuro. Una semiótica para África*. Madrid: Biblioteca Nueva.
- WIEVIORKA, Michel (1992) *El espacio del racismo*. Barcelona: Paidós.

Capítol 3. Anàlisi crítica del discurs i el periodisme sobre l'Àfrica

- BENTHALL, Jonathan (1993) *Disasters, relief and the media*. Londres: I. B. Tauris.
- BERGER, Luckmann (1997) *Modernidad, pluralismo i crisis de sentido. La orientación del hombre moderno*. Barcelona: Paidós.
- (1996). *La construcció social de la realitat*. Barcelona: Herder.

- BOURDIEU, Pierre (1998) "A reasoned utopia and economic fatalism" a *New Left Review*, nº 227
- BORRAT, Héctor (1989) *El periódico, actor político*. Barcelona: Gustavo Gili.
- BROWN, Gillian i YULE, George (1993) *Análisis del discurso*. Madrid: Visor.
- CARRUTHERS, Susan L. (2000) *The Media at War*. Londres: Macmillan.
- CASTEL, Antoni (2003) "La información sobre el África subsahariana: más sombras que luces". a *Nova Africa*. n 13. Juliol.
- FABRA, Pompeu (1978) *Diccionari General de la Llengua Catalana*. Barcelona: IEC.
- FAIRCLOUGH, Norman i WODAK, Ruth (1997) "Critical discourse analysis" a Van Dijk, Teun (comp). *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*. Volum 2. Londres: Sage.
- GALTUNG, Johan (1998) *Tras la violencia 3R: reconstrucción, reconciliación, resolución*. Bilbao: Bakeaz gernika Gogoratuz.
- GIRÓ, Xavier (1999) Anàlisi crítica del discurs sobre nacionalisme i identitat als editorials de la premsa diària publicada a Catalunya des de la transició fins al govern del PP (1977-1996). Tesi de doctorat. Universitat Autònoma
- GIRÓ (coord) (1999). *La premsa i el sud: informació, reptes i esquerdes*. Barcelona: Solc.
- HATCHEN, William A. (1997) *The world news prism. Changing Media of International Communication*. Ames: Iowa State University Press.
- HAWK, Beverly (edit) (1992) *Africa's media image*. Westport, Londres: Praeger.
- HURTADO, Laura i MANZANERA, Sílvia. (1999) "L'Àfrica negra encara per descobrir" a GIRÓ, Xavier (coord). *La premsa i el sud: informació, reptes i esquerdes*. Barcelona: Solc.
- JÄGER, Siegfried (2003) "Discurso y conocimiento: aspectos teóricos y metodológicos de la crítica del discurso y del análisis de dispositivos" a WODAK, Ruth i MEYER, Michael (2003) *Métodos de análisis crítico del discurso*. Barcelona: Gedisa.
- KISHAN THUSSU, Daya i Freedman (ed). (2003) *War and the Media. Reporting Conflict 24/7*. Londres: Sage.
- LEVI, Primo (1998) *The Drowned and the Saved*. Nova York: Vintage.
- LÓPEZ, Manuel (1995). *Cómo se fabrican las noticias*. Barcelona: Paidós.
- LULL, James (1995). *Media, Communication, Culture*. Cambridge: Polity Press.
- MCLAUGHLIN, G. (2002) *The War Correspondent*. Londres: Pluto.
- MAINGUENEAU, D. (1976). *Initiation aux méthodes de l'analyse du discours*. París: Hachette.

- MEYER, Michael (2003) "Entre la teoría, el método y la política: la ubicación de los enfoques relacionados con el ACD" a Wodak, Ruth i Meyer, Michael. (2003) *Métodos de análisis crítico del discurso*. Barcelona: Gedisa.
- MINEAR, Larry; SCOTT, Colin; WEISS, Thomas G. (1994) *The news media, civil war & humanitarian action*. Boulder, Londres: Lynne Rienner Publishers.
- MOELLER, Susan (1999) *Compassion Fatigue: How the Media Sell Disease, Famine, War, and Death*. Londres: Routledge.
- NYAROTA, Geoffrey (2004) "Africa Through the Eyes of African Reporters" a *Nieman Reports*. Fall.
- OROZCO, Iván (2003) "La postguerra colombiana: divagaciones sobre la venganza, la justicia y la reconciliación" working paper 306.
- REISIGL, M i WODAK, R. (2001) *Discourse and Discrimination. Rhetorics of Racism and Antisemitism*. Londres, Nova York: Routledge.
- RUIGROK, Nel; DE RIDDER, Jan A.; SCHOLTEN, Otto (2005) "News Coverage of the Bosnian War in Dutch Newspapers" a SEIB, Philip (ed) *Media and Conflict in the Twenty-first Century*. Nova York: Palgrave.
- RUPESINGHE, Kumar i NARAGHI ANDERLINI, Sanam (1998) *Civil Wars, Civil Peace*. Londres: Pluto Press.
- SEIB, Philip (ed) (2005) *Media and Conflict in the Twenty-first Century*. Nova York: Palgrave
- (2002) *The Global Journalist: news and consciousness in a world of conflict*. Oxford: Rowman and Littlefield.
- The Economist* (2000) "Leaders: Hopeless Africa" vol 355. 13 maig 2000.
- TUCHMAN, Gaye (1983) *La producción de la noticia*. Barcelona: Gustavo Gili.
- TUMBER, Howard i PRENTOULIS, Marina (2003) "Journalists under fire: subcultures, objectivity and emotional literacy" a Kishan Thussu, Daya i Freedman (ed). *War and the Media. Reporting Conflict 24/7*. Londres: Sage.
- TULLOCH, Christopher David (2004) *Corresponsales en el extranjero: mito y realidad*. Pamplona: Eunsa.
- VAN DIJK, Teun (comp). (1997). *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*. Volum 2. Londres: Sage.
- (1997). *Racismo y análisis crítico de los medios*. Barcelona: Paidós.
- (1996) "Opiniones e ideologías en la prensa" a *Voces y culturas*. nº 10.
- (1990). *La noticia como discurso*. Barcelona: Paidós.
- VERSI, Anver. (2004) "African and Proud of It". Editorial a *African Business*. novembre 2004.

WARD, S. J. (1998) "Answer to Martin Bell: Objectivity and Attachment in Journalism" a *The Harvard International Journal of Press/Politics*. 3 (3).

WIDDOWSON, H. G. (1995) "Discourse analysis: a critical view" a *Language and Literature*, n. 4. p. 169. WODAK, Ruth i Meyer, Michael (2003) *Métodos de análisis crítico del discurso*. Barcelona: Gedisa.

WODAK, Ruth (2003) "De qué se trata el análisis crítico del discurso (ACD). Resumen de su historia, sus conceptos fundamentales y sus desarrollos" a WODAK, Ruth i MEYER, Michael (2003) *Métodos de análisis crítico del discurso*. Barcelona: Gedisa.

Capítol 4. Metodologia

AA. VV. *El Estado del Mundo*. Madrid: Akal. Edicions dels anys 1992 a 1999.

BAEZA, Pepe. (2001). Por una función crítica de la fotografía de prensa. Barcelona: Gustavo Gili.

CIDOB. *Anuario Internacional CIDOB*. Barcelona: CIDOB. Edicions dels anys 1992 a 1999.

ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA. *Year of Review*. Londres: Encyclopaedia Britannica. Edicions dels anys 1992 a 1999.

GIRÓ, Xavier; JARQUE, José Manuel; LÓPEZ, Lola; CARRERA, Mar; CASTEL, Antoni i GARCÍA, Laura (2006) "Solidaritat delimitada. Estudi de la cobertura informativa dels fets de la tanca de Melilla" a *Quaderns del CAC* n° 23-24. setembre-abril.

GIRÓ, Xavier (dir) (2005) *Immigració i premsa escrita*. Fundació Jaume Bofill i Observatori sobre la Cobertura Informativa de Conflictes. Barcelona.

GUBERN, Roman (1988) *Mensajes icónicos en la cultura de masas*. Barcelona: Editorial Lumen. 2ª edició.

OJD. "Normas técnicas de control de diarios". Edición mayo 2006. a www.ojd.es

PANOFSKY, Erwin (1982) *Estudios sobre iconología*. Madrid: Alianza Editorial. 5ª edició.

Capítol 5. Estudi de cas: Somàlia

APKAN, M.B. (1987) "Liberia y Etiopía: 1880-1914: la supervivencia de dos estados" a AA. VV. *Historia General de África*. vol. 7. Madrid: Tecnos/Unesco.

AA. VV (1987) *Historia General de África*. vol. 7. Madrid: Tecnos/Unesco.

BURTON, Richard. (1966) *A First Footsteps in East Africa*. Nova York: Praeger.

CASTEL, Antoni (coord) (1999) *El África que viene*. Barcelona: Intermón.

- CHOSSUDOVSKY, Michel (1993) "Dépendance alimentaire, "ingérence humanitaire" en Somalie" a *Le Monde Diplomatique*. Juliol.
- CLAPHAM, Christopher. (1996) *Africa and the International System*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (1988) *Transformation and Continuity in Revolutionary Ethiopia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- EVANS-PRITCHARD, E. E. (1940) *The Nuer: A Description of the Modes of Livelihood and Political Institutions of a Nilotic People*. Oxford: Clarendon Press.
- HENZE, Paul. (1991) *The Horn of Africa. From War to Peace*. Londres: Macmillan.
- IBRAHIM, H.A. (1987 a) "Resistencia e iniciativas africanas en África del Noroeste" a *Historia General de África*. vol. 7. Madrid: Tecnos/Unesco.
- (1987 b) "Política y nacionalismo en África del nordeste, 1919-1935" a AA. VV. *Historia General de África*. vol. 7. Madrid: Tecnos/Unesco.
- IOJ (1993) *Covering War* Report of the IOJ mission to Somalia. Madrid: IOJ.
- JIMALE AHMED, Ali (ed) (1995) *The Invention fo Somalia*. Lawrenceville (Nova Jersey): The Red Sea Press.
- KI-ZERBO, Joseph (1979) *Historia del África negra*. 2 volums. Madrid: Alianza.
- LAITIN, David D. i SAMATAR, Said S. (1987) *Somalia. Nation in Search of State*. Boulder (Colorado): Westview.
- LEWIS, Ioan Myrddin (1980) *A Modern History of Somalia*. Londres: Longman.
- (1965) *A Modern History of Somaliland: from Nation to State*. Londres: Longman.
- LEWIS, Ioan i MAYALL, James (1996) "Somalia" a *The New Interventionism 1991-1994. United Nations experience in Cambodia, former Yugoslavia and Somalia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LEYMARIE, Philippe (1991) "La Corne de l'Afrique abandonnée par les Grands..." a *Le Monde Diplomatique*. Febrer.
- LOW, D. A. (1963) "The Northern Interior" a OLIVER, R. i MATHEW, G. (ed). *History of East Africa*. vol 1. Oxford: Oxford University Press.
- MAYALL, James (ed) (1996) *The New Interventionism 1991-1994. United Nations experience in Cambodia, former Yugoslavia and Somalia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MOHAMED-ABDI, Mohamed (1999) "La salida de la crisis somalí" a CASTEL, Antoni (coord) *El África que viene*. Barcelona: Intermón.
- (1998) "La resolución de la crisis somalí: problemas internos, contexto regional e internacional" a *Nova Africa*, 3.

OLIVER, R. i MATHEW, G. (ed) (1963) *History of East Africa*. vol 1. Oxford: Oxford University Press.

PRUNIER, Gérard. (1992) "Sanglante recomposition dans la Corne d'Afrique" a *Le Monde diplomatique*, abril.

QASSIM ALI, Ahmed (1995). "The Predicament of Somali Studies" a JIMALE AHMED, Ali (ed) *The Invention fo Somalia*. Lawrenceville (Nova Jersey): The Red Sea Press.

SAMATAR, S. S. (1982). *Oral Poetry and Somali Nationalism: The Case of Sayyid Mahammad 'Abdille Hasan*. Cambridge: Cambridge University Press.

Capítol 6. Estudi de cas: Rwanda

ANÒNIM (1993) "Au Rwanda, les massacres ethniques au service de la dictature" a *Le Monde Diplomatique*. abril de 1993.

BANGAMWABO, FX et altri. (1991) *Les relations interethniques au Rwanda a la lumière de l'agression d'octobre 1990*. Ruhengeri: Editions Universitaires du Rwanda.

BERTRAND, Jordane (2000) *Rwanda, le piège de l'histoire*. París: Karthala.

BRAECKMAN, Colette (1996) "Difficile reconstruction au Rwanda" a *Le Monde Diplomatique*. juliol de 1996. p. 23.

----- (1995) "Autopsie d'un génocide planifié au Rwanda" a *Le Monde Diplomatique*. març de 1995. p. 8-9.

----- (1994). *Rwanda. Histoire d'un génocide*. París: Fayard.

CHRÉTIEN, Jean-Pierre (dir) (1995) *Rwanda. Les médias du génocide*. París: Karthala.

DALLAIRE, Roméo. (2004). *Shake hands with The Devil: The failure of humanity in Rwanda*. Londres: Arrow.

D'HERTEFELT, P. (1971) *Les clans du Rwanda ancien. Elements d'ethnosociologie et d'ethnohistoire*. Tervuren.

GASANA, J i GUICHAOUA, A. (1995) *Les crises politiques au Burundi et au Rwanda (1993-1994)*. París: Karthala.

GOUTEUX, Jean-Paul. (1999). *Le Monde, un contre-pouvoir? Désinformation et manipulation sur le génocide rwandais*. París: L'Esprit frappeur.

HUMAN RIGHTS WATCH (1999) "Leave None to Tell the Story: Genocide in Rwanda". Març de 1999. En xarxa: www.hrw.org

----- (1994) "Génocide au Rwanda" a *HRW*, vol 6. n 4. Maig de 1994.

KAREMANO, Charles (2004) "Petite sociologie de la barrière" a *Dialogue* n. 233. març-abril de 2004.

- LEYMARIE, Philippe (1994) "Litigieuse intervention française au Rwanda" a *Le Monde diplomatique*. Juliol de 1994. p. 3.
- LUGAN, Bernard (1980) "Sources écrites pouvant servir à l'histoire du Rwanda" a *Études rwandaises*. vol XIV. 1980.
- MBONIMANA, G. "Les institutions traditionnelles constitutives de l'identité national" a *Cahiers du Centre de Gestion des Conflits*. n 2. Butare.
- MAQUET, Jacques-Jérôme (1954) *Le système des relations sociales dans le Ruanda ancien*. Tervuren: MRCB.
- NKUNDABAGENZI, F. (1961) *Rwanda politique 1958-1960*. Les dossiers du CRISP.
- NTAGANDA, Eugène (2005) "El Tribunal Penal Internacional para Ruanda en la encrucijada" a *Nova Africa* n. 16. Gener de 2005.
- NYAGAHENE, Antoine (1991) "Le cas de l'histoire de peuplement du Rwanda ancien" a Bangamwabo, FX et altri *Les relations interethniques au Rwanda a la lumière de l'agression d'octobre 1990*. Ruhengeri: Editions Universitaires du Rwanda.
- PRUNIER, Gerard (1997) *Rwanda 1959-1996. Histoire d'un génocide*. Éditions Dagorno. 1997.
- (1994) "La dimension politique du génocide au Rwanda" a *Hérodote* n° 72-73.
- REYNTJENS, Ph. (1985) *Pouvoir et Droit au Rwanda. Droit public et Evolution politique 1916-1973*. Tervuren: MRAC.
- ROGER LOUIS WM. (1963) *Ruanda-Urundi 1884-1919*. Oxford: Clarendon Press. 1963.
- RUTEMBESA, Faustin; SEMUJANGA, Josias; SHYAKA, Anastase (ed) (2003) *Rwanda. Identité et citoyenneté*. Butare: Editions de l'Université Nationale du Rwanda.
- UMUTESI, Béatrice (2000) *Fuir ou mourir au Zaïre. Le vécu d'une réfugiée rwandaise*. Paris.
- VERSCHAVE, François-Xavier (1995) "Connivences françaises au Rwanda" a *Le Monde diplomatique*. Març de 1995. p. 10.
-

Capítol 7. Estudi de cas: Congo

- ALFONSO I. (1974). *Correspondance de Dom Alfonso, roi du Congo 1506-1543*. Brussel·les: Académie Royale des Sciences d'Outre-Mer.
- Africa at Glance 2003/4*. (2004). Pretòria: Africa Institute of South Africa.
- Amnistia Internacional. *Informe anual 1999*.
- ASARE OPOKU, K. (1987) "La religión en África durante la era colonial" a *Historia General de África*. vol VII. Madrid: Unesco-Tecnos.
- ASCH, Susan (1983) *L'Eglise du prophète Kimbangu : de ses origines à son rôle actuel au Zaïre*. París: L'Harmattan.
- BETTS, R.F. (ed) (1972) *The Scramble for Africa: Causes and Dimensions of Empire*. Londres: DC Heat.
- BRAECKMAN, Colette. "Congo: a War without victors" a *Le Monde diplomatique*, abril de 2001.
- Braeckman, Colette. "Comment le Zaïre fut libéré" a *Le Monde diplomatique*, juliol de 1997.
- Braeckman, Colette. "Le Zaïre à feu et à sang en de vastes régions" a *Le Monde diplomatique*, setembre de 1993.
- Braeckman, Colette. "L'impossible mutation du président Mobutu" a *Le Monde diplomatique*, març de 1993.
- BRUNSCHWIG, H. (1971) *Le partage de l'Afrique noire*. París: Flammarion. 1971.
- Calendario Atlante de Agostini 2004*. Novara: Istituto Geografico de Agostini. 2004.
- CASTEL, Antoni (1998) "El nou ordre europeu a l'Àfrica" a *L'Avenç* n. 230. novembre 1998.
- CHIPHAM, John. (1989). *French Power in Africa*. Oxford. Blackwell.
- CLAPHAM, Christopher (1996) *Africa and the International System*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CROWE, S.E. (1942). *The Berlin West African Conference 1884-1885*. Londres: Longmans.
- CONRAD, Joseph. (2002). *El cor de les tenebres*. Barcelona: Edicions 62. 2002.
- CORNEVIN, Marianne. (1978). *Histoire de l'Afrique contemporaine*. París: Payot. 1978.
- CORNEVIN, Robert i Marianne. (1974). *Histoire de l'Afrique, des origines à la deuxième guerre mondiale*. 4ª edició. París: Payot.

- DAVIDSON, A. B.; ISAACMAN, A.; PELISSIER, R. (1987) "Política y nacionalismo en África Central y del Sur, 1919-1935" a *Historia General de África*. vol VII. Madrid: Unesco-Tecnos.
- DE WITTE, Ludo. (2000) *L'assassinat de Lumumba*. París: Karthala.
- FANON, Frantz (1966) *¡Escucha, blanco!* Barcelona: Nova Terra.
- FIELDHOUSE, D. K. (1977) *Economía e imperio. La expansión de Europa 1880-1914*. Madrid: Siglo XXI Editores.
- FORBATH, Peter (1977) *The River Congo: The Discovery, Exploration and Exploitation of the World's Most Dramatic River*. Nova York: Harper & Row.
- GÁLVEZ, W. (1997) *El sueño africano del Che ¿Qué sucedió en la guerrilla congoleña?* La Habana: Editorial Cultura Popular.
- GERARD-LIBOIS, J. i VERHAEGEN, B. (1961) *Congo 1960*. Brussel-les: CRISP. dos volums.
- GILLIS, Charles-André (1964) *Kasa-Vubu au coeur du drame congolais*. Brussel-les: Europe-Afrique.
- HARGREAVES, J.D. (1963) *Prelude to the partition of West Africa*. Londres: MacMillan.
- HIGGINSON, John. (1989) *A Working Class in the Making: Belgian Colonial Labor Policy, Private Enterprise, and the African Mineworker 1907-1951*. Madison: University of Wisconsin Press.
- HOCHSCHILD, Adam. (1998) *El fantasma del rey Leopoldo*. Barcelona: Península. 2002.
- Hochschild, Adam. *King Leopold's Ghost: A Story of Greed, Terror, and Heroism in Colonial Africa*. Boston i Nova York: Houghton Mifflin.
- International Crisis Group (1998) "Congo at War", report n.12, 17 de novembre de 1998.
- ISAACMAN, A.; VANSINA, J. (1987). "Resistencia e iniciativas africanas en África central, 1880-1914" a *Historia General de África*. vol VII. Madrid: Unesco-Tecnos.
- JOYE, Pierre i ROSINE Lewin (1961) *Les trusts au Congo*. Brussel-les. Société Populaire d'Éditions.
- KABUNDA, Mbuyi. (1998). "La guerra del Congo: retrospectivas, prospectivas y perspectivas" a *Nova Africa*, 4, juliol de 1998.
- KELTIE, J.S. (1983) *The Partition of Africa*. Londres: Stanford.
- KI ZERBO, Joseph. (1979). *Historia del África negra*. Madrid: Alianza Editorial.
- LEYMARIE, Philippe. "Sous le choc de la 'révolution congolaise'" a *Le Monde diplomatique*, juliol de 1997.

- MABIKA KALANDA, Auguste (1959) *Baluba et Lulua: une ethnie à la recherche d'un nouvel équilibre*. Brussel-les: Remarques Congolaises.
- MARCHAL, Jules. (1996). *E. D. Morel contre Léopold II. Histoire du Congo*. 2 volums. París: L'Harmattan.
- MARTENS, Ludo. (1985). *Pierre Mulele ou la seconde vie de Patrice Lumumba*. Anvers: EPO.
- Mazrui, Ali. (1980). *The African condition*. Londres: Heinemann.
- MAZRUI, Ali i Mazrui, Alamin. (2002). *Black reparations in the era of globalization*. Binghamton: The Institute of Global Cultural Studies.
- Mazrui, Ali i Mazrui, Alamin. (1998). *The power of Babel : language and governance in the African experience*. Oxford i Chicago: James Currey i University of Chicago Press.
- MOREL, E. D. (1919) *Red Rubber: The Story of the Rubber Slave Trade Which Flourished for Twenty Years*. Manchester: National Labour Press.
- NAJDER Zdzislaw. (1983) *Joseph Conrad: A Chronicle*. New Brunswick. Rutgers University Press.
- NKRUMAH, Kwame. (1966). *Necolonialismo, última etapa del imperialismo*. Madrid-Mèxic: Fondo de Cultura Económica.
- PEÑAS, Francisco Javier (ed) (2000) *África en el sistema internacional*. Madrid: Los libros de la Catarata.
- PRUNIER, Gerard (1995) *The Rwanda Crisis: History of a Genocide*. Nova York: Columbia University Press.
- READER, John (1998) *Africa: A Biography of the Continent*. Nova York: Alfred A. Knopf.
- RODRÍGUEZ-PIÑERO ROYO, Luis. (2000). "Del partido único al 'buen gobierno': el contexto internacional de los procesos de democratización en el África Subsahariana después de la guerra fría" a PEÑAS, Francisco Javier (ed) *África en el sistema internacional*. Madrid: Los libros de la Catarata.
- ROBINSON, R; GALLAGHER, J. (1961) *Africa and the Victorians: the official mind of imperialism*. Londres: MacMillan.
- ROEYKENS, P. A. *Léopold II et la Conférence géographique de Bruxelles (1876)*. Brussel-les: Académie Royale des Sciences Coloniales.
- SAVORGAN DE BRAZZA, Pierre (1992) *Au coeur de l'Afrique*. París: Phébus.
- SCHRAEDER, Peter J. (1994) *US foreign policy toward Africa*. Cambridge: Cambridge University Press.
- STANLEY, H. M. (2002) *Autobiografía. Bula Matari, historia de un explorador*. Barcelona: Ediciones B.

- Stanley, H. M. (1990). *Cómo encontré a Livingstone*. Madrid: Grech.
- TURNER, Thomas. (2000). "War in the Congo" a *Foreign Policy in Focus*. volum 5 número 10. abril de 2000.
- VAN BILSEN, A. A. J. (1958) *Vers l'indépendance du Congo et du Ruanda-Urundi*. Kraainem.
- VANDERSTRAETEN, Louis-François (1985) *De la Force publique à l'Armée nationale congolaise: histoire d'une mutinerie, juillet 1960*. Bruxelles: Académie Royale de Belgique.
- VANSINA, Jan (1966). *Kingdoms of the Savanna*. Madison: University of Wisconsin Press.
- WEISSMAN, Stephen R. (1974) *American Foreign Policy in the Congo 1960-1964*. Ithaca, Nova York: Cornell University Press.
- WILLAME, Jean-Claude (1990) *Patrice Lumumba. La crise congolaise revisitée*. Paris: Karthala.

Capítol 8. Conclusions

- BERNABÉ FRAGUAS, Javier (2004) "Periodismo preventivo, una herramienta para las soluciones pacíficas de crisis y conflictos internacionales" Ponencia presentada al I Congreso Iberoamericano de Periodismo Preventivo. San José de Costa Rica. noviembre de 2004.
- CASTEL, Antoni (2003). "La información sobre el África subsahariana: más sombras que luces" a *Nova Africa*. n 13. Juliol.
- CHANDLER, David (1993) *Pol Pot, frère numero un*. Paris: Plon.
- GIRÓ, Xavier (coord) (1999) *La premsa i el sud: informació, reptes i esquerdes*. Barcelona: Solc.
- GOUTEUX, Jean-Paul (1999) *Le Monde, un contrepouvoir? Désinformation et manipulation sur le génocide rwandais*. Paris: L'Esprit frappeur.
- HURTADO, Laura i MANZANERA, Sílvia (1999) "L'Àfrica negra encara per descobrir" a GIRÓ, Xavier (coord) *La premsa i el sud: informació, reptes i esquerdes*. Barcelona: Solc.

Anàlisi de la informació sobre els conflictes de l'Àfrica subsahariana a la premsa espanyola (1992-1998). Estudi de tres casos significatius: Somàlia, Rwanda i República Democràtica del Congo

ANNEXOS

Tesi de doctorat d'Antoni Castel
Director: Xavier Giró

Departament de Periodisme i Ciències de la Comunicació
Facultat de Ciències de la Comunicació
Universitat Autònoma de Barcelona

Barcelona, gener de 2007

ÍNDIX DELS ANNEXOS

Annex en paper

Quadres amb la relació de les peces analitzades

Somàlia	2
Rwanda	22
Congo	39

En CD

Cronologia sobre l'Àfrica subsaharianaCD-1

Fitxes de les peces analitzadesCD-1

Peces digitalitzades del diari *El País*CD-1

Peces digitalitzades dels diaris *El Mundo*,

ABC i *La Vanguardia*CD-2

Somàlia	Operació Restablir l'esperança		
El País			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
4 desembre 1992	Obertura 4 columnes	La ONU autoriza una intervenció militar en Somàlia para garantir el repartu de ajuda	Antonio Caño. Washington
	Columna	El final de la indiferencia	Maite Rico. Madrid
5 desembre 1992	Obertura 4 columnes	Bush ordena la intervenció militar en Somàlia	Antonio Caño. Washington
	Columna	Espanya no envia tropas, pero cede el uso de la base de Morón	El País. Madrid
6 desembre 1992	Obertura 3 columnes	14 païses participaran en la intervenció militar en Somàlia dirigida por EE UU	Agències El País. Mogadiscio/Sevilla
7 desembre 1992	4 columnes	La ONU impondrà un poder provisional en Somàlia si falta cooperació con las fuerzas de paz	Agències. Mogadiscio
8 desembre 1992	Obertura 2 columnes	Los combates entre clanes causan 48 muertos en Somàlia	Agències. Washington/ Mogadiscio
9 desembre 1992	Obertura 2 columnes	Los 'marines' de EE UU comienzan a desembarcar en las playas de Somàlia	Agències. Mogadiscio
10 desembre 1992	Obertura 4 columnes	Los 'marines' norteamericanos toman el puerto y el aeropuerto de Mogadiscio sin disparar un tiro	Maite Rico, enviada especial. Nairobi
	Mitja col.	Reabastecimiento aéreo	M.G. Madrid
	Columna	Washington espera que las tropas regresen a fin de enero	Antonio Caño. Washington
11 desembre 1992	Obertura 4 columnes	Dos muertos y varios heridos en el primer incidente con las fuerzas multinacionales en Somàlia	Maite Rico, enviada especial. Hoddur
12 desembre 1992	Obertura 4 columnes	Pacto entre irreconciliables enemigos	

Somàlia		Operació Restablir l'esperança	
El Mundo			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
4 desembre 1992	Obertura 2 columnes	La ONU cede a la presió de EEUU para dirigir la misión militar en Somalia	Charo F. Cotta, corresponsal. Nova York
5 desembre 1992	Obertura 4 columnes	George Bush ordena a sus tropas intervenir en Somalia porque allí no existe "ni ley ni orden"	El Mundo. Mogadiscio
	Columna (doc)	Los principales puntos de la resolución 794	
	Obertura 4 columnes (opinió)	Injerencia humanitaria: año I	
6 desembre 1992	Obertura 4 columnes	Aidid, señor de la guerra en Somalia	Stephen Smith/ Libération/El Mundo. Mogadiscio
	Requadre dues columnes	Lucha entre "shogunes"	
	Columna	EEUU enviará tropas a Somalia a mediados de la semana que viene	Washington
	Obertura 3 columnes	Llegan a la base de Morón los primeros aviones de la Fuerza de Paz para Somalia	El Mundo. Sevilla/Madrid
7 desembre 1992	Obertura 4 columnes	Suenan en EEUU las primeras voces de alarma sobre los riesgos de la intervención en Somalia	Charo F. Cotta, especial per a El Mundo. Nova York
	Requadre Dues columnes	Bonn se lamenta	
	Columna	Grupos armados saquean Baidoa	Mogadiscio
	Mitja columna	Gali culpa de la crisis a la venta de armas	Atlanta

8 diciembre 1992	Obertura 4 columnes	El primer contingente de "marines" de Estados Unidos desembarcará mañana en Somalia	El Mundo. Djibouti
	Requadre Dues columnes	Jordania, en contra	
9 diciembre 1992	Obertura 3 columnes	Mohamed Aidid ordena a sus tropas evitar incidentes pero sin abandonar las armas	El Mundo. París/Washington
	Requadre Dues columnes	Queman a un somalí en Roma	
10 diciembre 1992	Tres columnes (portada)	El desembarco de los marines en Somalia se convierte en una mascarada televisiva	Mark Huband. The Guardian/ El Mundo
	Obertura 4 columnes (cont. de portada)	Los "marines" se apoderan de Mogadiscio	
	Columna	Bush, satisfecho con el desarrollo de la operación de ayuda	A.R., corresponsal. Nova York
	Obertura 2 columnes	Los "marines" llegan a Somalia al más puro estilo de Hollywood	Ana Romero, corresponsal. Nova York
	Fotonoticia	Mejor que en Normandia	
	Columna (opinió)	La crisis estética del Nuevo Orden	John Müller
	Dues columnes	Alemania estudia su participación en la misión "Restaurar la Esperanza"	El Mundo. Bonn
	Obertura 3 columnes	El ministro francés de Defensa, en desacuerdo con el envío de tropas	Borja Hermoso, corresponsal. París
11 diciembre 1992	Obertura 5 columnes	Naciones Unidas auspicia una reunión de los jefes de los clanes rivales somalíes	Ana Romero, corresponsal. Nova York
	Requadre dues columnes	El primer incidente grave	

	Obertura tres columnes	Las dos principales facciones somalíes anuncian un alto el fuego "inmediato"	El Mundo. Mogadiscio
	Requadre columna	500.000 refugiados quieren regresar	

Somàlia		Operació Restablir l'esperança	
ABC			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
4 desembre 1992	Dues columnes	Naciones Unidas ultima la autorización del desembarco multinacional en Somalia	Juan Vicente Boo. Nova York
5 desembre 1992	Obertura tres columnes	El Pentágono advierte que la intervención en Somalia durará más de lo que cree Bush	Juan Vicente Boo. Nova York
	Columna	"Desarmar a los guerrilleros en un mes es imposible"	Carmen Muñoz. Madrid
6 desembre 1992	Obertura dues columnes	Clinton teme que las fuerzas enviadas por EE. UU. se empantanen en Somalia	Juan Vicente Boo. Nova York
	Columna doc.	Operación Devolver la esperanza	Nacions Unides. Dpa/Efe
7 desembre 1992	Obertura tres columnes	Infierno de saqueo y violencia en Somalia ante la llegada de los "marines"	Pedro Rodríguez/ Reuter. Washington/Mogadiscio
8 desembre 1992	Obertura dues columnes	Los primeros "marines" desembarcarán mañana en las costas de Somalia	Juan Vicente Boo. Nova York
9 desembre 1992	Obertura dues columnes	EE. UU. y otros veinte países comienzan hoy la "injerencia humanitaria" en Somalia	Juan Vicente Boo. Nova York
	Columna	General Aidid: "Nosotros no toleraremos una invasión"	Afp. Mogadiscio
10 desembre 1992	Obertura tres columnes	Los "marines" empiezan a devolver la esperanza a Somalia en una operación sin resistencia	Juan Vicente Boo. Nova York
	Quatre columnes	Luces, cámaras, acción...La Prensa llegó primero	J. V. B. Nova York
11 desembre 1992	Obertura dues columnes	Las tropas francesas matan a dos somalíes al repeler un ataque armado	Afp/Ap/Dpa/Efe/Reuter Mogadiscio
12 desembre 1992	Dues columnes	Aidid y Mahdi, los "señores de la guerra" somalíes, firman un acuerdo de paz	Afp/Efe/Reuter. Nova York/Mogadiscio

Somàlia		Operació Restablir l'esperança	
La Vanguardia			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
5 desembre 1992	Obertura quatre columnes	Bush: "América debe actuar si niños somalíes mueren de hambre"	Lluís Amigué, enviat especial i agències. Washington
	Requadre dues c.	La resolución 794	
6 desembre 1992	Obertura cinc columnes	El Papa cree una obligación la injerencia humanitaria para salvar a etnias y pueblos	Josep Corbella/ Lluís Amigué, enviats especials. Roma/Washington
7 desembre 1992	Tres columnes	Los grupos armados dejan Mogadiscio ante la llegada de la fuerza multinacional	Afp. Mogadiscio
8 desembre 1992	Obertura cinc columnes	Los "marines" ocuparán mañana la ciudad de Mogadiscio y el aeropuerto de Baidoa	Lluís Amigué/ Pedro S. Queirolo, enviat especial i corresponsal. Washington/París
	Columna Doc.	Efectivos	
9 desembre 1992	Obertura cinc columnes	EE.UU. logra promesas de no agresión de las bandas somalíes horas antes del desembarco	Lluís Amigué, enviat especial. Washington
	Quatre columnes	Somalia soporta la mayor tragedia de los pueblos que componen el Cuerno de África	Tomás Alcoverro, corresponsal. Beirut
10 desembre 1992	Obertura cinc columnes	Los "marines" desembarcan en Mogadiscio sin resistencia de las bandas somalíes	Lluís Amigué/ Pedro S. Queirolo, enviat especial i corresponsal. Washington/París
	Requadre dues col. perfil	El número dos de Schwarzkopf en Kuwait, al mando	
11 desembre 1992	Obertura tres columnes	Tropas francesas repelen una agresión y matan a dos somalíes	Reuter. Mogadiscio
12 desembre 1992	Obertura cinc columnes	Los "marines" logran que los "señores de la guerra" somalíes firmen un alto el fuego	Agències. Mogadiscio

Somàlia		Atac contra soldats d'Estats Units	
El País			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
4 octubre 1993	Columna	Cinco 'casco azules' mueren en Somalia al ser derribados dos helicópteros	Agències. Mogadiscio
5 octubre 1993	Obertura cinc columnes	13 soldados de Estados Unidos mueren tras dos días de combates en Somalia	A.C. Washington
6 octubre 1993	Obertura cinc columnes	Clinton tomará represalias en Somalia si los prisioneros norteamericanos sufren daño	Antonio Caño. Washington
7 octubre 1993	Obertura tres columnes	Clinton estudia retirarse de Somalia	Antonio Caño. Washington
8 octubre 1993	Obertura quatre columnes	Clinton refuerza sus tropas en Somalia y anuncia una retirada triunfal para finales de marzo	Antonio Caño. Washington
9 octubre 1993	Columna	EE UU duda si perseguir a Aidid o negociar con él la crisis en Somalia	Antonio Caño. Washington
10 octubre 1993	Obertura quatre columnes	Clinton niega estar negociando en Somalia	Antonio Caño/ Agències. Washington/Mogadiscio

Somàlia		Atac contra soldats d'Estats Units	
El Mundo			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
4 octubre 1993	Breu	Dos "marines" muertos en Somalia por una mina	Afp. Mogadiscio
5 octubre 1993	Obertura tres columnes	Mueren en Somalia 12 soldados de EEUU en combates con la guerrilla	El Mundo. Washington/Mogadiscio
6 octubre 1993	Obertura quatre columnes	La población norteamericana exige la vuelta de los 4.700 soldados enviados a Somalia	Carlos Fresneda, corresponsal. Nova York
7 octubre 1993	Obertura quatre columnes	Aidid hace un nuevo llamamiento a la guerra	Carlos Fresneda, corresponsal. Nova York/Mogadiscio
8 octubre 1993	Obertura quatre columnes	Clinton logra el apoyo de los congresistas para enviar 1.700 soldados y 3.600 "marines" a Somalia	El Mundo. Nova York
	Columna opinió	El tartamudeo del presidente	Alfonso Rojo
9 octubre 1993	Columna	Clinton, dispuesto a negociar con el "señor de la guerra" somalí	Carlos Fresneda, corresponsal. Nova York
10 octubre 1993	Obertura cinc columnes entrevista	"No permitiré que Somalia vuelva a ser colonizada"	Raffaele Masto/Corriere della Sera/El Mundo. Mogadiscio
	Dues columnes entrevista	Mike Durant: "Empecé a disparar, pero me quedé sin munición"	Mark Huband/The Guardian/El Mundo. Mogadiscio
	Dues columnes opinió	Somalia: Operación Quitar la Esperanza	Roberto Montoya

Somàlia		Atac contra soldats d'Estats Units	
ABC			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
4 octubre 1993	Breu	EE.UU.: Heridos en Somalia	
5 octubre 1993	Obertura dues columnes	La muerte de doce soldados norteamericanos aumenta las propuestas de retirada de Somalia	Juan Vicente Boo. Nova York
6 octubre 1993	Obertura dues columnes	La captura de soldados por Aidid desata la psicosis de rehenes en EE. UU.	Juan Vicente Boo. Nova York
7 octubre 1993	Obertura dues columnes	La catástrofe de Somalia hunde a Clinton en su primera crisis de política exterior	Juan Vicente Boo. Nova York
	Dues columnes opinió	Horror somalí	Valentí Puig
8 octubre 1993	Obertura dues columnes	Clinton envía otros dos mil soldados a Somalia y promete la retirada en 6 meses	Juan Vicente Boo. Nova York
9 octubre 1993	Obertura dues columnes	Los norteamericanos desean retirarse ya de Somalia, incluso sin la captura de Aidid	J. V. Boo. Nova York
10 octubre 1993	Obertura dues columnes	Clinton juega al mismo tiempo en Somalia todas las cartas militares y negociadoras	Juan Vicente Boo. Nova York

Somàlia		Atac contra soldats d'Estats Units	
La Vanguardia			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
6 octubre 1993		Aidid utiliza como escudos humanos a los americanos capturados en Mogadiscio	
7 octubre 1993	Obertura tres columnes	Clinton no retirará sus fuerzas de Somalia pese a la presión de la opinión pública	Rafael Ramos, corresponsal. Washington
8 octubre 1993	Obertura cinc columnes	EE.UU. doblará sus cascos azules en Somalia pero los retirará en el plazo de seis meses	Rafael Ramos/ Valentín Popescu, corresponsals Washington/Bonn
9 octubre 1993	Obertura quatre columnes	Clinton apoya a Aspin, que admite errores de cálculo en Somalia	Rafael Ramos, corresponsal. Washington
10 octubre 1993	Obertura cinc columnes	El general Aidid acepta una tregua en Somalia	Afp. Mogadiscio
	Fotonotícia	"Hemos intentado aportar ayuda, pero las cosas se han torcido"	

Somàlia	Retirada EUA		
El País			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
23 març 1994	Breu	Enfrentamientos en la capital de Somalia	AFP
24 març 1994	Breu	Batalla entre clanes en Somalia	Agències
25 març 1994	Obertura 2 columnes	Los 'señores de la guerra' somalíes firman la paz	Agències. Nairobi/Mogadiscio
26 març 1994	Breu	Las tropas de EE UU abandonan Somalia	AFP

Somàlia	Retirada EUA		
ABC			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
25 març 1994	Breu	Somàlia: Acuerdo de paz	
26 març 1994	Breu	Somàlia: Fin de la misión de EE.UU.	

Somàlia		Retirada EUA	
La Vanguardia			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
24 març 1994	Dues columnes	El último contingente de marines de EE.UU. destinado en Somalia sale hoy del país	Tomás Alcoverro, corresponsal. Beirut
25 març 1994	Dues columnes	Los "señores de la guerra" somalíes firman un acuerdo de reconciliación nacional	Efe/AFP. Nairobi
26 març 1994	Fotonotícia	Las últimas tropas norteamericanas abandonan Somalia	

Somàlia		Retirada ONU	
El País			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
1 març 1995	Obertura 3 columnes	Milicias rivales luchan por hacerse con el material de la ONU en Somalia	Jean Helène. Le Monde. Mogadiscio
2 març 1995	Obertura 4 columnes	Milicianos somalíes invaden el aeropuerto de Mogadiscio tras la partida de los 'casco azules'	Jean Helène/ Agències. Mogadiscio
3 març 1995	Obertura 5 columnes	Los últimos 'marines' salen de Mogadiscio a la carrera	Alfonso Armada, enviat especial. Mogadiscio
4 març 1995	Obertura 4 columnes	Cohetes estadounidenses matan a ocho somalíes en los últimos minutos de la evacuación de Mogadiscio	Alfonso Armada, enviat especial. Mogadiscio
	Requadre	'Música somalí'	A. A. Mogadiscio
5 març 1995	2 columnes	Butros-Gali dice que la ONU seguirá apoyando a Somalia	Agències. Nairobi
6 març 1995	Obertura 4 columnes	Los 'señores de la guerra' negocian repartirse el poder en Somalia y hablan de paz	Alfonso Armada, enviat especial. Mogadiscio

Somàlia		Retirada ONU	
El Mundo			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
3 març 1995	Obertura 4 columnes	La ONU abandona Somalia protegida a tiros por infantes de Marina estadounidenses e italianos	Jacques Charmelot/ AFP/El Mundo. Mogadiscio
4 març 1995	Breu	Calma en el aeropuerto de Mogadiscio	AFP.
5 març 1995	Obertura 5 columnes	Los "señores de la guerra", dispuestos a silenciar las armas	Javier Mellado, enviat especial. Mogadiscio
6 març 1995	Obertura 5 columnes	"Queremos que nos ayuden, no que nos colonicen"	Javier Mellado, enviat especial. Mogadiscio
	Contraportada	La avioneta de la droga	

Somàlia		Retirada ONU	
ABC			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
1 març 1995	Obertura 2 columnes	Los cascos azules de la ONU abandonan Mogadiscio protegidos por 2.300 marines	Agències. Mogadiscio/Nairobi
2 març 1995	Obertura 2 columnes	Una muchedumbre saquea el aeropuerto de Mogadiscio tras abandonarlo las tropas de la ONU	Agències. Mogadiscio/Nairobi
3 març 1995	Breu	Los últimos cascos azules dejan Somalia	
4 març 1995	Columna	Al menos seis somalíes muertos durante la retirada de la ONU	AFP/Reuter. Mogadiscio
5 març 1995	Breu	Somalia	
6 març 1995	Breu	Somalia: Aidid reclama la Presidencia	

Somàlia		Retirada ONU	
La Vanguardia			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
1 març 1995	Fotonotícia	La ONU empieza su retirada de Somalia	
2 març 1995	Columna	Con la retirada de los cascos azules vuelven la incertidumbre y el caos a Somalia	Tomás Alcoverro, Corresponsal. Beirut
3 març 1995	Obertura 5 columnes	La ONU abandona Somalia a su suerte	Tomás Alcoverro, Corresponsal. Beirut
	Columna. Opinió	De espalda a la esperanza	Carlos Nadal
	3 columnes cronologia	Dos años de un infructuoso plan	
4 març 1995	Fotonotícia	Muerte y pillaje en Mogadiscio	

Somàlia		Mort d'Aidid	
El País			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
3 agost 1996	2 columnes	Muere el 'señor de la guerra' de Somàlia Aidid tras ser herido en combate	Agències. Mogadiscio
	Requadre 2 c. opinió	El orgullo de un guerrero que humilló a Washington	Alfonso Armada
5 agost 1996	Breu	Hussein Aidid sucede a su padre como 'presidente' de Somalia	AFP.
6 agost 1996	Breu	Peligra el alto el fuego en Somalia	AFP.

Somàlia		Mort d'Aidid	
El Mundo			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
3 agost 1996	2 columnes	Muere Aidid, el "señor de la guerra" somalí que humilló a Estados Unidos	Annie Thomas/ AFP/El Mundo. Nairobi
4 agost 1996	Columna	Los somalíes esperan la paz tras la muerte del general Aidid	Peter Smerdon/ Reuter/El Mundo. Mogadiscio
6 agost 1996	Breu	Peligra el alto el fuego en Somalia	AFP. Mogadiscio
8 agost 1996	Breu	Los somalíes se preparan para nuevos combates	AFP. Mogadiscio

Somàlia		Mort d'Aidid	
La Vanguardia			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
3 agost 1996	Obertura 3 columnes	Adiós a las armas de un jefe somalí	Tomás Alcoverro, corresponsal. Beirut
7 agost 1996	Breu	El sucesor de Aidid quiere estrechar los lazos con EE UU	AFP.

Rwanda		Atemptat avió president	
El País			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
7 abril 1994	2 columnes	Los presidentes de Ruanda y Burundi mueren al ser atacado el avión en que viajaban	Agencies. Kigali/Nova York
8 abril 1994	Obertura 4 columnes	La primera ministra, 11 'cascos azules' belgas y 17 curas, asesinados en la ola de terror de Ruanda	Agencies. Kigali/Bujumbura
	Columna	Un interminable odio tribal	Reuter. Bujumbura
9 abril 1994	Obertura 4 columnes	Miles de muertos en un nuevo rebrote de la guerra civil entre tutsis y hutus en Ruanda	LI. Bassets/Agències. Brusel·les/Kigali
	Requadre 3 columnes	Los 135 españoles parecen a salvo, pero hay dudas sobre el paradero de tres misioneras	El País. Madrid
	Columna	Un acuerdo de paz de apenas ocho meses	T. M. Madrid
10 abril 1994	Obertura 4 columnes	Militares franceses se despliegan en Kigali para evacuar a los occidentales atrapados en Ruanda	Agencies. Kigali/París
	Columna	Exteriores duda de que los españoles quieran regresar	El País. Madrid
11 abril 1994	Obertura 4 columnes	La guerra civil de Ruanda se extiende a Burundi	Agencies. Kigali/Nairobi
	Columna	Cuatro religiosos españoles abandonan Kigali y logran llegar a Bujumbura	El País. Madrid
12 abril 1994	Obertura 4 columnes	Pilar Espelosín: "Han matado a nuestros enfermos, y estamos preparadas para morir"	Ángel A. Hernández. Madrid
	Requadre 3 columnes	Los rebeldes cercan Kigali por tres frentes	Agencies. Mulundi

13 abril 1994	Obertura 4 columnes	Misioneras evacuadas de Ruanda critican la falta de asistencia del Gobierno español	Francesc Relea. Madrid
	Requadre 4 columnes	Solana sanciona al diplomático que no atendió a las religiosas	I.C. Madrid
	Columna	Los hutus quieren más sangre	Á. A. H. Madrid
	Obertura 4 columnes	Los rebeldes tutsis del FPR entran en Kigali	Agencies. Kigali
	Columna	Evacuados 30 de los 135 españoles atrapados por la guerra civil	El País. Madrid

Rwanda		Atemptat avió president	
El Mundo (El Mundo digital)			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
7 abril de 1994	3 columnes	Los presidentes de Ruanda y Burundi, muertos al ser abatido su avión por cohetes	Kigali
8 abril 1994	3 columnes	También murieron 17 sacerdotes y, posiblemente, tres ministros afines a la guerrilla del FPR	Linsey Hilsum. The Guardian/El Mundo. Kigali
9 abril 1994	3 columnes	Miles de personas han muerto en Kigali en dos días de violencia, según la Cruz Roja Internacional	John Palmer/Lyndey Hilsum. The Guardian/El Mundo. Brusel·les/Kigali
	Columna	Sabena envía aviones para evacuar a los civiles europeos	Brusel·les
	Columna	Bélgica y EEUU evacuarán a su población de Ruanda	
	3 columnes	Tres monjas españolas fueron respetadas en una matanza en un centro jesuita	El Mundo. Madrid
10 abril 1994	3 columnes	Las tropas extranjeras se considerarán "hostiles" si se quedan tras la evacuación	El Mundo. Kigali/Brusel·les
	Columna	Matanza en una misión franciscana al norte del país	Brusel·les/Roma
	3 columnes	Miles de personas huyen por varias fronteras para refugiarse en Burundi, Uganda y Tanzania	Butare (Rwanda)
	Columna	Los españoles podrán salir con franceses y belgas	Madrid
	Columna	Abandonan a su suerte a los gorilas de la montaña	Denver
	2 columnes	Bruselas se cuestiona su	M. C.

		presencia en Centroáfrica	Brusel·les
11 abril 1994	Obertura 3 columnes	EEUU, Francia, Bélgica y la RFA ponen a salvo a sus ciudadanos en Ruanda	Washington/París.
	Obertura 3 columnes	"Los matan a todos; no quieren heridos"	Ana Alonso/Edurne Urreta.
12 abril 1994	Obertura 3 columnes	La guerrilla ruandesa rodea la capital, Kigali	El Mundo. Nairobi
13 abril 1994	Obertura 3 columnes	El FPR da a las tropas extranjeras 24 hora para terminar la evacuación	El Mundo. Kigali/Madrid
	2 columnes	Alvaro Ozores, que pertenece al PP y "lamenta lo ocurrido", fue relevado de inmediato de su puesto y puede ser expulsado	A. R. Madrid
	Obertura 3 columnes	La rivalidad data de los tiempos de la colonización	Stephen Smith. Libération/El Mundo

Rwanda		Atemptat avió president	
ABC			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
8 abril 1994	Obertura 3 columnes	Matanzas y saqueos en la capital de Ruanda tras el asesinato de su presidente	AFP/Efe/Reuter. Kigali/Nairobi
	Requadre 3 columnes	Tutsis contra hutus : La mayor limpieza étnica desde la II Guerra Mundial	Gerardo González Calvo.
10 abril 1994	Obertura 3 columnes	Ruanda: los tutsis rechazan el nuevo Gobierno y amenazan con tomar Kigali	AFP/Efe/Reuter. Kampala/Brusel·les
	Requadre 2 columnes	Gorilas en la niebla	Reuter. Denver
11 abril 1994	Obertura 2 columnes	Violentos combates en Ruanda al mismo tiempo que salen los extranjeros	AFP/Efe/Reuter. Kigali/Brusel·les
12 abril 1994	Obertura 2 columnes	Ruanda: Indignación ante la respuesta de Exteriores a una religiosa española	S. I. Madrid
	Requadre 2 columnes	Sigue la matanza, mientras la guerrilla se prepara para tomar la capital	AFP/Efe/Reuter. Nairobi/Kigali
	Columna	Solana pide disculpas y promete una investigación	S. I. Madrid
13 abril 1994	Obertura 2 columnes	Las fuerzas rebeldes de la etnia tutsi entran en la capital de Ruanda	AFP/Efe/Reuter. Kampala/Nairobi

Rwanda		Atemptat avió president	
La Vanguardia			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
8 abril 1994	Obertura 4 columnes	Asesinatos, pillajes, secuestros y caos total se apoderan de Kigali	Agencies. Kigali
	Requadre	Dos países con hambre, pobreza y sida	
9 abril 1994	4 columnes	La orgía de violencia desatada en la capital de Ruanda provoca miles de muertos	AFP. París
10 abril 1994	Obertura 5 columnes	Masiva evacuación de occidentales ante el baño de sangre que vive Ruanda	Agencies. Kigali
	Requadre 2 columnes	Madrid coordina con París la repatriación de sus nacionales	Alberto Míguez.
11 abril 1994	Obertura 3 columnes	La guerrilla tutsi llega a las puertas de la capital de Ruanda	AFP. Kigali
12 abril 1994	Obertura 4 columnes	Las monjas españolas en Kigali narran horrores pero rehúsan irse	Redacció/Corresponsal. Alberto Míguez/ Isidre Ambrós
13 abril 1994	Obertura 4 columnes	Miles de occidentales huyen del caos y los horrores vividos en Ruanda	Agencies. Brusel·les/Madrid
	Requadre 2 columnes	El drama del África poscolonial	Carlos Nadal
	Requadre 5 columnes	Asuntos Exteriores destituye al diplomático que trató incorrectamente a una monja	Alberto Míguez. Madrid
14 abril 1994	Obertura 4 columnes	Paracaidistas belgas rescatan a las tres monjas del hospital de Kibuye	Isidre Ambrós, corresponsal/redacció. Brusel·les/Madrid
	Requadre 2 columnes	Solana confía en una rápida salida de la mayoría de españoles	
	Obertura 3 columnes	La guerrilla tutsi domina puntos clave de la capital, Kigali	AFP. Kigali/Nairobi

Rwanda		Intervenció de França	
El País			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
21 juny 1994	Obertura 4 columnes	Francia pide a la ONU manos libres en Ruanda	Octavi Martí. París
22 juny 1994	Obertura 4 columnes	Balladur afirma que Francia no desplegará en ningún caso sus tropas en el corazón de Ruanda	O. Martí/L. Bassets. París/Brusel·les
	Columna	"Los vamos a guillotinar"	Agències. Kigali
23 juny 1994	Obertura 4 columnes	Francia intervendrá en Ruanda a partir de hoy	O. Martí/Agències. París/Kigali
	Columna	El Consejo de Seguridad de la ONU respalda la decisión de París	Antonio Caño. Washington
	Obertura 5 columnes	Una sucia libreta de registro de muertos	José María Arenzana. Ngara (Tanzania)
24 juny 1994	Obertura 4 columnes	Los primeros soldados franceses entran en Ruanda	Octavi Martí/ Agències. París/Roma
	Columna	Una ayuda militar fuerte y clandestina	Jacques Isnard. París
25 juny 1994	Obertura 5 columnes	Tropas francesas protegen ya en Ruanda un campo de refugiados tutsis	Enric González/AFP. Kinshasa/Nyarushishi Ignacio Cembrero (Corfú)
	Obertura 2 columnes	"La intervención francesa daña la labor humanitaria", según Médicos del Mundo	G. H. Madrid
	Requadre 2 columnes	España ofrece aviones de transporte y apoyo sanitario	El País. Madrid
26 juny 1994	Obertura 4 columnes	Los paracaidistas franceses reducen a las milicias hutus que hostigan a la población civil en Ruanda	Reuter/AFP. Kigali/Kamembe
27 juny 1994	Obertura 3 columnes (Portada)	La lucha en Kigali impide a la ONU rescatar a 30.000 civiles	Enric González, enviat especial. Gisenyi (Ruanda)

	Obertura 4 columnes	Ruanda es un gigantesco campo de refugiados	continuació de portada
	Columna	Los rebeldes del FPR y las tropas francesas, cada vez más cerca	Reuter/AFP. Kigali
28 juny 1994	Obertura 4 columnes	El machete gobierna al oeste de Ruanda	Enric González, enviat especial. Mutura
	Columna	Religiosos españoles, convencidos de que el misionero Vallmajó fue asesinado	José María Arenzana. Goma
29 juny 1994	Obertura 5 columnes	Las tropas francesas sacan de Ruanda a 35 religiosas	José María Arenzana. Goma
	Requadre 5 columnes	Desastre e impotencia en los altos de Giciye	Enric González, enviat especial. Giciye

Rwanda		Intervenció de França	
El Mundo			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
21 juny 1994	Obertura 3 columnes	La guerrilla ataca Kigali, mientras la ONU intenta evacuar a civiles tutsis	El Mundo. Nairobi
	Obertura 5 c. Tribuna	Razones para una intervención	Alain Juppé
22 juny 1994	Obertura 4 columnes	La UEO apoya una intervención humanitaria en Ruanda en caso de que la dirija la ONU	Marisa Cruz, corresponsal. Brusel·les
	Requadre 4 columnes	El FPR combatirá a las tropas extranjeras	M.C., corresponsal. Brusel·les
23 juny 1994	Obertura 5 columnes	El Consejo de Seguridad aprueba una intervención militar francesa en Ruanda	El Mundo. Nacions Unides/París
24 juny 1994	Obertura 3 columnes	El primer contingente expedicionario francés entra en Ruanda con la bendición de la ONU	Aidan Hartley. Reuter/El Mundo. Kigali
	Mitja columna	"Los pasaremos por la guillotina"	
	Columna	España aportará aviones "Hércules" a la misión en Ruanda	Madrid.
	Obertura 4 columnes	AI denuncia a militares por entrenar asesinos	El Mundo. Londres
25 juny 1994	Obertura 4 columnes	Descubren fosas comunes al suroeste de Ruanda	El Mundo. París/Kigali
	Portada	Confesiones de un exterminador hutu	
26 juny 1994	Obertura 3 columnes	El FPR consiente la intervención gala si se mantiene fuera de sus áreas	Brusel·les/Kigali
27 juny 1994	Obertura 4 columnes	Las fosas de Mugina	Javier Espinosa, especial per El Mundo. Mugina (Rwanda)

	Columna	Nueva incursión de un convoy francés en territorio rwandés	Bukavu/Kigali
28 juny 1994	Obertura 2 columnes	Aparece la caja negra del avión de Habyarimana	París/Nairobi
29 juny 1994	Obertura 5 columnes	"Soy la única persona que puede reunificar nuevamente Ruanda"	Lucia Annunziata. Corriere della Sera/ El Mundo.
	Obertura 4 columnes	Francia evacua religiosas y huérfanos de Ruanda	El Mundo. Nairobi
	Mitja columna	Asesor de seguridad pone en duda el número de muertos	

Rwanda		Intervenció de França	
ABC			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
21 juny 1994	Obertura 2 columnes	Francia ultima el envío de dos mil hombres a la frontera con Ruanda	AFP/Efe. Kigali/París
22 juny 1994	Obertura 3 columnes	Hutus y tutsis se oponen en Naciones Unidas al despliegue militar francés en Ruanda	J.V. Boo/F. de Andrés/AFP/Efe. Nova York/ Brusel·les/Kigali
23 juny 1994	Obertura 2 columnes	Francia anuncia que la intervención militar en Ruanda comienza hoy	J.P. Quiñonero/AFP/ Reuter/Efe. París/Kigali
24 juny 1994	Obertura 3 columnes	Los primeros soldados franceses entran en Ruanda con extremas cautelas militares	Juan Pedro Quiñonero. París
25 juny 1994	Obertura 2 columnes	Los franceses descubren fosas comunes en la zona ruandesa de Cyangugu	Juan Pedro Quiñonero. París
26 juny 1994	Obertura 2 columnes	Los combates impiden la evacuación de huérfanos de la capital de Ruanda	AFP/AP/Reuter. Kigali
27 juny 1994	Obertura 2 columnes	La gran mentira Tutsi	Gerardo González-Calvo. Madrid
28 juny 1994	3 columnes	La "Operación Turquesa" alcanza su primer objetivo en Ruanda: poner a salvo a poblaciones	AFP/Efe/Reuter. París/Kigali
29 juny 1994	3 columnes	Las fuerzas especiales francesas evacuan de Ruanda a treinta y cinco religiosas y ocho niños	AFP/Efe/Reuter. París/Kigali

Rwanda		Intervenció de França	
La Vanguardia			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
21 juny 1994	Obertura 4 columnes	Francia, a punto de intervenir en Ruanda	AFP/Nova York
	Requadre dues columnes	Italia exige un acuerdo internacional	
22 juny 1994	Obertura 4 columnes	Los países africanos rechazan una intervención francesa en Ruanda	AFP. Addis Abeba/ Brusel·les
	Columna opinió	Muchos interrogantes	Carlos Nadal
	5 columnes	El FPR se opondrá "con todos sus medios" a la operación	AFP. Nairobi
23 juny 1994	Apertura 4 c	Francia envía 2.500 soldados para detener el genocidio en Ruanda	AP/Reuter/AFP. Nova York/Kigali
	Requadre 2 c. anàlisi	Luces y sombras de la operación Turquesa	Elena Alié
24 juny 1994	Obertura 4 c.	Francia penetra en territorio ruandés para evitar más matanzas de civiles	Corresponsal/agències. París
25 juny 1994	Obertura 4 columnes	Los primeros soldados franceses que entran en Ruanda descubren varias fosas comunes	AFP. París
26 juny 1994	Obertura 3 c.	El FPR no se opondrá a la acción humanitaria francesa en Ruanda	Agencies. Gisenyi/Goma/ Nova York
	Requadre mitja c.	Confirmado el asesinato del padre Vallmajó	
27 juny 1994	Breu	El Frente Patriótico Ruandés bombardea el centro de Kigali	AFP.
28 juny 1994	4 columnes	Un ex oficial francés afirma tener la caja negra del avión en el que murió el presidente ruandés	AFP. Kigali

29 juny 1994	Obertura 5 c.	Las tropas francesas evacuan de Ruanda a treinta y cinco monjas y a ocho huérfanos	AFP. Goma
--------------	---------------	--	--------------

Rwanda		Primer judici	
El País			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
6 abril 1995	Dues columnes	Comienza hoy el primer juicio por el genocidio de Ruanda	Agències. Bujumbura
7 abril 1995	Obertura 4 columnes	"Maté a 900 personas", dice uno de los primeros procesados por el genocidio de Ruanda	Frédéric Fisher (Le Monde)/Agències. Kigali
	Columna	30.000 presos se pudren en la cárcel en espera de una sentencia	Agències. Kigali
8 abril 1995	Obertura 3 columnes	Ruanda conmemora el aniversario del genocidio con un entierro masivo	NYT/Agències. Kigali
	Requadre c.	Muerte a los asesinos	

Rwanda		Primer judici	
El Mundo			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
6 abril 1995	Obertura 4 columnes	Tanzania expulsada por la fuerza a cientos de refugiados que huyen de las matanzas de Burundi	Peter Smerdon/ Reuter/El Mundo. Bujumbura
	Requadre 4 columnes	Amnistía Internacional denuncia a Francia	
	Columna	Es la primera vez que acusan a niños de perpetrar el crimen	
	Obertura 5 columnes	Matarás a tu prójimo	Stephen Smith/ Libération/El Mundo. Douala/Yaundé
	Requadre 2 c.	Tribunal para los crímenes	
7 abril 1995	Obertura 4 c.	Comienza el primer juicio por genocidio en Ruanda	Kigali
8 abril 1995	Obertura 3 columnes	El olor del genocidio	Chris McGreal/ The Guardian/ El Mundo. Kigali
9 abril 1995	Breu	Kagame advierte a los hutus	Efe. Nairobi
10 abril 1995	Fotonoticia	40.000 refugiados rwandeses regresarán a un campo de Burundi	Bujumbura.

Rwanda		Primer judici	
ABC			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
6 abril 1995	Obertura 2 columnes	Extremistas hutus y tutsis avivan el odio entre ambas etnias: otros 35 muertos ayer	AFP/AP/Efe. Bujumbura/Londres
7 abril 1995	Obertura 3 columnes	Caótico comienzo del juicio contra los responsables de la matanza de Ruanda	Efe/Reuter. Nairobi
8 abril 1995	Obertura 2 columnes	Ruanda no tiene medios materiales para juzgar a los autores del genocidio	AFP/Efe/Reuter. París/Nairobi

Rwanda		Primer judici	
La Vanguardia			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
6 abril 1995	Obertura 4 columnes	El norte de Burundi se convierte en una ratonera para 50.000 hutus	Agències. Bujumbura/Ginebra
	Requadre	Juicio a los autores del genocidio rwandés	
	Columna Opinió	El genocidio como costumbre	Carlos Nadal
	Obertura 5 columnes	Las dos caras de la moneda	Myriam Josa. Barcelona
	Requadre	Refugiados, las otras víctimas de la violencia	
7 abril 1995	Obertura 5 columnes	El caos judicial fuerza a la suspensión indefinida del proceso al genocidio ruandés	Agències. Kigali
8 abril 1995	Obertura 4 columnes	Solemne funeral en Kigali por varios miles de víctimas del cruel genocidio de Ruanda	Reuter. Kigali

Congo		Caiguda de Lubumbashi	
El País			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
5 abril 1997	Obertura 4 columnes	Los rebeldes zaireños toman la capital de la región de los diamantes	Agències. Kinshasa/Lubumbashi
6 abril 1997	Obertura 4 columnes	Decenas de refugiados hutus mueren de hambre en el norte de Zaire	James C. McKinley (NYT). Biario
7 abril 1997	Obertura 5 columnes	ACNUR prepara la evacuación de cien mil hutus	Agències. Kisangani
8 abril 1997	Obertura 4 columnes	El Ejército zaireño recibe la orden de no combatir ante la llegada de los rebeldes a Lubumbashi	Agències. Lubumbashi/ Mbuji-Mayi
	Columna	El Ejército carga contra la oposición en Kinshasa	Agències. Kinshasa
9 abril 1997	Obertura 2 columnes	El Gobierno y los rebeldes zaireños acuerdan que es necesario un alto el fuego	Agencies. Pretòria/Lubumbashi
	Requadre 3 columnes	La antigua Elisabethville ansía el cambio	Jean Hélène/Le Monde. Lubumbashi
10 abril 1997	Obertura 4 columnes	Los rebeldes toman la segunda ciudad de Zaire y precipitan el final del régimen de Mobutu	Agències. Lubumbashi/Goma
	Columna	EE UU considera acabada la actual dictadura de Kinshasa	J. V. Nova York
11 abril 1997	Obertura 4 columnes	Tenaza internacional para que Mobutu renuncie	Agències. Kinshasa/Lubumbashi
	Columna Cronología	31 años de guerras, complós y revueltas	AFP. Kinshasa

Congo		Caiguda de Lubumbashi	
El Mundo			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
6 abril 1997	Obertura 4 columnes	Los rebeldes zaireños de Kabila toman la capital de los diamantes	Efe/El Mundo. Nikola Vakjon
	Requadre 3 columnes	Retiran el apoyo a Tshisekedi	Pretòria
	Columna	Autorizan la evacuación de refugiados a Ruanda	Ginebra
7 abril 1997	Obertura 4 columnes	Mobutu tiende una mano a Kabila y lo llama "patriota nacionalista"	Reuter/El Mundo. Douglas Hamilton
	Requadre 2 columnes	Suculentas concesiones mineras	Efe/El Mundo. Goma
	Columna	Crecen los obstáculos para la repatriación	Kisangani
8 abril 1997	Obertura 4 columnes	Kabila, a las puertas de Lubumbashi	Reuter/El Mundo. Richard Meares
	Columna	Violenta manifestación en Kinshasa	Kinshasa
9 abril 1997	Obertura 5 columnes	Mobutu decreta el estado de emergencia en todo Zaire	Pretòria
	3 columnes contraportada	La Guardia Presidencial no se rinde	Lubumbashi
10 abril 1997	Columna Portada	Los guerrilleros de Kabila toman Lubumbashi, capital económica de Zaire	Reuter/El Mundo. Richard Meares
	Obertura 5 columnes Continuació de portada	Los rebeldes zaireños ocupan Lubumbashi	
	Requadre 3 columnes	Un hijo de Mobutu detiene al primer ministro	Kinshasa
11 abril 1997	Obertura 4 columnes	Bélgica abandona a Mobutu y califica a su Gobierno de dictadura	Reuter/El Mundo. Richard Meares

	Columna	Un centenar de muertos en los campos de refugiados	Nairobi
--	---------	--	---------

Congo		Ofensiva de Kabila	
El País			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
14 maig 1997	Obertura 4 columnes	Mobutu impone el toque de queda en Kinshasa ante la proximidad de las tropas rebeldes	Ramón Lobo, enviat especial. Kinshasa
	Columna	Francia acusa de matanzas a las fuerzas de Kabila	R.L./AFP. Kinshasa/París
15 maig 1997	Obertura 4 columnes	Kabila torpedea la segunda cita con Mobutu	Ramón Lobo, enviat especial. Kinshasa
	Requadre 2 columnes	El botín suizo	R. L. Kinshasa
	Columna	Estados Unidos desea un "aterrizaje suave" de los rebeldes	José M. Calvo. Washington
16 maig 1997	Obertura 4 columnes	Mándela se reúne con Kabila en un último intento para evitar un baño de sangre en Zaire	R. Lobo, enviat especial. Kinshasa
17 maig 1997	3 columnes portada	Mobutu abandona el poder	Ramón Lobo, enviat especial. Kinshasa
	Obertura 5 columnes continua de portada	Mobutu emprende el camino hacia el exilio	
	Requadre 4 columnes	Los rebeldes exigen la rendición del Ejército	R. L. Kinshasa
	Columna	EEUU celebra la renuncia y pide elecciones	Renwick McLean/ Agències. Washinton/París
	Obertura 4 columnes	Kabila encontrará un país en bancarrota y con una población deseosa de vivir en democracia	R. L. Kinshasa
	Columna	Marruecos, probable destino del dictador	Ferran Sales. Rabat
	Obertura 2 columnes	El último 'dinosaurio africano'	Alfonso Armada. Madrid

18 maig 1997	Obertura 2 columnes portada	Las tropas rebeldes toman Kinshasa sin apenas combatir	Ramón Lobo, enviat especial. Kinshasa
	Obertura 4 columnes continua de portada	El Ejército de Mobutu entrega Kinshasa sin luchar	
	Requadre 4 columnes	La fuerza internacional apenas veló armas	R. L. Kinshasa
	Requadre	Desbandada de mobutistas	R. L. Kinshasa
	Obertura 4 columnes	Rapiña y caída del imperio	R. L. Kinshasa
	Columna	Desalojado un hotel marroquí en espera de la llegada del dictador	Ferran Sales. Sjirat
	Obertura 5 columnes	Luces y sombras de Laurent Kabila	Alfonso Armada. Madrid
19 maig 1999	3 columnes portada	Las fuerzas de Kabila asumen el control absoluto de Kinshasa	Ramón Lobo, enviat especial. Kinshasa
	Obertura 4 columnes continua de portada	Kinshasa acoge a los rebeldes como libertadores	
	Requadre	El trono destripado	R. L. Kinshasa
	Obertura 4 columnes	París reclama elecciones libres a Laurent Kabila	Enric González. París
	Columna	Cautelosa bienvenida de EE UU al nuevo líder	José M. Calvo. Washington
	Obertura 5 columnes	Los diez errores de Mobutu y los diez desafíos de Kabila	Mbuyi Kabunda Badi
20 maig 1999	Obertura 5 columnes	La revolución que acabó con Zaire	Ramón Lobo, enviat especial. Kinshasa
	Obertura 4 columnes	Kabila dice que las elecciones deberán esperar	R. Lobo. Kinshasa
	Columna	EE UU exige un Gobierno de coalición y comicios libres	J. V. Washington

21 maig 1999	2 columnes portada	Kabila entra victorioso en la capital del nuevo Congo	Ramón Lobo, enviat especial. Kinshasa
	Obertura 3 columnes continua de portada	La necesidad de cubrir el vacío de poder adelanta la llegada de Kabila a Kinshasa	
	Requadre	Ahora, ganar la paz	R. L. Kinshasa
	Obertura 2 columnes	Médicos sin Fronteras acusa a la milicia de 'limpieza étnica' contra los hutus	E. G. París
	2 columnes	El grueso de los bienes de Mobutu están en Suráfrica	Marc Roche/ Le Monde. Brusel·les

Congo		Ofensiva de Kabila	
El Mundo			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
14 maig 1997	Obertura 4 columnes	Hoy, última oportunidad para encontrar una salida digna a Mobutu	Alfonso Rojo, enviat especial. Kinshasa
	Requadre	La guerrilla rompe la línea defensiva situada en el río Kwango	
15 maig 1997	Obertura 4 columnes	Kabila no acude a la cita con Mobutu	Alfonso Rojo, enviat especial. Kinshasa
	Columna	Petición a Suiza para congelar los bienes del mariscal	Berna/Kinshasa
16 maig 1997	Obertura 2 columnes	Los rebeldes aseguran que tomarán Kinshasa este fin de semana	Alfonso Rojo, enviat especial. Kinshasa
	Requadre	Piden congelar los bienes de Mobutu en varios países	
17 maig 1997	Columna portada	Mobutu abandona el poder tras 30 años de dictadura y prepara el exilio	Alfonso Rojo, enviat especial. Kinshasa
	Obertura 5 columnes continua de portada	Mobutu dja el poder y huye	
	Requadre 4 columnes	Optimismo en la comunidad internacional	
	Obertura 3 columnes	Marruecos, primera etapa de huida	José Luis Perceval, especial per El Mundo. Rabat
	Requadre 2 columnes	Refugiados de lujo en Brazzaville	
	Columna	Suiza confisca una villa valorada en 300 millones	Gilles Laffon/AFP/ El Mundo. Berna
18 maig 1997	Obertura 4 columnes Portada	Las tropas de Kabila toman Kinshasa sin resistencia y entre vítores del pueblo	Alfonso Rojo, enviat especial. Kinshasa

	Obertura 5 columnes continua de portada	Kinshasa se rinde a los hombres de Kabila	
	Obertura 4 columnes	El líder rebelde se autoproclama jefe de Estado y promete paz	Lubumbashi
	Obertura 4 columnes	Continúa el éxodo de refugiados rwandeses	Kinshasa
	Requadre 2 columnes	Suiza bloque los bienes de Mobutu	
	Columna	Frankenstein made in USA	Fernando Múgica
19 maig 1997	Columna Portada	La venganza llega a Kinshasa	Alfonso Rojo, enviat especial. Kinshasa
	Obertura 5 columnes continua de portada	El esplendor de Mobutu, reducido a escombros	
	Obertura 4 columnes	El ex presidente hace escala en Togo y lo esperan en Marruecos	José Luis Perceval, corresponsal. Rabat
	Requadre 4 columnes	El hijo del mariscal planeó matar a los "traidores"	Lubumbashi
	Columna	30.000 soldados y 15.000 mercenarios se retiran al sur	Lubumbashi
	Mitja columna	Preocupación por el destino de los refugiados hutus	Kigali
20 maig 1997	Obertura 4 columnes	El duro exilio del dictador	Alfonso Rojo, enviat especial. Kinshasa
	Mitja columna	El "número dos" de Kabila anuncia los planes de su líder	Kinshasa
	Mitja columna	España reconoce "de ipso" al régimen zaireño	Madrid
	Obertura 4 columnes Tribuna	El nuevo Congo no es el caos	Chris McGreal

	Columna	Los cooperantes temen que Kabila se olvide de los refugiados	Kigali
21 maig 1997	Obertura 5 columnes	La venganza privada de los hombres de Kabila	Alfonso Rojo, enviat especial. Kinshasa
	Requadre 4 columnes	Empeora la "débil" salud de Mobutu	Lomé/París
	Obertura 4 columnes	Un "señor de la guerra" fiel a su propia causa	Stephen Smith/ Libération/El Mundo
	Requadre 3 columnes	Asesinan en Kinshasa a dos empresarios franceses	Kinshasa

Congo		Ofensiva de Kabila	
ABC			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
14 maig 1997	Obertura 3 columnes	Mobutu confirma que se reune hoy con Kabila, pero antes impone el toque de queda en Kinshasa	Enrique Serbeto, enviat especial. Kinshasa
	Requadre	Más "geos" para la Embajada española	E. S. Kinshasa
15 maig 1997	Obertura 3 columnes	Kabila dejó plantado a Mobutu y no acudió a la cita en el barco surafricano	Enrique Serbeto, enviat especial. Kinshasa
	Requadre 2 columnes	La Embajada española compra lanchas por si hay que cruzar el río Zaire	E. S./Efe. Kinshasa/Madrid
	Requadre 2 columnes	La Fiscalía General zaireña pide a Suiza bloquear las cuentas de Mobutu	Alberto C. Márquez. Ginebra
	Requadre	Hombres de Kabila advierten que Occidente no debe intervenir	Efe. Brusel·les
16 maig 1997	Obertura 3 columnes	Los primeros soldados vencidos de Mobutu llegan a Kinshasa huyendo del frente	Enrique Serbeto, enviat especial. Kinshasa
	Requadre	La policía secreta zaireña, en huelga	E. S. Kinshasa
17 maig 1997	Obertura 4 columnes	Mobutu abandona Kinshasa, pero no dimite	Enrique Serbeto, enviat especial. Kinshasa
	Requadre 3 columnes	Confiscada una lujosa mansión de Mobutu en Suiza	Alberto C. Márquez. Ginebra
18 maig 1997	Obertura 4 columnes	Kinshasa, tomada sin un solo tiro de los rebeldes	Enrique Serbeto, enviat especial. Kinshasa
	Obertura 3 columnes	Kabila: tres décadas para alcanzar el poder	Enrique Serbeto. Kinshasa
	Requadre Cronología	De la revuelta banyamulengue a las puertas de Kinshasa	
	Obertura 3 columnes	Un país potencialmente muy rico, cargado de minerales	Enrique Serbeto, enviat especial. Kinshasa

	Obertura 3 columnes	El Gobierno suizo ordena congelar todos los haberes de la familia del dictador	EP/AFP. Rabat/Kinshasa
	Obertura 2 c.	La forzada caída de Mobutu confirma el interés de EE.UU. en África Central	Pedro Rodríguez. Washington
	Requadre	Una oportunidad dorada para las empresas norteamericanas	P. R. Washington
	Obertura 3 columnes	Francia sale del conflicto como la gran perdedora en el tablero estratégico	Juan Pedro Quiñonero. París
19 maig 1997	Obertura 3 columnes	“¡Viva el Congo liberado, vamos a coger a Mobutu y le vamos a cortar en pedazos!”	Enrique Serbeto, enviat especial. Kinshasa
	3 columnes	Rabat no confirma ni desmiente la llegada de Mobutu y su familia a tierras marroquíes	AFP/Efe/Reuter. Rabat/Zurcí
	Mitja columna	El Papa pide para el nuevo Congo una transición pacífica	Pedro Corral. Roma
	Mitja columna	Kongolo, hijo de Mobutu, implicado en varias muertes	Efe. Lumumbashi
	Obertura 3 columnes	Una guerra en la que las víctimas han sido refugiados hutus rwandeses	Gerardo González Calvo. Madrid
20 maig 1997	Obertura 3 columnes	El Gobierno de Laurent Kabila no convocará elecciones hasta no reformar la Constitución	Enrique Serbeto, enviat especial. Kinshasa
	Requadre	Mobutu permanece aún en Togo	
	Columna	“Si sorprendo a uno robando le tengo que matar sin dudarle”	E. S., e. e. Kinshasa
21 maig 1997	Obertura 4 columnes	Kabila llega a Kinshasa obsesionado por su seguridad	EP/AFP/Reuter. Kinshasa/Lubumbashi

	2 columnes	El botín de Mobutu incluye bodegas, diamantes e inversiones en Japón	Alberto C. Márquez. Ginebra
	3 columnes	Los congoleños contra los nuevos congoleños	AFP. Brazzaville

Congo		Ofensiva de Kabila	
La Vanguardia			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
14 maig 1997	Obertura 5 columnes	Toque de queda en Kinshasa y llamamiento a tomar las armas ante el avance de los rebeldes	AP/AFP. Kinshasa
	Requadre 2 columnes	Sudáfrica confirma el encuentro entre Mobutu y Kabila	
15 maig 1997	Obertura 4 columnes	Kabila no comparece en la cumbre con Mobutu y fuerza a suspender la negociación	AP/AFP. Pointe Noire
	Requadre 4 columnes	La fiscalía zaireña pide a Suiza que bloquee las cuentas bancarias y bienes de Mobutu	Agències. Berna
	Columna Cronología	Siete meses	
	Obertura 5 columnes	Apoyo masivo de la población de Kinshasa a la protesta convocada por la oposición	Reuter. Kinshasa
16 maig 1997	Obertura 5 columnes	Los rebeldes anuncian que tomarán Kinshasa el sábado si Mobutu no renuncia antes al poder	AFP/Efe/ Europa Press. Kinshasa/ Johannesburg
	Requadre	Ofensiva contra bienes del mariscal	
17 maig 1997	Obertura 5 columnes	Mobutu abandona finalmente el poder	AFP/Reuter. Kinshasa
	Requadre 2 columnes perfil	El dictador más veterano de África	
	Obertura 4 columnes	Kabila, a las puertas de Kinshasa, exige la rendición incondicional del Ejército zaireño	Agències. Lubumbashi
	Requadre 2 columnes perfil	Un guerrillero en busca de fortuna	

	Requadre Cronología		
	Obertura 5 columnes	Clinton aboga por una "transición democrática genuina"	Xavier Mas de Xaxás, corresponsal. Washington
	2 columnes	París reacciona con discreción a la espera de esclarecer el paradero de Mobutu	Joaquín Luna, corresponsal. París
18 maig 1997	Obertura 5 columnes	Las fuerzas rebeldes toman Kinshasa, y Kabila promete un gobierno de salvación nacional	Agències. Kinshasa
	Obertura 4 columnes	El ocaso de los déspotas	Redacció. Barcelona
	5 columnes	Occidente derriba su último puntal anticomunista en el corazón de África	Myriam Josa. Barcelona
	Obertura 4 columnes	Bélgica cooperará con Kabila si la transición es democrática	Corresponsals. París/Brusel·les
	Requadre Cronología	La campaña	
	4 columnes	La comunidad internacional confía en un compromiso para un cambio pacífico	Corresponsals/ Agències. Moscou/Washington
19 maig 1997	Obertura 5 columnes	Kabila envía a Kinshasa una delegación que iniciará los contactos para formar gobierno	Agències. Lumumbashi
	Requadre	Represión: más de 200 muertos	
	5 columnes	Mientras Francia pide unas elecciones, varios países africanos reconocen el nuevo régimen	Agències. París
	Obertura 5 columnes	Expectación entre la vieja clase política ante las nueva medidas anunciadas por Kabila	AFP. Kinshasa

	5 columnes	Marruecos, dispuesto a acoger a Mobutu, que ya se encuentra en Lomé, capital de Togo	AFP/Efe. Rabat/París
20 maig 1997	Obertura 5 columnes	Kabila llega hoy a Kinshasa para anunciar al país el nuevo gobierno	AFP/Reuter. Kinshasa
	Obertura 4 columnes	Mobutu espera en un lugar incierto a que París le permita el exilio en la Costa Azul	AFP/Reuter. París
	3 columnes	Los congoleños contra los nuevos congoleños	AFP. Brazzaville
21 maig 1997	Obertura 5 columnes	Kabila llega a Kinshasa pero atrasa el anuncio de la composición del gobierno provisional	AFP/Reuter. Kinshasa
	Requadre	Países africanos y China reconocen al nuevo régimen	
	Obertura 5 columnes	Problemas de salud retienen a Mobutu y parte de su clan en el palacio presidencial de Lomé	Reuter. Lomé
	Requadre 3 columnes	Incierto futuro para miles de soldados mobutistas	
	5 columnes	La guerra produjo decenas de miles de muertos y desaparecidos entre zaireños y refugiados	AFP. Nairobi

Congo		Segona guerra	
El País			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
23 agost 1998	Obertura 4 columnes	Los rebeldes congoleños aseguran que sus fuerzas están a 30 kilómetros de Kinshasa	Agències. Kinshasa/Pretòria
24 agost 1998	Obertura 4 columnes	La entrada de Angola en el conflicto de Congo causa la primera derrota de los rebeldes	AFP. Kinshasa
	Requadre 2 columnes	Mandela pide una tregua	Agències. Pretòria
25 agost 1998	Mitja columna	Nuevas victorias de las tropas de Angola que apoyan a Kabila	Reuters. Kinshasa
26 agost 1998	Obertura 4 columnes	Aviones de Angola y Zimbabue bombardean posiciones de las fuerzas anti-Kabila en Congo	Agències. Kinshasa
27 agost 1998	Obertura 4 columnes	La rebelión contra Kabila llega a la capital	Agències. Kinshasa
	Columna	Misioneros de Italia atribuyen a los rebeldes otros 100 asesinatos	Efe. Roma
28 agost 1998	Obertura 4 columnes	'Caza al rebelde' en los suburbios de Kinshasa	Agències. Kinshasa
29 agost 1998	Obertura 3 columnes	Zimbabue envía refuerzos a Congo mientras Angola acusa a los rebeldes	Agències. Kinshasa
30 agost 1998	Obertura 4 columnes	Fuerzas gubernamentales recobran el control de Kinshasa con la colaboración de Zimbabue	Agències. Kinshasa

Congo		Segona guerra	
El Mundo			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
23 agost 1998	3 columnes	Los rebeldes congoleños están ya a sólo 30 kilómetros de Kinshasa	Nicholas Phythian/ Reuters/El Mundo. Kinshasa
	Requadre 3 columnes	Fracasa la vía pacífica de Mandela	Pretòria
25 agost 1998	Obertura 4 columnes	Cerca de mil soldados rwandeses y ugandeses mueren en la batalla por el control de Kitona	Nicholas Phythian/ Reuters/El Mundo. Kinshasa
	Columna	Un guerrillero "Van Damme" de 15 años y 30 kilos de peso	Alberto Masagosa/ Efe/El Mundo. Goma
	Breu	Varios comandos británicos	
26 agost 1998	Obertura 4 columnes	Angola y Uganda admiten que luchan en suelo congoleño	Buchizya Mseteka, especial per El Mundo. Kisantu (Congo)
27 agost 1998	2 columnes portada	Comienza la batalla por el control de Kinshasa	Alfonso Rojo, enviat especial. Brazzaville
	Obertura 4 columnes continua de portada	Los rebeldes tutsis luchan por el control del aeropuerto de Kinshasa	
	Requadre 5 columnes	El Papa lamenta profundamente el asesinato de los religiosos en Kivu	Roma
	Columna	"En mi vida escuché explosiones como éstas"	Arthur Malu Malu/ Reuters/El Mundo. Kinshasa
28 abril 1998	Obertura 4 columnes	Las tropas leales a Kabila "limpian" Kinshasa de rebeldes banyamulengues	Kinshasa
	Requadre 4 columnes	Alfonso Rojo, retenido en el país africano	
29 agost 1998	Obertura 3 columnes Portada	"¡Blanco, os vamos a matar como a perros!"	Alfonso Rojo, enviat especial. Kinshasa

	Obertura 5 columnes continua de portada	“¡Márchate, blanco! ¡Vosotros sois los culpables de todo lo malo que pasa en África!”	
30 agost 1998	Obertura 4 columnes	Kabila, incapaz de rematar a los rebeldes	Alfonso Rojo, enviat especial. Brazzaville

Congo		Segona guerra	
ABC			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
23 agost 1998	Obertura 2 columnes	Los rebeldes sostienen haber abatido tres cazas de la Fuerza Aérea de Zimbabwe	Reuters/Efe/AP. Kinshasa
24 agost 1998	Obertura 2 columnes	Los sublevados aseguran haber "liberado" Kisangani, segunda ciudad del Congo	Agències. Kinshasa
	2 columnes	La cumbre de urgencia de la SADC pide el alto el fuego y presenta un plan de paz	DPA. Johannesburg
	Mitja columna	Juan Pablo II pide una solución negociada	Efe. Castelgandolfo
25 agost 1998	Obertura 2 columnes	El apoyo militar de Angola y Zimbabue hace resucitar a las tropas de Kabila	AFP/Efe/Reuters. Kinshasa
26 agost 1998	Obertura 4 columnes	Los rebeldes tutsis asesinan en el Congo a un sacerdote y a tres religiosas locales	S. I. Kinshasa
	2 columnes	Al menos treinta personas mueren en tres atentados en Uganda	AFP. Kampala
27 agost 1998	Obertura 2 columnes	Tropas de Zimbabue impiden la toma por los rebeldes del aeropuerto de Kinshasa	S. I. Kinshasa
	2 columnes	Los particulares motivos de Angola	S. I. Luanda
	Mitja columna	El Papa deplora la matanza de treinta y siete personas	AFP. Ciutat del Vaticà
28 abril 1998	Obertura 2 columnes.	Continúan las escaramuzas en Kinshasa mientras crece el odio racial entre la población	S. I. Kinshasa
	Requadre	Retenido en Kinshasa el periodista español Alfonso Rojo	S. I. Madrid

29 agost 1998	Obertura 2 columnes	Los combates obligan a la población a huir de los barrios del sur de Kinshasa	AFP/Reuters. Kinshasa
30 agost 1998	Obertura 2 columnes	Las tropas de Kabila anuncian su victoria en la batalla de Kinshasa	Reuters/AFP. Kinshasa

Congo	Segona guerra
-------	---------------

La Vanguardia			
Dia	Peça	Títol	Signatura i localització
23 agost 1998	5 columnes	El apoyo militar exterior a Kabila no frena el avance de los rebeldes congoleños	Reuters/AP/AFP. Kinshasa
25 agost 1998	Obertura 5 columnes	Las tropas angoleñas arrebatan tres plazas clave más a los rebeldes del ex Zaire	Reuters/AFP/AP/ Redacció Kinshasa
27 agost 1998	5 columnes	Los rebeldes asaltan la periferia de Kinshasa y se enfrentan a las tropas congoleñas y sus aliados	Reuters/AFP/AP. Kinshasa
28 agost 1998	3 columnes	La caza del rebelde, y de los tutsis en general, se acentúa peligrosamente en Kinshasa	AFP/Reuters/AP. Kinshasa
29 agost 1998	5 columnes	Las tropas de Kabila proclaman su victoria en la batalla de Kinshasa	AFP/Efe/Reuters. Kinshasa
30 agost 1998	Obertura 5 columnes	Las tropas leales a Kabila afianzan su posición en Kinshasa tras nuevos combates	Efe/AFP. Kinshasa